

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Ивана Б. Стојановић

МИТСКА БИЋА
У СРПСКИМ И НЕМАЧКИМ
НАРОДНИМ БАЈКАМА

докторска дисертација

Београд, 2023.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Ivana B. Stojanović

**MYTHICAL CREATURES
IN SERBIAN AND GERMAN
FAIRY TALES**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2023

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Ивана Б. Стојанович

**МИФИЧЕСКИЕ СУЩЕСТВА
В СЕРБСКИХ И НЕМЕЦКИХ
НАРОДНЫХ СКАЗКАХ**

Докторская диссертация

Белград, 2023.

**ПОДАЦИ О МЕНТОРУ, ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ ЗА ПРЕГЛЕД, ОЦЕНУ
И ОДБРАНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ И ДАТУМОМ ОДБРАНЕ**

МЕНТОР: Проф. др Бошко Сувајџић, редовни професор, Универзитет у
Београду, Филолошки факултет

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ за преглед, оцену и одбрану докторске дисертације:

1. _____
_____
_____
2. _____
_____
_____

Датум одбране:

Београд, _____ 2023.

Изјава захвалности

Изражавам посебну захвалност свом ментору, проф. др Бошку Сувајџићу, који ми је током свих фаза израде дисертације пружио искрену и несебичну подршку, почев од избора теме, прикупљања грађе, преко основних концепција истраживања, све до коначног уобличења овог рада. Његови стрпљиви подстицаји и драгоцени савети у свим областима изучавања, још од времена када ме је као ментор на постдипломским магистарским студијама подстицао и охрабривао у мојим даљим научним настојањима, несумњиво су резултате истраживања учинили знатно бољим него што би они без таквог менторског приступа били, на чему се најсрдачније захваљујем.

За љубав, стрпљење и истрајност неизмерну захвалност дугујем својој породици, ћерки и супругу, мајци Бранки, посебно сестри Наташи за истинске речи подршке и разумевања.

За безграничну љубав и духовну подршку из неких виших сфера, сад већ дуже од једне деценије, упућујем вољеном тати Божију.

Ивана Станковић Стојановић

МИТСКА БИЋА У СРПСКИМ И НЕМАЧКИМ НАРОДНИМ БАЈКАМА

Сажетак

Предмет научног истраживања докторске дисертације представља функционална карактеризација митских бића у репрезентативним српским и немачким народним бајкама, у књижевноисторијском, књижевнотеоријском и културолошком контексту, те у контексту сагледавања фолклорних резултата у склопу расветљавања интеркултуралних веза српског и немачког народа.

У средишту проучавања првенствено су се нашле „женске“ народне приповетке из збирки Вука Стефановића Караџића, „Zaubermärchen“ из целокупних издања збирки бајки браће Грим и репрезентативна изворна грађа из збирки и антологија српске и немачке усмене прозе. Одабир репрезентативних бајки нарочито је био одређен на основу најчешће заступљених митских бића у народној бајци оба народа – њихових „фантастичних“ атрибута и „чудесних“ својстава – пре свега у оним бајкама, одабраним на основу „компаративног“/„контрастивног“, односно, „конфронтативног“ приступа митолошко-магијским системима српске и немачке усмене традиције.

Имајући у виду иманентну повезаност народних књижевности, древне обичајности и митолошког схватања света, основни циљ истраживања је био да се у културолошком и митопоетском богатству народних бајки оба народа уоче и компаративно испитају место и функција митских бића у систему веровања и поетици жанрова усмене прозе, утврди њихов континуитет и варијантност, учесталост и значај у моделовању сижеа, њихова улога у конструкцији и развоју догађаја у бајци и израде регистри који приказују сличности и разлике у номенклатури, функцијама, атрибутима и значењима митских бића у српским, односно, немачким народним бајкама.

Кључне речи: митска бића, српска и немачка народна бајка, „женске“ народне приповетке/„Zaubermärchen“, Вук Стефановић Караџић, браћа Грим, фолклористика, демонолошко предање, мит.

Научна област: Наука о књижевности, Српска књижевност, Немачка књижевност

Ужа научна област: Народна (усмена) књижевност, Компаративистика, Фолклористика

УДК број:

MYTHICAL CREATURES IN SERBIAN AND GERMAN FOLK TALES

Summary

The subject matter of the scientific research in this PhD thesis is the functional characterisation of mythical creatures in the representative selection of Serbian and German folk tales, in the context of the history and theory of literature and the cultural context as well as the context of the folklore analysis results with the aim to shed light on the intercultural connections between the Serbian and the German nations.

The focus of the analysis is on the “female” folk tales from the collections of Vuk Stefanovic Karadzic, “Zaubermärchen“ from the complete edition of fairy tales by brothers Grimm and representative original samples from the collections and anthologies of Serbian and German oral prose. The selection of the representative folk tales was based on the most common mythical creatures in the folk tales of the two nations – their “fantastical” attributes and “supernatural” features – mainly in the folk tales chosen on the basis of the “comparative”/“contrasting” or “confrontational” approach to mythical-magical systems of Serbian and German oral tradition.

Bearing in mind the inherent connection among folk literature, ancient customs and mythical understanding of the world, the main aim of the research was to explore the cultural and mythopoetic riches of the folk tales of both nations, to observe and comparatively examine the place and function of mythical creatures in the belief system and poetics in oral prose genres, to define their continuity and variety, frequency and significance in the plot modelling, to determine their role in the construction and sequence of events in a folk tale and to create registers which show the similarities and differences in the nomenclature, function, attributes and meaning of the mythical creatures in Serbian and German folk tales.

Key words: mythical creatures, Serbian and German folk tales, “female” folk tales, “Zaubermärchen“, Vuk Stefanovic Karadzic, brothers Grimm, folklore, demonology, myth

Scientific field: Literature Studies, Serbian literature, German literature

Narrow scientific field: Folk (oral) literature, Comparative studies, Folkloristics

UDC number:

МИФИЧЕСКИЕ СУЩЕСТВА В СЕРБСКИХ И НЕМЕЦКИХ НАРОДНЫХ СКАЗКАХ

Аннотация

Предметом научного исследования в докторской диссертации является функциональная характеристика мифических существ в репрезентативных сербских и немецких народных сказках, рассмотренная в литературно-историческом, литературно-теоретическом и культурологическом контексте, а также в контексте анализа результатов изучения фольклора в комплексе освещения межкультурных связей сербского и немецкого народов.

В центре внимания исследования были, прежде всего, «женские» народные сказки из сборников Вука Стефановича Караджича, «Волшебные сказки» ("Zaubermärchen") из полных изданий сборников сказок братьев Гримм и репрезентативные оригинальные материалы из сборников и антологий сербской и немецкой устной прозы. Выбор репрезентативных сказок определялся, в том числе, наиболее часто изображаемыми в народных сказках обоих народов мифическими существами, их «фантастическими» признаками и «чудесными» свойствами, прежде всего, в тех сказках, которые были отобраны на основе «сравнительного»/«контрастивного», т.е. «конфронтационного» подхода к мифолого-магическим системам сербской и немецкой устной традиции.

С учетом имманентной связи народной литературы, древнего обычая и мифологического миропонимания основная цель исследования заключалась в наблюдении и сравнительном изучении места и функции мифических существ в системе верований и в поэтике жанров устной прозы, установлении их преемственности и вариативности, частотности и значения для построения сюжета, роли в конструировании и развитии событий в сказке, а также в создании реестров, показывающих сходство и различие в номенклатуре, функциях, атрибутах и характеров мифических существ в сербских и немецких народных сказках.

Ключевые слова: мифические существа, сербские и немецкие народные сказки, «женские» народные сказки / «Волшебные сказки» / "Zaubermärchen", Вук Стефанович Караджич, братья Гримм, фольклористика, демонологическая традиция, миф.

Научная область: наука о литературе; сербская литература; немецкая литература

Более узкая научная область: народная (устная) литература; сравнительные исследования; фольклористика

УДК:

САДРЖАЈ

1. УВОД – Дефинисање појмова.....	1
1.1. Предмет научног истраживања.....	2
1.2. Циљ истраживања, хипотезе и очекивани резултати.....	3
1.3. Корпус научног истраживања.....	4
1.4. Методолошке оснве истраживања.....	7
2. БАЈКА БРАЋЕ ГРИМ И ВУКОВА „ЖЕНСКА НАРОДНА ПРИПОВИЈЕТКА“	12
2.1. Основе поетике браће Грим.....	29
2.1.1. Осврт на дело и интересовања браће Грим за народну књижевност.....	32
2.1.2. Историјат сакупљања народних приповедака за збирке бајки браће Грим.....	39
2.1.3. Почетак интересовања браће Грим за српску народну књижевност.....	46
2.2. Општи поглед на Вуково сакупљање народних приповедака.....	52
2.2.1. Почетак Вуковог интересовања за народну приповетку.....	52
2.2.2. Историјат сакупљања и издавања српских народних приповедака за Вукове збирке.....	55
2.2.3. Вукова класификација народне приповетке.....	58
3. МИТСКА БИЋА У СРПСКИМ НАРОДНИМ БАЈКАМА.....	61
3.1. Врста и подела.....	64
3.2. Називи и атрибути митских бића у српској народној бајци.....	68
3.3. Делокруг и функција.....	88
3.4. Хронотоп – време и место испољавања оностраних бића у српској бајци.....	96
4. МИТСКА БИЋА У НЕМАЧКИМ НАРОДНИМ БАЈКАМА.....	104
4.1. Врста и подела.....	104
4.2. Називи и атрибути митских бића у немачкој народној бајци.....	106
4.3. Делокруг и функција.....	114
4.4. Хронотоп – време и место испољавања оностраних бића у немачкој бајци.....	125
5. КОМПАРАТИВНА И КОНТРАСТИВНА ПЕРСПЕКТИВА – СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ У СРПСКИМ И НЕМАЧКИМ НАРОДНИМ БАЈКАМА.....	128
5.1. Сличности.....	130
5.2. Разлике.....	134

5.3. Сучељавања сличности и разлика – напоредо приказани мотиви у репрезентативним <i>српским</i> и <i>немачким</i> народним бајкама.....	136
5.3.1 Вештица у бајци.....	141
5.3.2 Мотив забране ОСВРТАЊА, ОСЛОВЉАВАЊА, ГЛЕДАЊА, ОПШТЕЊА са (натприродним) митским бићима и хтонским силама.....	145
5.3.3 Елементи <i>претхришћанске</i> и <i>хришћанске</i> вере.....	152
5.3.4 Кумство: <i>кум</i> или <i>кума</i>	155
6. ЗАВРШНА НАПОМЕНА	158
6.1 ПАРАЛЕЛЕ СРПСКИХ И НЕМАЧКИХ НАРОДНИХ БАЈКИ – Поређења аутора рада.....	161
6.2 ТАБЕЛА: ПАРАЛЕЛЕ СРПСКИХ И НЕМАЧКИХ НАРОДНИХ БАЈКИ – Поређења БРАЋЕ ГРИМ.....	163
7. РЕГИСТРИ	165
8. ИНДЕКСИ	176
9. БИБЛИОГРАФИЈА – Извори и литература	181
10. ПРИЛОГ А	218
Биографија аутора.....	222

1. УВОД – Дефинисање појмова

Уводне напомене

У великој мери присутна и широм света распрострањена народна веровања о постојању необичних – „фантастичних“ и „чудесних“ *митских бића* – како у старијим, тако и у новијим временима, указују на чињеницу да такви облици веровања несумњиво проистичу из како једног вишеслојног – *митског* – наслеђа, тако и веома комплексног/комплементарног система, који у датом митопоетском и духовном народном стваралаштву подразумева и интегрише разноврсна укршања потиснутих слојева културне народне баштине, те цивилизацијског ступња развоја друштва.

Узимајући у обзир значајне резултате досадашњих истраживања у науци у виду упоредних/компаративних изучавања различитих „митолошко-магијских система“ који директно проистичу из заједничког *индоевропског* културолошког наслеђа (*словенских, античких, германских*), па и бројних *неиндоевропских/ваневропских* (*афричких, блискоазијских, индијских, индијанских* и др.) народа, на основу чега је установљена узајамна блискост и значајна подударност у интерпретацији њихових садржаја, уз примену посебних упоредних (компаративних/контрастивних и конфронтативних) метода, временом се дошло до сазнања и очигледних закључака: да су врло снажна народна веровања у разна „митска“, „митолошка“ или многа „фантастична“ бића заиста проистекла из знатно дубљег и ширег контекста митолошког наслеђа (више о томе уп. нпр.: *Mitologija: mitovi, legende i verovanja*, група аутора, 2011, и др.).¹ Таква су веровања не само стално присутна у култури једног народа о коме је у датом тренутку реч, већ су у знатној мери и живо заступљена у народним традицијама, обичајима и обредима тог народа. Отуда и честа заступљеност мотива о митским бићима у различитим жанровима народне књижевности и осталим њеним врстама код готово свих народа широм света, пре свега у народним бајкама, као својеврсном жанру специфичног народног изражавања и испољавања креативног духа једног народа.

Манифестујући се у различитим жанровима народне књижевности, народним умотворинама и фолклористици, **митска бића** са свим својим „фантастичним“, натприродним/„наднаравним“ и чудесним особинама, заузимају значајну улогу како у „митолошко-магијским“, књижевним и културолошким системима, тако и у систему усмене народне књижевности и разгранате народне маште код различитих, међусобно чак и веома удаљених народа. Из тих је разлога при настајању овакве дисертације знатна пажња била најпре посвећена испитивању опште условљености култура и њихових специфичности, напоред(н)ом сагледавању датих митолошко-магијских система, народне традиције и митологије *Јужних Словена* – словенске и српске митологије, с једне, и *Германа* – германске и немачке митологије, с друге стране. Свакако је најзначајнија пажња била посвећена теми овог рада, „митским бићима“ у усменој (народној) бајци *српског*, односно, *немачког* народа, именоване самим насловом дисертације.

---

¹ Овде наводимо само нека од бројних публикација о митологијама различитих народа широм света: Н. Osborne, *Južnoamerička mitologija*, Ljubljana 1986; I. Nicholson, *Meksička i srednjoamerička mitologija*, Ljubljana 1986; J. Gray, *Mitologija Bliskog istoka*, Ljubljana 1987; G. Parrinder, *Afrička mitologija*, Ljubljana 1987; A. Christie, *Kineska mitologija*, Ljubljana 1987, итд. Уп. нав. литературу (вид. поглавље: Библиографија; прим. И. С.).

1.1. Предмет научног истраживања

Предмет научног истраживања докторске дисертације у првом су реду чинила *митска бића* у репрезентативним српским и немачким народним бајкама, у књижевноисторијском, књижевнотеоријском и културолошком контексту. Стога је примарни предмет изучавања било настојање да се изванредно разнолики свет „митских бића“ у пажљиво одабраним народним бајкама *српске* и *немачке* усмене књижевности прикажу посредством анализирања мотива чији су носиоци представници „специфичних“, *фантастичних* бића, најчешће митолошког порекла – који по својим атрибутима и природи испољавања уносе у бајку онај својеврсни „митски елемент“ (Гримов термин, о ком ће у другом поглављу рада бити и знатно више речи). Одабир репрезентативних бајки нарочито је био условљен и одређен на основу најчешће заступљених митских бића у народној бајци оба народа – њихових „фантастичних“ атрибута и „чудесних“ својстава – пре свега у оним бајкама, одабраним на основу „компаративног“/„контрастивног“, односно, „конфронтативног“ приступа митолошко-магијским системима српске и немачке усмене традиције.²

С обзиром на чињеницу да се „са дијахронијског становишта“ народно стваралаштво „сагледава као снажна вертикала историјског памћења“ једног народа, те се у поетолошком („поетичком“) виду истражује „до које мере жанр утиче на обликовање сижеа као апстрактне схеме која виртуелно егзистира у свести свих учесника усмене комуникације“ (Сувајић 2012: 8), предмет научног изучавања у ужем је смислу представљало и проучавање митолошко-магијских функција бића као митског и фантастичног, често митолошког порекла – нарочито у оквиру бајке као засебне прозне врсте на широком пољу народне књижевности.

У обиљу разноврсних митских бића у народним бајкама са најразличитијих поднебља, која неретко чине срж саме бајке – *виле* и *вилењаци*, *вештице* и *вешци*, *чаробнице* и *чаробњаци* (учитељи/духовне вође), *патуљци* и *дивови*, *змајеви*, *аждаје* и *але*, *здухачи*, *псоглави*, *тролови*, *елфи*, *орци*, и бројна друга фантастична бића шароликог спектра по изгледу и начину појављивања – најпре је уочена њихова заступљеност у културном наслеђу многих народа широм света, потом и у оквиру словенског, односно, германског система народних веровања и предања, првенствено српске и немачке народне традиције и усмене књижевности.

Проучавање начина на који „митско биће“ иницира радњу у зависности од жанровских законитости и у којој мери оно „учествује“ у развоју сижеа бајке, изучавање улоге „чудесних“, „натприродних“ или „наднаравних“ митских бића у конструкцији развоја радње бајке, те њиховог места у композицији, такође је представљало један од примарних предмета и циљева оваквог истраживања. Стога у раду најпре наводимо, именујемо и разматрамо начине појављивања и присуства „митског бића“ у структури бајке, потом анализирамо његове атрибуте, функцију, хронотоп, место и улогу у систему формулативности, као и синтагматску позицију у структури саме бајке.

---

² О методама и приступима при истраживању, особеностима и карактеристикама митских бића, која најпре у назнакама у раду разматрамо упоредним приступом и анализирањем њихових сличности и разлика, више у потпоглављу 1.4: *Методолошке основе истраживања* (прим. И. С.). Уп. и моје радове: И. Станковић, *Мотив раскршћа у Вуковој и Гримовој бајци*, 2012, одбрањен магистарски рад (необјављен), даље: И. Станковић 2012); Ивана Б. Стојановић, „Мотиви раскршћа и рачвања пута у Вуковој и Гримовој бајци“, 2017. у: *Књижевност и језик* књ. 64. (даље: И. Стојановић 2017: 165–183).

1.2. Циљ истраживања, хипотезе и очекивани резултати

Циљ истраживања

Циљ компаративног/контрастивног истраживања, као и тежња да се, пре свега, у културолошком и митопоетском богатству *српских* и *немачких* народних бајки два (језички и културолошки) различита народа, уочи и компаративно испита место и функција *митских бића* у систему веровања, као и у поетици жанра усмене прозе, њихов континуитет и варијантност, учесталост и значај у развоју радње, те њихова улога у конструкцији и развоју догађаја у бајци, што је само по себи представљало својеврстан изазов. Имајући у виду иманентну повезаност народних књижевности у склопу традицијске културе, древне обичајности и митолошког „погледа на свет“ (*die Weltanschauung*), поимања и сналажења у том свету, циљ оваквог истраживања свакако је била и тежња да се паралелно испитају, затим и упореде: учесталости и функције „фантастичних“ митских бића, одабраних на основу бајковне грађе репрезентативних збирки народних приповедака *српског* и *немачког* народног блага, али и саме *бајке* – као једног од „највреднијих жанрова усменог народног стваралаштва“ (Антонијевић 2013: 10)³, превасходно сакупљених и објављених током XIX, делом и почетком XX века. На тим смо примерима покушали да сагледамо и (евентуално) добијемо јаснију слику њиховог присуства, пренетих из (свакодневног) начина живота оба народа, њихових обичаја и ритуала, веровања и сагледавања самог животног циклуса – у прошлости, садашњости и будућности.

Хипотезе и очекивани резултати

Истраживање је спроведено на целокупном корпусу репрезентативне изворне грађе наведене у литератури на крају рада, а аналитички модел заснован на компаративним тумачењима репрезентативних народних приповедака у којима су најочљивија „места сучељавања“ која произилазе из пресечних тачака система српске, односно, немачке народне бајке, превасходно у следећим аспектима: именовање, природа, начин појављивања, атрибуција, функција „митског бића“ у српској и у немачкој усменој култури.

Списак и анализа конкретних бајки у којима је напоредо сагледаван *феномен* митских (митолошких, демонолошких) бића, дат је у уводном делу рада, док се регистри и индекс који илуструју паралеле између два фолклорна корпуса, налазе на самом његовом крају. У теоријско-методолошком смислу морају се терминолошки и појмовно расветлити појмовни аспекти „фантастичног“, „нестварног“, „митског“, „чудесног“ и „натприродног“, те теоријски јасно разграничити основне постулате и претпоставке истраживања. Закључак рада би требало да представља синтезу свих резултата до којих смо током истраживања два културолошка система дошли, пре свега у контексту сагледавања фолклорних резултата у склопу расветљавања интеркултуралних веза српског и немачког народа.

Циљ докторске дисертације свакако је била и тежња да се на издвојеном корпусу јасно покаже да феномен „митских“, „демонолошких“ бића, недвосмислено твори врло значајан семантички, симболички и семиотички слој у структури бајковног система упоредно проучаваних традиција. Стога смо пошли од мишљења да би компаративно и контрастивно испитивање присуства и учесталог појављивања натприродних митских бића у српској и немачкој народној

---

³ D. Antonijević, „Antropološko poimanje bajke kao optimističkog žanra“ (*Антропологија* 13, св. 1), 2013: 9–22, овде: 10. (вид. *нав.* лит.).

бајци, као и каталожке израде регистра њихових сличности и разлика, могло да буде не само од посебног научног значаја, него и врло корисно и подстицајно за узајамна сагледавања духовно-културолошких веза у „интеркултурном“ коду и културама два народа – словенског, српског и германског, немачког. Циљ комплексног истраживања митских бића у оквиру српских и немачких народних бајки свакако је била и тежња да се ова (по мишљењу многих проучавалаца) – „још увек недовољно испитана област“ усмених народних умотворина (Латковић ²1975: 72, итд.) – детаљније истражи и на приповедном материјалу две одвојене и *географски* (прилично) удаљене народне књижевности различитих традиција и култура, упоредо анализира и проучи на материјалу народне приповетке, пре свега народне бајке као њене најпознатије, најзаступљеније и најпопуларније (прозне) врсте, каквом се обично и сматра (Самарџија 2005: 5).

На крају овог потпоглавља (не и мање важна), током процеса проучавања као примарни циљ овог научног рада издвојила се још једна тежња: да се истражене сличности и разлике „употребе“ митских бића у оквиру репрезентативних бајки српске и немачке усмене књижевности, искористе као мали помак у правцу развијања упоредног научног истраживања српске и немачке усмене традиције, уз адекватну примену критичко-компаративне/контрастивне, као и конфронтативне методе.

1.3. Корпус научног истраживања

Корпус анализираних бајки превасходно чини изворна грађа репрезентативних збирки и антологија српске, односно, немачке усмене прозе. Њихова се репрезентативност огледа у чињеници да је (због обиља материјала који је био упоредо проучаван током читавог процеса трагања за сродним примерима у обе народне књижевности) морао бити извршен одговарајући одабир из (репрезентативне) литературе која се у тексту дисертације анализира. У складу са темом рада, наш се одабир првенствено ослања на корпус који сачињавају репрезентативне збирке 19. века (Вук и Грим). Обиман корпус грађе биће обухваћен израдом заједничког каталога митских бића, који пописује сличности и разлике у номенклатури, функцијама, атрибутима и значењима у српским и немачким народним бајкама.

Управо услед огромног корпуса грађе, велике заступљености и изузетне разноликости митских бића, тежиште научног истраживања морало је бити сведено на репрезентативне узорке фолклорних система унутар којих функционишу српске и немачке народне бајке (сакупљане и записиване током читавог 19. и с почетка 20. века) – у чијем су се средишту при датом упоређивању пре свега нашле „женске“ народне приповетке (бајке) из збирки Вука Стефановића Карацића, с једне, као и целокупна издања збирки приповедака браће Грим, с друге стране.

Другим речима, окосницу при анализирању издвојених бајки чиниле су (класичне) Вукове и Гримове збирке, док су остале антологије и збирке (иако нису обухваћене корпусом приказаним у овом потпоглављу, већ су наведене у списку коришћене литературе; прим. И. С.) – значајно користиле за научна сагледавања, осавремењивања различитих приступа и научних изучавања, као и за компаративна представљања сличности и разлика унутар каталога митских/митолошких бића. Притом, од изузетне помоћи било је индексирање грађе уз примену чувене методе Арне-Томпсоновог Индекса типова приповедака и мотива, као и осталих значајних упоредних приступа.

Изворна грађа одабраних *српских* и *немачких* народних бајки, у првом реду обухвата текстове из Вукових штампаних збирки народних приповедака из **1821.** и **1853.** године, као и целокупна издања збирки бајки браће Грим, први пут објављених **1812.** и **1815.**, у две књиге (преглед издања дат је у другом поглављу и потпоглављу рада: 2.1.1. под насловом *Историјат сакупљања народних приповедака за збирке бајки браће Грим*). Отуда је и нарочита пажња при истраживањима пре свега била поклоњена одабраним Вуковим „женским“ народним приповеткама, као и народним бајкама које су сакупили (нешто старији) Вукови савременици, зачетници прикупљања бајки – браћа Јакоб и Вилхелм Грим.

Примарну изворну грађу при изради тезе чинили су текстови из следећих репрезентативних збирки Вукових српских народних приповедака, односно, збирки *Дечијих и домаћих бајки* браће Грим:

- (вид. нав. изворе и литературу): **Вук Стефановић Караџић** (1821, 1853/1988), *Српске народне приповијетке* (скупио их и на свијет издао В. С. Караџић, у Бечу, у штампарији јерменскога манастира), 1853. Овде: СНП, Нолит, Београд, 1969; или: **СНП – Сабрана дела Вука Стефановића Караџића**. Књига III. Приредио: М. Пантић, Просвета, Београд, 1988.
- (вид. нав. изворе и литературу): **Jakob und Wilhelm Grimm**, *Die Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*. Овде: КНМ (Vollständige Ausgabe in der Urfassung. Hrsg. von Friedrich Panzer), Emil Vollmer Verlag, Wiesbaden, 1947; или: **Die Märchen der Brüder Grimm**, *Kinder- und Hausmärchen*. Verlag Neues Leben, Berlin, 1984; или: **Brüder Grimm**, КНМ. Ausgabe letzter Hand. Mit einem Anhang sämtlicher nicht in allen Auflagen veröffentlichter Märchen, hrsg. von Heinz Rölleke. Philipp Reclam jun. Stuttgart 2003.

Вукова збирка *Српске народне приповијетке* из 1853. садржи укупно седамдесет приповедака (50, са још 20 у Додатку из 1870. године), од којих је при анализи изузето осам приповедака, које су набројане као –„мушке“ (по Вуку). Збирка немачких бајки браће Грим у последњем издању садржи двеста бајки (без легенди), с тим што се у раду анализирају одабране бајке свих издања, почев од првих издања из 1812. и 1815. године.

Корпус анализираних изворне грађе обухвата и одабране бајке из следећих репрезентативних збирки и антологија *српске усмене прозе* (вид. нав. изворе и литературу): **Веселин Чајкановић**, *Српске народне приповетке* I. Београд: **1927.** и *Чудотворни прстен – Најлепше српске народне приповетке*. Просвета, Ниш. Београд, **1929.** Уредио В. Чајкановић, друго издање. (Успомени Грује Маханџића из Сентомаша. На Цветни уторник 1929). В. Чајкановић, Предговор: 7–10; **Драгутин М. Ђорђевић**, *Српске народне приповетке и предања из лесковачке области*. Приредила Нада Милошевић-Ђорђевић. САНУ, Београд: **1988.**

Обухваћени су и поједини текстови бајки које су сакупљачи у већој или мањој мери обрадили или редиговали: Атанасије Николић, *Српске народне приповетке*. Београд: **1899;** Андра Гавриловић, *Двадесет српских народних приповедака*. Београд: **1906.**

Од прештампаног корпуса анализирани су и одабране бајке следећих српских антологија:

- Војислав М. Јовановић, *Српске народне приповетке* (антологија). Београд: 1926.
- Војислав Ђурић, *Антологија народних приповедака*. Београд: ³1990.

Од научне грађе на *немачком* језику, истраживање је, поред наведених збирки бајки браће Грим, укључивало и одабране бајке из појединих, махом редигованих, збирки немачке народне (усмене) прозе XIX и с почетка XX века (вид. нав. библиографске јединице: извори и литература):

- Ludwig Bechstein, *Deutsches Märchenbuch*, 1845/1846.⁴
- Johann Wilhelm Wolf, *Deutsche Märchen und Sagen*, 1845.
- Ernst Meier, *Deutsche Volksmärchen aus Schwaben*, 1852. (*Немачке народне бајке из Швабије*, са напоменама о пореклу сваке бајке)
- Josef Haltrich, *Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen*, 1856. (у трећем издању збирке из 1882. достиже број од чак 119 народних бајки); још једно Халтрихово дело, *Zur Volkskunde der Siebenbürger Sachsen*, у новом издању из 1885. године, као мањи списи садрже око педесет бајки (објашњења су корисна при научном изучавању).

Делом смо обратили пажњу и на изворне бајке из различитих крајева немачког говорног простора, и то из следећих збирки: збирка дечјих и домаћих бајки из јужне Немачке, коју су сакупила браћа Цингерле: Ignaz Vinenz Zingerle und Joseph Zingerle: *Kinder- und Hausmärchen aus Süddeutschland* (2 Bde): 1852. и 1854. год.; прва збирка садржи 40, друга 75 изворних бајки, махом записаних из усмених казивања; репрезентативне бајке из збирки: Н. Pröhle, *Kinder- und Volksmärchen*, 1853. (садржи 78 бајки, углавном из Горњег Харца/Oberharz) и збирка бајки истог записивача: *Märchen für die Jugend*, 1854. (64 бајке); Johann Wilhelm Wolf/Wilhelm von Ploennies: *Deutsche Hausmärchen*, 1851. (збирка садржи 90 бајки са напоменама о местима и пореклу сваке бајке, већином их приповеда један војник и углавном су прерађене).

У мањој мери користимо и поједине збирке народних умотворина из 60-их година XIX века (наведене у библиографским јединицама на крају рада), као и њихове сакупљаче са немачких говорних простора: (Gebrüder) Colshorn, Carl und Theodor, *Märchen und Sagen aus Hannover*, 1854; L. Curtze, *Volksüberlieferungen aus dem Fürstenthum Waldeck*, 1860. (збирка садржи бројне бајке и саре); Th. Vernaleken, *Österreichische Kinder- und Hausmärchen*, из 1864. (велики број каснијих издања; збирке садрже 60 бајки), итд.

Збирке које претежно обухватају саре, а делимично и бајке су: К. Müllenhoff, *Sagen, Märchen und Lieder* (aus Schleswig-Holstein), 1845; G. Schambach/W. Müller, *Niedersächsische Sagen und Märchen*, 1854 (34 бајке), и бројне друге збирке.

---

⁴ Бехштајнова збирка бајки *Deutsches Märchenbuch* (*Немачка књига бајки*) објављена је између 1845. и 1857. год.; од 12. издања 1853. појавила се као илустрована књига бајки; од 1856. објављена је и његова *Нова немачка књига бајки* (*Neues deutsches Märchenbuch*).

У каснијем добу нагло је растао број издања усмене немачке прозе. Служећи се Арнеовим наводима из 1914. у тексту са насловом „Übersicht der Märchenliteratur“ у 14. броју чувеног часописа *Folklore Fellows' Communications* (Antti Aarne, FFC 14, 1914: 21–30), на овом месту наводимо само неке репрезентативне збирке: Ulrich Jahn, *Volksmärchen aus Pommern und Rügen*⁵, I: 1891; Johann Reinhard Bünker, *Schwänke, Sagen und Märchen in heanzischer Mundart*⁶, 1906; Wilhelm Busch, *Ut ôler Welt. Volksmärchen, Sagen, Volkslieder und Reime*⁷, 1910, и друге.

Поред наведеног корпуса изворне бајковне грађе истраживана је и значајна грађа о митским бићима у *словенској* и *српској*, односно, *германској* и *немачкој* митологији, те међусобним сличностима и разликама условљеним нарочитим жанровским специфичностима (демонолошко предање, епска песма, бајка) у народној књижевности ових народа. Изворна грађа одабрана је на основу садржаја појединих репрезентативних антологија за потребе овог рада.⁸ Примарна и секундарна литература се у раду доследно наводи, како у тексту рада (парентезе, напомене), тако и на крају дисертације у библиографским јединицама (извори, литература).

1.4. Методолошке основе истраживања

Приликом проучавања корпуса збирки и антологија народних приповедака, пре свега, „чудесних“ народних бајки („Zaubermärchen“), сакупљених и објављених махом током XIX и почетком XX века, одабраних према параметру њихове репрезентативности (вид. наведену литературу на крају рада), неопходно је најпре било познавање методе „компаративне филологије“ и „упоредно-историјске“ методе науке о језику.⁹ Стога и методолошке основе оваквог научног истраживања своје корене вуку из компаративног историјског приступа лингвистичке науке, која се у ужем смислу, када је пренета на науку о књижевности, у првом реду односила на одређени „књижевно-историјски“ правац у проучавањима народних приповедака и бајки уопште.

Познато је да се „фолклористика“ сматра науком о „материји којом се фолклор бави“ – науком о грађи коју првенствено чине народни обичаји, веровања, предања, сујеверја, али и „песме и приповетке, ликовне форме и покрети“, дакле, све оно што „обухвата народну уметност речи, обликовања, покрета, музике“ (Н. Милошевић-Ђорђевић, ²2006: 7).¹⁰ Од самог настајања фолклористике (тек) у XIX веку, па све до данашњих дана, она је у непрекинутој и

---

⁵ Јанове изворне бајке, сакупљене и сачуване директно из „уста“ народа, садрже напомене које говоре о месту настанка бајке, као и податке од кога је приповедач првобитно чуо дату бајку (међу њима је више померанијских варијанти). Издавач је вероватно имао намеру да настави са издавањем сакупљених бајки (наслов садржи римско I као обележје првог дела збирке), али наредни том касније ипак није објављен (*прим.* И. С.).

⁶ За Бункерове бајке (укупно 113) је специфично да их је исприповедала само једна особа: старац који је приче једним делом чуо од свога деде, а делом од свог колеге, савременика из Доње Аустрије. Даља упутства уз бајке умножио је и Ј. Болте у часопису *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* (XVII, овде стр. 333–334).

⁷ Бушова збирка (*Ut ôler Welt*) поред великог броја саги, садржи и 14 бајки. Буш их је забележио још средином 18. века, али су штампане тек 1910. године (уп. према *исто*: А. Аарне, нав. текст, вид. горе).

⁸ На начин: Аутор, година: бр. странице. Превод је углавном мој, осим ако је другачије наведено. Измене у тексту оригинала означене су засебно (када је текст у цитатима истакнут *курзивом* или *болдовано*, *прим.* И. С.).

⁹ Због обимног корпуса грађе на *српском*, *немачком* и другим страним језицима, за потребе израде овог рада морао је бити примењен одговарајући одабир бајки, пре свега на основу њихове репрезентативности и узајамне типолошке сродности (*прим.*: И. С.).

¹⁰ Н. Милошевић-Ђорђевић, *Од бајке до изреке. Обликовање и облици српске усмене прозе* (даље: Н. М.-Ђ. ²2006). Београд, друго издање: 2006. (прво издање: дец. 1999).

чврстој вези са науком о језику. Према драгоценим изучавањима Наде Милошевић-Ђорђевић, фолклористика добија значајно место управо „у тренутку када је наступила нова, компаративна ера у лингвистици, откривањем језичког материјала санскрита, класичног језика индијских епова, његовог поређења са другим индоевропским језицима и уочавања међусобних сличности“ (исто, Н. М.-Ђ 2006: 7), тако да је и до паралелних фолклорних изучавања дошло управо захваљујући броју, односно, обиљу тако прикупљене грађе. Иако се најпре посматрају као део ритуала, веровања или историје, мада и као поука и забава, непосредно након откривања сличности међу индоевропским језицима, проучавања санскрита, *Rig-Vede* и, уопште, развоја компаративне филологије, *народне приповетке* интензивно почињу да привлаче пажњу науке, првенствено захваљујући распрострањености, великој заступљености и богатству њених мотива.

Тако су се и у лингвистичкој пракси до данас укоренила два назива за исти или сличан поступак, при чему се термин „конфронтација језика“ користи више међу *славистима*, док се *германисти* углавном служе термином „контрастирање“.

Бавећи се различитим теоријама превођења и односом између „конфронтативне“, или „контрастивне“ лингвистике, многи се изучаваоци (нпр.: Lado 1957; Piper 1986: 401–408, Маројевић 1987: 28–30; Durbaba 1996; и др.) баве питањима „појмовно-терминолошке разлике“ између две врсте лингвистике (анализа, граматика) и разликују ове термине пре свега на „методолошком плану“. По питању „структурално-синхроног“ описивања два или више језика најпогоднијим термином у лингвистичкој теорији на српском језику сматра се „конфронтативни“ односно „конфронтативно-типолошки“ метод, док се „за примењену лингвистику“, али и „методику наставе страних језика“ најадекватнијим бирају термини „контрастивна анализа“ (тј. метод). Осим тога, постоје и мишљења да је „метод конфронтација“ погодно употребљавати међу типолошки сродним језицима, па према томе и међу сродним књижевностима, док би се „контрастирање“, односно, „компарирање“ најчешће примењивало при анализирању типолошки удаљених, несродних језика, какви су (бар на први поглед, И. С.) *словенски* (српски) и *германски* (немачки) језици.

Конфронтативном се методом, према мишљењу неких водећих теоретичара упоредних језичких изучавања, посебно могу истаћи *сличности* међу језицима и књижевностима које се проучавају, док је код „контрастивне“, тј. „компаративне методе нагласак управо на њиховим *разликама* (Rein, 1983).¹¹ Разликовање ових поступака понекад се приказује и као сучељавање теоријских постулата „конфронтативне“, и практичних поставки „контрастивне“ методе. Да би се дошло до разлика, било у лингвистичким, било у књижевним системима два народа, најпре је потребно уочити и констатовати њихове сличности. Ми смо се служили синтезом обе методе. Отуда је и полазна основа у овом истраживачком раду представљао „компаративни“ (контрастивни) и „конфронтативни“ приступ, који у средиште поставља упоређивање „митских бића“ у различитим системима народне књижевности, као и сагледавање њихових сличности, потом и разлика, њихових функција у развоју сижеа, места у композицији и различитих улога у конструкцији радње бајке.

---

¹¹ Курт Рајн у свом делу *Einführung in die kontrastive Linguistik* (Darmstadt, 1983) наводи дефиницију појмова „контрастивна лингвистика“ или „контрастивна граматика“ као компаративну лингвистичку методу описивања и анализирања, у којој најдетаљнија могућа „поређења“ не постављају акценат на сличностима, већ на разликама или „контрастима“ између ова два или више упоредних језичких система, односно, подсистема: „Kontrastive Linguistik (Kontrastive Grammatik) ist eine vergleichende sprachwissenschaftliche Beschreibungs- und Analyseverfahren, bei denen möglichst detaillierten "Vergleichen" das Hauptinteresse nicht auf den Gemeinsamkeiten, sondern auf den Abweichungen oder "Kontraste" zwischen den beiden – oder mehreren – verglichenen Sprachsystemen bzw. Subsystemen liegt.“ (Rein 1983: 5; *прев./подвукла* И. С.)

Имајући у виду да је народна књижевност у корелативном односу са културом којој припада и с којом дели заједничке особине и значајне одлике, применом *критичке* и *компаративне* методе као основне методе проучавања карактеристика, атрибута и заступљености митских бића у српској, односно, немачкој народној бајци, у првом реду смо настојали да укажемо на њихове особености у овим двома народним традицијама, узајамно их упоредимо и, колико је год то било могуће, што детаљније уочимо и издвојимо одговарајућа сучељавања митских бића која смо сматрали најрелевантнијим. Настојали смо да их прикажемо на примеру одабраних *српских* – „женских“ народних приповедака (по Вуку), односно, *немачких* (пре свега, Гримових) народних бајки.

Из наведених је разлога примена истоветног модела при анализирању репрезентативних бајки, одабир поменутог критичког и компаративног/контрастивног тј. конфронтативног метода (заснованог на упоредном изучавању *сличности* и *разлика* митских бића у оквиру народних приповедака које се пореде), као и настојање да се уоче и доследно упореде елементи на различитим нивоима, свакако било од пресудног значаја, како би поређење између два различита културолошко-књижевна система (*српског* и *немачког*) уопште и било могуће. Другим речима, уз примену „компаративне“/„контрастивне“ анализе на примеру издвојених српских и немачких народних бајки на основу ових премиса, нарочита пажња је била посвећена како откривању и критичко-компаративном испитивању заступљености најразличитијих митских бића у оквиру одабране бајковне грађе и приповедног материјала, тако и њиховој *атрибуцији*, *функцији*, *симболици*, *поетици*, начинима њиховог појављивања, самом присуству и хронотопичности ликова, месту и улози натприродних (фантастичних, митских, чудесних, „наднаравних“) бића у структури бајке, али и месту, односно, улози у систему формулативности усмене књижевности. Мотив „митског бића“ у оквиру бајковне грађе усмене народне књижевности, два (на први поглед) веома различита народа – српског и немачког – упоредо је потом анализиран на примерима српских – Вукових „женских“ народних приповедака, с једне стране, и немачких бајки – пре свега, бајки браће Грим, с друге.¹²

Опредељење за компаративно проучавање митских бића у репрезентативним бајкама српског и немачког народа, чинило је и обиље мотива који се доводе у блиску везу са „нижим“ и „вишим“ божанствима, те бројним митским бићима која, може се рећи, и представљају *срж* у бајкама са најразличитијих поднебља, као што су рецимо: *виле*, *змајеви*, *вештице*, *чаробњаци* (учитељи – духовне вође), *патуљци* и *коболди*, *дивови* и *титани*, *ђаво(ли)* и „нечастиви“, *небеска тела* и *ветрови*, *Сунце* и *Сунчарева мајка*, *Месец*, *Звезде* (уп. нпр.: Васиљев, *Словенска митологија* 1928: 13, 14, 20, итд.; Чајкановић, *Сабрана дела* (5), ССРМ 1994, и друге студије; Исти, *О српском врховном богу*, 1941; N. Nodilo, *Stara vjera Srba i Hrvata* 1981; Ј. Леже, *Словенска митологија* 2017; С. Петровић 1999: овде 9, 239; исти, 2014: *Српска митологија*; итд.)

Такође су проучавана словенска, односно, *српска* божанства, очувана у „аријско-словенској“ прошлости под појмом „врховног“ и јединственог Бога – попут Световида, негде и Перуна, али и (на врло оскудним и фрагментарним изворима засновани) богови и богиње као што су: Сварог и Велес, Тројан, Триглав, Подзвижд и Прова, Баба и богиње Мокоша, Девана, Лада, Лета, Весна и остала бројна божанстава („соларног“ и „лунарног“ карактера) такозваног „древног српског пантеона“. Подједнако је проучена и германска, односно, *немачка* митологија, те, такође многобројна и разнолика божанства германских народа: Водан/Один који се углавном сматрају врховним боговима Германа (повезују их са Меркуром као боговима путника и „водича мртвих“), Тор/Тир – германски богови који су довођени у везу са Јупитером као

---

¹² Сличности су знатно чешће заступљене, него што би се то можда, на први поглед, без подробнијег анализирања, могло и претпоставити (*прим. И. С.*).

„муњобијом“ (попут словенског/српског Перуна, касније светог Илије; прим.: И. С.), богови плодности попут Њерда, као и његове деце: син Фреј и кћи Фреја – познати свим Германима, или бог Локи, поштован углавном на северу, сличан хришћанском ђаволу (окончава свет), и многи други богови и богиње са различитим надлежностима (уп.: *Mitologija: mitovi, legende i verovanja* 2011: 232–250). Ту су се свакако нашле и чудесне моћи митских бића и фантастичних ликова (преображаји, разне трансформације и претварања у животињу и/или човека, и сл.), њихових предмета, као што су: *огледала, кључ/кључеви, лампе, чудновате длаке и пера, златно јаје и златне јабуке*, итд.

Поред *унутрашњег* приступа у проучавању наведене изворне грађе, према потреби смо примењивали и различите *спољашње* (мултидисциплинарне) приступе: социолошки, етнографски, културноисторијски, психолошки, психоаналитички, биографски, интерпретативни, рецепцијски, и др. С обзиром на учестало настајање разних тумачења бајки у оквиру *интеркултуралних* и *компаративних* студија од почетка 19. века, па све до савремених дана, народном приповетком и феноменом бајке као „сликом друштва“ са социолошког, психолошког, психоаналитичког, филозофског, културолошког и/или уметничког аспекта све више се баве бројни научници различитих профила (фолклористи – слика човека, етнологзи – слика народа, филолози и лингвисти – слика човека кроз језик, књижевност, историју, културу, итд.). Поједини домаћи и страни аутори (филолози и филозофи, фолклористи, лингвисти, антрополози, етнологзи, професори језика и књижевности, и др.), који су се током читаве научне каријере бавили и који се у својим изучавањима и делима непрестано посвећују многим од наведених аспеката, дали су драгоцене путоказе за истраживања: од Наде Милошевић-Ђорђевић, Маје Бошковић-Стули, Снежане Самарције, Зоје Карановић, Драгане Антонијевић до млађих српских и јужнословенских фолклориста; од Јакоба Грима до Ноама Чомског; ту су и руски структуралисти и семиотичари (В. Ј. Проп и Ј. М. Лотман), филозофи митологије и антрополози (В. Чајкановић, М. Детелић, М. Елијаде), компарати(ви)сти, историчари социологије, религије и књижевности, књижевни критичари, културолози, естетичари, теолози (у религијском смислу приказивања моралних вредности, етичких питања), психолози, психоаналитичари (С. Фројд, К. Г. Јунг, Б. Бетелхајм)¹³, и многи други научници свестраног интересовања. Тако је, поред осталих, још једна у низу основних методологија истраживања у раду била заснована на „структуралистичко-семиотичком“ (пре свега, према теоријским поставкама Пропа и Лотмана) и на „стилистичком“ приступу – према стилским поставкама немачког проучаваоца бајки, Макса Литија (Max Lüthi).¹⁴

Иако се у науци још увек сматра да је релативно мали број радова који се, као главним предметом изучавања у књижевности, баве дефинисањем појмова „простора“ (у различитим научним областима тај број се у 21. веку све више повећава), једно од значајнијих становишта – по коме се „модел простора“ схвата основном културолошком („културном“) категоријом

---

¹³ Уп. нав. литературу: S. Frojd 1984: *Tumačenje snova*, Novi Sad; C. G. Jung 1971: *Gesammelte Werke*, Olten; Jung 1989: *Duh bajke*, Beograd; 1995: *Analiza snova*, Beograd; Jung 1996: *Човек и његови симболи*. Приредио Карл Јунг. Београд (Наслов оригинала: нем. *Der Mensch und seine Symbole*, ¹⁴1995, енг. *Man and his Symbols*, 1968); исти, 1985: *Психологија и алкемија*, Zagreb; Bruno Betelhaјm 1979: *Značenje bajki*, Beograd.

¹⁴ Уп. нав. литературу: M. Lüthi 1943: *Die Gabe im Märchen und in der Sage*; 1947: *Das europäische Volksmärchen*; 1961: *Volksmärchen und Volkssage*; Lüthi 1962a: *Es war einmal. Vom Wesen des Volksmärchens*; Lüthi 1962b (¹1979): *Märchen*. Превод 1993. (даље: Liti ENB 1993): M. Liti, *Evropska narodna bajka*, овде уп. и: Žarko Trebješanin, *Pogovor*: 162–178; Lüthi 1969: *So leben sie noch heute...*; 1970: *Volksliteratur und Hochliteratur*; 1975: *Das Volksmärchen als Dichtung*; 1989: *Vom Wesen des Märchen*, и остале студије.

(Детелић 1992: 12)¹⁵ – такође је представљало битан подстицај за компаративно/контрастивно и конфронтативно испитивање „митског бића“ у оквиру разноврсних усмених презентација, књижевних, поетичких и „митолошко-магијских“ система.

Имајући у виду сазнања да методологија проучавања усмене речи и народног стваралаштва обухвата најширу културолошку матрицу (укључујући социолошка, етнографска, етнологска, језичка, књижевнотеоријска, историјска и многе друге облике фолклора), свакако да је компаративно проучавање народне књижевности, приповедака и бајки представљало готово најбитнији аспект у овом раду. Као посебно драгоцену су се показала упоредна истраживања фолклора јужнословенског (српског) и германског (немачког) народа, која су, поред очекиваних разлика и особености међу овим два културама, показала и бројне заједничке црте, правце и токове развоја усменог стваралаштва, будући да потичу из заједничког индоевропског извора и интеркултурног кода.

У складу с мишљењем да се у савременим проучавањима митолошких система, језика, књижевности и осталих значајних феномена и форми духовне културе оних народа који немају писане и историјске трагове о сопственој „древној вери“ (уврежено је мишљење да су такви народи „сачували богате религијске обичаје“, народну књижевност и уметност) уважава „метод компаративне анализе митологија индоевропских народа“ (допуна историјском приступу), с разлогом се намеће и питање „с којим се изазовима суочава митолог“ (С. П., вид. ниже), чак и када има на располагању не само писане изворе, већ и археолошка открића. По истом питању, Мирча Елијаде бележи да је „сваки, чак и савремени документ 'духовно непрозиран' све док не успемо да га одгонетнемо укључујући га у систем значења. Нека алатка, праисторијска или савремена, може да открије само своју технолошку намену, али све оно што су њен произвођач или њени власници у вези са њом мислили, осећали, сањали, надали се, измиче нам“ (Eliade, 1991, I: 12; овде цит. према: С. Петровић 2014: 80–81).¹⁶

Поред наведеног, напоменимо да је и сама комплексност теме захтевала примену различитих метода (методолошки плурализам), као и прикладан избор комуникационих, логичких и стручних (*специјалних*) метода, а свакако и стваралачки, истраживачки, аналитичко-синтетички, проблемски, културолошки и психоаналитички приступ. Одабир наведених метода био је условљен предметом истраживања, с обзиром на непобитно становиште према коме се основне вредности вишеслојних интеркултур(ал)них веза усменог стваралаштва „у контексту фолклора“ (нарочито спона усмене народне књижевности са антропологијом, етнологијом, етномузикологијом, и другим сродним наукама), као и „транспозиције и преобликовања фолклора у различите врсте уметности“ (споне „усмене и писане уметности речи“, народног стваралаштва, музике, сликарства, вајарства, итд.) могу процењивати искључиво из више аспеката (цит. Б. Сувајџић 2012: 7–15, овде: 7–8).¹⁷

---

¹⁵ Цит.: „Појам простора мора бити уграђен у све темељне културне вредности и у све појединачне моделативне системе“, сматра Детелић; она издваја три различита схватања везе између простора и књижевног дела и наводи да се по трећој теорији (Лотман и совјетски семиотичари) „веза између простора и књижевног дела успоставља преко њихове заједничке припадности култури одређеног типа [...]“. Вид: Детелић 1992 (Увод: 7–15), овде: 12; уп. и: J. M. Lotman, *Struktura...*, „O kratkoj studiji prostora u bajci“, 1976: 277–302.

¹⁶ М. Елијаде, *Istorija verovanja i religijskih ideja*, I–III, Beograd, 1991.

¹⁷ О дефинисању односа *усмено/писано* и *певач/песник* у светлу сагледавања кроз „теоријску мисао националних и интернационалних проучавалаца књижевности, језика, културе и цивилизације, у развишљањима о усмености и писмености од древности до данас“ (у другој половини двадесетог века у својим истраживањима понудили су: Валтер Онг, Ерик Хавелок, Жак Дериде, Џон Фоли, Ролан Барт, Мишел Фуко, Видо Латковић, Владан Неђић, Светозар Петровић, Нада Милошевић-Ђорђевић, Ненад Љубинковић, Миодраг Матицки и други; више о томе у: Б. Сувајџић „Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду“, 2012: 7–15, овде: 9.

2. БАЈКА БРАЋЕ ГРИМ И ВУКОВА „ЖЕНСКА НАРОДНА ПРИПОВИЈЕТКА“

**„Tiefere Bedeutung liegt in den Märchen meiner Kinderjahre
als in der Wahrheit, die das Leben lehrt.“**

(Friedrich von Schiller,)¹⁸

Друго поглавље о *бајци* браће Грим и Вуковој „женској“ народној приповетки (о поетици, дефиницијама и појму, одликама и специфичностима, њеним значењима, и значају) започињемо чувеном мишљу немачког књижевника Фридриха фон Шилера: „Дубља значења крију бајке мог детињства, него све истине којима ме је живот научио“ (*прев.*: И. С.)

Од свих прозних врста, бајка је, несумњиво, највише проучаван облик усмене књижевности. Ову чињеницу постављају бројни проучаваоци писане речи, свестрани научници који су током више векова дали обимну грађу, те бисмо у другом поглављу, барем у најкраћим цртама, покушали да најпре дамо преглед најзначајнијих дефиниција и књижевноисторијских теорија у проучавању народне приповетке од 19. века до данас, пре свега „бајке“ као њене најзаступљеније, најпопуларније, тиме и главне прозне врсте. Стога се у овом поглављу на самом почетку бавимо различитим разматрањима о народној бајци, установљеним на основу великог броја материјалних сведочанстава, као и разноврсних домаћих, односно, међународних научних студија. Покушаћемо да прикажемо и одговоре на питања *шта* бајка у потпуности преузима, *чему* се прилагођава и *шта* је то *ново* што она додаје или задржава у индоевропској културној баштини.

У научној литератури позната и прихваћена дефиниција народне приповетке као традиционалног, усменог прозног облика народног стваралаштва, преношеним „с колена на колена“ изговореном речју, али и путем литерарних дела, посебно упућује на чињеницу да су народне приповетке од давнина (од како је „света и века“) – *живо* приповедане још код тзв. „примитивних“ народа и да су чиниле значајан део културе високоцивилизационих средина (више о томе у: Н. М.-Ђ. ²2006; Латковић ²1975; RKT 1986).¹⁹

---

¹⁸ Schiller (Johann Christoph Friedrich, 1759–1805, немачки лекар, песник, писац, филозоф, историчар; од 1802. год. „von Schiller“) – један од најзначајнијих немачких драматичара и лиричара. Цит. овде: Schiller, 1800: *Wallenstein* (Trilogie), драмска трилогија настала 1796–1799: „Die Piccolomini“: Мах (3. чин, 4. појављивање).

¹⁹ Дефиниције „народне приповетке“ и „бајке“ углавном се ослањају на текстове студија Наде Милошевић-Ђорђевић, *Од бајке до изреке...* („Народна приповетка“: 153–156, „Бајке“: 77–91, „Бајка“: 162–166, „Континуитет и промене прозних облика“: 68–110), студије В. Латковића: *Народна књижевност I*, ²1975: 75–76, делом и из *Rečnika književnih termina* (RKT 1986: 61, 467–469. итд.), и осталих студија (вид. нав. лит.; у тексту горе свуда истиче: И. С.).

Као најшире распрострањена врста народне приповетке, бајка се углавном везује за истраживања како актуелних и психолошких прилика, тако и свеукупне културе једног народа. Опште прихваћена дефиниција још из времена када су се бајком први почели бавити и научно је проучавати чувена **браћа Грим, Јакоб** (1785–1863) и **Вилхелм** (1786–1859)²⁰, гласи: *бајка* је народна приповетка сложене композиције, „развијена, стилизована прича фантастичне садржине“ (Н. М.-Ђ. ²2006: 78, 162), која служи забави и у чију се истинитост не верује.²¹

Одговори на небројено пута поновљено и изнова постављено питање о томе „шта је *бајка*?“, вишеслојни су и многобројни; сваки се од тих одговора на себи својствен начин чини смисленим и постојаним – „Истинитим“ (И. С.). Ипак, ниједан од ових одговора није свеобухватан и сасвим одговарајући. Многи проучаваоци народне бајке с разлогом постављају ово питање, покушавајући да дођу до целовитог и крајњег одговора, до ког изгледа и није могуће (бар не на лак начин) ни доћи, будући да до данас (вероватно због комплексности самог питања, попут оног вечитог филозофског питања *arhe* као „драоснове свега“; прим.: И. С.) није (било) могуће сасвим и учинити. Ипак, пре него што у напоредним анализама појединих репрезентативних народних приповедака, пре свега, на основу одабраних „женских“, „чудесних“ или „чаробних“ народних бајки, покушамо да прикажемо и дочарамо феномен појављивања, као и честе присутности митских бића у бајци као једним од „најсложенијих облика усмене и писане уметности речи“ (С. Самарџија, *цит.* вид. у напмени)²², најпре бисмо у краћим уводним назнакама представили сâмо значење појма „бајка“, потом се посветили и њеним етимолошким пореклом, те приказом бајке као засебног жанра народне приповетке.

Појам, значење и порекло термина

У настојањима да на више (индо)европских језика прикажемо значења појма „бајке“, а том приликом (иако не само за потребе израде ове тезе, већ и шире у културолошком погледу, прим.: И. С.), проучимо синтагматске конструкције и сложене које се у научној литератури еквивалентно користе и доводе у везу са бајком у различитим савременим језицима, поступно смо током истраживања долазили до следећих драгоцених сазнања:

- Сам појам „бајка“ – као одреднице за целокупни жанр – настао је у седамнаестом (XVII) веку у Француској: *conte de fées*. Одатле се полако ширио дуж читаве Европе, али и по тлу Северне Америке (уп.: J. Zipes, 2007).

---

²⁰ Иако је у породици Грим било шесторо деце, пет синова и једна кћи, заједнички назив Браћа Грим (нем. die Brüder/Gebrüder Grimm) односи се на само два сина: на (чувену) браћу Јакоба (Jacob Ludwig Karl Grimm, 4. јан. 1785, Hanau – 20. септ. 1863, Berlin) и Вилхелма (Wilhelm Karl Grimm, 24. феб. 1786, Hanau – 16. дец. 1859, Berlin). Током читавог живота браћа Грим имају слична интересовања и заједничка службовања. Уп.: J. und W. Grimm, *Schriften und Reden* (одабрао и издао: L. Denecke), Stuttgart, 1985. Овде: Denecke, „Vorrede zum ersten Band der Deutschen Sagen“ (Band I: 1816), 1985: 7–11. (Предговор Л. Денекеа првом тому *Немачких предања*: 8).

²¹ Према Н. Милошевић Ђорђевић: а) У овом значењу већ у првој половини 17. века (према *Рјечнику* ЈА), нарочито у 19. и 20. веку; б) Басна, враџбина (Мијат Стојановић, Л. Грђић Бјелокосић); в) Синоним за приповетку, причу (код А. Радића, *Зборник за народни живот и обичаје јужних Славена*, 1897, II). Уп.: Н. М.-Ђ. ²2006: 162–163.

²² „Битно допуњена изучавања бајке у контексту националне традиције подразумевала су указивање на сличности и разлике у односу на балканско, словенско, европско, индоевропско, светско књижевно и културно наслеђе. [...] једног од најсложенијих облика усмене и писане уметности речи“. Из рецензије проф. др С. Самарџије, за монографију Н. Радуловића, *Слика света у српским народним бајкама*, Београд, 2009. (даље: Радуловић 2009).

- У терминима или синтагмама на више индоевропских језика уочава се низ од две речи различитог значења, на пример: [нем.] *Zauber*märchen, *Wunder*märchen; [фр.] *conte(s) de fées*, *conte populaire*, *conte merveilleux*; [енг.] *fairy tales* (= „вилинске“²³ приче, приповести/приповетке), *magic tales*, *wonder tales*; [рус.] **волшеб-ная** или ~ **ные**²⁴ *сказки* = „**чаробне** бајке“ (уп.: Богољуб Станковић, *Руско-српски речник*: 2008), тј. „чудесне“ *бајке*, по Вуку – „женске“ народне приповетке.
  - С тим у вези, даље видимо да се потоње речи у појединим сложеницама или синтагмама попут: *Märchen*, *tale(s)*, *conte(s)*, *сказка* и *бајка* односе на „приповедање“, док се термини (на првом месту) попут: *Zauber*, *Wunder*, *fairy*, *magic*, *wonder*, *fée*, *merveilleux*, *волиѐб-ная/-ные* ипак односе на оно изразито „вилинско“, „магично“, „зачарано“, „чаробно“ и/или „чудесно“ – дакле, на „натприродне“ особености и одлике.
  - Друга (последња, потоња) наведена реч нас упућује на „имагинацију“ и „фантастичност“ као њеним извором, док прва пре свега говори о њеном „наративном“ карактеру. Очигледно је да су већ у самом именовању појма или одреднице за „бајку“ садржане неке од основних жанровских карактеристика и појединости бајке: оне су дословно „фантастичне“, „чаробне“, „волшебне“, „магичне“, дакле – „чудесне“.
- На основу описаног, такође се даље може сугерисати да је појам „волшебног“ и „приповедног“ и сама *срж* бајке, њен суштински део и главни чинилац. Стога се овде можемо сложити и са закључком да су бајке својеврсни „*osobeni vid narativne imaginacije*“ (нав. према: М. Поповић, 2013: 29).²⁵
- Уколико одемо корак даље и (поред горе наведених синтагми на *немачком*, *енглеском*, *француском* и *руском* језику) само летимично посматрамо овај појам у појединим (европским) језицима, уочавамо следеће одреднице за „бајку“:
  - украјински и белоруски – *казка*
  - италијански – *fiaba* или *conto*
  - норвешки – *eventyr*
  - шведски – *saga* (предање/сага): напоредо са немачким термином *Sagen* (чему ће у каснијим разматрањима бити посвећена већа пажња, посебно у оквиру детаљнијег приказивања разлика између бајки – *Märchen* и предања – *Sagen* у овом поглављу; прим.: И. С.)
  - холандски – *sprookje*, итд.

²³ Више у трећем поглављу: *Митска бића у српским народним бајкама* (вид. одељак „Виле“; прим. И. С.).

²⁴ Под одредницом за придев: **волшебни** | **ный**, **-ная**, **-ное**; **-ен**, **-на**, **-но** **1.** чаробан, ~ **ные** **сказки** = чаробне бајке; **2. фиг.** чаробан, диван; ~ **ная** **музыка** = чаробна музика. Вид. у: Богољуб Станковић, РУССКО-СЕРБСКИЙ СЛОВАРЬ – *Руско-српски речник* (редакција Б. Станковића, допуњено издање), Прометеј, Н. Сад, 2008. (више у трећем поглављу о митским бићима: „Виле“; прим.: И. С.).

²⁵ Marijana Ž. Popović, *Uloga bajki u analitičkoj psihoterapiji* (dokt. disertacija), Beograd, 2013: 29.

- Посебно вреди истаћи и уочавање нарочитих језичких подударности, а то је да се код Срба, Хрвата и Пољака (с обзиром на заједничку језичку припадност јужне/западне групе словенских језика) употребљава истоветан термин „бајка“, изведен од старословенске речи „бајаћ“ – што опет упућује на њен „наративни карактер“, уједно и на чињеницу да се самим приповедањем „одиграва“ и изводи некаква „магијска радња“, тј. „бајање“ (Слов. мит. 2001; СМР 1970: Бајање 16–19; Раденковић 1996: „бајалица“, стр. 13, 29, 30, 31, 96, 146, 166; „басма“, стр. 27, 30, 33, 153; итд.).²⁶

На овом месту напоменимо да се за народно веровање о лечењу у *Српском митолошком речнику* под појмом „Бајање“ наводи да је то „архаични остатак народне мађијске медицине“ и „[...] нека врста тајанствене радње против *злих демона, духова и болести*, уз употребу мађијских предмета и басама“ (П. Ж. П. у СМР 1970: 16–19, овде 16; *истакла*: И. С.).²⁷ У наставку се још наводи да је према врло архаичним народним веровањима, целокупан животни циклус људи директно зависио и од добрих и од злих *виших сила*, „које су једнобожачке религије ујединиле у веровање у једног Бога и његове помагаче (свеве и анђеле)“ (исто: 17, 19). Заправо, људи су из таквих (и сличних) разлога обично „молили и басмали“ благонаклоним вишим бићима, како би остали у њиховој наклоности, а неблагонаклоним би „приносили жртве“ како би задобили њихову милост, претили им или их „силом прогонили“ (исто: 19).

Сматра се да „басма“, као текст у стихованом или прозном облику, прати одређене, строго прописане, магијске радње и поступке, и садржи архаичне садржаје из првобитног живота наших древних предака. Према народним веровањима, распрострањеним широм света, уз равномерно изговарање и шапугање басама – „тајанствених речи“ – болести се трајно гоне. Уврежено је веровање да такве, пажљиво одабране речи снажно могу да делују на различита жељена стања, збивања, радње и многе животне околности. Бајало се „болесном да оздрави, здравом да се сачува од урока, демона и ветрова који наносе болести [...]“ (исто: 16).²⁸ Веровало се и да се „снагом бајања“ (И. С.) демони лако могу придобити, а њеном „апотропејском“ снагом успешно гонити и растерати. Уз то, познато је и народно веровање да различита *места* по свом обележју могу бити „чиста“ и „нечиста“. За све врсте болести погодна су управо таква, тзв. „нечиста“ места: *раскршћа*, „раскрсја“ или *раскрснице*, *гробља*, *ђубришта*, *свињац*, *дрвљаник*, дакле, места „где се земља спаја с небом, често око воде и разноврсних извора“, *крај бунара*, *река*, *воденица*, *на мосту*, *у мочварама*, и сличним местима (Слов. мит. 2001, „Бајања“: 17–18, „Болест“: 45, „Раскрсница“, и сл.; вид. и: И. Станковић 2012).

²⁶ Више у: Љ. Раденковић 1982: *Народне басме и бајања*, Ниш, Приштина, Крагујевац; Исти, 1996а: *Симболика света у народној магији Јужних Словена*, Ниш, Београд (посебна издања књ. 67); Исти, 1996б: *Народна бајања код јужних Словена*, Београд; *Словенска митологија* 2001. (даље: *Слов. мит.* 2001); Енциклопедијски речник (С. М. Толстој, Љ. Раденковић), Београд, нпр.: „Бајања“: 17; *Српски митолошки речник* (СМР) 1970: БАЈАЊЕ 16–19; Милан Т. Вукасовић (Вукасовић 2004): *Народни обичаји, веровања и пословице код Срба са кратким погледом у њихову прошлост*, Београд, 2004: 197–229.

²⁷ Врачање и бајање увек иду заједно, па се и у народу те радње називају неким од следећих имена: *врачање*, *бајање*, *чарање*, *опчињавање*, *мађијање*, „вражање“ – означава занимање врајим (ђавољим) пословима, „чародејство“, итд. Бајалица при лечењу „узима“ човекову/дететову „меру“. Уп.: СМР: 16–18, 77–78; *Слов. мит.* 2001; Вукасовић, 2004: 197–229, и сл. Више о томе у каснијим разматрањима у трећем поглављу о *Митским бићима у српској и немачкој народној бајци* (ов. углавном користимо термине „врачање“ и „бајање“; прим.: И. С.).

²⁸ Бајалице су најчешће бајале „у скончане дане“ – када је Месец у опадању „и увече пред залазак сунца“, како би са њим зашле/отишле и све те болести (СМР: 16–17).

И највећи наш зналац упоредне народне религије и митологије, Веселин Чајкановић²⁹, осим што целокупно народно стваралаштво у бројним својим студијама (оправдано) сматра непосредним извором за проучавање првобитне, „старинске“ српске религије и митологије, за *бајке* – „женске приповијетке“ – каже да су управо оне „најстарија и, по своме значају за познавање религије, најважнија врста умотворина међу народним приповеткама“ (ССРМ 1994: 30), да би одмах потом на ред дошли *митови* и *скаске*.³⁰ Затим, у Предговору свом, како каже, „зборнику“ одабраних српских народних приповедака, поред тога што приповетке дели на седам група и прегледно даје кратке описе о свакој од њих, за народне бајке – „Zaubermärchen, *contes de fées*, Вук их назива *женским* приповеткама“ (курзивом овде: В. Ч., СНП 1929)³¹, Чајкановић каже да управо оне имају „највећу вредност“, и књижевну, и научну: „у њима је народна приповетка дошла до своје кулминационе тачке“ (вид. Предговор² 1929: 7–10, овде: 7).

А при тумачењу бројних сагледавања свог претходника и колеге Вилхелма Грима, чије ставове о пореклу, поетици и важности бајки углавном подржава, Чајкановић поставља бајке на *прво* место по значају за очување „старинске митологије“, те их, слично Јакобу (вид. ниже), сматра изузетно важним извором „за познавање *религије*“ (курзив: В. Ч.): у њима су „зацело сачувана старинска веровања и схватања и по која успомена о старинским боговима, о њиховом спољном изгледу, њиховој природи и делима, о култу који им је чињен“ (ССРМ 1994: 31).³² Честим навођењем у својим делима – да су религијска схватања и представе из најмагловитије прошлости трајно, верно и нарочито „живо“ сачуване у бајкама, старинским причама и епским народним песмама – бележи и следеће: „Драгоцене податке за познавање нашег паганизма даје нам и *усмена традиција* – наше народне *умотворине*: народне приповетке, песме, пословице и загонетке. [...]“³³ Према томе, оне се могу сматрати као доста поуздан извор за познавање старе религије“ (исто, стр. 31; *истиче*: В. Ч.).

---

²⁹ Веселин Чајкановић (Београд 1881–1946, српски класични филолог, историчар религија и антрополог, митолог и филозоф митологије) био је ђак Прве мушке гимназије у Београду, студирао у Лајпцигу, а докторирао на Минхенском универзитету. Ратовао је у Балканским ратовима, учествовао у Првом светском рату; неколико пута је одликован. Читаву научну каријеру провео је на Београдском универзитету. Биран је за члана Српске краљевске академије 1922. Удаљен је с Београдског универзитета одлуком револуционарних власти после 1945. Многи аутори, проучаваоци и поштоваоци Чајкановићевог дела, сагласни су у ставу да је његов највреднији прилог српској науци био „изучавање старе српске религије, српских митова и култова, као и анализа процеса христијанизације Срба.“ Уп.: В. Ђоровић/М. Ст. Протић 2020: *Илустрована историја Срба*, (допуњено, 2. издање): *Од досељавања на Балкан до последње деценије XX века*, Београд, овде: 527; уп. и нав. дела: В. Чајкановић, *Стара српска религија и митологија* (даље: ССРМ 5: 1994), *Студије из српске религије и фолклора 1910 – 1924* (даље: ССРФ 1), итд.

³⁰ И Чајкановић у свом раду примењује Арнеову класификацију и дели народне приповетке (СНП, 1927) на: приче о животињама и басне, **бајке** („Märchen“), приповетке мушке (новеле), приповетке кратке, већином шалтине, скаске, легенде, веровања и тзв. примитивне приче – категорија предања („Sagen“). Уп.: ССРМ 1994; уп. и: В. Ђурић, *Антологија нар. прип...* (АНП³ 1990), Београд, 1990, предговор 7–58, овде: 10; В. Латковић² 1975: 75–76.

³¹ У другом издању, Чајкановићев антологијски избор српских народних приповедака објављен је под насловом *Чудотворни прстен – Најлепше српске народне приповетке*, са поговором Ненада Љубинковића. Предговор: В. Ч.² 1929: 7–10.

³² Цит. В. Чајкановића (ССРМ 1994: 31, итд.): „Када Вилхелм Грим мисли да је у бајкама, у ствари, сачувана старинска митологија, из које су избрисана и заборављена лична имена богова и хероја, могло би се претпоставити (а то је и учињено) да су бајке примитивније и далеко старије од сваке митологије, и да према томе нису могле од ње постати; али ако у бајкама и није сачувана *митологија* [истиче: В. Ч.], или бар не у оном облику и форми како се то чинило Вилхелму Гриму, не може се порећи да су оне врло важан извор за познавање религије и да су у њима зацело сачувана старинска веровања и схватања и по која успомена о старинским боговима, о њиховом спољном изгледу, њиховој природи и делима, о култу који им је чињен.“

³³ Даље се наводи да је познато да је њихов број *велики*: „исто тако као што је, у доста случајева, велика и њихова књижевна и културно-историјска вредност. Мада су забележене тек у новије време, припадају оне – и по форми и садржају, по мотивима, схватањима, моралу, чак и по материјалној култури – далеко дубљој прошлости.“

ДЕФИНИЦИЈЕ бајке: дефинисање појмова

Као комплексна, вишеепизодична приповетка, сачињена од линеарно поређаних мотива, међу којима преовлађују они који су носиоци елемената фантастике (основни мотив „мора имати карактер чудесног“ или *фантастичног*), бајка је „у свом првобитном облику, судећи по њеној вези са митом и магијом“ (Латковић ²1975: 83) пре свега имала и своју „практичну“ намену, али се временом развила у независну усмену творевину. Стога је она „по садржини, композицији и стилу“ и у формама које знамо „више срачуната на забаву у добром смислу те речи скоро исто колико и на поуку. Заснована је на фантастичним представама, сва је проткана чудесним и чаробним; у композицији има често смишљене архитектонике, у стилу пластичности“ (цит.: *исто*).

Према бар једној од најмање три дефиниције бајки, истичу се и различити елементи, који преузимају основу дефиниције и суштински су за канон бајке. На овом месту наводимо неке од основних карактеристика за поделу по групама:

1. У првој групи (ранијих и савремених) дефиниција истиче се већ поменута „фантастика“ бајке.³⁴ Овде је важно истаћи да савремене дефиниције, како у домаћој науци (Н. М.-Ђ. ²2006, Латковић ²1975, Воšković-Stulli 1983, и многи други), тако и у иностраној (немачкој, швајцарској, руској, енглеској, америчкој, норвешкој [уопште, *скандинавској*]; уп. посебно: Lüthi 1990a: 2–3, Lüthi 1990b: 189; Peuckert 1938: 10; Ranke 1958: 647–648), у првом реду истичу управо њену „фантастичност“.

- Дефиницију и схватање за израз „фантастично“ делимично преузимамо и из појединих митолошких речника, лексикона (СМР 1970; РКТ 1986) и из различитих научних радова, а посебну пажњу смо, међу осталим наведеним делима (вид. нав. библиографске белешке) обратили и на текст „Поетика фантастичног простора у српској народној бајци“ М. Детелић (*Српска фантастика*, 1989: 159–168) и монографију Н. Радуловића (*Слика света...*, 2009, нарочито „Увод“: 5–19 и „Човек, животиње и митска бића“: 167–231).³⁵
- Појам „фантастична“ (митска) бића у раду се користи „условно“ – углавном као ознаку за натприродна, чудесна („волшебна“) бића која су својим атрибутима „супериорна“ у односу на јунака, а која имају нарочите „митске особине“ (*исти*: 2009: 167–168, итд.), као на пример: *вила*, *змај*, *аждаја*, *ала*, *вештица*, *мора*, и сл. (*прим./истакла*: И. С.).

Важна је за нас чињеница да оне имају јасан *националан* карактер [В. Ч.], по коме се разликују од умотворина других народа; та разлика нарочито је упадљива када је реч о остацима из старе религије који су у њима сачувани“ (оп. цит.: В. Ч., ССРМ 1994: 30, и даље).

³⁴ Будући да се у раду подробније говори о *митским* и „фантастичним“ бићима, о овој њиховој подели ће у даљем току рада бити знатно више речи (посебно у поглављу о Вуковој подели и осталим теоријским поставкама). Преглед ових теорија налазимо у 1. и 2. издању раније *нав.* студије: Н. М.-Ђ., *Од бајке до изреке...*, ²2006: 7–14.

³⁵ Тумачење израза „фантастично“ на неким је местима преузето из студије *Слика света...* (2009), с тим што се синтагма „фантастична бића“ у раду *условно* користи, и то углавном за бића која су, највише према својим атрибутима, супериорна у односу на јунака, а која имају „митске особине“, као нпр.: *вила*, *змај*, *аждаја*, *ала* и друга митска бића (више о томе у: Радуловић, 2009: 167–231, овде: 167; *прим.*: И. С.).

2. Другу групу чине приповетке које се, осим „мешаних“ облика, „заснованих на различитим жанровским прожимањима“ (Радуловић 2009: 8) не уклапају сасвим у канон бајке. Уколико се према канонском крају бајке подразумева „срећан крај“ главним јунацима с позитивним особинама (*најмлађи брат, царевих, трећи син/брат, најмлађа кћи, принцеза*), онда се и приповетка Ч2: 76 (*Милош и Дивоња*, има уобичајену „структуру бајке“) и Вук 1 (*Међедовић*, СНП 1969: 7–11) могу посматрати као *разградња* класичне бајке (више у: Самарџија, *Пародија у усменој књижевности*, 2004: 77–88), с обзиром на то да *прва* бајка нема срећан крај (смрт јунака од туге), док *друга* има крајње необичан (или бар неуобичајен, *прим.*: И. С.), готово *реалистичан* крај, исказан завршном реченицом: „– И на част вам лаж“ (Вук 1: 11).
3. Трећу групу дефиниција чине бајке са другачијим стилским особинама: нарочито оне које долазе из муслиманских средина, са истакнутим оријенталним утицајем (што показују и неке приповетке из Чајкановићевих збирки и антологија из 1929: 78. и 79); иако су српске бајке и „стилски“ и „структурално“ другачије од многих других „усмених традиција“, у њима су такође препознатљиве одлике „европске бајке“ (о разликама у европским и ваневропским приповеткама вид.: М. Lüthi, *Märchen*, 1990: 35–36; уп. и према: Радуловић 2009: 8).

У средишту пажње истраживача у докторској дисертацији, међутим, стоји упоредно сагледавање митских бића у српској, односно, немачкој народној бајци (добрим делом, и традицији), са акцентом на „правим“, условно речено, „чистим“ бајкама, првенствено у смислу Вукове поделе на „женске“, то јест, „чудесне“, „фантастичне“ приповетке – „*Zaubermärchen*“. Све су то чудесне бајке у којима се појављује неко од многобројних, специфичних митских бића у народниј бајци код оба народа (што је био и примарни предмет истраживања за потребе овог рада, како је то раније већ назначено). Стога, акценат није био на изучавању и анализирању горе наведених типова бајки: оне су евентуално служиле као допуна одређеним запажањима, или као узгредни осврт у оквиру упоредних примера, те специфичних видова појављивања митских бића у бајци – српској, с једне, и немачкој, с друге стране. На основу приказаног, видимо да се оно „волшебно“ ипак не појављује искључиво у садржају самог наратива, него иза таквог приповедања неминовно стоји оно „чудесно“, па се и самим казивањем бајке уједно постиже онај „магијски“ и преображујући (*трансформативни*) ефекат – снагом утврђених, пажљиво одабраних речи – „језичких говорних формула“ (RKT 1986: 81, 210, итд.).³⁶

---

³⁶ Значење одреднице FORMULA (lat. *formula* – правило; правна изрека), Z. D. у RKT 1986: 210.

Структура бајке и њена „фантастичност“

Структуру сваке бајке или сродне приче чини посебна комбинација већег или мањег броја (широко распрострањених) мотива – „нано обрађених и сливених у нову целину око мање или више конвенционалног сижеа“ (Латковић ²1975: 86–87), заснованих на „фантастичним“ представама, веровањима, или реалним људским односима:

- *Фантастичност* је ту неопходна „нит“ уткана у ткиво бајке: природа је сва жива или се чини живом, као и „чудесне“, необичне и изненадне ситуације у којима се људи (обично главни јунаци) нађу у бајкама, неретко потчињени – *чаролијама* (Цвијић и Латковић у својим разматрањима о бајци).³⁷
- Према овим тумачењима, *типична бајка* је добро испричана и компонована на такав начин да се већ првим речима изазива пажња слушајалаца/читалаца, као и да се низом епизода, обично датих у градацији радње (најчешће *три* поновљене, *прим.*: И. С.), али и изненадним завршетком са прекретом у јунаковом животу – остави врло снажан утисак и задржи напетост до краја причања, то јест, приповедања.

Стога, пре него што укратко прикажемо класификацију бајке и њен историјски развој у виду теоријских поставки различитих школа, на овом месту можемо закључити да сви набројани термини у наведеним језицима стварају и наглашавају управо онај „наративни карактер“ бајке у смислу прича и приповести о „фантастичном“, „чудесном“, „чаробном“ = „*zauberhaft*“, „*(ver)zaubern*“, отуд и „*Zaubermärchen*“ (*прим.*: И. С.), дакле, о оном „митском“ и „митолошком“, али и о бићима која су их изнедрила: о вилама и змајевима, чаробницама и чаробњацима, њиховим магичним и натприродним моћима, о знаменитим јунацима и наднаравним ликовима, *зачараним* и *чудесним*, али и *чудним* догађањима, узбудљивим и необичним заплетима и невероватним расплетима, са (углавном) срећним крајем – типичним за канон и жанр бајке.

* * *

Класификација бајке – теоријске поставке и историјат различитих школа

Стална настојања научног истраживача да са различитих полазишта сагледа и на више начина објасни универзални културолошки карактер народних приповедака, те феномен њиховог подудараности и заступљености блиских, готово истоветних мотива у *бајкама* и *предањима* различитих (како просторно, тако и временски) веома удаљених народа, довела су до стварања различитих историјских („еволутивних“, *прим.* И. С.) теорија почев од 19, преко 20, па све до данашњих дана друге и треће деценије 21. века.

Примарна тежња ових теорија при проучавањима првенствено је био покушај да у оквиру свеобухватног, широког интернационалног круга, објасне порекло, узајамне сличности и разлике народних приповедака, као и особености, карактеристике и/или специфичности мотива у њиховим сижеима – почев од теорије једног заједничког индоевропског мита, преко тврдње да је Индија колевка свих прича које су се миграцијама рашириле по целом свету, све до идеје савременог доба да су сви народи прошли исте фазе развоја, у чијој основи почива једна „заједничка људска психа“ која репродукује исте симболе и њене „архетипове“ (елементе с

---

³⁷ Више о томе у: Ј. Цвијић, *Балканско полуострво*, II, 1918; В. Латковић, *Нар. књ.* I, 1966, ²1975.

постојаним језгром значења) – без обзира на време и културу у којој су настајали. Узајамне сличности теорија одражавале су се и у њиховим заједничким настојањима да на најбољи могући начин класификују приповетке, док су се њихове разлике огледале у томе, да ли су теорије у први план постављале порекло и настајање приповедака: из *мита*, посредством „миграције мотива“, или су настајале независно, дакле, биле су – *самоникле*.³⁸

Једно од основних питања од ког се при научном проучавању усмених народних приповедака у 19. веку пошло, била су и настојања да се утврде, покажу и објасне међународне заступљености „појединих мотива и целих композиција“ у оквиру различитих врста народне приповетке, првенствено *бајке, басне, новеле*, или *шалвие приче*, а најчешћи предмет проучавања биле су фантастичне представе у бајци, скасци и легенди, мада су у обзир узимане и друге врсте народних приповедака.³⁹ У покушају њиховог класификовања, којом се баве готово сви проучаваоци народне приповедне грађе, залазило се и „у суштинске особине врста“ (*цит.* Н. М.-Ђ. ²2006: 11, 155). Примарни циљ у развоју класификације као историје врста било је настојање да се „наративна грађа“ учини прегледном и доступном, док је прегледност бајке и њена класификација представљало само „практични моменат“ коме се тежило.

Без обзира на чињеницу да се „класификација као део науке о народним приповеткама“ појављује тек у другој половини 19. века – са једним од најистакнутијих следбеника митолошке школе браће Грим – Ј. Г. Ханом (Johann Georg von Hahn), а који бајку дефинише као „мит који је достигао последњи степен своје еволуције“⁴⁰, већ се и сама подела наративне грађе старијег Јакоба Грима на *бајку* = [нем.] „*Märchen*“ и *легендарну причу* (*легенду, предање, сагу, негде и скаску*) = [нем.] „*Sagen*“, али и истицање њихових **разлика**, формира као полазна основа за даља теоријска расправљања о овим двома категоријама (више у: Jacob Grimm, *Kleinere Schriften* [почев од 1864] I: 324; Уп. и *према*: Н. М.-Ђ. ²2006: 11, 155; Више о општим одликама обе врсте – вид. *ниже* у овом поглављу; *прим.* И. С.).

Као што је у науци добро познато, зачетник научног проучавања бајке на јужнословенским просторима – **Вук Стефановић Караџић** (1787–1864)⁴¹, савременик и блиски сарадник браће Грим – у предговору својој збирци сакупљених српских народних приповедака из 1853. године наводи да се „приповијетка у народу нашем, особито по јужнијем крајевима, највише зове *прича*, као што се говори и *причати*, мјесто *приповиједати*, а гдјешто и *гатка*.” Бајком или гатком Вук сматра искључиво „женске приповијетке“ (Вук, Предговор у СНП из 1853), а то су, како каже:

„оне у којима се приповиједају којекаква чудеса што не може бити (и по свој прилици само ће за њих бити ријеч гатка [*Märchen*]).“

---

³⁸ Основне теоријске поставке о пореклу народних приповедка веома су значајне и за сагледавање њихове генезе, распрострањености, структурних особености, историје и поетике жанра. Више у: Н. М.-Ђ. ²2006. (7–23): 12.

³⁹ Уп.: В. Латковић, *нав. дело*, ²1975: 67; Н. М.-Ђ., *нав. дело*, ²2006: 12.

⁴⁰ Ј. Г. Хан (Johann Georg Hahn, 1811–1869), *Griechische und albanesische Märchen*, Bd. 1–2, Leipzig 1864, München/Berlin, 1918. Уп. и: В. Латковић, ²1975: 68; Мноштво покушаја разврставања приповедне грађе било је и знатно раније, тумачи: Н. Милошевић-Ђорђевић ²2006: 11, 155; RKT 1986: 457; уп. и: www.zeno.org (феб. 2022).

⁴¹ Вук Стефановић Караџић (26. окт./6. нов. 1787, Тршић – 7. феб. 1864, Беч), *Српске народне приповијетке* из 1853; даље: Вук, СНП 1969 (Нолит, Београд); или: СНП 1988. (Предговор књ. 3, Београд).

У бројним својим проучавањима народне књижевности на јужнословенским просторима, Видо Латковић бележи да је од 19. века (можда чак и раније) бајку примењивало углавном свештенство, као неку врсту „илустровања хришћанских учења и пропагирања хришћанских начела“, те јој је зато најчешће придаван „дидактички значај“ – упркос томе што (иначе) бајци као врсти није својствена непосредна дидактичност. Такође, иако је у бајкама до „фантастичних размера хиперболисана моћ човеку непријатељских сила, стварних и замишљених, као што су хиперболисане и *негативне појаве* у односима међу људима“, ипак су у први план биле постављане човекове способности, тако да би на крају увек побеђивао управо – *човек* – као што и „носиоци позитивних људских особина увек тријумфују над носиоцима негативних“ (оп. *цит.*: исти, ²1975: 75–76). Верујући у победу виших моралних принципа у људским односима „која [су] се ненаметљиво искристалисала у бајкама“, али и у самог човека као бића, бајка постаје реалан „социјални фактор“, који је онда на позитиван начин утицао на друштвени развитак, па је и значај, како Латковић сматра, утолико већи уколико *дубље* „залазимо у старину“. У најопштијем виду, бајку (поред своје дидактичности) карактерише и ведар *оптимизам*. Отуда је и основна функција сваке бајке (народне, уметничке), пре свега могућност испуњења, односно, задовољења *естетске* потребе код слушалаца и читалаца, па тек онда стиче могућност да у извесном смислу делује на *свест*, или на *морално* осећање човека (Латковић ²1975: 75–76).⁴²

Теоријске поставке – (кратак) историјат најзначајнијих теорија у проучавању народне приповетке и бајке

Без подробнијег улажења у историјат различитих (и заиста многобројних) теорија у проучавању народне приповетке, нарочито *бајке*, даље у раду наводимо само неке од најзначајнијих теоријских школа и поставки, превасходно на евроазијском простору и простору јужнословенских проучавалаца – од 19. века до данас. Међу најзначајнијим теоријама током 19. века развиле су се:

- 1) „**Митолошка**“ или „**индоевропска**“ теорија браће Грим – бави се питањима *индоевропског* порекла бајке (којом се ипак нешто више бавимо у односу на остале; вид. ниже; *прим.*: И. С.).
- 2) „**Миграциона**“ теорија Теодора Бенфаја – чијом је применом први пут постало могуће дати објашњења о сличностима у причама *аријских* народа, с једне, и *арпских* и *берберских* народа, с друге стране.
- 3) „**Антрополошка**“ или „**полигенетска**“ теорија – теорија о „полигенези мотива“, енглеског оснивача антропологије Е. Б. Тајлора⁴³, касније и његовог најистакнутијег

⁴² И Латковић је народне приповетке поделио на: 1) приче о животињама и басне 2) бајке 3) скаске и легенде 4) новеле 5) шаљиве приче 6) ратничко-патријархалне анегдоте. Уп.: В. Латковић, ²1975: 75–76.

⁴³ Тајлор (Tylor, Edward Burnett, 1832–1917) у делу *Primitivna kultura (Primitive Culture...*, 1871) износи основне постулате „антрополошке“ теорије. Сматра се оснивачем антропологије и најпознатијим представником еволуционистичке теорије „културе“ или „дивилзације“ (термини по избору у енглеској и америчкој антропологији); развија се на темељу „разума и научног сазнања“ (цит.: „Дивилзација стоји у месту када њоме управља древни обичај који намећу прадедови“, Е. В. Tylor, *Antropology, an Introduction to the Study of Man and Civilization*, 1881: 430; овде према: S. Petrović, *Kultura i umetnost*, 1991: 9; исти, *Kulturologija*, ²2005: 12–13).

следбеника, Шкотланђанина Е. Ленга⁴⁴; бави се питањима подударности, које се у приповеткама и бајкама тумаче „претпоставком да је цивилизација сваког од тих народа, па и целог човечанства, »морала да потекне из једног старијег стања у коме су данашњи наслеђени културни остаци (*прежици* и *обновци*) имали своје право значење« (цит.: Н. Милошевић Ђорђевић, ²2006: 9). Полигенезом *мотива* и *заостаца*ма „преживелог“ у свести људи објашњавају се, пре свега, оне невероватне, бројне и честе *сличности* мотива у бајкама.

Митолошка теорија – теорија о „индоевропском“ пореклу бајке

Основна поставка теорије о индоевропском пореклу бајке, заснована на тумачењима браће Грим (најпре старијег Јакоба) – да бајка превасходно потиче из *мита* и да је „митолошка бајка“, као најранија форма књижевног стваралаштва, језгро из ког се касније развила *епика* – утемељена је у почетној идеји водилји „да *велике* *сличности* у *језику* могу постојати само ако је постојала јединствена група народа која се тим језиком служила“. Такве лингвистичке сличности, које се паралелно појављују и у многим народним приповеткама и бајкама, представљале су значајан подстицај за Јакоба Грима да и порекло народног блага и свих врста народне умотворине (приповетке, приче и приповести, бајке, басне, саге и предања, загонетке, пословице, анегдоте, итд.) „потражи“ у *заједничком* пореклу народа, па их на тај начин и протумачи. Стога прва теорија о пореклу народне поезије, приповетке и бајке, поред назива „индоевропска“, стиче још и назив „митолошка“. Овом теоријом истовремено и започиње „научно истраживање народне приповедне грађе“ (Н. М.-Ђ. ²2006: 7). Основни постулати, значајна обликовања митолошке теорије и бројни ставови Гримових у вези са њом највећим делом добијају свог израза у предговорима збирке бајки браће Грим: *Kinder- und Hausmärchen* (*Дечије и домаће бајке*)⁴⁵, одломцима из Гримових списа: *Kleinere Schriften* (*Мањи списи*, 8 Јакобових и 4 Вилхелмових)⁴⁶ и у деловима сва три тома *Немачке митологије – Deutsche Mythologie* (даље: DM) Јакоба Грима⁴⁷ (о овој ће теорији касније бити више речи, прим.: И. С.).

---

⁴⁴ Ендру Ју Ленг (Andrew Lang, 1844–1912, шкотски књижевник, песник, новелиста, књижевни критичар, преводилац Аристотела и Хомера, Пероових и Гримових збирки прича, сакупљач народних приповедака и бајки) један је од главних Тајлорових следбеника и утемељивача „теорије о полигенези мотива“, првенствено у бајкама. Открива остатке културног наслеђа – наслеђене „културне остатке“ („прежици“ и „обновци“) в.: Н. М.-Ђ. ²2006: 9.

⁴⁵ Jacob und Wilhelm Grimm, *Kinder- und Hausmärchen* (даље: Grimm КНМ, или само: КНМ), I: 1812; II: 1815; посебно вид. предговор Вилхелма Грима трећем издању *Напомена* (*Anmerkungen*) уз појединачне бајке из 1856. (КНМ, III, 1856: *Anmerkungen zu den einzelnen Märchen*); уп. и: Н. М.-Ђ. ²2006: 7–23.

⁴⁶ J. Grimm, *Kleinere Schriften* I–VIII, Berlin: 1864–1890. У 8 томова: првих пет 1864–1871. (I–V: 1864–71: „Reden, Abhandlungen, Recensionen und vermischten Aufsätze“). Остале три: 1882–1890 (VI–VIII: 1882–90: „Recensionen und vermischte Aufsätze, Vorreden, Zeitgeschichtliches und Persönliches“), Gütersloh, 1890 (даље: J. Grimm, *Kl. Schr.* I–VIII); W. Grimm, *Kleinere Schriften* I–IV (4 Bände, Berlin 1881–1887). Gütersloh, 1887. (даље: W. Grimm, *Kl. Schr.* I–IV).

⁴⁷ J. Grimm, *Deutsche Mythologie* (даље: DM), Göttingen, 1835. (3 Bde), Berlin, 1875–1878. (Wiesbaden 1992).

Мултидисциплинарни приступи двадесетог (XX) века

Бенфајева идеја о „миграцији мотива“, могућностима адаптирања у различитим народима и нацијама, променљивим и непроменљивим елементима прича постаје управо „основ читаве школе каснијих *компаративних* истраживања, *историјско-географске* методе, испитивања праформе и основних облика приче“ (Н. М.-Ђ. ²2006: 8–9; овде *истакла*: И. С.), док *митолошка теорија* браће Грим својим основним концептом о приповеткама као „разореним митовима“ омогућава истраживања предања и приповедака, користећи тако бројним филозофима, естетичарима, проучаваоцима религија, археолозима и другим научницима различитих полазних основа и научних сагледавања.⁴⁸

Иако према свом значају за даљи развој научног истраживања нимало не заостају за (претходно) наведеним теоријама, насталим почетком и касније током читавог 19. века, књижевно-историјски правци двадесетог века углавном проистичу из својих теоријских претходница и програмски се наслањају на наведене теоријске школе. Већ од самог почетка 20. века убрзано се развијају различити мултидисциплинарни приступи проучавања народних приповедака, нарочито *бајке* и *легенде*. Док су се ранија проучавања у првом реду сводила на разноврсна изучавања и трагања за пореклом одвојених мотива, 20. век доноси посматрање бајке као „усмене творевине“ из различитих углова, а тиме и различите „мултидисциплинарне“ приступе бајци. Полазећи од тако широког спектра научних дисциплина и мултидисциплинарног истраживања, заснованог на познавању *етнологије* и *фолклора*, издвојиле су се и неке од најзначајнијих теорија, као на пример: 1. историјска, 2. географско-историјска, 3. психолошка, 4. књижевна, 5. фолклорна, 6. структурална, 7. семиотичка, и друге.

1. Историјска школа

У основним поставкама теорије историјске школе о спуштању културних вредности у народ, пре свега је истицано да „усмено народно песништво, нарочито народне епске песме, представља у народ спуштене, мање-више, понародњене творевине »виших класа«, посебно феудалног племства“ (*цит.*: Латковић ²1975: 70).⁴⁹ Имајући првенствено у виду неке појаве у каснијем развоју епског усменог песништва „културних“ народа (који у то време већ имају писану литературу), већ су и присталице ове теорије у таквим околностима претпостављали утицај писане књижевности „виших класа“ на народно усмено песништво, али и изванредан утицај појединца у обликовању колективних творевина. Ханс Науман (Hans Naumann) је почетком 20. века, нарочито својим делом из 1921. *Primitive Gemeinschaftskultur*, поставио коначан облик историјској теорији о примитивним културним заједницама.⁵⁰ Значајно је још напоменути да се зачеци историјске теорије већ налазе у учењима браће Грим, према којима је бајка (како смо делом раније и описали) настала из преостатака разложеног мита и старогерманских легенди о херојима, па није ништа друго до: „мит и легенда спуштена у народ“. Додирне тачке са овим учењем препознају се и у Бенфајевој претпоставци о „староиндијским писаним зборницима“ – као изворима бајке блискоазијских и европских народа.

⁴⁸ Уп.: Linda Dégh, „Folks Narrative”. У: *Folklore and Folklife*, 1982: 53–83, овде: 55–58.

⁴⁹ Латковић сматра да ово учење није у целини прихватљиво као *кључ за разумевање стваралачког процеса* у усменим књижевностима, с освртом на тачну тврдњу да „нико не може порицати чињеницу да је усмено песништво постојало и пре појаве писмености и пре него што се друштво издиференцирало на више и ниже слојеве.“ (В. Латковић, *Нар. књ. I*, ²1975: 70; *истакла*: И. С.)

⁵⁰ Hans Naumann, *Primitive Gemeinschaftskultur*, Jena, 1921.

2. Географско-историјска школа

Као резултат и *антрополошких*, и *компаративних* проучавања народних приповедака, која се сама по себи намећу након Бенфајевих студија, на научну „сцену“ у проучавању народне приповетке ступа учење географско-историјске школе, тзв. „фински метод“, чији су зачетници чувени фински фолклористи **Карл Крон** (Kaarle Krohn, 1863–1933) и **Анти Арне** (Antti Aarne, 1867–1925, ученик Ј. и К. Крона), као и њихов најистакнутији следбеник **Стит Томпсон** (Stith Thompson, 1885–1976). Заједно са оцем Јулиусом Кроном (Julius Krohn, 1835–1888, професор и новинар), Карл Крон се сматра утемељивачем географско-историјске методе у фолклористици⁵¹, док А. Арне даље развија историјско-географску методу компаративне фолклористике. 1910. године објављује у Хелсинкију значајну иницијалну верзију Арне-Томпсоновог система класификације народних приповедака: *Verzeichnis der Märchentypen*, FFC № 3 (в. ниже).⁵² Касније и амерички фолклориста Стит Томпсон издаје значајну класификацију мотива народне књижевности у шест издања: *Motif-Index of Folk Literature* (1932–37), као и дело *The Folktale* (Bloomington, 1946. Reprinted: University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1977).

Након што прихватају Бенфајеву теорију о миграцији мотива, као и могућност културолошких утицаја у најопштијем смислу (као појаву у историји бајке и културе уопште), не одбацујући притом могућност блиске везе између *мита* и *бајке* у старијим временима, Крон и Арне стварају крајем 19. и почетком 20. века једну посве нову теорију, с полазном основом да „народне приче нису производ једног генијалног народа“, као што ни култура није дело једне расе. Ова идеја проистиче директно из антрополошких студија, чији је циљ да „поређењем свих варијаната једног приповедног сижеа, истраживањем путева њиховог географског распрострањања, утврђивањем њихових регионалних специфичности и општости, историјске слојевитости грађе“ (Н. Милошевић-Ђорђевић, ²2006: 162–163), одреди њен изворни (првобитни) облик, то јест – *праформу*, односно, „архетип“ (*Urform, Archetyp*) сваке појединачне народне приповетке, али и време и место њеног настанка, као и путеве ширења.

Изучавања на јужнословенским просторима

И Чајкановић, као један од значајнијих следбеника ове научне методе у српској науци (*Српске народне приповетке*, 1927), географско-историјски метод дефинише на следећи начин: „Према захтевима овог географско-историјског метода имају се прикупити све варијанте једне приповетке, па онда по географским и историјским индикацијама и по »реалијама« у њима поделити на групе, и онда се доносе закључци о пореклу, распрострањености и историји приповетке.“ Стога, земља из које има највише варијаната и чије су варијанте најбоље, односно, најсрећеније, па и чији обичаји и култура најбоље одговарају самој приповеци, сматраће се, како Чајкановић закључује – за постојбину те приповетке (*Прилози... II*, св. 2, 1921: 297, итд.).

Осим Чајкановића, у нашој науци (уз извесне модификације у изради својих монографија) географско-историјски метод примењују још и М. Матичетов и М. Бошковић-Стули (М. Bošković-Stulli), нпр. у *Народна предаја о владаревој тајни*, 1967. (уп. и: Латковић *Нар. књ. I*, ²1975: 71).

---

⁵¹ Значајне Кронове студије: *Die folkloristische Arbeitsmethode*, Erläutert von Kaarle Krohn, Oslo 1926; „Übersicht über einige Resultate der Märchenforschung“, *Folklore Fellows' Communications* 96 (FFC), Helsinki, 1931.

⁵² Значајне Арнеове студије: А. Aarne, *Verzeichnis der Märchentypen*, FFC № 3, Helsinki 1910; *Leitfaden der Vergleichenden Märchenforschung*, FFC № 13, 1913; К. Krohn, Antti Aarne, FFC 64, Helsinki 1926.

Када је реч о изучавањима из новијег доба, и према етнолошким и антрополошким проучавањима Драгане Антонијевић, која у свом есеју „Антрополошко поимање бајке као оптимистичког жанра“ и уводном делу под насловом „*Бајка или "свет на ивици катастрофе" са срећним крајем*“ наводи речи америчког германисте и фолклористе Џека Зајпса (*негде*: Зепса) да се бајке казују „да би произвеле наду у свету који изгледа као да је на ивици катастрофе“ (J. Zipes)⁵³, чини се тачном ауторкина теза да се у бајкама заиста дешавају „разна злодела и непочинства, како међу блиским сродницима, тако и између ликова раздвојених митским световима; јунак је гурнут у догађаје без могућности за узмак и одустајање, изложен различитим искушењима и тешкоћама која мора да превлада у свом трагању или бекству од прогонитеља; на крају тријумфује.“ Она, такође, заступа мишљење да је то „срж приповести“, као и да је успех до кога јунак/јунакиња на крају стиже потпомогнут „чудима и магијским трансформацијама“ (Антонијевић 2013: 10). А *чудес(т)ан* је, како то Цветан Тодоров формулише: и „облик фантастике који се јавља у бајкама“ (Тодоров 1987: 59; *нав.* према: Д. А.), али и „срећан крај и утопијска порука наде и утехе“ – који и јесу *кључне речи* за народну бајку, чинећи да овако саткане усмено изговорене речи, потом сакупљене у „приповести“ (усмене народне приче и бајке) према својим „импликацијама које подржавају наду у могућност неког бољег света“, у антрополошком и културолошком смислу заиста (могу да) представљају „један од највреднијих жанрова усменог народног стваралаштва“ (Антонијевић 2013: 10).

Тако и на основу изучавања горе поменутог германисте Зајпса (Jack Zipes), једног од најплодотворнијих савремених истраживача бајки на западним просторима, до формирања „наративне структуре“ – каква је у прво време била *усмена фантастична* прича/приповест и приповетка (од које касније настаје „уметничка“ [хрв. „умјетна“], књижевна/записана бајка) – у Европи долази *негде* током средњег века (12–15 века), након што су појединци почели да уочавају њену праву вредност, па су такве приче повремено и записивали (најпре на латинском, потом и на народним језицима; вид.: Zipes 2006).⁵⁴ Међугим, ни Зајпс као истраживач историјског порекла бајке није сасвим одређен при покушају да добије коначне одговоре на питања која су постављана у свим временима и на свим просторима: „како“ је дошло до формирања бајке, „где“ је, односно, „када“ је до тог формирања тачно дошло. Ипак, једно је сигурно, а то је и чињеница да су бајке првобитно настале у говору (*комуникацији/конверзацији*), у усменом предању које „*migrira* по *horizontalnoj* i *vertikalnoj dimenziji*“, па се и коначни одговори на оваква питања чине готово немогућим, како и закључује у бројним својим делима (Zipes 2006; овде *нав.* према: М. Поповић, 2013: 28).⁵⁵

⁵³ Џек Зајпс (Jack David Zipes, рођен 1937, емеритус професор немачког језика, компаративне књижевности и културологије, предавао о немачкој књижевности, критичкој теорији, немачкој јеврејској култури, као и дечјој књижевности и фолклору) је у другом делу своје каријере превео два главна издања прича о браћи Грим и усредсредео се на бајке, њихов развој, као и њихову друштвену и политичку улогу у цивилизацијским процесима. Сматра да бајке „служе значајној друштвеној функцији, не само за накнаду већ за откривање: светови пројектовани најбољим нашим бајкама откривају празнине између истине и лажи у нашем непосредном друштву“. 1987. је превео комплетно издање бајки браће Грим из 1857. године (Zipes, *Комплетне бајке браће Грим*: 1987, допуњено додатним причама из 1992. и 2002), а 2014. објавио прво издање Гримове збирке бајки из 1812. и 1815. као *Изворне народне и бајке браће Грим: Целовито прво издање* (2014), заједно с новом књигом и проучавањем прича: *Гримове оставитине: Чаробна снага* (чаролија) *Гримових народних и бајковитих прича* (2014). (В. *нав.* лит./инт. странице).

⁵⁴ Zipes, J. (2006): *Fairy Tales and the Art of Subversion*. New York & London: Routledge.

⁵⁵ М. Ж. Поповић, *Улога бајки у аналитичкој психотерапији* (dokt. disertacija), Beograd, 2013.

У чувеним *Напоменама* уз Гримову збирку *Дечијих и домаћих бајки* Јоханес Болте и Јиржи Поливка (Johannes Bolte/Georg Polivka: *Anmerkungen...*, 1913–1932)⁵⁶ у три велика тома, уз сваку причу (напоредо са међународним варијантама) наводе и прилажу и све доступне варијанте са јужнословенских простора, а у четвртном и петом тому (IV, V) дају упоредни преглед истраживања приповедака. Према драгоценим истраживањима народне књижевности Наде Милошевић-Ђорђевић, дуго ће још опстати „посматрање врста као различитих токова праћења развита људске мисли, обликовања представа од анимистичких и митолошких преко историјских до историјско-рационалних“ (Н. М.-Ђ. ²2006: 18). Именовањем врста приповедне прозе, приступ постаје *сижејно-тематски*, или *дескриптивно-компаративни*. Поред раније наведених, ову методу у јужнословенској науци примењују и следећи аутори: В. Јагић, Р. Келер (Köhler), Ј. Поливка (Polivka), Т. Маретић (Maretić), П. Поповић, В. Ђоровић, А. Гавриловић, и др. (*исто*: 18, итд.).

3. Психолошка школа и тумачења

Са појавом психоанализе у првој половини 20. века упоредо долази и до настајања значајних школа и начина истраживања, која као полазну основу првенствено примењују психолошки приступ при проучавањима различитих уметничких праваца у књижевности. Ови се психолошки приступи у проучавању бајке (условно) деле на две главне интерпретације следбеника двојице најчувенијих психоаналитичара и психолога, и то на следбенике учења: аустријског психоаналитичара Зигмунда **Фројда** (Sigmund Freud, 1856–1939: *Tumačenje snova*, 1984), као и швајцарског психолога, творца аналитичке психологије, Карла Густава **Јунга** (Carl Gustav Jung, 1875–1961: *Duh bajke*, 1989; *Analiza snova*, 1995; *Čovek i njegovi simboli*, 1996).

Фројд и његови следбеници трагају за откривањем порекла бајке, или се концентришу на њену рецепцију: у бајци пре свега виде израз потиснутих инфантилних и инцестуалних жеља.⁵⁷ Фројд је посебно указивао на низ симбола који се јављају у сну, миту, бајци, а чији је „превод“ – универзалан, тако да, рецимо, код њега *бубице*, *пауци* и слични инсекти означавају децу, *краљ* и *краљица* – родитеље, *кућа* – наше (властито) Ја, себе саме, *злато* – измет, док *летење* означава – сексуални чин. Замерке овом (ипак, једностраном) тумачењу бајки, како то, међу осталима, излаже и психолог Жарко Требјешанин у поговору Литијеве *Evropske narodne bajke*, напосто се огледају у чињеници да су „klasična psihoanalitička objašnjenja često neoprezno svodila značenje bajke na individualno-psihološku ili psihopatološku ravan, na pojedine motive i komplekse, čime su u velikoj meri kompromitovala ovaj pristup“ (*цит.*: Trebješanin, ENB 1993: 173).

За разлику од свог претходника и (првобитног) учитеља Фројда (који *сан* сматра „краљевским путем“ за спознају *индивидуалног несвесног*), за К. Г. Јунга су управо *бајке* и *митови* „краљевски пут за упознавање *колективног несвесног*“ (Liti, ENB 1993: 115). Тиме Јунг (заједно са својим следбеницима) превазилази раван индивидуално-психолошког, па *бајку* препознаје као *ризницу* „исконских слика“ – *архетипова* – елемената с постојаним језгром значења – *слика* које потичу из колективног несвесног, тј. из психичког (*психолошког*) слоја

⁵⁶ Johannes Bolte, Georg Polivka: *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*. I–V (5 Bände). Leipzig 1913–1932. Hildesheim 1963, Olms 1982.

⁵⁷ Ž. Trebješanin („Pogovor“ у: Liti, ENB: 173) као примере наводи да „infantilnim seksualnim »teorijama« oralnog začeca u bajkama odgovara motiv kraljice – nerotkinja koja zatrudni pošto je pojela komad krilate ribe. Ubod *Trnove ružice* na vreteno, padanje u san i buđenje poljupcem, takođe se može razumeti kao priča o seksualnim problemima devojke koja odrasta.“

заједничког свим народима у (готово) свим временима.⁵⁸ Јунгова теорија архетипова и аналитичка психологија указују на надиндивидуална душевна збивања која се умногоме огледају у бајкама, те се истражује колективна (*под*)свест – при чему се сваки *архетип* посматра као „митотворни структурални елемент колективног несвесног“ (уп.: Е. М. Meletinski, *Poetika mita*, 1984, посебно: *Analitička psihologija*: 59–76. стр. и горе нав. дела; уп. и према: RKT 1986: 45; Н. Станковић-Шошо, *Топос пута у српској народној бајци* 2006: 11).

Мелетински у свом делу наводи Јунгова становишта у раду *O arhetipu, naročito u vezi s pojmom anime*: „[...] »Arhetipovi u svom nepokretnom, neprojeciranom stanju nemaju tačno određenu formu, nego su sami po sebi neodređena struktura, koja može dobiti određen oblik samo u projekciji« (нав. д., стр. 70). За нашу сврху нарочито је занимљива Јунгова формулација којом се архетипови одређују као митотворни структурални елементи несвесне *психе*.“ (курзив овде: Е. М. М.) На крају овог пасуса Мелетински још истиче да се из наведених Јунгових исказа може извести закључак „da su arhetipovi nekakve strukture prvobitnih slikovitih predstava kolektivne nesvesne mašte i kategorije simboličkog mišljenja, koje organizuju predstave što potiču spolja.“ И нешто даље у тексту, аутор наводи још једну значајну чињеницу, да Јунг и његови (бројни) следбеници „урогно dovode u vezu arhetipove, kao elemente psihičke strukture, sa mitskim i bajkovnim motivima ili likovima“ (Meletinski у нав. делу *Poetika mita*, 1984: 65; *истакла*: И. С.).

Имајући притом у виду да је Јунг читав свој стваралачки век посветио (дубљем) проучавању симбола који се *несвесно* стварају у човековој психи, неминовним је сматрао да су, заправо, ти наслеђени „обрасци“ емотивног и менталног понашања (*архетипови*) заправо позадина готово свих људских активности и дел(ов)ања. Стога је, по Јунгу – *Човек* (активни) стваралац сопственог живота, док *Креатор* (Творац) ствара свет управо путем његовог *Сна*: „Der Schöpfer lässt die Welt durch seinen Traum entstehen“ (К. Vollmar 2006: 13).⁵⁹ За Јунга је и медитација попут *сна* – у оба се стања отварамо вишој мудрости и (чак) приближавамо „Богу у нама“ који (нам) у сну говори, те би било погрешно не слушати га, будући да нам Он (*Бог*, *Креатор*, *Стваралац*, *Више Ја*, *Виша сила*) управо кроз сан и медитацију помаже да се изнова и изнова спознајемо, упознајемо своје суштинско (*више*) Ја, односно, своје *Сопство/Јаство* (*das Selbst/Self*).⁶⁰ На тај начин увелико спознајемо и свет око себе, и свет у себи, те можемо даље да се развијамо и употпуњујемо као *независне*, (*само*)свесне и комплетне личности.

---

⁵⁸ ARHETIP; ARHETIPSKA KRITIKA (RKT 1986: 45, итд.): „[...] Psihološki termin »arhetip« prihvaćen je u književnosti da bi se njime definisale praslike u mitu i u pesništvu koje, potpuno nesvesno kod pesnika, iz »kolektivne podsvesti« uviru u likove i simbole i najmodernijeg pesništva, jer se uvek iznova koriste i na nov način oblikuju. Značajan predstavnik *a. k.* je Nortrop Fraj, prema kojem se sva literatura uvek iznova stvara prerađivanjem arhetipova. Dok su Junga interesovali arhetipovi u kontekstu snova i vizija, odnosno u kontekstu estetičkih objekata fizičkog ili verbalnog karaktera (mit, religija, bajka), dotle je za Fraja arhetip »simbol, obično slika, koja se u književnosti ponavlja dovoljno često da se može razaznati kao element totalnog književnog iskustva«. [...]“

⁵⁹ Цит.: Klausbernd Vollmar, *Die Weisheit der Träume. Ihre Symbolsprache verstehen und nutzen*, München, 02/2006: 13.

⁶⁰ Уп. Јунгова нав. дела; уп. и: V. Jerotić, *Psihoanaliza i kultura*, Београд 1980; C. G. Jung, *The Collected Works* (Vol 11), New York, 1958 (1939): 489; Јирген Хабермас, *Сазнање и интерес*, Београд, 1975: 198. (последње дело нав. према: Г. Вулетић, *Аналитичка психологија у светлу модерне херменеутике*, докт. дисертација, Београд 2017: 32, 46).

4. Књижевна, 5. Фолклорна, 6. Структурална и 7. Семиотичка теорија

Књижевни приступи у први план постављају поетику бајке, *фолклорни* се баве истраживањем порекла врста, упоредним проучавањима, типологијом, феноменом приповедања и приповедача, законитостима преношења традиције, проблемом колективног и индивидуалног, њеном друштвеном улогом (и томе слично), док се новија истраживања све више окрећу самом процесу приповедања у зависности од *некњижевних* елемената. У проучавањима народне приповетке и бајке често се примењује и *лингвистичка* методологија, структурално-типолошке и семиотичке *категорије*, те се као два основна приступа у проучавању бајке до данас истичу; *структурални* (структуралистички) – који изучава облике бајке; *сижејно-тематски* (дескриптивно-компаративни) приступ – који се бави природом њених мотива или њеном садржином. Иако на први поглед супротна, заправо се ова два *основна* теоретска принципа узајамно допуњују, већ заједничким схватањем о *неодвојивости садржине и форме* (више у: Милошевић-Ђорђевић, ²2006: 77–91, овде 78 и 162–166, овде 164, итд.).

На основу претходно изнетог о историјском развоју бројних различитих праваца у научном настојању проучавања народних приповедака (које се наслањају једна на другу и у извесним елементима чак и допуњују), намеће се закључак да су најпре браћа Грим ближе одредили основни проблем, уочили везу између „бајке“ и „сличних прича“, с једне, и „старих религијских представа и веровања“, с друге стране, а као најзначајније – први пут указали и на постојање могућности да се народне умотворине преносе из једног народа у други. На тај начин створен је темељ и за каснија изучавања, која су се ослањала на претходне резултате, што је уједно отварао многа нова питања која до данас непрестано побуђују и проширују научна интересовања. Стога, овај део можемо закључити Латковићевим тумачењем, да појава различитих теорија и формирање више научних школа у проучавању усмене народне приповетке, представља „континуиран напор да се једно изузетно сложено питање реши“ (Латковић ²1975: 72), а истовремено отвара бројне нове могућности за њено наично проучавање и у савременом добу.

* * *

2.1. Основе поетике браће Грим

Према основним поставкама митолошке теорије, велики стари митови су се распали, а њихове делове као своја језгра очувале су управо народне приповетке (посебно *бајке*), које су – како се то, према Јакобовим речима – све више показује и бива све јасније: „они предивни последњи остаји [„одједи“] древних [прастарих] митова, који су пустили корена дуж читаве Европе и који обилато доносе све неочекиванија [необичнија] објашњења о посвуда расутим деловима веровања и сличностима у причама уопште“:

„sie sind, wie sich immer unzweifelhafter herausstellt, die wunderbaren letzten nachklänge uralter mythen, die über ganz Europa hin wurzel geschlagen haben und geben reichhaltigen, um so unerwarteteren aufschluss über verschüttet geglaubte gänge und verwandtschaften der fabel insgesamt.“

(Jacob Grimm, *Kleinere Schriften* VIII: 193, §9)⁶¹

Још подробније Јакоб образлаже своја гледишта у наставку тумачења, постављањем (реторичког) питања: „Јер шта би боље могло да потврди митолошка посматрања од управо оне нежне неискварености бајки, попут мирисних биљака и цветова изниклих по најудаљенијим ливадама и пољима народне поезије, које би се чистом руком по свим пределима могле убрати“ (J. Grimm, *Kl. Schr.* VIII: 193, §9; прев. И. С.).⁶²

А касније и према Вилхелмовим поетски „обојеним“ (И. С.) описима у предговору трећем издању збирке бајки (1850, нарочито из 1856. године) – да би се „митолошки елемент“ заправо могао „упоредити са ситним деловима поломљеног накита разасутог по земљи, свег обраслог у траву и цвеће, а открива се само најоштријем оку“⁶³:

„Gemeinsam allen Märchen sind die Überreste eines in die älteste Zeit hinauf reichenden Glaubens, der sich in bildlicher Auffassung übersinnlicher Dinge ausspricht. Dies Mythische gleicht kleinen Stückchen eines zersprungenen Edelsteins, die auf dem von Gras und Blumen überwachsenen Boden zerstreut liegen und nur von dem schärfer blickenden Auge entdeckt werden. Die Bedeutung davon ist längst verloren, aber sie wird noch empfunden, und gibt dem Märchen seinen Gehalt, während es zugleich die natürliche Lust an dem Wunderbaren befriedigt; niemals sind sie bloßes Farbenspiel gehaltloser Phantasie.“

(Wilhelm Grimm, *KHM* III 1856: 409)

---

⁶¹ J. Grimm, *Kl. Schr.* VIII (даље: *Kl. Schr.* VIII (ауто)биографски списи): *Vorreden, Zeitgeschichtliches und Persönliches von J. Grimm*. Предговор Јакоба Грима Базиловом *Пентамерону*: „Der Pentamerone oder Das Märchen aller Märchen von Giambattista Basile“, 1846: 191–201, ов. стр. 193, §9. (прев.: И. С.)

⁶² У ориг. наставку цитата: „denn was könnte der mythologischen betrachtung mehr zusagen, als eben die zarte unschuld dieser, auf allen wiesen und gründen der abgelegenen volkspoesie, duftigen kräutern und blumen gleich sprieszenden märchen, die von reiner hand noch allenthalben gepflückt werden mögen.“ Исти: 193, §9.

⁶³ Предговор 3. издању *КНМ* из 1856; В. *цит.* и према: Н. М.-Ђ. ²2006: 7. (горе *истакла*: И. С.)

Како су, дакле, свим бајкама својствени и заједнички „остаци веровања“ који досежу до најстаријих времена и осликавају се у поимању натчулних (натприродних) ствари и појава, тај „митски елемент“ (управо оно „митско“), налик *каменчићима* – „распрслим и свуда расутиим делићима драгог камења“ (*комадићима сломљеног драгуља*) – који разбацани по земљи високо обраслом травом и цвећем леже свуда наоколо, откривају се само најошпријем оку, како се то и Вилхелму сликовито дочарава. Смисао ових „митских елемената“ свакако је давно изгубљен, али се он – према поетичким речима Вилхелма Грима – „још увек осећа и даје *суштину* бајци, док истовремено задовољава *природну жудњу за чудесним*; оне никада нису *пука игра боја* бесмислене маште.“⁶⁴

И у наставку је цитата такође реч о (оном) специфично „митском“ (*dies Mythische*), које се протеже што се дубље враћамо у ранија времена: „заиста се чини и делује да је оно „Митско“ [*das Mythische*] чинило једини садржај најстарије поезије.“ При свему томе видимо како Вилхелм сматра да управо она [поезија], понесена узвишеношћу сопственог предмета (или теме) свог бављења, а истовремено и „немаром за усаглашавањем“ (изједначавањем, хармонизацијом) са стварношћу, па чак ни када дочарава оне тајанствене и страшне природне силе – „оно Невероватно“ и „оно Чудесно“ – не одбацује притом ни „оно Грозно и Ужасавалјуће“ ([„одбојно и застрашујуће“, прим., прев., свуда *истакла*: И. С.]. Вид. цит.: W. Grimm: Vorrede der ³КНМ. Bd. 3, 1856: 409–410).⁶⁵

Имајући у виду схватања браће Грим да се иза младих форми појављивања народног предања – *саге, бајке, легенде, народне поезије* – могу препознати „они предивни последњи *одјец* [и остаци] прастарих митова“, који пуштају корена широм Европе, дакле – и они остаци прастарих веровања предака, а тиме и њиховог општег *погледа на свет* („*die Weltanschauung*“-а) – настајала је идеја и жеља браће Грим да се на основу представа народног веровања садашњице (односно, тадашњице) спозна оно изворно „религиозно осећање света“ такозване „паганске“ прошлости. Оваква научна стремљења, истраживања и бележења различитих народних веровања, израженим у бројним Гримовим студијама, заправо су имала за циљ да доведу до формирања својеврсног „система германско-немачких облика религије“, речју – једну *немачку митологију*. И управо такав „национално-романтичарски почетак трагања за неизгубљеним“, већ само „расутиим наслеђем“, постаје и полазна основа научног трагања, пре свега, старијег Јакоба Грима – и уједно се сматра *темељом* потраге за оним „историјским и трајно дејствујућим идентитетом“ (Kretzenbacher 1988: 33).⁶⁶

⁶⁴ „Свим бајкама заједнички су остаци веровања који сежу до у најстарија времена и изражавају се у сликовитом поимању натприродних ствари. Овај митски елемент (оно „митско“) налик је *комадићима сломљеног драгуља* (распрслог *драгог камена*), који разбацани по земљи (свој) обраслој травом и цвећем унаоколо леже, а која примећује само најоштрије око. Његов смисао је одавно изгубљен, али се још увек може наслутити, пружити суштину бајци и задовољити *природну жудњу за чудесним*; Оне никада нису *пука игра боја* бесмислене маште.“ (прев.истиче: И. С.) Цит.: В. Грим, Предговор 3. издању КНМ из 1856. (W. Grimm, КНМ III 1856: 409) и *Регистар о литератури*: 380, 409–410. итд. Уп. и: Н. М.-Ђ.: ²2006: 7–22, 111–116; В. Латковић, ²1975: 67–72, ов.: 67–68.

⁶⁵ „Das Mythische dehnt sich aus je weiter wir zurück gehen, ja es scheint *den einzigen Inhalt der ältesten Dichtung* ausgemacht zu haben. Wir sehen wie diese, getragen von der Erhabenheit ihres Gegenstandes und unbesorgt um Einklang mit der Wirklichkeit, wenn sie die geheimnisreichen und furchtbaren Naturkräfte schildert, auch das *Unglaubliche, das Gräuelfhafte und Entsetzliche* nicht abweist.“ Цит.: Brüder Grimm, *Kinder- und Haus-Märchen* Band 3 (1856). Dieterich, Göttingen 1856: 409–410.

⁶⁶ Leopold Kretzenbacher, „Jakob Grimms *Deutsche Mythologie* und ihre geschichtliche Wirkung“ (Zbornik radova sa naučnog skupa „O dvestagodišnjici Jakoba Grima“, 12–14. nov. 1985), SANU, Beograd 1988.

Заправо су и *делови веровања*, који досежу до у најстарија времена и на симболичан и фигуративан начин изражавају „духовне ствари“ – *заједнички* свим приповеткама. Отуда, и митолошка теорија наводи и објашњава сличности мотива у причама *аријских* народа – постојањем „заједничких схватања и митских ликова у њиховим првобитним религијама“, а до народног причања и предања „спустиле“ су се када су те религије почеле да се разликују и раздвајају. Ни мотиви у бајци и народним причама аријских народа нису ништа друго до „последњи одјеци“ ([пра]остаци) некадашњих митова који су се проширили дуж читавог европског континента, као што смо раније и приказали. Објашњавајући чињеницу на који начин, рецимо, приповетка у неком усамљеном *хесенском планинском селу* [мисли се на данашњу покрајину Хесен (Hessen) у западној и централној Немачкој, одакле потичу и Грими, в. ниже о њиховом пореклу, прим. И. С.] личи на неку *индијску, грчку или српску* бајку, Вилхелм наводи да је „*митолошко значење* давно изгубљено, али се још увек осећа и даје вредност причи, задовољавајући оно *природно уживање у чудесном*“ (истакла: И. С.):

„Wie will man es erklären, wenn die Erzählung in einem einsamen *hessischen Gebirgsdorf* mit einem *indischen* oder *griechischen* oder **serbischen Märchen** seiner Grundlage nach übereinkommt?“

(В. Грим у Предговору ³КНМ, 1856: 405–407. овде 406; W. Grimm, Vorrede der ³КНМ Band 3, 1856: 406)⁶⁷

У примени основних својих ставова, Грими нису искључиви, тако да је за даљи развој науке веома важно што при објашњењима и тумачењима разноликих прича са најразличитијих простора ни Вилхелм не одбацује *могућност позајмица* и *преношења мотива* из једног народа у други, те признаје могућност „самониклог“ настајања сличних мотива код више народа на истом (цивилизацијском) ступњу развоја. Нешто даље у свом предговору трећем издању *Дечјих и домаћих бајки* из 1856. године⁶⁸, В. Грим бележи да „има појава које су тако једноставне и просте, да се стално понављају, као што има *идеја* које се јављају *саме од себе* – тако да су на разним странама могле да поникну једнаке или међусобно блиске приче сасвим независно“ – што је свакако његово велико откриће за даљи раст и развој научног истраживања бајке, а тиме и значајна полазна основа научних гледишта и стремљења браће Грим, најпре старијег Јакоба:

„Es gibt aber Zustände, die so *einfach* und *natürlich* sind daß sie überall wieder kehren, wie es Gedanken gibt, die sich wie von selbst einfinden, es konnten sich daher in den verschiedensten Ländern *dieselben* oder *doch sehr ähnliche Märchen unabhängig von einander* erzeugen: sie sind den einzelnen Wörtern vergleichbar, welche *auch nicht verwandte Sprachen* durch *Nachahmung der Naturlaute* mit geringer Abweichung oder auch *ganz* übereinstimmend hervor bringen.“

(W. Grimm, Vorrede der ³КНМ Band 3, 1856)

---

⁶⁷ У тексту горе свуда *истакла*: И. С.; уп. и нав. док. филм: *Die unbekannte Seite der Brüder Grimm* (од 16:54' и даље: https://www.youtube.com/watch?v=_ycUx6ahI0c; приступ: 23. 02. 2022).

⁶⁸ Уп.: *Kinder- und Hausmärchen*, Band 3, Literatur, 1856: 405–406. Вид. и *цит.* В. Грима према: В. Латковић ²1975: 68. (уп. и: <http://www.maerchenlexikon.de/Grimm/vorrede.htm>, стални приступи).

Тако ни Вилхелм у предањима, причама и бајкама не пориче чињеницу да се у бајкама могу појавити „ситуације“ које су тако „једноставне и природне“ да су универзалне, „свеприсутне“, а могле би се упоредити са експресивним „ономатопејским речима“ које у различитим народима носе истоветна значења, јер представљају подражаваће одређених појава и звукова из природе, те се митолошка теорија, која дозвољава могућност преношења приповедака у другу језичку средину, у којој се она „може одомаћити уколико наиђе на погодно тло“ (цит.: Н. М.-Ђ. ²2006: 7–8), већ тада постаје *претечом* свих каснијих научно-истраживачких теорија фолклористичке науке, али и осталих праваца у науци о књижевности.

И према још поетичнијим Вилхелмовим „сликама речима“ (прим.: И. С.) и закључцима уз неколико примера, наводећи, рецимо, *бајку* (тачније, „романтичну причу“) о паметној сељаковој ћерки (Grimm КНМ 94, *Die kluge Bauerntochter*, у преводу на српски: „Мудра сељакова кћи“, АТУ 875)⁶⁹, овакве сличности наликују некаквом „бунару“ („gleich einem Brunnen“) – чије дубине нико не познаје, али из којих „свако може да црпи према својим потребама“ (прев./прим./истакла И. С.):

„Dies Gemeinsame gleicht **einem Brunnen**,
dessen *Tiefe* man nicht kennt,
aus dem aber *jeder nach seinem Bedürfnis* schöpft.“

(W. Grimm, Vorrede der ³КНМ Bd. 3, 1856)

Ипак, неки научници сматрају да се и приликом издвајања тих елемената мора бити крајње опрезан јер се оваквим начином „не могу објаснити *све* сличности у мотивима усмене књижевности ни у групама географски блиских народа, као што су рецимо *германски* и *словенски*, а камоли међусобно удаљених“ (цит.: Латковић, ²1975: 68; *курзив*: И. С.).

2.1.1. Осврт на дело и интересовања браће Грим за народну књижевност

Снажно конституисање изучавања књижевности као посебне научне дисциплине у Немачкој наступа у периоду романтизма првих деценија 19. века. Контекст романтичарске књижевности, филозофије и схватања науке, у првом реду – историографије, заједно са друштвеноисторијским приликама тог доба, у највећој ће мери одредити сазнајне циљеве, методолошке поступке и терминологију нове (како се већ тада почиње називати) – *германистичке* науке. Њено стварање почиње баш у јеку националног и државног конституисања код Немаца, у току Наполеонових ратова и у годинама након његовог пада 1815. године (више о томе у: Мојашевић СНПНП 1950).⁷⁰ Стога су и циљеви ове „нове филолошке дисциплине“ у условима стране (француске) окупације били следећи: она би својим резултатима требало да допринесе јачању *националне свести*, тиме и националном и државном уједињењу код Немаца, будући да је тако нешто, услед недостатка заједничке националне свести у сфери економије, политике, религије и идеологије, било оствариво једино путем снажне вере у пресудну улогу *књижевности*, *језика* и науке о њима. Тиме германистика добија значај еминентно националне науке, у чије се родоначелнике у литератури, поред осталих, неизоставно убрајају и браћа Грим – Јакоб и Вилхелм.

⁶⁹ По Арне-Томпсоновом моделу (ов. по Томпсону), ова бајка по типу спада у романтичне приче/бајке (АТ 850–999: „Romantic Tales“/„Novellenartige Märchen“), с обзиром на ознаку којом је обележена: АТ 875 (прим.: И. С.).

⁷⁰ Миљан Мојашевић, *Српска народна приповетка у немачким преводима. Од Грима и Вука до Лескина* (1815 – 1915). Докторска дисертација (даље: СНПНП 1950), Београд, 1950, овде Увод: 9–15.

Историјско-књижевнонаучни концепт браће Грим пружа одличан пример за национално усмерење и формирање немачке германистике у условима под Наполеоновом окупацијом. Они се – заједно са Карлом Лахманом и Георгом Бенекеом⁷¹ – сматрају утемељивачима и родоначелницима германистичке науке, науке о језику и немачке филологије. А у тумачењима значајног немачког научника и критичара Лудвига Денекеа (Ludwig Denecke, 1905–1996), који у студији о браћи Грим (*Jakob Grimm und sein Bruder Wilhelm*, 1971: 42) старијег брата Јакоба назива (чак) оснивачем нове науке – *германистике* (и научником заслужним за њено именовање) – пре свега се истиче да је старији Грим крај себе видео једну нову генерацију ништа мање радне енергије и снаге од сопствене, али да је та нова, млађа генерација (премда је Јакоба изузетно поштовала и уважавала), у условима њихове домовине под окупацијом, ипак и даље трагала за *сопственим* (не увек и бољим) путевима и за личним (*само*)остварењима.⁷²

Оснивачем германистике (као *модерне* науке о књижевности) Јакоба Грима назива још и швајцарски германиста Мушг у тексту „Песничко у делу Јакоба Грима“ (W. Muschg, „Das Dichterische im Werk Jakob Grimms“ 1933: 104–127). Модерним сматра ону науку која је истовремено и *поезија*, и *наука*.⁷³ С друге стране, истакнути српски германиста Миљан Мојашевић ипак не сматра да би се браћа Грим – „и поред обиља грађе коју су сакупљали с научничком радозналешћу, с пуно воље, детаљисања и колекционарског заноса, читавог богатства поезије у Јакобовим излагањима о поезији“ (Мојашевић 1983: 47) – могла у потпуности сврстати у осниваче германистичке науке, па чак ни *модерне*, имајући у виду њихове бројне и значајне претходнике, претече немачке науке о језику и књижевности, добро познате историји немачке књижевности.⁷⁴

Након дугог, идејно сиромашног периода рационалистичког просветитељства, већ другом половином 18. века у немачку писану (уметничку) књижевност навиру разноврсни мотиви из усмене народне књижевности, чему увелико доприносе Русоове идеје враћања природи („Zurück zur Natur“), Персијеве и Макферсонове збирке песама, а пре свега богатство Хердерових мисли и подстицаја на народну књижевност.⁷⁵

---

⁷¹ К. К. Лахман (Lachmann, Karl Konrad Friedrich Wilhelm, 1793–1851, нем. филолог и критичар): познат у науци о проучавању *Библије* (прва критичка верзија *Новог завета* на грчком, која се не заснива на делу Еразма Ротердамског „Textus Receptus“; израђена 1831); Г. Ф. Бенеке (Benecke, Georg Friedrich 1762–1844; нем. филолог, бавио се немачком књижевношћу средњег века) од 1780. студира на Универзитету у Гетингену, где је био ученик К. Г. Хајнеа (Heune, Christian Gottlob, 1729–1812); 1814. постаје редовни професор у Гетингену, касније преузима дужност главног библиотекара. Његове студије су се највише бавиле старом немачком и енглеском књижевношћу; био је уредник речника за *Ywain* (1874) Хартмана фон Аугеа (Hartmann von Aue), а првобитни рад на речнику средњевисоконемачких речи уредили су и објавили В. Милер и Ф. Царнке (Wilhelm Müller/Friedrich Zarncke, *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*) након његове смрти. Уп.: *Njem. knj.* II, 1987; *Njemačka književnost* (Ur.: Viktor Žmegač, Zagreb, 1986; <https://theonlineportraitgallery.com/portrait/karl-konrad-friedrich-wilhelm-lachmann/> (22.03.2023).

⁷² L. Denecke (*цит.*): „Der Begründer und Namengeber einer neuen Wissenschaft, *der Germanistik*, sah bei eigener ungeschwächter Arbeitskraft doch eine neue Generation neben sich, die ihn zwar achtete und ehrte, aber doch in dem gemeinsam eroberten Lande eigene – nicht immer bessere – Wege suchte.“ У: Ludwig Denecke, *Jakob Grimm und sein Bruder Wilhelm*. Stuttgart, 1971: 42.

⁷³ В. Мушг (Walter Muschg, 1898–1965, швајцарски историчар књижевности, есејиста и политичар). Уп.: W. Muschg, „Das Dichterische im Werk Jakob Grimms“ у: W. Muschg/R. Hunziker, *Dichtung und Forschung*. Frauenfeld und Leipzig, 1933: 104–127. (*даље*: Muschg 1933: 104–127)

⁷⁴ *Вид.* цитате/изворе и према: М. Мојашевић 1983: *Јакоб Грим и српска народна књижевност*, Београд. Нарочито поглавље „Основе Гримове поетике“: 41–210, овде: стр. 47.

⁷⁵ Ј. Г. Хердер (Johann Gottfried Herder, 1744–1803), *Herders Sämtliche Werke*, Suphan 8: „Über die Wirkung der Dichtkunst auf die Sitten der Völker in alten und neuen Zeiten“ (од 344. и д.), Berlin, 1892: 394; Више о Хердеровим тумачењима вид. и према: Angela Windholz, Et in academia ego: *Ausländische Akademien in Rom zwischen künstlerischer Standortbestimmung und nationaler Repräsentation* [1750-1914], Regensburg, 2008. (уп. нав. pdf-текст).

Поред бављења историјом и филозофијом историје, Немцима још Хердер открива изразит значај *давно заборављених епоха* и истиче да забораву треба отимати читаве области националне традиције и књижевности, нарочито народне (Мојашевић, СНПНП 1950: 9–15).⁷⁶

„Народну поезију“ Јакоб Грим представља као поетски *изворнију* и почиње је разликовати од тзв. „уметничке“, коју најпре Хердер, потом и сâм Јакоб, називају „природном поезијом“. Основна тежња је била да треба истицати природну лепоту дотад запостављане народне, наспрам уметничке, „неприродне“ (хрв. „умјетне“) књижевности. Хердер још у свом чланку о „Осијану“ и у песмама старих народа истиче огроман значај народне књижевности и позива на сакупљање народних песама – и то управо онако верно и аутентично, како до њих дође свако у свом крају, како их ко испева, чује и у оригиналу (у перо) забележи, сматрајући их „даром света и народа“, богатом народном ризницом у којој се јасно испољава „карактер и дух народа“ – „*Volksgeist*“ (*народни дух*), који је и иначе у доба ране фазе немачке романтике, био веома популарно опредељење.⁷⁷ Будући да о схватањима браће Грим, као и о основама њихове поетике детаљније говоримо у нешто каснијим излагањима, навешћемо овде само укратко основне Јакобове ставове: он сматра да германистика у себе укључује како *науку о језику и књижевности*, тако и *правне науке и митологију* (више о томе у: J. Babić, „Der nationale Aspekt in der literaturwissenschaftlichen Arbeit Jakob Grimms“, 1988: 395; Исти, *Uvod u književnonaučnu metodologiju u nemačkoj germanistici*, 1994: 24–27).⁷⁸

Истовремено, поред захтева за националном афирмацијом и самосвешћу, у савремено доба браће Грим постоје и захтеви за народном књижевношћу и традицијом. О томе много говоре браћа Шлегел⁷⁹ на предавањима о немачкој романтици у Берлину, а слична предавања слушају и млада браћа Грим, Јакоб (1785–1863) и Вилхелм (1786–1859) на Универзитету у Марбургу на Лани ([нем.] Marburg an der Lahn), на ком студирају правне науке.⁸⁰ Из таквих ће захтева, као конкретна остварења, касније настати и чувене збирке из 1806, 1812/1815. и 1825/26. год.: *Des Knaben Wunderhorn* (*Дечаков чаробни рог*) Арнима и Брентана (1806), *Kinder- und Hausmärchen* (*Дечје и домаће [породичне] бајке*) – збирке бајки браће Грим (1812. и 1815. год.), као и: *Volkslieder der Serben* – *Српске народне песме* (1825/26) у Талфјиним (1797–1870) преводима.⁸¹

⁷⁶ Уп.: М. Мојашевић, СНПНП 1950, Увод: 9–15. и 83; Исти, *Немачка књижевност* (даље: Мојашевић 1991). Доба просветитељства, класике и романтизма, Београд, 1991: 105.

⁷⁷ Уп.: Siegfried Streller, „Die Rezeption und Weiterentwicklung von Herders Würdigung der Volkspoesie durch die Brüder Grimm“. Зборник: „O dvestagod. J. Grima“ (вид. горе *нав. дело* и *нав. лит. на крају*), 1988: 184.

⁷⁸ Више у: Josip Babić, „Der nationale Aspekt in der literaturwissenschaftlichen Arbeit J. Grimms“ у: Sonderdruck aus der Publikation „Zur Zweihundertjahrfeier von Jacob Grimm“ (Зборник радова: „O dvestagodišnjici Jakoba Grima“, n. skup 1985), Beograd, 1988: 387–395, овде: 395; Babić 1994: *Uvod u književnonaučnu metodologiju u nemačkoj germanistici*, Novi Sad, 1994: 24–27.

⁷⁹ Браћа Шлегел (August Wilhelm Schlegel, 1767–1845 и Friedrich Schlegel, 1772–1829) заједно покрећу један од водећих часописа ране немачке романтике *Athenäum* (Атенеум) у Јени, чији су сарадници били и великани немачке књижевности: Гете, Шилер, Тик, Новалис, Шлајермахер, касније и Шелинг. Више о браћи Шлегел у: Мојашевић, *Ј. Грим и српска нар. књ.*: „Ј. Грим и развитак историје немачке књижевности као науке. I. Браћа Шлегел“, 1983. (књ. 24): 41. итд.; прим. И. С.). Уп. и: Strahinja K. Kostić, „Немачка романтика“, 77–111 (посебно стр. 80–84) у: *Njemačka književnost II* (даље: *Njem. knj. II*). Grupa autora, Beograd, 1987.

⁸⁰ У својим обимним списима Ј. Грим бележи да обојица студирају правне науке (Јакоб од 1802, Вилхелм од 1803): „углавном зато што је отац био правник и што је мајка то највише желела“ (*цит.*). Више у: J. Grimm, *Kl. Schriften I*: 4. (I–V: 1864–71, „Reden, Abhandlungen, Recensionen und vermischten Aufsätze“; В. *ниже* у раду).

⁸¹ Talvj, *Volkslieder der Serben*, ²1853 (св. II): *Српске народне песме*. Превод на немачки. Karadžić, Vuk Stefanović (*Volkslieder der Serben*, 1853); <https://archive.org/details/volksliederders00robigoog> (приступи: 22. 03. 2022); М. Мојашевић, СНПНП 1950: 70; Исти, *Ј. Грим и срп. нар. књ.* 1983: 49.

Подстицаје за окретањем ка народној књижевности и посвећености немачкој народној традицији одушевљено прихвата књижевна омладина, међу којима су свакако и браћа Грим.⁸² Њихово интересовање за изучавање прошлости, историјски развој немачког језика и народне књижевности побуђују најпре правноисторијска истраживања током студија правних наука, нарочито предавања код (за обојицу значајног) професора Савињија (Friedrich Carl von Savigny, 1779–1861)⁸³, али и професора Вахлера (Johann Friedrich Ludwig Wachler, 1767–1838).⁸⁴ Отприлике се у то доба, када наду и утеху многи проналазе урањајући у националну прошлост, традицију и културу, и браћа Грим опредељују за „студије немачког језика, књижевности и историје језика“⁸⁵, иако ће њихова (надалеко чувена) остварења тек касније добити сасвим нове димензије и шири значај⁸⁶ – не само за немачку народну књижевност и германистичку науку у ужем смислу, него и ван граница тадашње *кнежевине* (данас покрајине) Хесен ([нем.] Hessen, одакле потичу браћа Грим), али и за читаву њихову (у то време расцепкану и неуједињену) отаџбину Немачку.

Преглед основа поетике браће Грим

Корене схватања „поетскога“ код браће Грим треба тражити у поимању *поетичности* старине. Нарочито се у овом контексту истиче теза Јакоба Грима о узајамној *повезаности историје са поезијом* – поезији се признаје највеће деловање на историју људског рода, као и на сâм језик: „Онај ко зна историју зна и да је поезија кроз читаво постојање људског рода била једна од пресудних чинилаца за његово уздизање“, како бележи Јакоб у својим (биографским) *Мањим списима* (*Kleinere Schriften* – посебно у: J. Grimm, *Kl. Schr.* Band I: 136).

Поред тога што народне песме и стари немачки текстови савременом читаоцу оживљавају и сликовито показују давна, древна времена, они не садрже само једну „лесничку лепоту“, него и ону – „културно-историјску“ – чија се драж огледа управо у тој *древности*, у неповратној старини коју би требало сачувати од заборавља. Поетски текст је само у таквој својој *изворности*, управо она најпунија поезија, коју Јакоб сматра чак „стубом свих осталих наука“, истичући притом (пре свега) њену *универзалност*:

---

⁸² **Јакоб** Лудвиг **Грим** (рођ. 4. јануара 1785) и његов годину дана млађи брат **Вилхелм** Карл **Грим** (рођ. 24. фебруара 1786) рођени су у месту Ханау (Hanau), као најстарији синови калвинистичке породице (од оца државног службеника и пастора и мајке Доротеје, која је родила деветоро деце, али је троје нажалост умрло још у раном детињству). Отац је по занимању био правник и умро је од упале плућа 1776. год., стога је Јакоб (већ са 11 година), као најстарији син, рано морао да преузме старање о домаћинству и свим осталим члановима породице (имали су још три брата и омиљену сестру Шарлоту, познатију по надимку Лоте [Lotte]). Прве године Јакобове и Вилхелмове младости живели су у месту Штајнау (Steinau), потом (две године након мужевљевог смрти) мајка (Dorothea Grimm, 1793–1867) шаље браћу Грим у Касел (Kassel) на даље школовање у гимназији „Lyceum Fridericianum“.

⁸³ Ф. К. фон Савињи (Friedrich Carl von Savigny, 1779–1861) одлази 1804. на научна истраживања у Париз, а идуће године на Савињијев позив придружује му се и Јакоб Грим, предано му помажући у раду по архивима. Будући презасићен правним наукама (како сâм каже у својој биографији), Јакоб радије гледа старе рукописе, набавља ретке књиге и све своје слободно време користи за студирање књижевности, најављујући у писмима да би се „у будућности радије посветио старој немачкој књижевности“. *Цит.*: J. Grimm, *Kl. Schr.* I: 4. итд. Уп. и: Мојашевић, СНИП (дисертација) 1950: 19–42; S. K. Kostić, *Njem. knj.* II, 1987: 102, 318.

⁸⁴ Браћа Грим упознају професора Вахлера (нем. учитељ, историчар књижевности, библиотекар и универзитетски предавач) док је предавао на Универзитету у Марбургу и од тада су у повременом контакту са њим током студија правних наука (повремено похађају Вахлерова предавања). Професор Вахлер је за браћу Грим постао пример савременог научног рада о новијем (модерном) језику и историји књижевности. Међутим, Гримови су ипак од почетка били критични према методама и тезама Вахлерове књижевне историографије.

⁸⁵ *Цит.* J. Грима према: J. Vabić 1994: 24. (*Uvod u metodol. u nem. germ.*)

⁸⁶ Под знатно другачијим друштвеноисторијским околностима (*прим.*: И. С.)

„Die Poesie ist die Trägerin aller anderen Wissenschaften.“

(цит. Ј. Грима нав. према: Ј. Babić, 1994: 81)

А будући да је и немачка филологија израсла на темељима класичне филологије и филозофије, те ће такође, под снажним утицајем „историјске школе“ професора Савињија и Ранкеа, од самог почетка свог научног деловања, и Јакоб предлагати комбиновање метода класичне филологије и „верног историјског приказивања“, а која историјске чињенице жели да спозна онакве „какве су заиста биле“ – без њиховог мешања и спојева са оним што им је претходило, или што је из њих евентуално проистекло.⁸⁷ Основа поезије је остала иста: она је доле у природи, у *души народа*, а њена *старина*, уколико је аутентична, већ је сама по себи и – **поетична**. Тако је код Јакоба Грима све испреплетано: нити поетика може без *граматике*, нити граматика без *поетике*; исто важи и за *митологију* у односу на граматiku и поетику. *Митологија* и *историја* такође су узајамно повезане и не могу се раздвојити, једноставно иду укорак заједно. Осим тога, и целокупно Јакобово бављење *фолклором*, књижевно-историјског је порекла: он не тражи фолклор у поезији, већ обрнуто – поезију у фолклору (више у: Мојашевић, СНПНП 1950: 82). Отуда за браћу Грим – а нарочито старијег Јакоба – усмено народно стваралаштво на нивоу колективне, митске свести, заправо и представља врхунско остварење: како што се *чистоте језика* тиче, тако и у погледу *поетских вредности*. Ово схватање се, у првом реду, односи на *легенде*, *митове* и *усмену народну поезију*.⁸⁸

Дакле, истицањем повезаности песништва с народом браћа Грим, Јакоб и Вилхелм, првенствено изражавају своје уважавање народне књижевности и свих њених облика испољавања у виду народних умотворина. За уметност речи браћа Грим истичу два поетска мерила: 1) једно за ону поезију за коју тврде да се сама од себе пева, која настаје – у *природи* – одакле и потиче и одакле се усменим путем преноси, и 2) друго – за (записану, уметничку) поезију која не настаје у природи, него је ствара – *уметник*. И прва и друга су утолико чистије уколико су ближе свом извору – нестварности прва, односно, – стварности као свом извору, друга. Обе поезије имају своју сопствену истину: прва *недокучиву*, у свету мита, друга *докучиву*, у свету вероватнога, стварнога. Истина као битна црта поетскога, лепога избија у први план и у књижевности, и у језику, и у граматички, и у поетици. Према класичној поетици то је *склад*, по Гримовај – *стварност*, истина, истинитост. Слично ће се Јакоб односити и према схватању односа између *легенде* и *историје*. Најважнија је истина, легендарна, као и историјска, захтевајући да се чувају и историјски карактер и историјске чињенице:

„Народна уметност је сама по себи стварност, али зато је и историјска стварност неприкосновена“.

(цит. Ј. Грима према: М. Мојашевић 1983: 145)

Попут раније изнетих теза о схватањима књижевности претече Хердера, и браћа Грим праве битну разлику између „народне“ (*природне*, спонтане, усмене) и „уметничке“ (*неприродне*, индивидуалне, писане) књижевности: „Народна поезија“ потиче из душе заједнице, па је као „колективна творевина“ – *природна*, док је „уметн(ичк)а“ књижевност, као творевина појединца

⁸⁷ Више у W. Muschg у *Dichtung und Forschung* 1933: 104–127. („Das Dichterische im Werk Jakob Grimms“). Вид. и према: Мојашевић, 1983: 47. („Основе Гримова поетике“: 41–210 у *Ј. Грим и срп. нар. књ.*)

⁸⁸ Уп.: Ј. Babić, *Uvod u metodol. u nem. germ.*, 1994: 25.

„вештачки“ створена, стога се и назива „неприродном“ (Мојашевић 1983: 137). Уједно, овакво разликовање између „народне“ (die *Naturpoesie/Volkspoesie/Volksdichtung*) и „уметничке“ књижевности (die *Kunstpoesie*) чине основу поетике браће Грим, при чему се једино народна књижевност схвата *природном*, па тако и – истинитом. (Проистекло из становишта да једино природне ствари могу бити истините, посматра се и роман као књижевни род: више се не пита да ли се ту нешто могло догодити, већ и да ли се стварно *догодило*. Јакоб се ту позива на старе Грке и Римљане и сматра да није дозвољено измишљати радњу, што опет упућује на везу између класичне и немачке филологије [више о томе вид. у: Мојашевић 1983: 145, итд.]).

Таквим наглашавањем повезаности између песничтва и народа, Ј. Грим нарочито наглашава своје „симпатије за народну књижевност“, како бележи и тумачи германиста Мојашевић у нав. докторској дисертацији. Јер – за разлику од уметничке – „народна поезија“ по неком спонтаном песничком нагону „тече из дна народне душе, носећи собом, отприлике као вода трагове минералних састојака кроз које пролази, елементе народног духовног живота“ (цит.: J. Grimm, *Kl. Schr.* 1864, I: 142. и VII: 564–565; уп. и: Мојашевић 1950: 81, итд.; свуда *истакла* [курзив/болд]: И. С.).⁸⁹ А када истиче предност књижевности и филологије над другим, егзактним наукама, Јакоб управо *песничтво* именује „науком наука“, што образлаже *повезаношћу* песничтва с народом, које – „исто као сунчев зрак“ („gleich der leuchtenden sonne“) – залази у све односе људи и постаје „рефлексом историје“ (он. цит.: J. Grimm, *Kl. Schr.* 1864, I: 142; уп. и Мојашевићева тумачења у нав. студијама, као и бројне цитате при описивању Гримове поетике, њихова схватања изворне, „природне“ књижевности, а нарочито тезе о природи интересовања браће Грим за српске народне приповетке – које овде цитирамо у оригиналном пасусу [с преводом у фусноти]; прим., прев.: И. С.):

„**die poesie** nun gar, die entweder keine wissenschaft genannt werden darf oder **aller wissenschaften wissenschaft** heissen muss, weil sie **gleich der leuchtenden sonne** in alle verhältnisse des menschen dringt, die poesie fährt nicht auf brausender eisenbahn, sondern strömt in weichen wellen durch die länder, oder ertönt im liede, wie ein dem wiesenthal entlang klingender bach; immer aber geht sie aus der **heimatlichen sprache** und will eigentlich nur in ihr verstanden sein. ich darf auch fragen, ob einer unserer naturforscher Deutschland jemals so aufgebaut hat, wie es **Goethe** und **Schiller** thaten?“

(J. Grimm, *Kleinere Schriften* VII: 564–565; *истакла*: И. С.)⁹⁰

Народна традиција, било то *песме*, *бајке*, *обичајно право*, или *предања*, своју лепоту изражава у апсолутној *изворности* и *оригиналности*. Осим што је поезију доживљавао као *живу* снагу, *чисту* енергију која прожима читав живот, старији Грим је такође био уверен да ће и „историја поезије“ (коју је намеравао да некада у будућности напише, али до тога, нажалост,

⁸⁹ Више о томе: уп. и тумачења Гримове поетике и наведене изворе у Мојашевићевој докт. дисертацији, у тексту с поднасловом: „Природа интересовања браће Грим за српске народне приповетке“ (нав. цитати изворно се налазе у Гримовим *Списима* I и VII тома: J. Grimm, *Kl. Schr.* I: 142 и VII: 564–566. и даље). Уп. и према: М. Мојашевић СМПНП (дисертација) 1950: 81–91, овде бр. 81 (фусноте бр. 1, 2, 3).

⁹⁰ „А поезија се или уопште не сме звати науком, или се пак мора звати *науком свих наука*, јер она попут блиставог сунца [*блиставог сунчевог зрака*] продире у све људске односе, поезија не путује шуштећом пругом, него тече кроз пределе и земље у благим таласима, или одјекује у песмама, попут потока који жубори и шумећи тече кроз ливаде и њене долине; али она увек потиче из *матерњег језика* и заправо само жели да се на њему разуме. Могао бих (се) још запитати и да ли је неко од наших природњака (истраживача природе) икада изградио Немачку на такав начин на који су то урадили Гете и Шилер?“ Цит.: J. Grimm: „Über den Werth der ungenauen Wissenschaften“, у: *Kl. Schr.*: VII. Berlin 1884: 563–566. (Hildesheim 1966). (прев., прим., *истакла* И. С.)

никада није дошло), једном показати како је тло са кога се поезија даље грана, заправо, *тло легенде* и *мита*. А и поред тога што браћа Грим прихватају и примењују Хердерева схватања о језику и књижевности (нарочито *народне*), они у највећој мери настављају и (даље) развијају основна научна начела и сагледавања поетике свога претече, преносећи их на усмене прозне форме – на *предање* (легенде, каже, саге) и *бајку*, те идући корак даље и од самог Хердера, утиру путеве најновијим научним истраживањима ових књижевних форми, фолклора и митологије. Тако ће прави израз „народног духа“ (*Volksgeist*-a), као основе сваке националне културе, Гримови пронаћи у усмено преношеним песмама (*Volkslieder*), предањима (*Sagen*) и бајкама (*Märchen*). И присталице митолошке школе (како је раније наведено) највећу пажњу поклањају овим категоријама јер у њима проналазе највише *митолошких елемената*, тиме и потврду за тачност својих полазишта и схватања целокупне поетике.

Приликом изучавања и прикупљања народне грађе (бар оних до којих су успевали да дођу у датом тренутку) и њених форми у истој мери (*поезије*, *бајке* или *легенде*), браћа Грим временом долазе до спознаје да је „темељ свакој легенди – **мит**, тј. *вера у богове* [...]. Без митске подлоге легенда се не може схватити“ (цит. Ј. Грима према: С. К. Костић у: *Нјемачка књиж.* II, 1987: 103; *ист.*: И. С.). Свакако, потешкоће при разликовању *бајке* од *предања* као две одвојене приповедне форме народног изражаја (и обе од посебног значаја за народну књижевност), причињавале су и браћи Грим. При покушајима њиховог диференцирања питања су се углавном сводила на следећа: да ли у *предања* верују приповедач и њени читаоци (за разлику од *бајки* у чију се садржину – због обиља „натприродних“ и „фантастичних“ елемената – не верује), односно, на питање да ли су *легенде* везане за конкретне историјске чињенице и дешавања, имајући у виду да су *време* и *место* у бајкама потпуно неодређени. По својој природи, грађи и облику, легенда је (у односу на остале врсте) ипак много више везана за национално тло: „Песник само треба да их објашњава и проучава, али не сме ништа да мења.“⁹¹ Дакле, легенда садржи „неприкосновеност“ какву има и „историјска истина“, а *песник* нема право да дира ни у истинитост *предања*, нити у истинитост историје. Не испитујући степен њихове веродостојности и независно од односа њихове истине према историјској, Јакоб сматра да је *легенда* спонтано настајала у народу, испевала се сама од себе и да има сопствену истину.⁹² У предговору *Немачким предањима (Deutsche Sagen)*⁹³ из 1816, браћа Грим постављају *легенду* у исти ред са *бајком* и *историјом*, сматрајући их (чак) преносиоцима древних времена у будућа, иако *бајци* додељују прво место, а *предању* (легенди) друго; *историја* долази (тек) на треће место. Већу предност у односу на историјско-националну одређеност *предања*, Гримови дају „поетској снази *бајке*“ – истичући *бајке* као *чистије*, *блаже*, *љупкије*: „Бајка је поетичнија, сага историчнија“, а потом указују и на њихове заједничке црте.⁹⁴

⁹¹ Овде цит. Ј. Грима према: М. Мојашевић (*Ј. Грим и српска нар. књ.*), 1983: 145.

⁹² Уп. дефиниције у RKT („Narodna pripovetka“: 467–469) и нека тумачења проучавалаца народне књижевности, нпр.: Н. Милошевић-Ђорђевић, ²2006: 43–55, 90–95.

⁹³ Brüder Grimm, *Deutsche Sagen*, Vollständige Ausgabe (Verlag Neues Leben), Berlin, 1986. Vorrede der Brüder Grimm zum ersten (Kassel, März 1816) und zum zweiten Band (Kassel, Februar 1818): 5–24.

⁹⁴ J. Grimm, *Schriften und Reden*. Vorrede zum ersten Band der *Deutschen Sagen*, I, 1816: 47–49. Предговор 1. издању *Нем. сага/предања у: Jacob Grimm und Wilhelm Grimm – Schriften und Reden*, 1985, L. Denecke, 1985: 47–49; Уп. и: Мојашевић, „Filološka poetika i »hladna tačnost“ (Zbornik „O dvestagodišnjici J. Grima“, погл. IV), 2, 1988: 167.

2.1.2. Историјат сакупљања народних приповедака за збирке бајки браће Грим

„Es ist höchste Zeit geworden, **alte Überlieferungen** zu sammeln, um zu retten, damit sie nicht wie Tau in der heißen Sonne vergeht, wie Feuer im Brunnen erlischt in der Unruhe unserer Tage **auf immer verstummen**.“

(Gebrüder Grimm)⁹⁵

У овим (како сами кажу) тешким и немирним временима, Јакоб и Вилхелм стичу нову енергију црпећи је из „непресушног бунара“ научног истраживача, бавећи се старом немачком поезијом и језиком. То је епоха позног романтизма, када је и иначе (вероватно као реакција на присуство великог страног утицаја, махом француског, под Наполеоновом окупацијом, прим. И. С.) широм земље у моди и управо на снази – оживљавање *старе немачке традиције*. Заправо, онако како су то чинили романтичари, нарочито млађе генерације, негујући „мелодичну кратку лирску песму“ (das *Lied*), тако је и у оквиру прозних облика књижевности посебно негована *новела*, и то с великим успехом. Како је за романтичарску лирику био пресудан „утицај народне поезије“, тако су и за „карактер и развитак романтичарске новеле“ (Мојашевић 1991: 335) од огромног значаја биле – *народне бајке*. Као што је познато, неколико година за Арнимовом и Брентановом збирком народних песама, њих ће сакупити и објавити управо млада браћа Грим.

Наиме, чувени професор Савињи (познато име у историји немачке културе, касније и министар у Берлину, иначе, Брентанов зет), који је предавао и младој браћи Грим на правном факултету на Универзитету у Марбургу (студије у периоду 1802–1806, касније и у Паризу)⁹⁶, уводи своје ученике још током студија правних наука у круг пријатеља и блиских сарадника (тада већ чувених) романтичара **Клеменса Брентана** (Clemens Brentano, 1778–1842) и **Ахима фон Арнима** (Achim von Arnim, 1781–1813).⁹⁷

---

⁹⁵ Цит. браће Грим: „Крајње је време да се сакупе старе умотворине наше традиције да би се сачувале и отргле од заборава, да не пропадну као *роса на врелом сунцу*, не угасе се као *ватра у бунару*, да не би у вихору и неприликама наших дана заувек занемеле“ (прев./устакла: И. С.). Вид. и према: Thomas Lindner, Mathias Welp „RoadKäppchen – Märchenfahrt mit den Brüdern Grimm“. Film von Mathias Welp. Redaktion Th. Lindner: *Spurensuche in Sprach- und Geschichtslandschaften: Festschrift für Ernst Erich Metzner* (часопис посвећен проф. Е. Е. Мецнеру: 389–408, овде: 394, вид. на: https://www.youtube.com/watch?v=GU_XXCxyUNc; приступи: 11. и 15. 03. 2022)

⁹⁶ После средње школе браћа Грим уписују студије права на Универзитету у Марбургу, мали факултет у коме су се студенти разликовали по друштвеном положају. Током студија браћа убрзо постају свесна да сиромашнији студенти немају исте привилегије као они богати, јер их је немаштина спречавала да учествују у студентским активностима, те се (срећом) потпуно посвећују учењу и студирању. Инспирисани предавањима професора правних наука (тада већ чувеног) Савињија, и браћа Грим почињу да се интересују и студиозно проучавају немачку средњовековну књижевност. Из биографије: 1802–1806. Студије права у Марбургу и (касније) у Паризу (Studium der Rechtswissenschaften in Marburg und Paris), уп. и на: <<https://www.sammlungen.hu-berlin.de/objekte/-/207/> (приступи: 24.03.2022. и раније)>

⁹⁷ Клеменс **Брентано** (Clemens Brentano, 1778–1842), водећи немачки романтичарски писац и песник, јединствене елоквенције и неисцрпне инвентивности. Обновио поезију 16. и 17. века и уредио (заједно са А. фон Арнимом) збирку старих немачких народних песама *Des Knaben Wunderhorn* (*Дечаков чаробни рог*, 1806–1808). **Ахим фон Арним** (Carl Joachim Friedrich Ludwig „Achim“ von Arnim, познатији као Achim von Arnim, 1781–1813), нем. песник, романописац у доба романтике. Заједно са К. Брентаном (с којим је објавио збирку старих немачких народних песама) и Јозефом **фон Ајхендорфом** (Joseph Karl Benedikt Freiherr von Eichendorff, 1788–1857, нем. песник и писац), један од тројице водећих представника Хајделбершке романтике („Heidelberger Romantik“).

Нешто касније ће Гримови, на предлог својих нових колега (водећих писаца и песника у доба романтизма) и најновијих пријатеља Брентана и Арнима, одушевљено прихватити молбу ових истакнутих романтичара, да им браћа Грим пруже помоћ на раду при сакупљању немачких народних песама за њихову збирку, *Des Knaben Wunderhorn* (*Дечаков чаробни рог*, 1806–1808), нарочито друге и треће свеске/књиге. Уједно, то је био и одлучујући подстрек млађој браћи Грим за (нешто касније) прикупљање и објављивање народних бајки за прво издање чувене Гримове збирке, *Die Kinder- und Hausmärchen* (КНМ).

Динамика и време сарадње браће Грим са Арнимом и Брентаном, као и њиховог преданог рада на збирци немачких народних песама до детаља се може пратити путем Брентанове преписке са Арнимом.⁹⁸ Брентано у писму позива свог (дугогодишњег) пријатеља и колегу Арнима да дође код њега у Касел (Kassel – тадашњи велелепни културни центар и престоница већ *горе* поменутог кнежевине Хесен)⁹⁹, да би заједно наставили да раде на збирци *Wunderhorn*. Том приликом му такође похвално говори о познанству са двојицом младих „веома, веома драгих пријатеља, изузетно посвећених старој немачкој књижевности“ и научним истраживањима. Како у писму наводи, Брентано пише Арниму о два брата научника презимена Грим, које је он лично раније заинтересовао за „стару поезију“ и чијем се познавању стар(и)је немачке књижевности и богатству сакупљене грађе искрено диви. Такође је срећан што их је сада „након две године консеквентног студирања и рада“ на старим песмама, поново срео.

Притом, ту Брентано посебно истиче чињеницу и своје одушевљење, па и изненађеност (делом и затеченост): „да ти млади људи те ствари познају боље чак и од самог [писца] Тика“ (цит. према: Steig, *Clemens Brentano und die Brüder Grimm*, 1914: 8–9; *истиче*: И. С.)¹⁰⁰:

„Wir können es hier ausserordentlich gut und besser noch als damals in Heidelberg. Denn ich habe hier **zwei sehr liebe, liebe altdeutsche vertraute Freunde, Grimm** genannt, welche ich früher für die alte Poesie interessiert hatte, und die ich nun nach zwei Jahre langem fleissigen, sehr consequenten Studium so gelehrt und so reich an Notizen, Erfahrungen und den vielseitigen Ansichten *der ganzen romantischen Poesie* wiedergefunden habe, dass ich *bei ihrer Bescheidenheit über den Schatz*, den sie besitzen, erschrocken bin. Sie wissen bei weitem *mehr als Tieck* von allen den Sachen.“

---

⁹⁸ Комплетна преписка између браће Грим и Брентана, као и између браће Грим и Арнима објављена је у две књиге Рајнхолда Штајга и Хермана Грима: R. Steig und H. Grimm, *Achim von Arnim und die ihm nahe standen*. „Achim von Arnim und die Brüder Grimm“. Hrsg. von R. Steig und Herman Grimm, 3 Bde., Stuttgart und Berlin (1904) и *Clemens Brentano und die Brüder Grimm* (1914). Уп. и према: М. Мојашевић, СНИП (дисертација) 1950: 20; *Исти*, Мојашевић (*Нем. књ.*) 1991: 335–336.

⁹⁹ Без хесенског грофа Карла (Landgraf Carl von Hessen-Kassel, 1654–1730) и његових потомака племићког порекла, данашњи град Касел (Kassel) – иначе, некадашња престоница Хесена (Hessen) и значајан центар културе пре 300 година – вероватно не би имао много знаменитих прича о својој прошлости. Захваљујући овом владару, који је својим (амбициозним) барокним грађевинама имао одлучујућу улогу и утицај на сам изглед града, данас се на сваком кораку у Кас(е)лу и околини наилази на сведочанства из времена владавине овог грофа. Град се (осим што сведочи о прилично бурним дешавањима у прошлости) може поносити и богатом историјом, раскошном архитектуром и уметничким делима. Према бројним сведочанствима, ту су боравили и интелектуални великани тог времена, попут Гетеа, дивећи се и уживајући у чарима и сјају овог велелепног престоног града 17. и 18. века (али и знатно раније). Више на: <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/kassel-auf-den-spuren-der-residenzstadt-162036.html>; уп. и нав. документарни филм: *Roadkappchen – Märchenfahrt mit den Brüdern Grimm* (Doku, Dez. 2001, TV 3sat) – реконструкција путовања браће Грим кроз време, радња и њихова посета смештена је у савремено доба: у реконструисаном разговору, браћа Грим (на путу кочијама за Касел) кажу за овај град да је био „романтичарски престони град“ (од 04:40 мин. итд., вид. нав. документарни филм, приступи 20.03.2022).

¹⁰⁰ Јохан Лудвиг Тик (Johann Ludwig Tieck, често само Ludwig Tieck, 1773–1853, родио се и умро у Берлину) – значајан немачки књижевник (песник, писац, издавач, преводилац) у доба романтике. Стварао је и публиковао понекад и под псеудонимом: *Peter Lebrecht* или *Gottlieb Färber*.

Након овог писма, Арним заиста одмах долази у Касел у посету Брентану, а браћа Грим им предано помажу у прикупљању немачких народних песама (*Des Knaben Wunderhorn*; уп. и према: М. Мојашевић, СНПНП 1950: 19–20). Касније ће Јакоб и Вилхелм бити укључени у још једну значајну сарадњу и рад на Арнимовим новинама „*Zeitung für Einsiedler*“, које ће такође бити уређиване у духу посвећености и љубави – пре свега за оно „национално“ у књижевности и уметности. Међутим, већ у време истрајног рада на збирци *Дечаков чаробни рог* (*Des Knaben Wunderhorn*) и Арнимовим новинама, код браће Грим полако сазрева намера да и сами почну са сакупљањем и издавањем сопствене збирке народних бајки.

И заиста се путем сталних преписки између Арнима и Брентана детаљно може пратити којом ће се динамиком браћа Грим све више и креативније осамостаљивати, а доследно се могу сагледати и различите реакције обојице романтичарских песника: Брентано, пишући Арниму своје мишљење, помало узрујаним (готово разочараним) тоном, чини се да можда (чак) замера Јакобу, рекавши да је „постао шкрт у давању материјала“ – мада ће се те тврдње (трагом наредних писама) убрзо испоставити нетачним, имајући у виду да се из писама јасно види да је Јакоб, на Брентанов писани захтев, већ у октобру 1810. године (дакле, годину и по дана након Брентановог писма Арниму) – послао Брентану све своје и Вилхелмове бајке „да их препише, па да им их опет врати“ (уп.: Steig, *Cl. Brentano u. d. Br. Grimm* 1914: 117. Овде *цит.* и *извор* према: Мојашевић, СНПНП 1950: 20. [фусн. бр. 5, прим. И. С.]). Иначе, рад на прикупљању (изворних) немачких народних бајки Гримови отпочињу још 1806. године, али дуже време оклевају да их дају у штампу, управо из разлога што знају за Брентанову намеру да изда своју збирку бајки, те да се не би догодило да истовремено издају своје збирке и Брентано, и браћа Грим.¹⁰¹

Насупрот Брентановом првобитном утиску, Арнимово мишљење је сасвим другачије: он уступа браћи Грим сав свој прикупљени материјал и стално их бодри да не оклевају са издавањем своје *збирке бајки*. Када (тек) крајем 1812. године из штампе изађе прво издање Гримових бајки као божићни поклон (с посветом Арнимовој супруги Бетини¹⁰² и њиховом сину), Арним одмах почетком 1813. пише Брентану у Праг да је ове бајке Брентано већ раније читао и предлаже му да их заједничким снагама препоручују, о њима казују и што више популаришу. Након тога Брентано (с којим је иначе, Вилхелм одржавао пријатељски однос и срдачан контакт) одустаје од издавања своје збирке бајки, уступа браћи Грим поједина казивања

---

¹⁰¹ Прва заједничка песничка остварења браће Грим биле су стара јуначка *Песма о Хилдебранду и Хадубранду* и тзв. *Весобрунска* (*Вајсенбруника*; *Весобрунска*) *молитва*, из 1812. год. (Jacob Grimm und Wilhelm Grimm, *Das Lied von Hildebrand und Hadubrand und das Weißenbrunner Gebet*. Kassel (Thurneisen). Universitätsbibliothek – Landesbibliothek und Murhardsche Bibliothek der Stadt Kassel: 1812. Ова дела заправо спадају у два *најстарија сведочанства* немачког књижевног стваралаштва и поезије, као и прве заједничке публикације Јакоба и Вилхелма, у којима се први пут и потписују ауторским именом *Brüder Grimm* (Браћа Грим): „die beiden aeltesten deutschen Gedichte aus dem achten Jahrhundert: *Das Lied von Hildebrand und Hadubrand und das Weißenbrunner Gebet* – zum erstenmal in ihrem Metrum dargestellt und herausgegeben durch die Brueder Grimm“. (<https://www.grimm-portal.de/viewer/image/1353927095097/2/>) (Приступ: 10. 11. 2022). Уз *Песму о Хилдебранду* (*Das Hildebrandslied*) и *das Weißenbrunner* (често и: *Wessobrunner*) *Gebet*, Гримови први прилажу коментаре и објављују критичко издање ових текстова. Иначе, оба наслова потичу из VIII века. У првом изложеном издању налази се и посвета, писана руком аутора на насловној страници: „Поклон од аутора за Музеј Каселове библиотеке“. Оба дела су Гримови први пут издали као песме, након што је Јакоб открио да су ти текстови заправо *стихови*, а не проза, како се до тада у књижевној јавности сматрало, па се ово откриће с разлогом сматра веома значајним за историју немачке књижевности. (Уп. и на: <https://docplayer.org/23838802-Das-lied-von-hildebrand-und-hadubrand-und-das-weissenbrunner-gebet.html>) (Приступ: 16. 03. 2022).

¹⁰² О историји необичног брака (за то доба романтизма) између Бетине (омиљене Брентанове сестре) и Арнима *вид.* више у: Hildegard Baumgart: *Bettine und Achim von Arnim. Die Geschichte einer ungewöhnlichen Ehe*. Insel Verlag, Berlin 2016. (750 S.) (уп. и текст на: <https://www.deutschlandfunk.de/bettine-und-achim-von-arnim-die-ungewoehnliche-ehe-zweier-100.html>, последњи пут приступљено: 22. 02, 16. 03. и 23. 03. 2022).

која је сакупио и забележио, храбрећи их надаље да истрају у намери и (за све) важном подухвату, и без оклевања издају своју збирку бајки (више у: Steig, *Zur Entstehungsgeschichte der Märchen und Sagen der Brüder Grimm* 1901: 282. и *Clemens Brentano und die Brüder Grimm* 1914: 188; Мојашевић СНПНП 1950: 20–21. и 1991: 335–336). Тако, подстакнути Арнимовом и Брентановом збирком, браћа Грим након шест година преданог рада и непрестаног сакупљања изворних народних прича и бајки, заједно уређују и – као пандан збирци старих немачких народних песама – (коначно) издају своју збирку немачких народних бајки у два дела: *Kinder und Hausmärchen der Brüder Grimm* (*Дечје и домаће* [негде преведено: *породичне*] *приче/бајке браће Грим*).¹⁰³ Године 1812. излази прва, а 1815. друга књига (свеска), обе у Берлину.

Попут Арнимове и Брентанове збирке *Des Knaben Wunderhorn* из 1806. године, од самог је почетка и збирка бајки браће Грим намењена најширој публици и свим народним слојевима као лепа и забавна књижевност, што Грими и наводе у својој посвети Бетини Арним: не само да настоје да проуче народне бајке, већ им је велика жеља да их прошире широм земље и свуда популаришу. Касније током времена та ће им се жеља и остварити, будући да убрзо након издавања ове збирке бајки браћа Грим постају позната ширем кругу јавности, а томе је у великој мери свакако допринела и *стилизована обрада* бајки за различита издања збирке, на којима је (касније) од издања до издања стрпљиво и посвећено радио искључиво Вилхелм Грим.¹⁰⁴

Збирка бајки браће Грим доживела је седам различитих издања. Последње (седмо) носи наслов *Große Ausgabe* (*Велико издање*) – свако у по две књиге (свеске), следећим хронолошким редоследом:

1. издање: **1812. и 1815.** године (Berlin: Realschulbuchhandlung);
2. издање: **1819.** године (Berlin: G. Reimer, две књиге);
3. издање: **1837.** године;
4. издање: **1840.** године;
5. издање: **1843.** године;
6. издање: **1850.** године;
7. издање: **1857.** год. (од 3. до 7. издања: Göttingen, Verlag der Dieterichschen Buchhandlung).

Значајне *Напомене* (*Die Anmerkungen...*, углавном Вилхелмове) уз збирку бајки браће Грим објављене су 1822. као трећа (III) свеска другог издања (*Anmerkungsband*, Berlin: G. Reimer, Band 3) и 1856. године, такође као *трећа* (III) свеска трећег издања „Напомена“ уз појединачне бајке: „Anmerkungen zu den *Kinder- und Hausmärchen*“, gesammelt durch die Brüder Grimm (Band 3, „Dritte Auflage (Commons 1822), Göttingen, *Kinder- und Haus-Märchen*, 1856).

¹⁰³ Један од другачије преведених наслова Гримове збирке *Dečje i porodične priče* (уместо „домаће“ *бајке*, прим.: И. С.) дат је у предговору и поговору књиге: Jakob i Vilhelm Grim, *Najlepše bajke braće Grim*, 2012. (prevod Krestić/Pešut; predgovor: P. Kovač, „Bajke braće Grim ovde i sada“: 9–10; pogovor: A. Ilc, I. Golubović, „Nekada davno živila su dva brata...“: 335–343), Beograd. Даље: NBBG 2012: 9–10. (предговор), NBBG 2012: 335–343. (поговор).

¹⁰⁴ Збирка *Немачких предања* (*Deutsche Sagen*, издате 1816. и 1818. год.) није доживела толики успех као збирка *немачких бајки*. Светску славу браћа Грим стичу и каснијим заједничким радом на *Немачком речнику* (*Deutsches Wörterbuch*), почев од 1838. (први том): J u. W. Grimm, *Deutsches Wörterbuch*. Leipzig, 1854–1960. Уп. и изворе према Мојашевић (СНПНП 1950: 82); R. Steig, 1901: 277. итд.; R. Steig, *Briefwechsel A. v. Arnim u. J. u. W. Grimm* 1904: 225; H. Hamann, *Die literarischen Vorlagen der Kinder u. Hausmärchen und ihre Bearbeitungen durch die Brüder Grimm*, Palaestra XLVII, Berlin 1906. (дисертација); Ernest Tonnelat, *Les Contes des frères Grimm, étude sur la composition et le style du recueil des Kinder- und Hausmärchen*, Paris 1912.

Историја књижевних облика немачке народне бајке показује да су и претходници браће Грим настојали да сачувају структурне одлике бајке, и то у оној интерпретацији која је највише одговарала датом времену. С тим у вези, браћа Грим – а нарочито Јакоб – се доследно и истрајно противе било каквом дотеривању и мењању оригиналног садржаја („*untreue Wiedergabe und Hineinmischen*“, *цит. J. Грима према: Denecke, Jakob Grimm und sein Bruder Wilhelm 1971: 71*), заправо настојећи да споје два сасвим против(у)речна стремљења: *да што верније задрже структурне одлике бајке* и *да бајци дају уметнички складно „језичко рухо“* – оно које би пре свега задовољило уметнички образованог читаоца, а да притом остане у складу са „припростом“¹⁰⁵, *једноставном, односно, природном сликом света бајке* из народа. Бајкама би, дакле, такво „рухо“ пружио опште признање, јер према браћи Грим – управо оне *најбоље* у себи чувају драгоцену „благо старине“ (J. Grimms *Briefe an Franz Pfeiffer*, Germania 11: 246, овде *нав. према: Мојашевић СНПНП 1950: 83; истакла: И. С.*) – које је помешано са „очуваним цртама средњовековног песништва“ (*оп. цит.: J. Grimm, Kl. Schr. VIII: 145*).¹⁰⁶

Народне приповетке и бајке, у којима (као уосталом и у читавој народној књижевности) браћа Грим виде готово читаво „детињство човечанства“ јер су оне (дочарано Вилхелмовом сликовитом синтагмом) „освежавајућа роса поезије“ – „*der befeuchtende Thau der Poesie*“ – имају и ону другу вредност: јављају се у улози *посредника* у контакту између научника и народа. Јакоб за њих тврди да су изврсна грађа за „историју поезије“, отуда вероватно и потиче његово чврсто становиште и инсистирање на томе да су „народне приповетке потребне онакве какве их прост свет приповеда, без улепшавања и додатака“, како науци, ради њиховог проучавања, тако и читавом свету приликом њиховог преношења (*Freundesbriefe von W. und J. Grimm, mit Anmerkungen, Heilbronn, 1878: 198*).¹⁰⁷

У првој књизи (свесци) првог издања збирке бајки из 1812. године, браћа Грим се највише држе стила у ком су им бајке биле саопштаване – што је највероватније последица Јакобовог схватања да су бајке готова књижевност, па им стилизација није ни потребна. Старији Јакоб од почетка сарадње и заједничког рада на прикупљању народних песама упорно негодује што Арним и Брентано не поштују аутентичност објављених песама у својој збирци, и пре свега замера, што према укусу издавача и публике стилизују сакупљене песме из народа, изостављају, или додају стихове. То је уједно још једна од неколико основних разлика у схватању књижевности између Брентана и Арнима, на једној страни, и Вилхелма и (нарочито) Јакоба, на другој.¹⁰⁸ Поред тога, познато је да је Вилхелм делимично *стилизовао* и језички дотеривао бајке каснијих издања збирки, са чиме се старији брат Јакоб, у складу са сопственим схватањима „изворне“ (*природне*) књижевности, никада није у потпуности слагао, нити је одобравао било какве измене у језику и стилу приликом преношења забележених бајки „из уста“ (најчешће) казивачица – изразито значајних жена – заслужних за очување народних прича и бајки од

¹⁰⁵ Z. Škreb, „*Kinder- und Hausmärchen* braće Grimm kao književno delo“. У: Zbornik 1988: 57–58.

¹⁰⁶ За мушку приповетку Вук 42 (*Једна гобела у као, а...*), Мојашевић наводи да је Јакоб повезује са старом немачком песмом о „Моролту“ и „Соломону“ и истиче да је у њој „очувана једна стара црта које нема код Немаца“. Уп.: J. Grimms *Briefe an Franz Pfeiffer*, Germania 11: 111, 246; према: М. Мојашевић (докт. дисертација) 1950: 83.

уп. и: <<http://www.grimmbriefwechsel.de/bw/bw2/pfeiffer/pfeiffer.html>;

http://www.grimmnetz.de/bw/download/Band2_Briefe.pdf (приступ: 23.03.2022)>

¹⁰⁷ Брентано у једном писму Арниму саопштава да су браћа Грим пажљиво преписала старе штампане песме које због немаштине нису себи могли да приуште, а потребне су им јер намеравају да некада у будућности пишу „једну ваљану историју немачке поезије“ = „*eine tüchtige deutsche poetische Geschichte*“. Нажалост, до писања историје поезије (уз примену Гримове историјско-типолошке методе) никада није ни дошло. Уп.: R. Steig 1914: 8–9; *према: Мојашевић, 1950: 20, 83–84, цит. (горе): 83. стр.*

¹⁰⁸ Више у: Мојашевић, *J. Грим и срп. нар. књ.*, 1983: 143; *исти*, СНПНП 1950: 82. итд.

вечитог заборав (у случају да нису биле преточене у перо браће Грим – *аналитичног* и науци потпуно посвећеног Јакоба, и сасвим другачијег, *друштвенијег* и песнички надаренијег Вилхелма). Вероватно је управо таква различитост њихових личности и допринела да браћа током читавог живота остану нераздвојна, узајамно се допуњујући у заједничком раду на прикупљању *изворног* народног блага.¹⁰⁹

Једна од најзначајнијих казивачица, најзаслужнијих за очување усмених народних умотворина, била је, рецимо, жена сеоског кројача, Катарина Фиман (Katharina Viehmann)¹¹⁰, велики зналац и приповедач народних прича и бајки. Јакоб и Вилхелм су управо по њеном казивању и сакупили већи део приповедне грађе за своје касније збирке бајки.

Поезија у бајкама и њихова намена (или намера) збирки бајки браће Грим, поникле на схватањима да се „поезија“ (*Poesie, Poetik*) не налази само у народној књижевности, већ и у свим манифестацијама народног духа, традиције и културе (па чак и у очуваним древним „*правним* споменицима“) није била – како наводе у предговору издања из 1819. године: „да она само учини услугу историји поезије и митологији“, већ је првенствена намера била да „и сама *поезија*, која веје кроз те бајке, *живо* делује“ и заиста да *радује* онога кога може да радује. Таква бајка, према замисли и жељи браће Грим, истовремено треба да буде образовна и поучна литература: „Das ist der Grund, warum wir durch unsere Sammlung nicht bloß der Geschichte der Poesie und Mythologie einen Dienst erweisen wollten, sondern es zugleich Absicht war, daß die Poesie selbst, die darin lebendig ist, wirke und erfreue, wen sie erfreuen kann, also auch, daß es als ein *Erziehungsbuch* diene“ (Brüder Grimm, Предговор из 1819. у КНМ: VIII [стр.]). Стога ће, како кажу, бајке и даље продужити да „разгаљују и забављају“, али од сада ће имати и „научну вредност“. Оваквим ставом Гримови постављају камен темељац једној сасвим новој научној дисциплини у свом времену – *истраживању бајки*:

„sie mögen fortfahren, wie sie es lange zeit hindurch unvermerkt im stillen gethan haben, zu erheitern und zu unterhalten, allein sie dürfen jetzt zugleich wissenschaftlichen werth in anspruch nehmen, der ihnen viel weitere und allgemeinere anerkennung sichert.“

(J. Grimm, *Kl. Schr.* VIII: 193, §9 у предговору *Пентамерону*; свуда *ист.*: И. С.)¹¹¹

Међутим, ипак се не може у потпуности тврдити чак ни за прво издање збирке бајки из 1812, као ни за друго из 1815. године, да браћа Грим нимало нису полагала значаја на популарисању својих збирки, напротив – то су бајке као *поезија*, чија је намера да допру и до најудаљенијих крајева у којима се говорио и разумео немачки језик: „Од породице романтичара Савињија и Арнима, па преко буржоаских, сељачких и радничких слојева немачког народа до породице једног Маркса и Енгелса, бајке браће Грим су биле и остале, како им и сам наслов казује, права домаћа књига у читавом немачком народу“ (Мојашевић, 1950: 83).¹¹²

¹⁰⁹ Вид. раније нав. документарне филмове о животу, раду и научном прегалаштву браће Грим: *Die unbekannte Seite der Brüder Grimm* („Непозната страна браће Грим“; в. горе) и Th. Lindner, M. Welp „RoadKäppchen – Märchenfahrt mit den Brüdern Grimm“ (von Mathias Welp), који изврсно приказују лик и дело браће Грим.

¹¹⁰ Чувени портрет Катарине Фиман за насловну страницу збирке *Kinder und Hausmärchen* израдио је млађи брат браће Грим, Лудвиг Емил Грим (Ludwig Emil Grimm, 1790–1863, сликар, пре свега цртач и бакрописац; својим делом је дао велики хесенски допринос уметности немачког романтизма; в.: <http://www.grimms.de/de/content/ludwig-emil>, приступљено: јануар 2021).

¹¹¹ J. Grimm, *Kl. Schr.* VIII (1846): 191–201, ов. стр. 193, §9, у предговору за Базилев *Пентамерон*: *Der Pentamerone oder: Das Märchen aller Märchen* von Giambattista Basile. Nebst einer Vorrede von J. Grimm.

¹¹² К. Marx, *Eine Sammlung von Erinnerungen und Aufsätzen*, 21. У преводу на српски: „Kultura“, Београд 1950: 117; F. Engels, *Werke* II: 56. *Нав. извори* према: М. Мојашевић, СНПНП 1950: 83.

Иако се таквом „улепшавању“ и стилизовању упорно противио старији брат Јакоб, требало би се овом месту подвући чињеницу да је тек друго издање збирке бајки браће Грим из 1819. постало основа за прве преводе (нпр. на енглески), али и за каснију збирку *Мало издање* (*Kleine Ausgabe*) са 50 наслова и илустрацијама, намењених првенствено деци, које излази од 1825. године (уп.: Grimms Märchen. *Die kleine Ausgabe aus dem Jahr 1825. Mit einem Nachwort von Hermann Gerstner.* Harenberg, Dortmund). Заправо, ово издање збирке је и донело успех публикацији, који ће се тек касније проширити и на *Велико издање* (*Große Ausgabe*), првобитно намењено одраслима, пре свега, у научне сврхе. *Мало издање* је било прво немачко издање *Дечјих и домаћих бајки* (КНМ) са илустрацијама у тексту (7 гравура млађег брата Лудвига Емила Грима), које су многи критичари, укључујући и Ахима фон Арнима, и раније сматрали неопходним за успех збирке бајки Гримових. Са енглеским преводом другог издања из 1819. и додатим илустрацијама, збирка стиче праву популарност, након које су и браћа Грим каснија издања збирке „украшавали“ и објављивали заједно са илустрацијама (мада су се увек потписивали као „браћа Грим“, уређивање каснијих издања збирке бајки углавном је било искључиво у редакцији Вилхелма Грима, који је сам радио на стилизовању и уређивању бајки; уп. и: *Die unbekannte Seite der Brüder Grimm*, вид. нав. док. филм).

2.1.3. Почетак интересовања браће Грим за српску народну књижевност

Упоредо са сусретањем и упознавањем разноврсне литературе домаће и иностране заоставштине народне бапине и изворних народних приповедака, браћа Грим долазе до сличне спознаје, до које је давно пре њих дошао и сâм Хердер, истакавши да су „у Средњем веку народни обичаји и књижевности толико међусобно срасли, да се мора сабрати народни књижевни материјал са свих страна света да би се *упоређивањем* одгонетнули односи међу народима.“ Њихова значајна спознаја (како претече Хердера, тако касније и Гримових) да су у таквом узајамном „спонтаном мешању, где је народни живот *врело* народног песништва, *сви родови* народне књижевности [су] понели собом честице врло старих и већ изумрлих веровања“ (овде свуда *цит.*: J. Grimm, *Kl. Schr.* VIII: 145, §3–4; *истиче*: И. С.), несумњиво водиће ка томе да Гримов фолклор већ тада постане „прафаза књижевног стварања, почетно поглавље књижевности, где рачуна да је дошао на изворе митологије“, како наводи Мојашевић у својој докторској дисертацији (СНПНП 1950: 81–82) и осталим својим студијама. Имајући такође у виду да у творевинама усмене књижевности свих народа, код некога мање, код некога више, има „преостатака прастарих веровања и замисли“ (Латковић ²1975: 68), сваки народ за себе (природно) тежи да оствари и задржи исконску *оригиналност*, првобитну и изворну (стару) веру, те и да што више развије своју независност, чувајући уједно и сопствену аутентичност, трагове древности, али и „одјеке“ некадашњег заједничког живота у празаједници (*прим.*: И. С.)

Изучавајући народне приповетке, и браћа Грим желе да дођу до самог „песничког језгра“ сачуваног у њима, а паралелно са снажно п(р)обуђеним интересовањем за немачку народну традицију и књижевност у епохи романтизма, почињу да се занимају и за бројне богате књижевности и традиције других, мање познатих народа и (колега) проучавалаца. Управо код народа које још није захватио „талас цивилизације“ и код којих се није (довољно или уопште) развила писана реч „уметничке“ књижевности (а који у великом обиму имају и негују раскошну „природну“ и изворну народну књижевност), Гримови проналазе оно за чим трагају по неутаганим стазама свог научног рада: „**оне чисте и неискварене песничке елементе**“ народне старине, о чему је претходно већ било говора. И тако честа сличност у причама и приповеткама код различитих народа условљена је управо таквим обиљем појединости и мноштвом трагова из митологије, као примарних елемената (и саставних делова) народног приповедања. Рекло би се да су, како је то Јакоб Грим у својој *Немачкој митологији* (J. Grimm, *Deutsche Mythologie*, без године: I, XIX) и претпоставио – управо трагови некадашњег заједничког живота и „наметнули онолике међусобне сличности“¹¹³ у приповеткама и причама широм европског континента (могуће и ван европског подручја; *прим.*: И. С.).

За почетак интересовања браће Грим за словенске језике начелно се узима тек доба Јакобовог боравка у Бечу од октобра 1814. до јуна 1815. године – у време заседања Бечког конгреса 1815. године, на коју је Јакоб био послат као секретар делегације своје кнежевине (у којој је у то доба службовао). Овде је посебно важно истаћи да је и за сâмог Јакоба то доба било веома значајно управо због чињенице да се у то време почиње интересовати за остале (индо)европске језике и књижевности, али и због чињенице да се баш тада подробније и ближе почиње интересовати, упознавати и бавити (нарочито) *словенским* језицима (касније ће учити и *српски језик*, како ће детаљније бити приказано *ниже* у раду).

---

¹¹³ J. Grimm, DM (4. издање, без године): I, XIX. Уп. *нав. цит.* и *према*: М. Мојашевић, 1950: 81.

Једном приликом Јакоб Грим у својим (биографским) радовима и обимним научним списима (иако наслов *Мањи списи* [*Kleinere Schriften*] противуречи тој обимности; прим.: И. С.), истиче следеће:

„eine zeit, die auch für meine privatarbeiten nicht nutzlos verstrich, und mir bekanntschafft mehrerer gelehrten männer verschaffte, von besonderm vorthail für meine studien war, dass ich mich damals auch *mit der slavischen sprache* anfieng bekannt zu machen.“

(J. Grimm, *Kl. Schr.* I: 13)

Од тог доба, крајем 1814. и 1815. године, након заседања Бечког конгреса (1815), нарочито се путем преписке и ауторових радова може препознати буђење Јакобовог интересовања, као и његово појачано (научно) „присуство“ по српској области (Мојашевић, СНПНП 1950: 23). Браћа Грим, нарочито Јакоб, од тада бележе различите текстове, дајући значајне прилоге о *српскохрватској* народној поезији и језику, коју су махом познавали као српску. (Старији Јакоб чак бележи да је „из љубави према српској народној поезији“ почео да учи српски језик, желећи да у оригиналу чита и доживи народне песме у њиховој „изворности“). Неке од ових песама препевао је уз помоћ речника, а нарочито се дивио српској народној песми „Хасанагиница“ (уп. Goethes Übersetzung: „Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga“)¹¹⁴, коју је препевао и Гете (J. W. von Goethe, 1749–1832).¹¹⁵

Многи научници и аутори сведоче о томе да је „од свих тада штампаних дела која се баве српским народним песништвом“ једно од најзначајнијих било дело италијанског научника и опата Алберта Фортиса (најпре путописи из 1771: *Saggio d'osservazioni sopra l'isola die Cherso ed Ossero*, касније и *Путовање у Далмацију* – „Viaggio in Dalmazia“ из 1774, оба објављена у Венецији). У њима су представљене народне песме и народни певачи; ту се наша и ова „песма кратког стиха“ (у *десетерицу*) на српском и италијанском: „to je delo mnogo učinilo da se просвећени свет počне zanimati за наше народно pesništvo još pre nego što je bio upoznat sa velikim zbirkami које će se docnije, u XIX veku, objaviti u većem broju, i među kojima će najlepša i najznatnija biti zbirka Vuka Karadžića“ (Jovanović, „O srpskom narodnom pesništvu“, 1922).¹¹⁶ Из овог је извора и Хердер пронашао неколико српских песама и у своју збирку уврстио Гетеов препев „Хасанагинице“.¹¹⁷

---

¹¹⁴ Уп. и: Talvj, *Volkslieder der Serben*, 1. Teil, Vorrede zur zweiten Auflage, Leipzig 1853: (стр.) XXXIX итд.; уп. и: Braun, Maximilian, „Das serbokroatische Heldenlied“ у: *Opera Slavica* (Band I), Göttingen 1961: 49. итд.; извори овде *нав.* према тексту: Hans-Bernd Harder, „Zur Überlieferung der Serbischen Heldenlieder von Hans-Bernd Harder“ у: *Serbische Heldenlieder* (даље: Harder 1996: [стр.] XX).

¹¹⁵ Јохан Волфганг фон Гете (Johann Wolfgang von Goethe, 28. авг. 1749, Франкфурт на Мајни – 22. март 1832, Вајмар; немачки писац, политичар, песник, научник и филозоф; десет год. био председник области Вајмар), једна од најзначајнијих личности немачке књижевности и европског неокласицизма и романтизма крајем 18. и почетком 19. в.; као аутор чувеног *Фауста* и *Теорије боја* има вишезначни утицај широм Европе (готово сва његова дела надахнула су и многе музичке и драмске комаде током наредног века).

¹¹⁶ Цит.: Vojislav M. Jovanović, *O srpskom narodnom pesništvu*. Predgovor knjizi *Srpske narodne pesme*. Antologija, Beograd, 1922. B.: https://www.rastko.rs/knjizevnost/usmena/vm_jovanovic-narodno.html (30. и 31. 01. 2023).

¹¹⁷ Уп.: Johann Gottfried Herder, *Sämtliche Werke* (hrsg. von Bernhard Suphan, Bd. 25: *Poetische Werke*, hrsg. von Carl Redlich, Bd. 1), Berlin 1885. (*Ein Gesang von Milos Cobilich und Vuko Brankowich*: 196–200, *Radoslaus*: 444–449, *Die schöne Dollmetscherin*: 449–452); уп. према *нав.* текст: Hans-Bernd Harder, 1996: 295–298.

Већ 1814. године, чим је изашла прва Вукова *песмарица*, појављују се и велике похвале српским песмама, а убрзо након тога, и њихови преводи/препеви – један за другим. Занимљиво је да се они најпре јављају у Немачкој (сложићемо се овде са Јовановићевим тумачењем у *нав. тексту*, *вид. горе*; *прим.*: И. С.) – вероватно не само из разлога што је у Немачкој у то доба било знатно више интересовања за стране књижевности, но што га је било ма у којој другој земљи, већ и због тога што су „бечке *veze* Vukove биле упућене пре свега на немачке научнике и књижевнике“ (Јовановић 1922: поглавље VI: „*Prevodioci srpskih narodnih pesama*“).

Свакако, за овај рад је значајно напоменути и то да је Јакоб Грим, као један од најславнијих Немаца свог доба, одушевљено поздрављао *српско народно песништво*, учио српски, штампао превод српских песама, написао неколико чланака о њима, па чак и превео Вукову *Српску граматику*. А нешто старији Гете, готово педесет година након свог првобитног препева „Хасанагинице“, не само да се поново занима за српско народно песништво, штампа у своме часопису немачке преводне народних песама и пише о њима, већ и љубазно дочекује Вука у свом дому у Вајмару 1823. и 1824. (уп.: Johann Wolfgang von Goethe: Berliner Ausgabe. *Kunsttheoretische Schriften und Übersetzungen* [Band 17–22], Band 18, Berlin 1960; уп. и: N. Pribić, *Goethe, TALVJ und das südslavische Volkslied*, 1969: 135–144, овде 140; М. Мојашевић 1991: 337; *исти*, СНИП (дисертација) 1950: 81–91; итд.).¹¹⁸

Важно је истаћи и чињеницу да је великог успеха у превођењу (препеву) српских народних песама нарочито имала и млада списатељица, госпођица Тереза фон Јакоб (Therese Albertine Louise von Jacob, 1797–1870), познатија по псеудониму под којим је издавала своја дела, састављеним од првих слова целог имена – **ТАЛВЈ** (ТАЛФИ или TALVJ). На српске народне песме обратио јој је пажњу управо Јакоб Грим, јер се надао да ће (му) она обезбедити целокупан превод песама које је Гете желео. А будући да је Талвј још од малена течно говорила *руски* и од своје младости се бавила *поезијом*, није јој било тешко да се уживи и саосећа са духом српске народне поезије. Ипак, последњи подстицај је изгледа дошао с Вукове стране: убрзо након сусрета са Вуком у Халеу, Тајвј шаље Гетеу прву пошиљку својих превода/препева (од 23. априла 1824), који се, иначе, још раније веома похвално изразио о овој „талентованој“ младој жени из Халеа: „[...] der sich sehr lobend über das »talentvolle Frauenzimmer« aus Halle äusserte. Mitte Juni wurde TALVJ von Goethe das erste Mal in Weimar empfangen“ (цит.: Pribić 1969: 140; уп. и: J. W. Goethe, *Tagebuch*, Weimarer Ausgabe III, Bd. 9, 1897: 209; J. M. Milović, *Talvjs erste Übertragungen für Goethe und ihre Briefe an Kopitar*, Leipzig, 1941). Средином јуна Талвј је први пут у посети Гетеу у Вајмару (*исто*: Goethe, *Tagebuch*, 1897: 221, и даље; *вид. и*: М. Ћурџин, *Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur*, Leipzig, 1905: 132, итд.; *исти*, *Jahrbuch*, XII, 1891: 36). Потом, Тајвј издаје одабране песме из Вукове збирке, у „две велике свеске немачких превода“: 1825. излази први том српских народних песама, *Volkslieder der Serben (Народне песме Срба*, метрички и историјски увела Талфј), а следеће 1826. и други – *Zweite Lieferung*).¹¹⁹

Преводу, (тачније, *препеву*) свакако су највише допринели Јакоб Грим и Гете. То је, према аутору Хардеру у делу *Serbische Heldenlieder* из 1996. (поглавље под насловом: „*Zur Überlieferung der Serbischen Heldenlieder von Hans-Bernd Harder*“, стр.: III), постао класичан препев песама, универзално признат, веома цењен, од великог значаја и вредности све до нашег

---

¹¹⁸ Nikola Pribić, *Goethe, TALVJ und das südslavische Volkslied* (негде и: „...das südslawische Volkslied“), 1969: 135–144, овде 140. (Вид. и на: <https://ojs.lib.uom.gr/index.php/BalkanStudies/article/view/340/347>).

¹¹⁹ И бројни други књижевници су преводили српске песме на немачки (В. Герхард, Е. Весели, П. фон Геце, К. Г. Херлосзон, Ј. Венциг, А. Грин, Ј. Н. Фогл, Л. А. Франкл, Сигфрид Капер, Карл Гребер, итд. Немачки преводиоци су ове песме готово увек преводили „у стиху“ српског оригинала, уп. *нав. текст*, Јовановић: 1922).

времена. Уједно је то и један од најважнијих примера „одомаћивања“ стране књижевности у немачкој књижевности, чему је у великој мери несумњиво допринео и сâм „дух времена“ (*Zeitgeist*) у доба романтизма.¹²⁰

Напоменимо овде још и то (иако можда делимично надилази тему овог рада) да су најпре српске народне песме, касније и народне приповетке, бајке и остале умотворине српског народа, превођене, тачније, препеване на многе стране језике – можда и више него сва остала дела српске књижевности. О томе могу да посведоче бројне научне студије у европској и светској књижевности, које показују да су српске народне песме биле веома цењене, а бројне похвале потичу управо од највећих европских књижевника, као што је делом већ приказано на примеру „Хасанагинице“.¹²¹ О свему томе сведоче и („неметрички“ и Гетеов „метрички“) препеви песме *Зидање Скадра* на Бојани заснована на мотиву *људске жртве* (реч је о канонској песми српске усмене епике, која варира општебалканску и универзалну тему о узиђивању жртве у темеље грађевине како би се грађевина одржала). Песму је Вук Караџић забележио од Старца Рашка из Колашина (пребегао у Србију на почетку буне на дахије, наставивши се близу Крагујевца у селу Сабанти) и објавио је 1815. године према овој верзији (уп.: Dundes 1996: *The Walled-Up Wife: A Casebook*. Поглавље: „Vuk Karadžić: The Building of Skadar”, 3–13, овде: 3; више о томе вид. и у: Пешић/Милошевић-Ђорђевић, *Народна књижевност*,²1996: 4, 26, 45).¹²²

Када је Јакоб Грим 1824. од Вука добио копију своје збирке народних песама, посебно је био очаран једном од најстаријих српских песама, *Зидање Скадра*.¹²³ За ову баладу (раније је препевао), Јакоб је забележио да је „једна од најдирљивијих песама свих народа и свих времена“ („eine der rührendsten Gesänge aller Völker und Zeiten“; уп. и према: Dundes 1996; P. R. Radosavljevič, *Who are the Slavs?: A Contribution to Race Psychology*, 1919: 332; M. Ćurčin, *Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur*, Leipzig, 1905. Е. Краг, „Goethe und die serbische Volksdichtung“. In: *Scando-Slavica*, III: 17–30; J. M. Milović, *Goethe und die serbokroatische Volkspoesie*. Leipzig, 1941).

---

¹²⁰ „Es wurde die klassische Übersetzung der Lieder, allgemein anerkannt und gelobt und bis in unsere Zeit gültig. Sie gehört zu den bedeutenden Beispielen der Einbürgerung fremder Literaturen in die deutsche Literatur, zu denen vor allem die Romantik beigetragen hat.“ Hans-Bernd Harder, *Serbische Heldenlieder* 1996, нав. текст: „Zur Überlieferung der Serbischen Heldenlieder...“, стр.: III–XVIII; *цит.*: стр. III.

¹²¹ Позната је историја о чувеном Гетеовом преводу Фортисове „Жалосне пјесанце племените Асанагинице“ (прва српска народна песма преведена на неки страни језик, немачки и француски, у путопису италијанског опата Алберта Фортиса, 1774). „Хасанагиницу“ (тзв. „морлачку“, тј. српску песму) Гете је препевао у стиху, а штампао 1778. у збирци *Народних песама*, коју је те године издао Хердер (након овог препева, песму су препевали многи књижевници (данас постоји преко 40 препева/превода „Хасанагинице“): сер Валтер Скот и Оен Мередит (енглески), Пушкин (руски), Шарл Нодје и Проспер Мериме (француски), и др. Вид. нпр.: Јовановић 1922 (нав. текст на: https://www.rastko.rs/knjizevnost/usmena/vm_jovanovic-narodno.html).

¹²² Alan Dundes, *The Walled-Up Wife. A Casebook* у „Vuk Karadžić: The Building of Skadar”, 1996: 3–13, овде: 3: „Karadzic recorded one version of the ballad from one of his prize informants, a man called Old Rashko, who was born in old Herzegovina [...]. The ballad was first published in 1815.“

¹²³ Међу штампаним песмама са историјским карактером (догађаји које опевају приписују се значајним историјским личностима) биле су: *Зидање Скадра*, *Марко Краљевић* и *Мина од Кустура*, *Женидба Душанова*, и др. (уп. нав. текст: Јовановић 1969).

И Јохан Волфганг фон Гете је објавио метрички препев ове баладе на немачком, иако није делио мишљење Јакоба Грима (или, бар у првом моменту, није толико њом „занесен“ колико Јакоб): сматрао је да је дух песме готово „сујеверно-варварски” – „abergläubische-barbarische Gesinnung“ (уп. и: Pribić 1969 „Serbische Lieder” у: *Über Kunst und Alterthum*, Bd. V/2, 1825, S. 35–60).

И Ардиан Клози (А. Klosi: *Mythologie am Werk: Kazantzakis, Andrić, Kadare*, 1991), који се у својој опсежној студији бави питањима какву и колику важност има митологија у делима три значајна писца из југоисточне Европе (Kazantzakis, Andrić, Kadare), како се огледају митски мотиви у њиховим делима и на који начин сваки од ових аутора обрађује један специфичан и врло чест мотив на Балкану: мит о узиђивању људске жртве у темеље неке грађевине (слични мотиви се срећу и код класичних аутора, према: Klosi 1991). У ово доба су, према записима Вука Караџића, постојала народна веровања о томе да велику грађевину није било могуће изградити без приношења људске жртве, стога су многи људи избегавали градилишта из бојазни да ће њихова сенка бити „уздана“ и да ће, уколико остану без ње, одмах ту и умрети (по неким записима, ово се веровање из тридесетих година прошлог века још увек задржало у забаченим селима; уп. и према: Dundes, *The walled-up wife: a casebook*, 1996: 12).

Балада о зидању Скадра, у којој три брата Мрњавчевића (Вукашин, Угљеша и Гојко) граде Скадар на реци Бојани, садржи значајан пример о „узданој“ (зазданој) жени: Гојко је приморан да своју младу невесту живу зазида у зидине тврђаве као жртву коју тражи – „вила“.

Клози још наводи да је о истом мотиву писао и Зоран Константиновић у *Orbis Litterarum* (1987: 42), као и да је Гете путем препева Јакоба Грима из збирке Вука Караџића упознао песму о *Зидању Скадра* („Bau der Burg Skutari“). Грим је са своје стране баладу назвао „једном од најдирљивијих песама свих народа и времена”, док Гете о овој песми пише у писму Јакобу Гриму од 30. августа 1824. следеће:

„Das zuletzt mitgetheilte Gedicht ist unter denen die ich kenne wohl das älteste, wenigstens bezieht sich's auf die Erbauung Skutari's, vielleicht schon im achten Jahrhundert, und trägt noch ganz *den höheren barbarisch-heidnischen Sinn* eines Menschenopfers zu großen unerläßlichen Nationalzwecke.“

(Johan Wolfgang Gete: *Pismo Grimu* (1824). Goethe-WA-IV, Bd. 38. *Goethes Werke*. Abteilung: Goethes Briefe, Bd. 1–50, Weimar 1887–1912; *устакла*: И. С.)¹²⁴

Помало изненађује Гетеов коментар и негодовање на садржај у песми о *зидању Скадра*, коју је Јакоб назвао чак једном од „најдирљивијих“ свих народа и свих времена, нарочито имајући у виду некадашње тако живописне Гетеове приказе мотива човека као жртве грађевине у *Ифигенији*. У овом случају, Гете негодује на садржај самог мотива („сујеверни и варварски”), а у балади га занима искључиво старост главног мотива „из старих времена“.

---

¹²⁴ Johan Wolfgang Gete: *Pismo Grimu* (1824): „Последња наведена песма вероватно је старија од оних које познајем, а односи се на изградњу Скадра, можда већ у осмом веку, и још увек носи виши варварско-пагански смисао о приношењу људске жртве ради остварења великих, суштинских дела у националне сврхе.“ (*прев.*: И. С.); уп. и превод Вере Стојић са немачког на српски на: <http://www.srpskilegat.rs/johan-volfgang-gete-pismo-grimu-1824/?pismo=lat> (приступ: 02. и 03. 02. 2023); уп.: Goethe-WA-IV, Bd. 38. *Goethes Werke*. Herausgegeben im Auftrag der Großherzogin Sophie von Sachsen IV, Abteilung: Goethes Briefe, Bd. 1–50, Weimar 1887–1912.

Вукову *Малу српску граматику* (*Kleine serbische Grammatik*) Јакоб је превео на немачки 1824. године, приложивши и „Предговор“ о словенским језицима и књижевностима (J. Grimm, „Vorrede zu Vuk Stefanović Karadžić: *Kleine Serbische Grammatik*“, овде у: L. Denecke, *J. Grimm und W. Grimm – Schriften und Reden*, 1985: 70–77). Такође, у предговору Либрехтовом преводу *Пентамерона* (из 1846), Јакоб има у виду и „недавно објављене српске бајке“ Вукове збирке из 1821, које (међу осталим наведеним) сматра изразитим посведочењем основних постулата митолошке теорије о „митском пореклу народних приповедака“ (J. Grimm, *Kl. Schr.* VIII: 193–194; Мојашевић, СНПНП 1950: 37).

Немачка митологија (DM) Јакоба Грима у три тома такође садржи битне паралеле и податке о немачкој и српској народној књижевности, мада су приповетке с разлогом морале остати по страни, будући да се дело Јакоба Грима појавило скоро двадесет година (1835) пре Вукове друге збирке приповедака (1853) и њеног превода на немачки тек 1854. године (примера ради, као једну такву паралелу међу српским приповеткама, Јакоб већ овде запажа приповетку „о ђаволу“ из Вукове збирке, СНП 18 (*Зашто у људи није табан раван*, уп.: J. Grimm, DM: XII; вид. и: Мојашевић, СНПНП 1950: 84).

Уколико се сложимо са Вилхелмовом тезом да *народне приче*, ослобођене старих примеса, означавају „сопствено песничко схватање и осећање народа“, каквим их Вилхелм и сматра (према Јакобовим наводима у писмима Гетеу)¹²⁵, онда би и бављење народном књижевношћу, уопште узев, па и сâмо интересовање браће Грим за српску народну поезику и књижевност, било крајње погрешно сводити искључиво на „суво, научно, фолклористичко интересовање“, а не би требало запостављати ни „онај полазни моменат“ о схватању народне књижевности као – „интимне поезије народа“ (по Гриму), па би је таквом требало и прихватати. Овако схваћена народна књижевност најверодостојније се огледа у значајном *циркуларном позиву* за прикупљање и бележење (у перо) народних песама, приповедака и осталих умотворина народног блага, како би се усмена уметност речи у будућности што више и аутентичније могла очувати и отргнути од заборава. Овај ће позив Јакоб Грим у време Бечког конгреса 1815. поделити и разаслати на више страна бројних земаља широм Европе, а један такав „диркулар“ примиће и наш Вук Стефановић Караџић (о чему ће у каснијим излагањима овог поглавља бити знатно више речи, вид. наредно потпоглавље; прим. и свуда *истиче*: И. С.).

Пре него што пређемо на општи поглед у вези са Вуковим сакупљањем народних приповедака, у закључку овог дела, приказана изучавања прикладно бисмо могли потврдити и речима српског германисте и великог проучаваоца Гримовог лика и дела, Миљана Мојашевића, да су „више него, изгледа, ико и икада из иностранства, а не само од стране Немаца, браћа Грим [су] наша времена и дубоког разумевања за праћење рада Вука Караџића. Особито Јакоб. Никакво чудо што је Караџићева збирка српских народних бајки и посвећена Јакобу Гриму“ (*цит.*: Мојашевић у *Нем. књ.* 1991: 337; исти, СНПНП, 1950).

Раскошним, креативним и свестраним филолошким радом стварала су браћа Грим до „дубоко“ иза средине читавог 19. века, обезбедивши немачкој филологији светски глас, а чувеним збиркама изворних бајки немачког народа дали чврсту потпору језику и књижевности немачког романтизма.

---

¹²⁵ У: *Briefe J. Grimms an Goethe*, Goethe-Jahrbuch IX, 1888: 28. Ов. нав. према: Мојашевић 1950: 84.

2.2. Општи поглед на Вуково сакупљање народних приповедака

У доба романтизма прве половине 19. века, упоредо са европским интересовањем за приповедну материју, у време појачаног интересовања за целокупни фолклор, традицију и систематско прикупљање изворног народног блага, попут народних песама, прича/приповести и бајки, и на просторима Јужних Словена започиње интензивно сакупљање (касније и објављивање) народних приповедака и осталих усмених (народних) умотворина. Већ почетком 19. века народна се приповетка почиње сматрати значајним усменим књижевним обликом на јужнословенским просторима – пре свега захваљујући исцрпном и преданом раду њених казивача и сакупљача, а свакако и активној научној сарадњи између браће Грим и Вука Стефановића Караџића. С освртом на чињеницу да су народне приповетке раније, дакле, знатно пре Вуковог ангажовања имале пре свега „случајан или пригодан карактер“¹²⁶, почетак научног интересовања за прикупљање и изучавање народних приповедака и умотворина на овим просторима најчешће се повезује са именом Вука Караџића, који је након сакупљачког рада и записивања народних српских песама, започео и до краја спровео прикупљање, одабир, сабирање и бележење српских народних приповедака и осталих народних умотворина.

2.2.1. Почетак Вуковог интересовања за народну приповетку

Штампани позив за сарадњу од редакције *Wiener allgemeine Literatur-Zeitung* (Бечке [опште, савремене] књижевне новине)¹²⁷ и уредника славистичког одсека Јернеја Копитара, послат 20. фебруара 1814. године, био је намењен Вуку Караџићу, са следећим текстом:

„Der Zweck dieser Zeitschrift ist, das Publikum mit allen neuen Erscheinungen der Literatur des In- und Auslandes bekannt zu machen, dadurch *wissenschaftliche Ideen* anzuregen, die schlummernden intellektuellen Kräfte zu wecken... Zu diesem Endzwecke haben sich aus **a l l e n F ä c h e r n** *kenntnisvolle Gelehrte*, die sowohl *im In- als Auslande als geschätzte Schriftsteller bekannt sind*, vereinigt.“¹²⁸

За нашу је науку значајна и чињеница да је Копитаров позив на сарадњу у вези са прикупљањем народне заоставштине, идејно био врло близак оном који је Јакоб Грим поделио и широм Европе послао следеће године из Беча (1815), с тим што је Гримов позив био нешто прецизнији и детаљнији: у њему је наведено шта се тачно очекује од сарадника, а упутства за рад приказана су у наредном пасусу (наведено према: М. Мојашевић СНПНП 1950: 24):

---

¹²⁶ То су углавном били: записи предања из XII века у *Летопису Попа Дукљанина*, записи приповедака у путописној, хроничарској црквеној литератури, средњовековним списима, хагиографијама, биографијама и томе сл. Више у: Н. М.-Ђ. ²2006: 153–156, ов. стр.: 154; В. Латковић, *Нар. књ. I* „Бележење југословенских народних приповедака“, ²1975: 51–66, ов. стр. 55.

¹²⁷ Књижевне новине излазе од јануара 1813. до децембра 1816. Уредник славистичког одсека, Јернеј Копитар, испунио је, потписао и послао (штампани) „Циркулар“ као позив на сарадњу, који Вуку стиже шест-седам месеци пре одласка Ј. Грима у Беч (1815). Овај позив уједно пружа шире могућности посматрања природе Јакобовог интересовања у вези са општим настојањима тог доба, али и на Копитареву посредничку улогу између Ј. Грима и Вука Ст. Караџића. Уп.: Мојашевић, 1950: 24; *Исти*, 1991: 105.

¹²⁸ Необјављен се налази у Вуковој заоставштини. Вид. у: Архив С. А. Н. 7968. Према: Мојашевић СНПНП 1950: 24. (фуснота бр. 21). Вид. ниже у раду и потпоглавље (раздео): 2.1.1. *Почетак интересовања браће Грим за српску народну књижевност* (прим. И. С.).

„Гримов позив је намењен искључиво организовању *скупљања народне књижевности*. Све – и народне песме, и приповетке и басне – треба да се бележи без украса, из уста онога ко их прича, а пастири, рудари и рибари *знаду* их највише. Поред тога, треба питати старе људе, жене и децу. Свакој причи треба посебно забележити и место и време где је и када забележена и од кога.“

Текст овог Гримовог позива (*циркуларног писма*) у својим основним цртама подсећа на текст позива који је Јакоб саставио још 1811, намеравајући да га штампа и раздели у договору с Брентаном и Арнимом (Steig, *Clemens Brentano und die Brüder Grimm* 1914: 160. и 176). Гримово *циркуларно* писмо било је такво да је сваки учесник у свом послу могао добити више примерака, придодати им (онолико колико би то за дати случај било неопходно) нова објашњења, а затим их даље делити и (раза)слати на више страна (различитих земаља). Такав један позив, датиран другим априлом 1815. год. (Вукова *Преписка* II: 1), послат је и Вуку Карацићу, који се у то време налазио у Срему. Циркуларном позиву је био приложен и рукописни преглед најчешћих мотива народних прича, рашчлањен у двадесет и четири (24) ставке (Вукова *Преписка* I [Štamparija u Drž. štamp. Kralj. Srbije, 1907]: 146, 149–150, 490; *Преписка* II: 1).¹²⁹

Копитар ће неколико дана касније (11. априла) препоручити Вуку да сакупља *народне приче*¹³⁰ по узору на Готшалкову (К. Ф. Gottschalck) збирку *Die Sagen und Volksmä(h)rchen der Deutschen* – збирку (немачких) *Предања и народних бајки Немаца*, објављену 1814. године.¹³¹ На то ће писмо Вук одговорити 20. априла, наводећи да не познаје (тачније, не зна са сигурношћу на шта се односи) *термин* „Volkssagen“¹³², ако се не односи на „**оне приповједке, које народ прости приповједа**“, будући да „**такових у Срба има као и пиесана**“ (Вукова *Преписка* I: 146; истиче: В. С. К.).¹³³ Вук такође наводи да би од оних које већ и сâм зна напамет, могао, како каже, „саставити књижицу у обиму *Мале пјесмарице*“, хвалећи притом њихову (јединствену) лепоту, уједно истичући и то да је „незгодно што их је већина срамотних“, мада би их он у сваком случају донео Копитару на прегледање.

Потом, у писму од 12. маја исте године (Вукова *Преписка* I: 149), Копитар поново позива Вука да прикупља народне приче и приповетке; том приликом истиче и наводи Гримов подухват као пример, те истовремено шаље Вуку и Јакобов позив (*циркуларно писмо*) за сакупљање народног блага. Копитар тада у писму Вуку посебно указује на српске народне умотворине – рекавши да „**Срби имају очуваних и бољих и бројнијих народних умотворина** него што их имају **Немци**“ (нав. према: Мојашевић СШПНП 1950: 25; свуда *истакла*: И. С.).

¹²⁹ Вид. и према: J. Grimm, *Schriften und Reden*. „Zirkular wegen Aufsammlung der Volkspoese (1815)“: 44–47; М. Мојашевић 1950: 25, и даље.

¹³⁰ Вук их тада схвата тек као додаток, уједно и као допуну *Пјесмарици*. Уп.: Вукова *Преписка* I: 490. Извори ов. према: Мојашевић 1950: 25 (фуснота 27, 29–31).

¹³¹ К. Ф. Готшалк (Kaspar Friedrich Gottschalck, 1772–1854), немачки сакупљач легенди, библиотекар и уредник; најзначајнија дела: F. Gottschalck, *Die Sagen und Volksmärchen der Deutschen* 1 (збирка немачких предања и бајки *Sage и народне бајке код Немаца* 1 – није даље објављивана), Halle, 1814; *Deutsche Volksmärchen*, erzählt von Friedrich Gottschalck, Leipzig, 1846; *Die Ritterburgen und Bergschlösser Deutschlands*, 1811–1835. итд. Уп. на: <http://worldcat.org/identities/lccn-no2002031933/> (приступ 25. 03. 2022).

¹³² Годину дана пре појаве прве Вукове збирке приповедака (1820), у српском преводу излази прва књига збирке *Тисућа и један дан или приповетке Солименине*. Стога ни не чуди што Вук није знао какве му је то приповетке Копитар тражио, јер домаћих збирки таквих прича није пре њега ни било код Срба. Уп. према: Мојашевић 1950: 25. (фусн. 28).

¹³³ Вукова *Преписка* I: 146. (наведено овако – са латиничним словом *i*); Исто *нав.* (*извор и цит.*) и код Мојашевића у докт. дисертацији (кад цитира Вука), СШПНП 1950: 25, вид. фусноту бр. 29. (*прим.*: И. С.)

На основу оваквог појашњења, Вуку постаје јасно на које тачно приповетке Копитар мисли и које жели, срдечно му се захваливши за Гримов позив речима да „*Срби таквих приповедака*“ имају доста (исто: Вукова *Преписка* I: 149-150; Мојашевић 1950: 25). Касније Јакоб у својој рецензији Вуковог речника из 1819. г. у *Списима* (J. Grimm, *Kl. Schr.* IV: 101) напомиње да ће Вук Ст. Караџић у будућности – уколико код домаће публике буде наишао на довољан одзив – објавити и народне приповетке „којих у Срба има много“, што је, према Гримовом мишљењу, „изврсна надокнада за уметничку књижевност“, будући да је Срби (због политичких околности под дугогодишњом турском окупацијом) у то време уопште нису ни имали. Заправо, посматрајући такво „природно“ народно благо изузетним *богатством* које неки народ може имати, па би га (како посебно истиче Јакоб Грим) још више и посвећеније требало неговати – Јакоб том приликом изражава и још једну своју велику жељу, уз сугестију и подстрек: да Вук (уколико то некада буде могао) напише и једну засебну „српску митологију“.

У литератури је познато да ће касније већу пажњу проучавању српских народних приповедака ипак поклањати млађи Јакобов брат Вилхелм, који у књизи *Напомена* уз њихову збирку *Дечјих и домаћих бајки* (II издање, 3. књига/свеска) из 1822, напоредо даје опширнији преглед српских бајки, доследно их посматрајући и детаљно упоређујући са еквивалентним паралелама у немачким приповеткама и бајкама (уп.: *Напомене*, II издање, 3. књига/свеска из 1822. год. у: *Kinder- und Haus-Märchen* [Band 3] – писане руком на маргинама поглавља *Slawen*: 421–435, и даље, овде 435: 421, 436: 422, итд.)¹³⁴; *Српске приповетке* Вилхелм чак поставља на прво место међу словенским народним приповеткама уопште. Такође истиче да посебне збирке српских (народних) приповедака у то време још увек не постоје, али да ће управо оне – према Вилхелмовим очекивањима – када једном буду сакупљене, написане, односно, забележене и објављене, засигурно пружити мноштво драгоцених података о *кажма* и њиховом сродству (Brüder Grimm, КНМ, издање II, св. III, 1822: 421–427).¹³⁵ А као посебно значајну вредност коју бисмо овде нарочито истакли, јесте и чињеница да се приликом писања о српским приповеткама Вилхелм углавном држао дотадашњих сазнања и превода бајки које је објавио Јулиус Шотки (Schottky, в. ниже) у недељним новинама, намењеним „љубитељима историје, уметности и средњовековног учењаштва“ – *Wöchentliche Nachrichten für Freunde der Geschichte, Kunst und Gelährtheit des Mittelalters*, које излазе од 1816. до 1819. у Вроцлаву (код Мојашевића: у „Бреслави“ [нем.: Breslau; прим. И. С.]: IV св. за 1819; према: СНПНП 1950: 26. и 30).

Када је реч о првим преводима српских народних приповедака, за овај рад је значајно навести и то да је превођење две српске народне приповетке на немачки језик остварено већ у првој половини 1817. године, а током 1819. ови преводи су и објављени; реч је о приповеткама: *Међедовић* и *Лаж за окладу* из Вукове збирке СНП. Према казивању „господина Вука“, на немачки их је превео Ј. М. Шотки (Julius Maximilian Schottky, 1797–1849, нем. писац и професор немачког језика и књижевности), значајан по сакупљању аустријских народних песама:

---

¹³⁴ Уп. и скенирану књигу Библиотеке Универзитета у Каселу: Unikassel Bibliothek Orka: https://orka.bibliothek.uni-kassel.de/viewer/image/1433243665004_3/435/ (приступи: феб. 2022).

¹³⁵ Уп.: Brüder Grimm, КНМ (Bd. 3, издање II, св. III), 1822: 421–427. Ориг. у Вилхелмовој књизи *Напомена*: https://orka.bibliothek.uni-kassel.de/viewer/image/1433243665004_3/435/ (последњи приступи: 17. 03. 2022; 11. 11. 2022). Од стр. 421. (и даље: 421–427) о *српским* приповеткама („мушким“ и „женским“ [бајкама] у поглављу под насловом: *Slawen*; садржи и руком писане *напомене* В. Грима, поред текста штампаним готицом; прим./прев./истакла: И. С.).

1) прва приповетка (Вук је забележио од Тешана Подруговића) је у преводу добила назив „Bärensohn“ (*Међедовић*, дословно „Медвеђи син“; прим./прев.: И. С.);

2) другу приповетку (*Лаж за опкладу*) је Вук објавио по сећању из Тршића, а у преводу на немачки гласи: „Der Bartlose und der Knabe“.

Ови су преводи приповедака били објављени и у (горе поменутом) часопису *Wöchentliche Nachrichten für Freunde der Geschichte, Kunst und Gelährtheit des Mittelalters*, који је једном недељно излазио у Вроцлаву, под издаваштвом тамошњег универзитетског професора Ј. Г. Бишинга (Büsching; уп. и: Пантић 1988: 373–374; *Вук и Немци*, 2020: 8).¹³⁶

2.2.2. Историјат сакупљања и издавања српских народних приповедака за Вукове збирке

Поред тога што је Шоткијев запис Вукове приповетке *Међедовић* преведен на немачки језик и први пут објављен још 1819. године у горе наведеном недељнику (*Wöchentliche Nachrichten für Freunde...*), Вук се у то доба још увек не бави сакупљањем и бележењем народних приповедака, нити *бајком* као њеном *главном* врстом (по мишљењу многих проучавалаца, како је и раније у раду већ напоменуто; више у: Н. М.-Ђ. ²2006: 154; М. Bošković-Stulli, „Grimmov zapis Pepeljuge prema kazivanju Vuka Karadžića“ у: *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Zagreb 1975: 175–181; Љ. Стојановић, *Живот и рад Вука Ст. Караџића*, Београд 1924: 652; итд.).

Збирком приповедака, објављеном у Додатку Давидовићевих *Новина Србских* 1821, Вук Ст. Караџић говори о „пјесмама, загонеткама и приповијестима“ (вид. ниже) и исказује колико му је важан „народни дух приче“, причања, односно, „приповедања“.¹³⁷ Ова збирка, сачињена од дванаест (12) казивања, још увек не садржи ни једну *бајку* („чисту“, „праву“, у виду „Zaubermärchen“; прим. И. С.), и може се рећи да је управо заснована на тој „игри духа, на објективизацији виталности српског народа“ (сматра Н. Милошевић-Ђорђевић у нав. студији *Од бајке до изреке*, *цит.*: ²2006: 10).¹³⁸ У „Предговору“ збирци из 1821. године, Вук сматра да је за овакав посао потребан „читав човечиј вијек“ да сакупи *све* (или бар већи њен део, прим.: И. С.) народне песме, приповетке, „приповијести“, загонетке, обичаје, речи и остала народна блага, али да је – и поред обиља таквог подухвата и непрегледног посла – ипак најважније најпре започети с радом, „па ће свагда бити лакше додати и наставити, него ли што из нова почети и начинити“:

---

¹³⁶ Уп.: Büsching (Johann Gustav Gottlieb, 1783–1829): *Volks-sagen: märchen und legenden* (Leipzig 1812): <https://www.worldcat.org/title/830974832> (приступљено: 12. 11. 2022).

¹³⁷ Уз неколико штампаних приповедака у Давидовићевим новинама 1821. Вук пише „Увод“ који у својој обимној збирци из 1853. проширује основним поставкама о терминологији и класификацији, начину бележења, приповедачима и слушаоцима, па и о стилу народних приповедака. Према: Н. М.-Ђ. ²2006: 154.

¹³⁸ То су дванаест (12) казивања: 1. *Зла жена*; 2. *Лаж за опкладу*; 3. *Бевојка, удовица и пуштеница*; 4. *Све, све, али занат*; 5. *Еро, Турчин и кадија*; 6. *Еро с оног свијета*; 7. *Еро и Турчин*; 8. *Слово иже, али сирца ниже*; 9. *Зашто у људи није табан раван?* 10. *Шта је најгоре на свијету*; 11. *Међед, свиња и лисица* и 12. *Ђаволска сланина*. Уз приче Вук објављује и 166 загонетки у истој функцији (*исто*, ²2006: 10).

„Колико се овај посао чини ласан, толико је, и још више, широк и дугачак. **Читав човечиј вијек** требао би једноме безбрижном човеку, да скупи све наше народне пјесме, приповијетке, приповијести, загонетке, обичаје, и ријечи. И кад би се мислило на свршетак, не би још ни чему томе било ни почетка; али почињач мисли: само нека се почне, па ће свагда бити лакше додати и наставити, него ли што из нова почети и начинити. А оваке народности треба купити, док се нијесу проsvјештенијем и новим модама загушиле и искоријениле.“ (Вук „Предговор“ СНП из 1821, *подвукла*: И. С.)¹³⁹

У закључку овог Предговора (1821) Вук наводи и следеће: „*Пјесме, загонетке, и приповијести*, то је готово народно књижество, коме ништа више не треба, него га вјерно, чисто и непокварено скупити; али у писању **приповијетки** већ треба мислити и ријечи намјештати (али опет не по своме укусу, него по својству Српскога језика), да не би ни с једне стране било прећерано, него да би могао и учен читати, и прост слушати; а ја сам казао у предговору к Српском рјечнику, како је то за мене тешко! Па још видим, да и поред све муке и труда, опет остају погрјешке! У том нека ме правда Доситије, који је у овакој струци писања, готово послјије тридесет година, *поправио своју једну погрјешку*, па *још није погодио, како би требало*.“ (Вук „Предговор“ СНП 1821)¹⁴⁰

За разлику од ове збирке приповедака из 1821, Вук у „Предговору“ збирци из 1853. даје знатно комплекснији поглед на жанровску структуру српских наративних облика, додељујући нарочито *бајкама* највећу предност, не бавећи се овога пута историјским питањима њене класификације, како је то раније чинио. Иако се Вук не бави „праизворима народних приповедака“, његов приступ приповедној грађи (према општеприхваћеном мишљењу и изучавању Наде Милошевић-Ђорђевић) „остаје пугоказ за сва она разврставања која ће се, знатно касније, ослонити на критеријуме функционалности облика, па и на типолошку и естетичку анализу жанра“ (Н. М.-Ђ.: ²2006: 9). Стога се приликом избора наративних облика у српској науци најчешће сматра да је до овако велике промене у прихватању (а тиме и до нових схватања у корист бајкама) код Вука, напосто дошло из разлога што је желео да, поред осталих облика приказивања српског народног умећа и „природног“ народног блага (нарочито свом уваженом пријатељу и колеги Јакобу Гриму), што верније прикаже богатство *прича* и *приповедака* – и „мушких“ и „женских“ – те и да путем домаћег материјала дочара ону, за Јакоба врло драгоцену „митолошко-наративну грађу“ којом бајке обилују: „Опростивши се рјечника, не дангубећи ни мало, рад сам се трудити еда бих јоште што од смрти уграбио и на свијет издао. И тако ево најприје *нашијех народнијех приповиједака*, за које мислим да ће у своме роду бити тако знатне као што су народне пјесме у своме. Као што су пјесме углед језика наше народне поезије, тако ће **ове приповијетке бити углед народнога језика у прози**.“ (вид.: Вуков оглас за СНП из 1853; свуда *подвукла*: И. С.)¹⁴¹

Колико је збирка приповедака из 1853. била свежа и инспиративна за браћу Грим показује и чињеница да је она готово истовремено изашла и на немачком језику. Предговор немачком издању написао је сâм Јакоб Грим, а немачки превод целокупне збирке српских народних приповедака Вукове ћерке Мине Караџић (1854) први пут је омогућио браћи Грим да и на основу српских извора и – „од заборава отргнутих“ (И. С.) – народних *прича* и *бајки*, коначно добију много веће могућности за упоређивање српских са немачким народним

¹³⁹ Уп. и: https://www.rastko.rs/knjizevnost/usmena/vkaradzic-price/vkaradzic-price_1_c.html (25. 03. 22).

¹⁴⁰ Уп. и према: Н. М.-Ђ.: ²2006: 10. (свуда истиче [*курзив, болд*]: И. С.)

¹⁴¹ Вуков оглас „У Бечу о Сретенију 1852. г.“ За *Српске народне приповијетке*, В. С. Караџић, 1853.

приповеткама, како у погледу сличности, тако и у погледу њихових разлика (Wuk Stephanowitsch Karadschitsch, *Volksmärchen der Serben*).¹⁴²

Ово издање је нарочито за Вилхелма – који се читавог живота бавио уређивањем и издавањем збирки немачких народних бајки – било од великог значаја за изучавање типова приповедака код различитих народа, као и за бројна поређења приповести и бајки, приложеним у *Напоменама* већине издања збирки бајки браће Грим (углавном Вилхелмових). Значај издања збирке српских народних приповедака из 1853, које је Вук чак посветио свом „предрагом и многопоштованом“ дугогодишњем колеги и пријатељу („Славноме Нијемцу Јакову Гриму“), можда се најбоље и огледа у Вуковој посвети у „Писму Јакову Гриму“, која гласи:

Славноме Нијемцу Јакову Гриму

Предраги и многопоштовани пријатељу

Ви сте с покојнијем Копитаром највише учинили те су се Српске народне пјесме на славу народа Српскога тако разгласиле по свој Европи и по осталоме ученом свијету. Осим тога Ви сте мене још од 1823. године, како сам имао срећу у Каслу с Вама се видјети и познати, једнако наговарали и опомињали да наштампам што и *Српскијех народнијех приповиједака*: ево Вам овом књижицом испуњујем ту жељу. Ја сам увјерен да књижица ова никоме неће бити милија него Вама; за то сам се и усудио украсити је Вашијем славнијем именом. За мене ће бити особита радост и срећа, ако Ви нађете **да су и ове приповијетке, према пјесмама, достојне народа Српскога.**

У Бечу о Мученицима 1853.

Ваш захвални пријатељ

Вук Стеф. Караџић

(Писмо Јакову Гриму, Вукова посвета; свуда истакла И. С.)

---

¹⁴² Vuk Stephanovic Karadzic: *Volksmärchen der Serben*. Gesammelt und aufgezeichnet von Wuk Stephanowitsch Karadschitsch, ins Deutsche übersetzt von Wilhelmine Karadschitsch (с предговором Ј. Грима – Mit einer Vorrede von Jacob Grimm. Nebst einem Anhang von mehr als 1000 Serbischen Sprichwörtern), Berlin, Reimer 1854: X (стр.).

2.2.3. Вукова класификација народне приповетке

„Приповијетка се, у народу нашем, особито по јужнијем крајевима, највише зове прича, као што се говори и причати, мјесто приповиједати, а гдјешто и гатка.“

(Вук Ст. Караџић, „Предговор“ за збирку *Српске народне приповијетке*, 1853)

Овим често цитираним Вуковим речима за термин „приповетка“ (на почетку Вуковог „Предговора“ збирци *Српске народне приповијетке* из 1853) не само да су представљене бројне синонимне могућности и тумачења њиховог значења, већ се уједно указује и на појмовне различитости при употреби синтагме „у народу нашем“, у зависности од различитих подручја. Тако се по „јужнијем крајевима“ на домаћим просторима приповетка чешће назива „причом“, односно, „причати“, уместо „приповиједати“, а понегде се назива и „гатком“, како то Вук већ у *Уводу* новог предговора (другог по реду), одмах након предговора из 1821, и бележи.

Још 1818. године Вук наводи у *Српском рјечнику* да „наш народ има свакојаки приповјетки тако много, као и пјесама“, па се „наше народне приче или приповијетке“ могу поделити „на **мушке** и на **женске**, као и пјесме“.¹⁴³ Потом истиче још и то да „додато и измишљено није заиста ништа“ и да су му потребни нарочити изрази „народног духа“ који аутентично одражавају национална својства, карактеристична за дух српског народа. И чувена Вукова подела приповедака на „женске“ и „мушке“ употпуњена је његовим ознакама ових врста: „Мушке су приповијетке понајвише смијешне и шaljиве, и тако су измишљене, као да би човек рекао да су истините, а **женске су дугачке и пуне чудеса којекакви**“.¹⁴⁴

У „Предговору“ збирци приповедака из 1853, Вук пре свега истиче особености ове две категорије које је издвојио:

„Женске су приповијетке оне у којима се приповиједати **којекаква чудеса што не може бити** (и по свој прилици само ће за њих бити ријеч **гатка** [Märchen]); а мушке су оне у којима нема чудеса, него оно што се приповиједати рекао би човек да је заиста могло бити.“ (Предговор СНП 1853)

Бајка као врста се у том случају искључиво односи на ону приповетку која у себи садржи „фантастичне“ мотиве, натприродне јунаке, предмете и радњу, и само се на такву причу (приповест, приповетку) може односити реч *гатка* = „Märchen“. Дакле, на супрот „фантастици“ *женских* народних приповедака, стоји „реалистичност“ *мушких*, истакнута кондиционалом у реченици – човек би рекао „да је заиста могло бити“. Такође, наспрам дихотомије „фантастично-

¹⁴³ У Вуковом *Рјечнику* објављено је двадесет и шест (26) приповедака (све „шалjиве“), и то у функцији објашњавања појединих речи. Уп.: Вук Ст. Караџић, „Предговор“, *Српски рјечник* 1818: IX [стр.]. Приредио Павле Ивић, Просвета, Београд, 1966; Вид. и према: Н. М.-Ђ.: ²2006: 9–10.

¹⁴⁴ За многе „мушке“ приповетке Вук каже да су „смијешне и шaljиве“ и могу се поделити на „дугачке“ и „кратке“. Као „мушке“ Вук издваја следеће (предговор, 1853): **25. Дјевојка цара надмудрила**, **41. Бевојка, удовица и пуштеница**, **42. Једна гобела у као, а друга из кала**, **44. Лаж за опкладу**, **45. Краљ и чобанин**, **46. Ко умије, њему двије**, **47. Два новца**, **48. Све, све, али занат**. Све остале сматра „женским“ (како „мушке“ не спадају у „праве“ бајке/„Märchen“, оне нису биле предмет изучавања и анализирања у овој дисертацији (прим./истакла: И. С.).

реалистично“, јавља се и дихотомија „озбиљно-хумористично“. (Као што је науци изучавања бајке познато, поред ове две категорије, постоје и приповетке које су негде између „мушких“ и „женских“, за које Вук уводи појам „приповетке на међи“, јер као што има песама за које се „управо не може казати или су *женске* или *јуначке*, тако има и **приповиједака** које су *између женскијех и мушкијех*“; вид. предговор за СНП 1853; *подвукла*: И. С.).

На основу прецизираних упутстава из садржаја циркуларног писма Јакоба Грима, како о начину прикупљања народних приповедака, тако и о њиховом пореклу, Вук у свом предговору из 1853. бележи изворе и порекло ових приповедака – од кога их је чуо и потом забележио за своју збирку СНП (број приповетке *истакла*: И. С.):

„Приповијетку овдје **1.** (*Међедовић*) и **49.** (*Међед, свиња и лисица*) ја сам слушао од Тешана Подруговића, пак сам их послѣје писао како сам их упамтио; **18.** (*За што у људи није табан раван?*), **32.** (*Пепелуга*), **37.** (*Зла жена*), **41.** (*Ђевојка, удовица и пуштеница*), **42.** (*Једна гобела у као а друга из кала*), **43.** (*Соломуна проклела мати*), **44.** (*Лаж за опкладу*) и **48.** (*Све, све, али занат*) слушао сам још у Тршићу, пак сам их послѣје писао како сам се опомињао, а **47.** (*Два новца*) слушао сам у Новом саду од једног просјака, пак сам је послѣје писао; **2.** (*Чардак, ни на небу ни на земљи*) написао ми је у Берлину 1844 године кнез Михаило М. Обреновић, као што је он слушао у дјетињству од својијех дадиља; **3.** (*Немушти језик*), **4.** (*Златна јабука и девет пауница*), **5.** (*Стојиша и Младен*), **6.** (*Ђаво и његов шегрт*), **7.** (*Права се мука не да сакрити*), **8.** (*Аждаја и царев син*), **14.** (*Ко мање иште више му се даје*) и **39.** (*У цара Тројана козје уши*) приповиједао ми је и писао 1829 године у Земунскоме лазарету Грујо Механџић из Сентомаша; **16.** (*Правда и кривда*), **19.** (*Ђавоља маштанија и Божја сила*), **20.** (*Побратимски дарови*), **21.** (*Калуђер и четири грјешника*), **22.** (*Копанье блага*), **23.** (*Лијепе хаљине много којешта учине*), **24.** (*Ђевојка бржа од коња*), **26.** (*Чудновата тица*), **27.** (*Црно јагње*), **28.** (*Царева кћи овца*), **29.** (*Три јегуље*), **30.** (*Чудотворни нож*), **31.** (*Чудновата длака*), **33.** (*Зла маћеха*) и **40.** (*Цар Дукљан*) послао ми је из Боке Г. Вук Врчевић; **25.** (*Ђевојка цара надмудрила*) и **38.** (*Дивљан*) послао ми је Г. поп Вук Поповић из Рисна; **45.** (*Краљ и чобанин*) и **46.** (*Ко умије, њему двије*) писало ми је 1835 године по наредби поменутога попа Вука у Рисну једно ђаче из Српске школе; **11.** (*Ко ме Бог помаже, нико му наудити не може*), **12.** (*Златоруни ован*), **17.** (*Очина заклетва*) и **35.** (*Опет маћеха и пасторка*) послао ми је Лазар Марјановић, који је био Грчки учитељ у Земуну; **50.** (*Лисица се осветила вуку*) дао ми је написану Г. Дамјан Груборовић, свештеник из Хрватске из села Љубине (на сухој међи у II банској регементи); **15.** (*Милостива снаха и немилостива свекрва*), **34.** (*Маћеха и пасторка*) и **36.** (*Како су радиле онако су и прошле*) послала ми је госпођица Милица Стојадиновића из Врдника; **9.** (*Змија младожења*) и **10.** (*Опет змија младожења*) послао ми је Земунски учитељ Г. Димитрије Чобић; као што је ова посљедња, оваку ми је од прилике послала и госпођица Милица Стојадиновића, а и Г. Василије Јовановић кад је био учитељ у Земуну дао ми је једну написану; **13.** (*Усуд*) написао ми је поменути Грујо Механџић, а и Лазар Марјановић послао је једну од прилике оваку.“

Вук овде нарочито истиче порекло и особеност српске варијанте бајке *Пепељуга*, у односу на друге европске варијанте, указујући на чињеницу да исто онако како се у народу песме различито певају, „тако се и приповијетке различно приповиједају“, као и то да је „Пепељугу“ написану добио од г-ђице Милице Стојадиновић и господина Чобића, „али је овдје наштампана онако као као што сам је ја у дјетињству слушао.“ Ова је приповетка штампана и у „Љетопису у I. ч. од године 1842. с потписом на крају Ј. С. (Јован Суботић), и ова се од моје највише по том разликује што у њој о **крави** нема ни спомена.“ (Вук, *исто*; Вукове речи *истакла*: И. С.; уп. и: М. Bošković-Stulli, „Grimmov zapis Pepeljuge prema kazivanju Vuka Karadžića“ у: *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. 1975: 175–181, вид. горе нав. текст).

Даље Вук говори и о двома књижицама које је наштамpane добио од господина Атанасија Николића у Биограду године 1842. и 1843: „народне Србске приповедке“, но наводи и да „жали“ што *језик* у овим приповеткама није ни „чист народни нити је језик нашијех народнијех приповиједака, него у њима има и граматичнијех погрјешака у нашем народном језику [...] и ријечи којијех у нашем народном језику нема [...]“; стога Вук сматра да се због много таквих (рогобатних) израза на многим местима може помислити да су „приповијетке ове превођене с Њемачког језика“ (*исто*). Вук у предговору наводи и да је познато како је извесни господин Ђорђије К. Стефановић још пре неколико година „скупио подоста нашијех народнијех приповиједака и послао их Матици Српској да их она наштампа“, те да су оне неке даље предате „да их поправи, пак тако остало и до данас“ (једино је међу њима објављена само једна приповетка, тј. бајка, и то „у III ч. Љетописа за годину 1846“, наведена на руском: „Сынъ царевъ и три лабуда“ – *Син царев и три лабуда*).

У закључку свог предговора, Вук нарочито истиче бројност ових „нашијех народнијех приповиједака“, те и да би имао довољно њих за још једну такву „књижицу“, посебно истиче њихов огромни значај, као и своје жеље и стремљења, јер би му било драго кад би му „још коју ко послао, особито из Херцеговине и из Босне и из старе Србије“; а као најзначајније истиче на крају да би свакоме ко би му их послао, посебно нагласио да ни случајно не мења на њима било шта, нити да их „поправља“, већ би он то чинио, као што је и радио на приповеткама које је до тада имао. Вукова упућена молба дословно гласи:

„[...] само молим свакога који би их писао да он **не поправља ништа**, него да пише управо *онако као што му их ко успривиједа*, па гдје буде потребно да се која ријеч премјести или дода или изостави, *то ћу ја чинити, као што сам радио и у овима свима које сам написане добио*.“

(У Бечу о Мученицима 1852. В. С. К. Вуков Предговор СНП из 1853; *истакла*: И. С.)

***

3. МИТСКА БИЋА У СРПСКИМ НАРОДНИМ БАЈКАМА

„Има *духова* у води, у земљи, у дрвећу. По пространим и недирнутим шумама и планинама су разне *виле*, које воде интересантан живот и често одређују људску судбину. У облацима су *вједогоње* и *здухаћи*. Из језера излазе *крилати коњи*, *водени бикови*, љутити *змајеви огњевити*, из којих све ватра сипа.“

(Ј. Цвијић, *Балканско полуострво*, II, 1918: 19–20; цит. према: Латковић, 1975: 85; *истакла*: И. С.)

Уводне напомене

Мноштво фантастичних представа, чудесних елемената и својстава, натприродних, често неприродних и „натчулних“ прилика у виду најнеобичније измаштаних „митских бића“, махом митолошког порекла, среће се у приповедним световима бајке, творећи њено суштинско ткиво, исконску њену срж. То уноси нарочиту узбудљивост и напетост својствену току бајке, што је за њен сиже управо и – најнеопходније.

Под утицајем компаративне филологије, проучавања санскрта и Риг-Веде у Европи, и митолошке теорије о индоевропском пореклу народних приповедака из разореног мита браће Грим, једна од често приказиваних чињеница у XIX веку је да „сваки индоевропски народ на свој начин изражава оно што у себи чува и што га одушевљава“, како то сликовито описује Људевит Штур (Stur 1853)¹⁴⁵, наводећи следеће: „Индуc то показује у циновским грађевинама својих храмова, Персијанац у својим светим књигама, Египћанин у изградњи пирамида, обелиска и у чудовишним, тајанственим лавиринтима, Грци у прекрасним статуама, романски народ у чудесним сликама, а Немац у дражесној музици. Словени, међутим, објективизују своју душу и душевно осећање у својим кажама, ганутљивим песмама и еповима. Све оно што живи код сваког другог народа у његовим делима, живи и код Словена у његовим песмама и еповима“ (уп.: Stur: 1853; нав. према: Петровић 1999: 6; *исти*, 2014: 32, 905).

Осим Људевита Штура, и Игнације Јохан Хануш разматра појмове о *миту* и *духу* народа, узајамни однос међу различитим народима и њихову карактерологију, постављајући хипотезу према којој „мит и дух народа коме тај мит припада, представљају неку врсту двојника код којих познавање једног не само да захтева познавање другог, већ га чак *нужно* условљава. Међутим, дух народа једне одређене епохе, какав је овде дух народа древног доба, не може се појмити уколико се његове духовне творевине промишљају из угла каснијег доба. [...]“ (Hanusch 1842: 9; према *исти*, 2014: 28).¹⁴⁶ И заиста, о вредности неког народа, његовом „миту и духу“ може се закључити само из „угла времена у којем је духовни феномен цветао и клијао“ – рекли бисмо још, у односу на својеврсни *дух времена* (нем. „Zeitgeist“).

¹⁴⁵ Stur, *O narodnich pisnich a povestech plemen slovanskych*, Praha 1853. Према: С. Петровић 1999: „Увод у словенску и српску митологију“: 6–10, овде: 6 [подвукао: С. П.] и: *Српска митологија*, 2014: 32, 905.

¹⁴⁶ I. J. Hanusch (1812–1869, проф. филозофије на Универзитету у Лембергу), *Die Wissenschaft des slawischen Mythos*, Lemberg, Stanislawów und Tarnow, 1842.

У складу са основним поставкама митолошке теорије браће Грим, наши проучаваоци у XIX веку управо у народним бајкама откривају реликте „древног бајословља“ и митског обликовања стварности. Тако, Иван Радетић пише свој *Преглед*¹⁴⁷ угледајући се на Милерову *Хрестоматију*¹⁴⁸, Матија Ваљавец описује словенску паганску религију («бајословље») уз помоћ народних приповедака, обичаја и песама¹⁴⁹, Грегор Крек, професор словенске филологије на Универзитету у Грацу, у свом *Уводу*¹⁵⁰, слично Илариону Руварцу, приписује митолошко значење сваком догађају у бајци, Стојан Новаковић у *Историји српске књижевности*¹⁵¹ приповетке посматра са историјско-компаративног становишта, једнима налазећи траг у «приповеткама старе санскритске индијске књижевности», другима још «у заједничкој митологијској ризници аријских народа», трећима у легендарној хришћанској књижевности и др. Компаративно учење о сродности индоевропских језика такође налази плодно тло у радовима словенских филолога. (вид. Сувајдић 2007: 57–67).¹⁵²

Људевит Штур словенској поезији паралелу тражи у „индијском пантеизму“, сведочећи о њеном космогонијском карактеру: „И у народној славенској поезији неке твари и предмети милији су од других, и често се у њој спомињу, заиста зато, будући да имају нешто на себи, што душу славенску мами, што јој годи и са славенским се карактером у опште најбоље слаже. Такви су љубимци Славена на небу: сунце, месец, звезде, даница и облаци, наине месец и даница у особитој горе споменутом одношењу.“¹⁵³

У духу епохе, блискост и сагласје у схватањима између филозофа Шелинга (Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling, 1775–1854)¹⁵⁴ и његовог савременика Хануша о миту и карактеру, тј. – духу једног народа као нераздвојне целине – очигледна је, будући да Шелинг заступа тезу да „митологија сваког народа може да настане само у исти мах с њим самим“, те и да уколико „одстранимо његову митологију“, не би онда могла да постоји ни она „аутентична карактерна црта“ духа једног народа. Дакле, Шелинговим речима изражено: један „Хелен или Египћанин постао је то тек са својом митологијом, тек тиме што му се развила та митологија“. А имајући у виду да је *митологија* једног народа, по Шелингу, заправо и „његова судбина (као што је карактер човека његова судбина), која му је запала од самог почетка“ (Schelling 1928: 64–67), у романтичарском XIX веку преовладало је мишљење да је сваки народ настао заједно са својом митологијом, и то „тек тиме што му се развила та митологија“ (*исто*, Schelling 1928).¹⁵⁵ Слично је о овоме размишљао и Карл Густав Јунг (о чему је у ранијим разматрањима већ било речи).

¹⁴⁷ Ivan Radetić, *Pregled hrvatske tradicionalne književnosti*, Senj, 1879.

¹⁴⁸ О. Миллер, *Хрестоматия къ опыту историческаго обозрениа русской словесности*, Санктпетербург, 1866.

¹⁴⁹ М. Valjavec, *O rodjenicah i sudjenicah*, Književnik, časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku i prirodne znanosti, Zagreb, 1865, 2, 52–61.

¹⁵⁰ Gr. Krek, *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*, Graz, 1887.

¹⁵¹ Ст. Новаковић, *Историја српске књижевности*, 1871.

¹⁵² Б. Сувајдић, *Иларион Руварац и народна књижевност*, Београд: 2007.

¹⁵³ *Људевита Штура књига о народнимъ песмама и приповедкама славенскимъ*. Съ чешкога превоо Иованъ Бошковићъ, у Новомъ Саду, 1857: 56–57.

¹⁵⁴ Ф. В. Ј. фон Шелинг (Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling, 27.01.1775, Leonberg/Немачка – 20.08.1854, Bad Ragaz/Швајцарска; немачки филозоф, близак јенским романтичарима, представник идеализма у новој филозофији). Schelling 1928: *Einleitung in die Philosophie der Mythologie*. (I Buch: *Historisch-kritische Einleitung in die Philosophie der Mythologie*); Schellings Werke; Schriften zur Religionsphilosophie, 1841–1854. München, 1928.

¹⁵⁵ С. Петровић, 2014: 28. („Словени у светској културној историји. Карактерологија Словена“: 28–34).

Упркос чињеници да се многе фантастичне представе, мотиви, често и читаве композиције (махом) сматрају заједничком ризницом, драгоценим „добром“ различитих народа, на почетку овог поглавља, у ком подробније приказујемо митска бића (и то она која су највише заступљена у *српским* народним бајкама) и ближе одређујемо одлике и својеврсне карактеристике у природи њиховог бића, још једном напомињемо да *сваки народ* при обради бајке, ипак уноси много тога „специфично свога“, како увиђа Веселин Чајкановић у низу својих студија. О томе говоре и бројни проучаваоци усмене уметности речи и митологије, као и значајне научне студије српских проучавалаца *бајке*.

Оно што се приликом упоређивања разноликих митских бића при изучавањима значајним за тему ове дисертације постепено откривало, била је и чињеница да су поједина натприродна и фантастична митска бића у српским народним бајкама – нарочито *вила* и антропоморфни *змај* („антропоморфизирани“, по Чајкановићу), добила управо у српској народној традицији толико нових црта и особености, да су се у великом броју (*експлицитно*) показивале и недвосмислено испољавале у многим „женским“ народним приповеткама („чудесним“ народним бајкама), па су према том „мерилу“ при анализирањима и одабране (о овим митским бићима ће *ниже* у раду бити детаљније речи, са посебно приказаним примерима у бајкама у којима се појављују).

Говорећи о одликама, фантастичним представама, чудесним ситуацијама и особеностима бајке, заједничким многим народима, о „нитима“ и *влакнима* којима је њено ткиво проткано (*прим.*: И. С.), Видо Латковић у својим тумачењима наводи да су у бајкама до израза дошла „најразличитија веровања из старијих и новијих религија, из примитивних културних обреда и магије: људи се претварају у животиње, дрвеће, стење; и *натприродна бића* и људи често имају »*спољашњу душу*« скривену негде далеко од њих; људи одлазе на »онај« свет и враћају се, устају из мртвих, живе као духови и после смрти; ослепљени добијају вид, осакаћени руке или ноге, остарели се подмлађују, итд.“ (овде *цит.*: Латковић ²1975: 85–86; *истакла*: И. С.).

У бајкама се и према Чајкановићевим бележењима, у највећој мери и „на сваком кораку“, проналазе и схватања о *души*, а то су веровања да су „дрвета, животиње и све ствари на свету“ – *сеновите*, могу имати душу која се сели из једног тела у друго. Такође су ту и „веровања у све многобројне врсте магије, у моћ телесног претварања, у немушти језик, у магичне дарове и знамења“ (Чајкановић ССРМ 1994: 31). Поред тога, и разнолика, најнеобичнија митска бића словенске и српске митологије, уткана у сиже бајке, непрестано су „на репертоару“ (В. Ч.), почев од натприродних бића, попут *змајева*, *аждаја*, *вила*, *дивова*, *псоглава*, *стухаћа*, *кепеца*, *патуљака*, *шумских* и *пољских демона*¹⁵⁶, преко оних „прелазних“ демонолошких бића, која прелазе/улазе у човека и његову стварност у *људском* или *полуљудском* облику, попут: *вампира*, *вештица*, *мора*, *ђавола* (са бројним именима код нас: „враг“, „непоменик“ [*вид.* *ниже* забрана обраћања/освртања; *прим.*: И. С.], словенски „чорт“/„черт“, итд.), али и *чаробњака*, *грабанцијаша*, *суђаја*, па све до оних стварних и јуначких „личности из наше митологије“ (В. Ч. 1994: 31; поглавље VI: „Демони у људском и полуљудском облику“: 203–320).

---

¹⁵⁶ Најпримитивнији демони обично се јављају у множини: „Упор. нпр. шумске и пољске демоне у Mannhardt, *Wald und Feldkulte*, 1, 72. идд., па онда наше виле и суђаје“; овде *цит.* и извор према: В. Чајкановић, *О врховном Богу...*, поглавље: I „Традиција о светом Сави“; овде: *Из српске религије, митологије и фолклора* (Изабране студије), Београд, 2014: 268–275, овде: 274; Исти, *О српском врховном богу*, Београд, 1941.

Према истом аутору, у бајкама се такође стално сусрећемо и са „вишим и највишим божанствима“, а често се чак можемо срести „ни са којим мањим него са нашим старинским врховним богом“ (Чајкановић, ССРМ 1994: 30–31; исти, *О српском врховном богу*, 1941). С тим у вези, ниже у раду ћемо настојати да на основу приказа једне од најстаријих, уједно и најкомплекснијих „женских“ приповедака, *Усуда* (Вук 13, СНП 1969; Чајкановић, *Чудотворни прстен*. Предговор 1929: 7–10) представимо и, на основу података предочених у бајци, опишемо и увидимо још један од значајних података из „старинског домаћег култа“ – о којем *народни приповедач* „извесно није ни сањао“, како Чајкановић тумачи.

Вредело би, стога, још једном истаћи да смо се при избору анализираних бајки руководили, пре свега, *компаративним/контрастивним*, каткада и *конфронтативним* начелом, које је приликом израде тезе било и једно од примарних, што је, између осталог, представљало и основну тежњу у настојању да се напоредним сагледавањем и приказивањем митских бића, како у српским, тако и у немачким бајкама усмене народне књижевности (одабраним, пре свега, на основу њихове репрезентативности), посебно истакну њихове специфичности, атрибути и функције, али и сличности, односно, различитости које се испољавају у структури конкретне бајке. Стога ћемо у овом и следећем (трећем и четвртном) поглављу покушати да, на што прегледнији начин, прикажемо, обухватимо и напоредо сагледамо најфреквентнија митска бића, са којима се у већини „чудесних“ (вилинских) бајки сусрећемо, потом их у петом поглављу међусобно сучелимо и упоредимо, служећи се приликом анализирања репрезентативних српских и немачких народних бајки (у оквиру раније датог корпуса) наведеним упоредним методама, те напоредним приказима њихових сличности и разлика у бајци.

3.1. Врста и подела

Веровања у постојање натприродних митских (фантастичних, чудесних) бића, углавном митолошког порекла – у: *виле, змајеве, але, аждаје, здухаче, вештице, мору, ђавола* – од давнина су присутна у народној свести и предањима широм света. По бајкама, као по свом природном станишту, у великом броју „лутају“ и „крстаре“ *псоглави, караконцуле, нав(и)* (зао/зли демон, обично напада децу и дојиље)¹⁵⁷, док људе у одређеним околностима обилазе, „посећују“ или опседају: *куга, чума и бабице, Суђенице, Суђаје* и *Усуд*, и други демони у људском или полуљудском облику, најчешће на „лиминалним“/граничним „местима прелаза“.¹⁵⁸

---

¹⁵⁷ *Нав*, (мн.) *нави* се у речницима *Словенске митологије* тумачи као нарочито зао/зли демон/и, који напада/ју децу, будући да су настали од „душа мртворођене деце“ (Н. Гајић, *Словенска митологија* ⁹2019, „нави“: 185–186, овде: 185). Ради се о општесловенском демонолошком бићу које се – као *виле, суђаје, русалке, шумски и пољски демони, дивови* – готово увек наводи у множини, пошто се креће у групама; овакви се демони у митологији сматрају оличењем смрти и краљевства мртвих. П. Ж. Петровић (СМР 1970: 209) бележи да је „нав“ демонско биће које настаје од некрштеног умрлог детета, док Гајић каже да су *нави* „невидљиви, осим за особе рођене у истом часу када и они, вребају од глувог доба ноћи до првих петлова, испуштајући дечје гласове“ (стр. 185). Они тако привлаче своје жртве које су најчешћи предмети њихових напада (*децу и дојиље*); уп. и: С. Петровић 2014: 230–232; Л. Леже, *Словенска митологија* 2017: 158–159.

¹⁵⁸ Специфична места попут *раскрснице, раскрића*, и др. „Лиминалности“ се у културној антропологији јавља као „концептуални склоп којим се описују ритуална стања преласка“ – посебне групе ритуала који омогућавају „прелаз“, тј. промену друштвених категорија: места, стања, социјалне позиције и доба старости, или промену на друштвеној „лестници“. Теоријски их је почетком 20. в. формулисао Арнолд ван Генеп (Arnold van Gennep, 1873–1957, фр. антрополог), именујући их „ритуалима прелаза“ ([фр.] „rites de passage“). Оваква места садрже троделну структуру (*сепарација, лиминалност/маргинална фаза* и (*ре)агрегација*). Фаза лиминалности се односи на сам процес прелаза, а карактерише је друштвена безвременост и неструктурираност. О „концепту лиминалности“ уп.: А. van Gennep, *The Rites of Passage*, Chicago 1960; С. Златановић, *Свадба – прича о*

Такве се „имагинарне“ представе и натприродна бића у причама и народним предањима са најнеобичнијим садржајима непрегледне и недокучиве људске машге, управо из тих разлога могу назвати заједничком одликом бајке као усмене књижевне врсте.

Према прегледној подели у студији *Митска бића српских предања* (Зечевић МБСП 1981), могуће је овако специфична митска бића и демоне разврстати према природи њиховог деловања и карактеристичним својствима у шест (6) различитих група и (*под*)врста. То су:

- 1) **демони природе** – они се даље деле на две врсте, и то на:
  - а) „демона природе у ужем смислу“: шумски и водени духови и виле, и
  - б) „демона атмосферских појава“: герман, ала и змај.

Осталих пет „врста демона“ Зечевић дели према њиховим функцијама, и то су:

- 2) **демони судбине**: суђенице и Усуд;
- 3) **демони болести**: бабице, милоснице и чума;
- 4) **домаћи демони** манистичког порекла: кућна змија, таласон и домаћи услужни дух;
- 5) **демони који настају од људи** су: некршгенци и вампир, као и људи демонских особина, а то су: живи вампир, вештица, мора и ветровњак;
- 6) **остали демони**: тодорци, осења и караконцула.

Код Чајкановића у ССРМ (1994, 5. књ., поглавље VI: „Демони у људском и полуљудском облику“: 203–320) наилазимо на следећу поделу:

1. Вампир
2. Вештица
3. Мора
4. Виле
5. Суђаје
6. Ала
7. Аждаја
8. Здухачи
9. Змај
10. Дивови
11. Куга
12. Анђели
13. Ђаво
14. Демони болести
15. Ветрови
16. Мање познати демони

У VII поглављу Чајкановић приказује још и *Небеска тела*: 1. Сунце, 2. Месец и 3. Звезде (*исто*: 321–344. стр.).

идентитету. Врање и околина, посебна издања, књ. 47, Београд 2003: 14–18; Б. Јовановић, *Магија српских обреда*. Народна књига, Alfa 2005: овде 55; А. Пуџар, *U tamni vilajet: Kulturalni studiji liminalnosti*, Zagreb 2007; А. Lintrop, у часопису *Folklore FC*: 16 и 26, „Liminality Of Crossroads And River Mouth“: 13–15. и „Estonian Folklore Archives, Tartu: Liminal Periods in the Udmurt Ritual Year“: 363; В. Trubshaw, „The metaphors and rituals of place and time – an introduction to liminality or why Christopher Robin wouldn't walk on the cracks“, *Mercia Mysteries* № 22, 1995. Вид. и: www.indigogroup.co.uk/edge/liminal.htm; <http://www.hoap.co.uk/trubshaw> (приступљено: 2009. и касније).

Према обимној фолклористичкој литератури, у бајкама је могуће груписати ликове и жива бића у три велика скупа (подела према: Радуловић 2009: 167–231): први и основни чине људи (човек је у центру бајке), други **животиње** (пре свега, због њихове истакнуте улоге у жанру), а трећи чине: сва **фантастична** и **митолошка бића** (без обзира да ли се у бајци појављују као *противници* или *помоћници*). А када је начелно реч о одликама ликова у бајци, проучаваоци их различито тумаче и деле: према Литију (Lüthi 1943: *Die Gabe im Märchen und...*, овде: 84; Lüthi 1970: *Volksliteratur und Hochliteratur*, нарочито: 198–210), митска или „онострана“ бића, као што су виле, вештице, ђаволи, патуљци и дивови, чаробњаци, ветрови и небеска тела, па и животиње које говоре (поседују немушти језик), стоје наспрам остале две врсте ликова и њихове поделе на „овостране“ (нпр.: сâм јунак и његови родитељи, „овострани“ краљеви, краљице и принцезе, разбојници, и сл.) и на ликове који се налазе између „овостраног“ и „оностраног“ света, дакле, припадају и једном, и другом свету (то су нпр.: кумови, мајке, ћерке и рођаке, слушкиње оностраних чудовишта, пустињаци, просјаци, старци и старице, и сл.); према Панцеровој подели (Panzer, „Märchen“, *Deutsche Volkskunde*, 1926¹⁵⁹; уп. и према: Радуловић 2009: 167) – вештице, чаробнице, чаробњаци и слична (полу)људска бића смештени су негде „између оностраног и оностраног“ света, док су „бабе“ или „старице“ („Mütterchen“, „die Alte“, и сл.), иначе, веома чест мотив у немачким народним бајкама (вид. ниже у опису „вештице“ у немачкој бајци у петом поглављу; прим.: И. С.), у бајкама редовно – „вештице“.

И Љубинко Раденковић у тексту „Словенска народна демонологија на синхронном и дијахронном плану“ (Зборник Матице српске за славистику, књ. 83, 2013: 9–25), осим што истиче да је „словенска народна демонологија“ последњих двадесетак година према броју нових публикација једна од изразито продуктивних научних области у славистици¹⁶⁰, бави се у свом раду веома важним питањима: да се на основу обимне грађе у целини сагледа „словенска народна демонологија, како на синхронном, тако и на дијахронном плану“, као и ништа мање важним задатком, што представља „констатовање инвентара назива митолошких бића код словенских народа према старијим писаним изворима, и у кратким цртама сагледавање њихове дистрибуције у одвојеним народним традицијама“ (исто: 9). С тим у вези, кључни задаци разматрају питања народне демонологије и „демона ниже митологије“, изучавају митска и митолошка бића, као и народна веровања Словена. Што се тиче веровања и предања „о митолошким бићима код словенских народа“, она су почев од друге половине 19. века, па све до данашњег времена, предмет многобројних научних изучавања и радова, чему је нарочито „поготовала и усмена традиција, која и данас чува предања о таквим бићима у многим словенским крајевима“, сматра Раденковић. Као нарочито значајан податак, између осталог, издвојили бисмо и ауторово запажање да, с једне стране, „више деценија није дошло до открића битно нових података о саставу и поштовању старих словенских богова, с друге – веома је повећан обим грађе о веровању у демонска бића код већине словенских народа“ (вид. исто).

¹⁵⁹ Овде преузето са: www.maerchenlexikon.de (приступљено: феб. 2022. и раније).

¹⁶⁰ Раденковић у свом раду наводи и следеће: „Видан напредак огледа се у издавању националних или регионалних речника митолошких бића (десетак књига), у објављивању етнографско-фолклористичке грађе (низ збирки митолошких предања из појединих словенских крајева), делом и у компаративном изучавању митолошких представа и одговарајућих фолклорних сижеа.“ Свакако, одређених помака има и у оквиру објављивања књижевно-историјских извора који осветљавају поменућу тему (према: исто).

Будући да предмет народне демонологије, односно, „ниже митологије“ чине: *називи, изглед, карактер, место боравка, време појављивања, поступци ових бића*, али и *њихов однос према људима*, у раду смо настојали да се, што је могуће подробније посветимо представљањем наведених питања. Како је први назив знатно чешћи у научној литератури, нарочито словенској (рус. „народная демонолоия“, пољ. „demonologia ludowa“; исто: 9), и ми га у раду прихватамо.

- Оно што смо у литератури и при проучавањима бајке приметили и истакли као значајан податак јесте да се „директно именовање вештице“ углавном не користи у бајкама, мада и за ову тврдњу постоје изузеци, што бисмо настојали да прикажемо на примерима немачке бајке у оквиру четвртог поглавља, имајући у виду чињеницу да се у немачким бајкама јављају оба назива, дакле, и *експлицитно*, и *имплицитно*, готово еуфемистички: „**Hexe**“ (*вештица*) и „**Mütterchen**“ = „мајчица“ (више о томе у четвртом поглављу рада, *Митска бића у немачкој народној бајци*; прим./прев.: И. С.).
- Приликом изучавања *српске*, односно, *немачке* народне бајке у неким случајевима наилазимо и на такве примере који под вишезначним појмом „кум/кума“ (осим за већ споменуто „кугу“) показују да се овај назив редовно користи и *за*, али и *уместо* речи/појма „Смрт“, као, рецимо, у вишеслојној *српској* бајци *Кум риба* (Вук, Додатак 4), на једној, и *немачким* бајкама на другој страни, нпр. (код Грима) у КНМ 42 (*Der Herr Gevatter, Господин Кум*) и КНМ 44 (*Der Gevatter Tod*, у преводу *Кума Смрт*, овде уместо: „Кум“ [у нем. је именица за „смрт“ мушког рода, па би дослован превод био „Кум Смрт“, о чему ће у каснијем излагању такође бити знатно више речи при сучељавању *репрезентативних* српских и немачких бајки у 5. поглављу], в. ниже; прим./прев.: И. С.).
- Напоменимо на овом месту још и то да у све три наведене приповетке срећемо сличан мотив који се тиче избора „првог случајног пролазника“ као кума или куму за „последње рођено дете“ (И. С.) – што свакако представља културолошки „прежитак“ из митолошког наслеђа оба народа (више о томе уп.: Чајкановић, ССРМ 1994, „кум“: 140–149; уп. и српске изреке: „Прво Бог, па кум“, „Кум није дугме“, „Кум се поштује на земљи, а Бог на небу“, и сл.; украјинске: „Кумови су дражи од браће“, „Очеви су суђени, а кум и кума вољени“, уп. наводе и према: *Слов. мит.* 2001, „Кумови“: 317–318; „Раскрсница“: 466; према садржајима наведеним у СМР (1970: 187–188), „кумство“ је „старинска народна установа“ и сматра се да је чак „старија од хришћанства“, стога је црква дуго „санкционисала кумство и дала му данашње обележје“ (вид. ниже); више о томе уп. и: А. Wuttke, *Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart*, ³1900 (о „раскршћу“ стр.: 18, 26, 77, 85, 87, 108*, 123, 215, 379, §576, и даље); Е. Samter, *Familienfeste der Griechen und Römer*, 1901: 120; Исти, *Geburt, Hochzeit und Tod*, 1911. (о „раскршћу“: 24, 34, 59, 136–148, 173, 218, итд.); Исти, *Die Religion der Griechen*, 1914; М. Puhvel, „The Mystery of the Cross-Roads“, 1976: 167–177; *The Crossroads in Folklore and Myth*, 1989); С. Petrović, *Kultura i umetnost* 1991: 102–103; Исти, *Mitologija raskršća* 1993: 17; С. Петровић, „Соц.-мит. карактер »врљања деце на раскрсје« у источној Србији“, 1995: 83–90, и многе друге студије (уп. нав. литературу).

3.2 Називи и атрибути митских бића у српској народној бајци

Како нам се при изучавањима народне бајке на обе стране (српској и немачкој) постепено откривало, од изузетног значаја се чинило да је неопходно најпре поћи од истицања како атрибута ових крајње необичних, а често присутних митских бића у српским (вид. потпоглавља 3.2. и 3.3.), односно, немачким народним бајкама (више у четвртом поглављу, вид. потпоглавља: 4.2. и 4.3), тако и делокруга појављивања, функција и деловања ових „прилика“ – често приказиваних у „фантастичним“ и „натприродним“ појавним облицима. Узимајући у обзир како сличности, тако и различитости у њиховом појављивању, приказивању у бајци и карактеристикама, одабир митских бића свакако је морао бити условљен њиховом репрезентативношћу и заступљеношћу у бајкама српског и немачког народа.

Из наведених разлога почињемо набрајање митских бића у српској народној бајци и њихових атрибута азбучним редом, почев од митског бића под одредницом „авет“ (више о томе уп.: СМР 1970, *Слов. мит.* 2001, и другу нав. стручну литературу).

АВЕТ је према народним веровањима „некакво као сенка сухо биће, које својим наказним изгледом изазива страх“ („Авет“ у СМР 1970: 1). У народу се сматра да неке авети изгледају као мртваци и носе беле огртаче који се не закопчавају (тзв. „покрив“). Постоји више назива за авет: *аветиња, утвара, приказа*, и др.¹⁶¹ Често се замишља и у облику „старца беле браде до појаса“ (одговара представи и у бајци), али и „великих буљавих очију из којих севају варнице“ (*исто*). За овај рад такође је важно истаћи да се понекад и понегде аветима називају „сви демони“ (*духови и бића*). Као изразито хтонска бића, и авети се крећу у „глуво доба ноћи“, а највише за време тзв. „Некрштених дана“. Верује се да се могу отерати уз помоћ крста, неког извора светлости и, наравно, бајањем (уп.: П. Ж. П. у СМР 1970: 1).

Аждаја и але: називи, порекло имена, атрибути

За митска бића *аждају* и *алу* још Вук Ст. Карацић у свом *Рјечнику* из 1852. под одредницом за алу (АЛА – f. vide аждаха) наводи следеће: „За алу се мисли да има од аждахе особиту духовну силу те лети и води облаке и град наводи на љетину. За змаја пак мисли се да је као огњевит јунак, од којег у лећењу огањ одскаче и свијетли“ (Вук, *Српски рјечник*).¹⁶² Порекло *аждаје* као митског бића се, према веровањима и предањима многих народа, доводи у везу са циновским рептилима („археорнис, ихтиосаурус“; СМР 1970: 1–2). Готово увек се наводи да су ала и змај сродна бића аждаји.

¹⁶¹ За неку особу, исцрпљену болешћу (бледу и телесно избличену) у народу се такође каже да је *авет* или *аветиња*: „сув као авет“ (СМР 1970: 1).

¹⁶² Вук, *Рјечник* (из 1818), одреднице: Аждаа – m. *der Drache, der Lindwurm, draco (serpens fictus)*; Ала – f. vide аждаа: ало несита! У *Рјечнику* из 1852. год. (стр. 2–3) за обе је одреднице додато следеће: аждаа – f. vide аждаха; аждава – f. (у Ц. г.) vide аждаха; аждаја – f. vide аждаха; аждаха – f. *der Drache, der Lindwurm, draco (serpens fictus)*. cf. ала, змај; аждахин, а, о, *des Drachen, draconis*; АЛА – f. vide аждаха. Уп. и: Вук Стефановић Карацић, *Српски рјечник* (1818), Сабрана дела Вука Карацића, књига 11. Прир. Јован Кашић (Издање о стогодишњици смрти В. Стеф. Карацића 1864–1964), Београд: 1986; Сабрана дела Вука Карацића, књига друга. Прир. Павле Ивић (Издање о стогод. смрти В. С. Карацића, 1864–1964), Београд: Просвета, 1966.

АЖДАЈА – изглед и атрибути:

Према многим наводима из српске митологије, *аждају* и њен изглед народ уме да опише до детаља, о *змају* говори много мање, док о *али* зна најмање. Аждаја је митско биће које је видљиво и обичним људима, док алу и змаја могу да сагледају само посебно обдарени, видовити људи. Најчешће су описане као „огромне крилате змије у облику гуштера или крокодила“ (о „аждаји“ пише Н. П. у СМР 1970: 1–3, овде: 1) и углавном имају непарни број глава (три, пет, седам), понекад само две. Веселин Чајкановић наводи да је о аждаји као демонском бићу наш народ створио „прилично јасну слику“ као о огромном и страшном чудовишту, те да она „конфундира“ са *алом* или *змајем* (Чајкановић о „аждаји“ у ССРМ 1994: 262–264, овде: 262).

Одговарајуће примере описима из предања, који нарочито истичу атрибуте и порекло ове немани, налазимо код Вука у бајкама *Аждаја и царев син* (Вук 8, СНП 1969: 40–45): „велика је, страшна је, гадна је!“ и *Баш-Челик* (ВД 1, СНП 1969: 153–168): „аждаха страховита са двије уши“; „аждаха са двије главе“; „ал' ето се помоли аждаха са три главе“; „кад би неко доба ноћи, заљуља се све језеро и изађе троглава аждаха“; „ево шест увета од аждахе“, итд. А како се у предањима најчешће спомињу: „троглава“ „седмоглава“ и „деветоглава“ аждаја – које обично имају четири кратке ноге, обдарене су змијским репом, разјапљених чељусти из којих све „избија модар пламен“, овакве су слике верно преточене и у сиже бајке. Она „страховито риче и гледа“, страшно је љута, прождрљива и незасита (СМР 1970: 1–3).

Порекло и места становања/обитавања:

О аждајином се пореклу различито говори у народу, нпр. каже се да она „постаје од змије која преживи тридесет или сто година“, обично онда добија крила и ноге; а све док једна змија не „прождере“ другу, она „не може аждаха постати“ (више о томе у СМР 1970: 1–3, овде: 2). Ипак, свуда се у литератури постојано сматра да аждаја живи у планинским или пећинским *језерима* и да је страшна, углавном са више глава (како је то горе описано, *вид.* аждајине атрибуте), а то показују и бројни примери народног предања.

Чајкановић примећује да се чак и стабилна представа аждаје у народу меша с представама але и змаја (*вид.* о „аждаји“ у ССРМ 1994: 262–264). Тако се наизменично користе изрази за аждају и алу у бајци *Аждаја и царев син*, што „потврђује спајање“ ова два појма. Међутим, у Вуковој збирци доследно се употребљава појам „аждаја“ (уп.: Раденковић у чланку „Аждаја“ у *Слов. мит.*, 2001). С друге стране, и објашњење за *змаја* (као „локалног“ демона – „демона места“) у српским се бајкама може применити и на аждају (*вид.* ниже за митско биће „змај“; *прим.*: И. С.).

Када је реч о *води* (језера, реке, извори), доминантна је „везаност хтонских божанстава, најчешће аждаја или змија“ за *воду* – она је иначе „део митолошке географије античког подземног света, по којој улаз у подземље увек води преко реке или језера: по старогрчком веровању, сени мртвих превожене су до врата Хада преко реке Ахеронта“ (цит.: М. Дрндарски, *На вилином вијалишту...*, 2001: 88–89; уп. и према: Б. Сувајцић, „Прича о змајеубици“, 2010: 247).

У многим публикацијама словенске митологије наводи се да је аждаја огромно чудовиште, страшно и накарадног облика, са још неколико назива: *аждаха*, *аждахака* или, погрешно, *ала*. Сматра се да сам појам „аждаја“ долази од иранског „аждаха“, а да је до нас доспео „посредством Турака“ (СМР 1970: 3).

На другом месту налазимо још једно занимљиво запажање, према којем, осим што име *аждаја* није словенског, већ *турског* или *персијског* порекла, оно је (највероватније) сачувано захваљујући чувеној особини Словена да „страшне ствари ретко ословљавају правим именом, како их на овај начин не би »дозвали«“ (Гајић ⁹2019: 126). Аждаја се обично замишља са великим чељустима, ошприм зубима и дугим, скоро змијским језиком. Готово увек има и „четири ноге и дугачак реп“, док уместо једне има „три, пет, па и више глава“ (*исто*: 126). Она, по правилу, станује у великим водама, нарочито у дубоким *језерима*, и ту сачекује пролазнике, када израња и прождире животиње и људе. Аждаје такође често живе у близини великих *шума* и одатле излазе да би се нахраниле, најчешће – „око поноћи“ (вид. ниже о „хронотопима“ у бајци, потпоглавље 3.4). А осим у језерима, аждаје воле да бораве и у широким *рекама*, неки кажу чак и у *мору*. За дугу на небу верује се у понеким областима да је то „аждаја која пије воду“ (*исто*: овде 127; вид. и: СМР 1970: 1–3).

АЛА, хала, алетина – *називи, порекло имена, атрибути*: Раније је већ приказано како је још Вук у свом *Рјечнику* (из 1818. и 1852. год.) забележио особености за *алу*, *аждају* и *змаја* (под одредницом АЛА – f. vide **аждаха**; *вид. горе; прим.: И. С.*): „За алу се мисли да има од аждахе особиту духовну силу те лети и води облаке и град наводи на љетину“. Одмах затим, приказани су и следећи примери из народног говора: „Ало несита!“; „Бори се као *ала* с берићетом.“; „А кад *ала* алу појახала.“ И у различитим енциклопедијским лексиконима и речницима словенске и српске митологије обимно су приказана надалеко распрострањена народна веровања у ово опасно митско биће под именом „ала“, или (понегде) – „хала“ (уп.: *Слов. мит.*, „Хала“ 2001: 559; Раденковић, *Митска бића...* (Х)АЛА, 1996: 11–16¹⁶³; Кулишић/Петровић/Пантелић, СМР 1970, „Ала“, пише: П. Ж. П., овде: 4–5). На ова митска бића неретко наилазимо у народним пословицама и загонеткама, а врло често их срећемо у народним бајкама (вид. *ниже* у примерима у бајци).

Када је реч о јужнословенској фолклористици, у редакцији Вихре Баеве, објављено је капитално издање зборника бугарских фолклорних текстова *Змей, змеица, ламја и хала* (Сборник с фолклорни текстове, Вихра Баева (отг. ред.), Софија: Българска академия на науките, Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей, 2016), у коме је дат изванредно опсежан приказ ових митских бића у свим жанровима бугарског фолклора, те се, у том контексту, у знатној мери може упоредити са српским фолклором.

Проучавајући многа митска бића српске митологије, и Љубинко Раденковић у свом раду о „(Х)АЛИ“ (*Митска бића српског народа...*, 1996) наводи да је (х)ала „митолошко биће“ које се изузетно често јавља у фолклору и веровањима код Срба, Бугара и Македонаца, мада се под овим именом најчешће помиње у Србији, у њеном „источном и јужном делу, Поморављу, на Копанику“ и у близини околних планина, а делимично се среће и у Бугарској под називом „хала“. Тако се у наведеним српским областима, за „алу“ срећу и следећи називи: *алетина*, *алине*, *алосије*, *алчина*, док је у западним крајевима сачуван назив *хала*, *халина*, пре свега у народним епским песмама, али и у окамењеним изразима или изрекама, као нпр. у изреци: „Хало несита!“ Имајући у виду и чињеницу да се у народу (х)ала доживљава необично снажном, за неког се срчаног и силовитог човека такође каже: „Јак као ала!“, док је надалеко чувена њена прождрљивост и неситост преточена и дословно приказана у изразу: „Ждере као ала!“ Отуда

---

¹⁶³ Љ. Раденковић, *Митска бића српског народа*: (Х)АЛА. Од мита до фолка. Штампано у часопису *Лицеум* 2, Крагујевац, 1996: 11–16; Уп. и: https://www.rastko.rs/antropologija/ljradenkovic/ljradenkovic-ala_c.html (приступи: 03. 02. 2023. и раније током 2022).

вероватно потиче и народна изрека „*Зинула му ала*“ за некога ко је веома халапљив (у јелу), грамзив, бахат или незасит/незајажљив (у понашању); другим речима, када човек хоће да добије више нечега „преко сваке мере“, дакле, када је нека особа веома похлепна и незауостављива у узимању (у себе и за себе), што се онда одражава и у синтагми: „пружати се преко (свог/свих) губера“, или у народној пословици: „Према губеру ваља се пружити“ (Вук Стеф. Караџић, *Српске народне пословице*, 1987).¹⁶⁴ Бројни примери показују управо наведено – у поткопаоничком крају и дан данас се говори: „*Носи се као Ала са берићетом!*“ (исто).

Такође, и према Раденковићевим изворима у наведеном раду о (х)али, као и у речницима ЈАЗУ и САНУ, назив „ала“ изведен је од турске речи „*ala*“ = „змија“. Неке народне представе о али углавном приказују ово древно митско и митолошко биће као „змијолико чудовиште“ и тиме пружају могућност за прихватање оваквог тумачења. Ипак, на језичкој је равни „тешко објашњиво почетно х у њеном називу“, те је отуда и прихватљивије оно друго тумачење, које назив изводи из индоевропске основе „*holiti/haliti*“ – „скресати“ (*Этимологический словарь славянских языковде Праславянский лексический фонд*, выш. 8, Москва 1981: 12–13). Такође, још један од синонима за митолошко биће – **стригој** – јесте „хале“ код Румуна (Г. Кабакова, *Материалы по румынской демонологии*. Материалы к VI международному конгрессу по изучению стран юго-восточной Европы, Москва 1989: 133; извори овде нав. према: Љ. Р.). Сродна веровања о „али“ имају још и Грци и Арбанаси, док се код Грка, Бугара и Македонаца среће слично митолошко биће под називом „ламја“ (вид.: Баева, *Змей, змеица, ламя и хала*, 2016: 399–563), која може бити и синоним за *алу* (уп. исто: Раденковић 1996: 11–16).

Алини атрибути: На Косову постоји веровање „да је *ала* огромна, с репом који се спушта до земље а главом у облаку“, такође се казује и то да ако би јој, којим случајем, неки човек видео главу, тада би он „од страха померио памећу“ (наведено под одредницом „АЛА“ – одомаћене турске речи, пише П. Ж. П. у СМР 1970: 4–5). Према овим изворима, „алом“ се сматра зооморфно биће, које је сродно *аждаји* и *змају* (како је раније напоменуто).

С друге стране, у демонолошким предањима и бајкама сасвим су супротстављене функције „змаја“ и „але“: у већини се случајева у народним предањима ала доживљава као штеточина, за разлику од змаја – који је у српској народној традицији изузетно цењен и високо постављен. А оно што је најинтересантније и „за наш народ“, нарочита „специјалност“ (о чему је забележио Чајкановић, како ћемо касније приказати, *вид.* ниже), јесте чињеница да је змај у веровањима и предањима углавном доживљен као „помагач“ људима, за разлику од змаја у западним митологијама и бајкама (о чему ће у каснијим излагањима такође бити више речи). Дакле, за разлику од митолошког и демонолошког предања, насупротив „али“ стоји „змај“, нарочито у српској митологији, што се онда углавном одражава и у бајкама српскога народа.

Ала се у народним веровањима и митолошким предањима највише појављује и пакости људима у првој половини лета – управо онда када дозревају жита, а људи се спремају за жетву. Она води „црне и градобитне облаке, олују и буру, и њима туче и уништава летину (усеве и воће): »Бори се као ала с берићетом« (летином)!“ (СМР 1970: 4). Верује се да се она тада на небу може видети у виду *орла* пред облацима, а чује се и њено пиштање. Постоје и забелешке према којима су по дванаест (12) власинских села але купиле туђу летину и односиле у свој крај. Тада њима у сусрет иду *змајеве* – у народу представљени као чувари усева у својим крајевима; затим с њима „воде борбу и разбијају облаке“. Забележена су и веровања да але пред облаком, осим змаја, прогоне још и: *смук*, *здухаћ* и *нага видовита жена* (исто, 1970: 4–5).

¹⁶⁴ Вид.: Сабрана дела В. С. Караџића, IX, приредио М. Пантић, Београд: Просвета, 1987.

У литератури наилазимо на занимљив податак да се але понекад међусобно чак и потуку. И але се – попут *вила* и *вештица* (в. ниже) – радо окупљају на игру и плес уочи већих празника: „Када заиграју, подигне се вихор, и све што се нађе у њему, оне однесу. Човек захваћен вихором мора да полуди“ (постоји и веровање у Срему да але посебно воле да лишавашу смртнике здравља и разума: човек тада постане „алосан и полуди“, а приликом њихове посете кућа се затресе; вид. СМР 1970: 4–5, овде: 4). Осим наведених, постоје и „але које јуришају на месец“ и имају две главе и шест прстију; оне се претварају у различите *облике*: „час у људе са шест прстију и гвозденим вилама, час у животиње – у црно јуне, великог вепра, црног вука“ (уп.: Сава М. Милосављевић, *Обичаји српског народа из среза хомољског*, СЕЗБ XIX, 1913: 397; о одликама „але“ вид. овде и стр. 296; *цит.* према нав. тексту о (х)али: Раденковић 1996: 11–16).

Према једном веровању из околине Лесковца, и Драгутин М. Ђорђевић¹⁶⁵ наводи да је неки човек „чувао алу у амбару: она је имала огромна уста и у руци је држала велику дрвену кашику“, па је пила дневно 30 литара *млека* (Д. М. Ђорђевић, *Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави*, 1958: 563–565).

Раденковић такође приказује да се у бајању из источне Србије ала описује као „змија троглавкиња“ („у једна уста носи виле и ветрови,/ друга уста – издат и зле болести,/ трећа уста – учинци, растурци“, *цит.*: Раденковић, *Народне басме и бајања*, 1982: 97). Осим тога, у раније наведеном раду о митским бићима и (х)али, бележи још једну појединост о томе да се алама при народним бајањима додељују *лична имена*, па се оне, по једном извору у источном делу Србије, називају: „Калина“, „Магдалена“, „Огршћана“, „Смиљана“ (више о томе у: М. Милићевић, *Живот Срба сељака*, СЕЗБ I, 1894: 327), док се по другом важном извору (вид. горе: Д. М. Ђорђевић, *Живот и обичаји народни...*, СЕЗБ LXX, 1958: 559) у околини Лесковца проналазе имена попут: „Бугарка“, „Добрица“, „Драгија“, „Загорка“, „Јевросија“ или „Рускиња“. Према казивању бајалице из истог краја у Морави, погинула је „ала Иленка Румунка“. „Бајалица им се у чину бајања обраћала недовољно јасним изразом *Маате палетинке*“ (овде нав. према: Љ. Раденковић, *Митска бића срп. нар...* – (Х)АЛА, 1996: 11–16).

Але поседују још једну значајну карактеристику, а то је моћ „преображавања“ (*метаморфозе*): оне се могу претварати у *људе* и *животиње*; виде их једино „шестаци“ – људи који на рукама и ногама имају „по шест прстију“. По предању, але се окупљају ноћу уочи већих празника, што свакако сведочи и о њиховој изразито хтонској природи; тада „свраћају људе с пута и јашу их по потоцима“ (интересантан је податак да ала иде „у лов с ћосом, спаљује змаја, скаче у казан с врелом водом“, и сл.; СМР 1970: 5). Нарочито је необичан мотив о преобраћању але у приповеткама (грешна се царева кћи претвара у алу). Поред наведеног, алом или ала(х)уком назива се још и „студени ветар северац“, који, попут олујног ветра „звизди као ала“, из корена „чупа дрвеће“ и „диже кровове“ на кућама и грађевинама (*исто*).

---

¹⁶⁵ Драгутин М. Ђорђевић (1907–1999, српски фолклориста, етнограф, свештеник, чувени лесковачки прота), значајан сакупљач народних приповедака; вид. и на: <https://muzejleskovac.rs/wp-content/uploads/2019/> (приступи: 05. 02. 2023).

Веровање о „аловитим“ или „алосаним“ људима (АЛОВИТИ ЉУДИ у СМР 1970: 5) казује о још једном необичном веровању у народу, а то је да „дете рођено у материчиној кошуљици постаје аловито“, док се по другом верује да се оно рађа „парењем але и жене“, оно под пазухом добија „невидљива крилца“, по којима се и препознаје дететово порекло.

Ала се, према још једном распрострањеном веровању, „увуче у човека, па га гони да много једе, да би се и она нахранила.“ Онда тај човек постаје „прождрљив“ тј. „(х)алапљив“, и тада се каже да је „у њему зинула ала“ (народна пословица). По једном предању наводи се како је и велики жупан Немања био „аловит“ – „снажан и прождрљив“ као „несита ала“. Према томе, видимо да су и у језику очувани трагови многих народних веровања и предања; тако се, рецимо, за непромишљеног и брзоплетог човека каже да је „аламуња“. Осим тога, ала својим дахом може и да убије човека, али ако он тада преживи, постаје „аловит“ и добија огромну снагу.

У стручној литератури срећемо бројна писана сведочанства са описима оваквих људи: када би наишли „облаци“, „аловит“ би човек падао у занос, а из њега би у том тренутку изашла *ала*, односно, његова „душа“, која одлеће на небо „пред облаке“. ¹⁶⁶ Такође, „алосани“/„аловити“ људи су обично „бледи, сухи, беле браде, и дугих ноката“ (уп. и „старац беле браде“, чест мотив у приповеткама, прим.: И. С.) и, попут ала, „предводе градобитне облаке, али их не наводе на потес свога села, него на туђ“ (исто). Још један значајан атрибут „алосаних људи“ огледа се и у њиховој „видовитости“, коју стичу након што постану „аловити“ (постану и „видовити“).

Истакли бисмо овде још једну значајну појединост коју смо запазили током истраживања за потребе овог рада, а огледа се у следећем: ни аловити људи се не могу убити обичним пушчаним зрном, изузев у случају када је пушка напуњена зрном од *сребра* или *злата*. Сличан, готово истоветан мотив проналазимо и у немачким бајкама, што у каснијим разматрањима приказујемо на одабраним примерима из немачких бајки, у којима се врло често појављује митско биће у људском облику – „вештица“. Наиме, ни оне се не могу убити обичним танетом, већ искључиво „сребрним“, односно, „златним“ пушчаним зрном, или „сребрним дугметом“ (вид. ниже у четвртом поглављу, прим.: И. С.).

---

¹⁶⁶ И данас се прича о томе да је „у неком селу био аловит човек необично високог раста, дуге браде и бркова, сух и коштуњав у лицу. Када је било лепо време, он је радио своје послове као и други људи, а чим би се наоблачило, затворио би врата на кући и капке на прозорима, па би у заносу остајао сам за све време грмљавине. Казује се да је боловао од падавице.“ (цит.: СМР 1970: 4–5)

ВИЛЕ И ЗМАЈЕВИ

називи, порекло имена, места рођења и становања, изглед, атрибути и карактеристике

Међу најпознатија и најчешће помињана митска бића у народним умотворинама и предањима (приповеткама, песмама, митовима, легендама, легендарним причама, пословицама, загонеткама, итд.), како код старих Словена, тако и код старих Германа, пре свега се убрајају се – *виле и змајеви*.

ВИЛЕ: О пореклу, изгледу и нарави вила, Вук Стеф. Караџић у *Српском рјечнику* (1852)¹⁶⁷ бележи следеће:

„*Виле* живе по великим планинама и по камењацима око вода. Вила је свака млада, лијепа, у бијелу танку хаљину обучена, и дугачке, низ леђа и прси распушене косе. Виле ником неће зла учинити докле их ко не увриједи (нагазивши њихово коло, или на вечеру, или друкчије како), а кад их ко увриједи, онда га различно наказе: устријеле га у ногу или руку, у обје ноге или у обје руке, или у срце, те одмах умре.“

Говорећи о вилама као о специфичним митским бићима, о којима у нашим предањима има веома много грађе (вид. нав. литературу), и Слободан Зечевић у својим студијама из области српских народних обичаја и веровања¹⁶⁸ (из обимног посла „реконструкције српске митологије, као и уопште прехришћанске словенске религије“ на коју је значајно утицало „раслојавање појединих појава према одређеним степенима културе, друштвене и економске еволуције“ – Зечевић, овде цит. према: Влаховић 1983: 221)¹⁶⁹ и приказивањима разноврсних митских бића у која је наш народ од давнина снажно веровао, сматра да „наука још увек није успела да изведе на чистину порекло веровања у ово митско биће.“ Стога је и већина истраживача њихово порекло тражило „у страним утицајима, класичним моделима или у супстрату“ (цит. Зечевић, МБСП 1981: 40).

С друге стране, поједини савремени проучаваоци наводе и знатно другачија сагледавања у односу на првобитна. Према овим истраживањима и богатој научној литератури (која приказује како ранија, тако и данашња народна веровања), када је реч о пореклу вила, њиховој природи и структури, као и њеним многобројним атрибутима, нарочито се истиче чињеница да је у теоретским разматрањима данашњице преовладало мишљење по коме виле (упркос свему) припадају „демонологији Јужних Словена“ (Петровић 2014: 223–228, овде: 223). Наиме, проучавалац Зденек Вана је сматрао да се „изворно име код Словена *Вила* (код Јужних Словена *Самовила*), односно *Дива*, *Самодива* (у новогрчком преузето од Словена као *samotitha*) или *Дивка*“ (цит.: Vána 1992: 110–111, према *исти*, 2014: 223 [цит. и курзив: С. П.]), изводи из „индоевропског корена“, пре свега из келтске речи *dive*, *divone*, латинске *divus*, *diva*, итд.

---

¹⁶⁷ В. С. Караџић, *Српски рјечник* (Беч, 1852), Нолит, Београд, 1969, овде: 61. Вид: „вила“ f. (pl. виле, gen. виле) 1) „die Vile (eine Art Nymfhe), **Vila** (nympha)“.

¹⁶⁸ Уп.: С. Зечевић, МБСП 1981: 39–49, овде: 41–42; Др Слободан Зечевић „Вила и окриље“ у: *Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. 43. Београд 1979: 135–143, ов.: 136–137, итд.

¹⁶⁹ Уп. и: Петар Влаховић, „Уз животне стазе и научно дело др Слободана Зечевића“, 219–224, овде: 221. и Јасна Бјеладиновић, „Др Слободан Зечевић“ (*IN MEMORIAM*): 213–218. Оба рада у: *Гласник Етнографског музеја у Београду* (књ. 47; ур. Никола Пантелић), Београд 1983. Уп. и: <https://books.google.rs/books?id> (05.02.2022).

Видимо, дакле, да је такво становиште, према коме су „виле“ демонска бића која припадају свим Словенима, у данашње време релативизовано, готово и напуштено.¹⁷⁰ Свакако, сасвим је извесно да оваква веровања у *виле* као у посебна „митска бића“, према Прокопијевим тумачењима, спадају у основна веровања Јужних Словена и њихове прапостојбине (Прокопијос, *De bello gothico* II: 14: „Словени и Анти су поштовали нимфе“, цит. према: Зечевић 1981: 40).

С друге стране, своје излагање о вили као митолошком бићу, Гајић започиње управо реченицом да се врло дуго веровало да „виле припадају само Јужним Словенима“, али да новија истраживања показују да су оне ипак познате *свим* Словенима, само под другачијим именима: [...] „иако се реч *вила* може чути само у српском, хрватском, бугарском и словеначком језику, док се у руском, где је такође присутна, ова реч води као страна“ (цит. Гајић, V поглавље: о „карактеру словенских митских бића“, ⁹2019: 144–149, овде: 144).

Примера ради, занимљиво и помало изненађујуће сазнање током изучавања, свакако је било и следеће: термин „вила“ се на руском језику означава одредницама сличној енглеској *fairy* и немачкој *die Fee*, *-n*, и то: [рус.] **фе́я, фе́и** (*ж мит.* вила; **до́брая** ~ добра вила)¹⁷¹; затим, **волше́бниц** || **а, ы** – *ж* чаробница (слично: **волше́бник, -а** = срп. *м* чаробњак, маг; **волше́бни** || **ный, -ная, -ное; -ен, -на, -но** **1.** чаробан, ~ **ные** **ска́зки** = **чаробне бајке**; **2. фиг.** чаробан, диван; ~ **ная му́зыка** = чаробна музика; **волшебств** || **о, -а** *с* чаробњаштво, чаролија, *ж*, чини *мн. ж*), а налазимо је и под одредницом: **ни́мф** || **а, ы** = *ж мит.* нимфа (вид. Б. Станковић, *Руско-српски речник*, 2008).

У закључку овог дела разматрања о самом пореклу вила, истакли бисмо и научне ставове према којима су *виле*, осим што су биле познате свим Словенима (Јужним, Источним и Западним), такође биле познате и другим народима, о чему сведоче бројна народна предања Римљана, Германа и свих осталих народа античког доба. Стога је највероватније тачна хипотеза, тиме и најверодостојнија (И. С.), према којој су виле „паневропска“ митска бића, те би им „порекло требало потражити у празаједници“ (Зечевић 1981: 40).

Виле: *врсте, изглед, карактеристике, природа, порекло*

Лик и изглед вила сачињавају многобројни елементи, карактеристике и различите функције, а према пореклу и природи, својственој оваквим, изразито „женским“ митским бићима, оне се даље могу поделити на:

- 1) „**манистичке**“ – потичу из „култа предака“ и
- 2) „**природно-култне**“ – виле као „женска демонска бића“, која се по својој природи међусобно разликују и просторно деле на: *шумске, пољске, водене, метеорне*, и томе сл.

---

¹⁷⁰ Даље се наводи о проучавању Мансика (међу првима оспорио „руско порекло вила“), који сматра да је лик *виле* – „књижевна творевина“, преузета од *Јужних Словена* (подударно са гледиштима Мошинског). Према: С. Петровић 2014: 223.

¹⁷¹ Слично: **феери́ческ** || **ий, -ая, -ое** – чаробан, бајан, чудесан; ~ **ое зрелище** – заносан призор; **феэри** || **я, -и ж 1. поз.** комад *м* фантастичног садржаја и декора **2. фиг.** чаробан, заносан призор. Више у: Б. Станковић, *Руско-српски речник*, Прометеј, Нови Сад, 2008: под свим (горе) наведеним одредницама (прим.: И. С.).

У свом уводу и каснијем излагању о вилама, Зечевић (МБСП 1981: 9, нап. бр. 5 и 39–49) сматра да је „словенска религија добрим делом била анимистичка“, па се зато веровало да овакви „демони природе“ имају снажног утицаја на природне појаве и да владају појединим деловима у природи. Имајући у виду раније наведену Зечевићеву поделу, према којој су виле сврстане у „демане природе“, оне се даље могу груписати у још две (под)врсте, а то су:

а) „демони природе у ужем смислу“, у које (поред вила) још спадају и:
шумски и водени духови, као и:

б) „демони атмосферских појава“ – у које спадају: *герман, ала* и *змај*
(вид. поделу на почетку трећег поглавља; прим.: И. С.).

Поред осталог, Зечевић наводи да је и Едмунд Шневајс (E. Schneeweis)¹⁷² забележио да су „виле“ првобитно биле „демони непогоде, па су тек касније примиле својства планинских, шумских или водених демона“. Зато у њима види и остатке „грчко-трачких нимфи“ (уп.: Шневајс, 1936: 278; према: Зечевић 1981: 40).¹⁷³

С друге стране, Тихомир Ђорђевић сматра виле наслеђем „новогрчких nereida“ (уп.: Т. Ђорђевић 1953: 57), Васић најближим узором „менада“ (Васић 1954: 146), а Филиповић их посматра као „општебалканску својину“, истичући притом разлике које се јављају у садржини веровања западних и источних делова Балканског полуострва: док се у западним деловима сматрало да су „виле добронамерне према људима“, на истоку се махом веровало да оне могу бити и „опаке“, а допушта и „римске утицаје код Албанаца, Аромуна и Румуна“ (цит. Филиповић, овде према: Зечевић, 1981: 40; уп. и: Т. Ђорђевић, *Вештица и вила...*, 1953: 57).¹⁷⁴ У компаративној перспективи, поредећи виле из словенске и германске митологије са грчким нимфама и nereidaма, могу се утврдити и поједине (веће или мање) сличности, односно, разлике. Исто тако, и *русалке* руског народног веровања, налик су у много чему нашим вилама, будући да је и порекло овог веровања, у суштини, истоветно.

О постанку и рођењу вила, пореклу имена и називима за виле

Различита народна веровања сачувана су о пореклу вила и њиховом рођењу. Најчешће се сматра да се оне „замећу из росе или неке траве, али и да су кћери првих људи Адама и Еве, које је Бог проклео“ (СМР 1970: 67). У неким околностима, виле могу женско дете претворити у вилу. У старим народним веровањима Јужних Словена, вила је искључиво „женско митско биће“, традиционално замишљена као „лепа девојка одевена у бело“, названа „белом вилом“ (Пешић/Милошевић-Ђорђевић, *Народна књижевност*,² 1996: 48; о „вили“ пише: Р. П.).

---

¹⁷² Немачки слависта и етнолог Шневајс (Edmund Schneeweis, 31. 07. 1886. Rostice/Moravska – 06. 11. 1964, Berlin; универзитетски проф. у Београду, Прагу, Ростоку и Берлину) је објавио многобројне радове с подручја лингвистике и етнологије словенских народа, нарочито Срба, Хрвата и Лужичких Срба. За хрватску етнологију нарочито су значајни његови радови о обичајима, посебно божићним и народним веровањима: *Božićni običaji Srba i Hrvata (Die Weihnachtsbräuche der Serbokroaten, 1925), Vjervanja i običaji Srba i Hrvata (Serbokroatische Volkskunde: Volksglaube und Volksbrauch, 1935; објављено: 2005); Hrvatska enciklopedija, 2021.* итд. (уп. нав. литературу)

¹⁷³ Е. Шневајс, *Општи поглед на балкански фолклор* (Књига о Балкану I), Београд, 1936: 278. Овде извор према: С. Зечевић 1981: 40.

¹⁷⁴ Уп.: Т. Ђорђевић, *Вештица и вила у нашем...*, 1953: 57; Уп. и: С. Зечевић 1981: 40, 192.

Називи и станишта

Када говоримо о „вилинским“ стаништима, омиљеним местима становања и обитавања, виле готово увек „живе тамо где су се и родиле“ (Гајић ⁹2019: 144). Оне живе далеко од људи, а међусобно се разликују у изгледу, по начину живота, уобичајеном понашању, као и према месту боравка, при чему су те разлике махом проузроковане „превлашћу једног од три прастара природна елемента: земље, воде и ваздуха“ (Бодирोगић *et. al.*, 2009: 7–72, овде: 12).¹⁷⁵

Према месту „становања“ и утицају једног од ова три основна *природна* елемента (као најдоминантнијег), могуће је извршити следећу поделу по елементима:

1. Елемент „земља“: Виле под овим утицајем живе по планинама, горама и пештерама (пећинама, спиљама), и то су: *нагоркиње, пригоркиње, подгоркиње, загоркиње, белогорке, планинкиње и пештеркиње* (помињу се готово све веће планине код нас које су биле станишта ових вила: Авала, Мироч, Шарган, Калдак, Пролог, Голуб, Јавор, Шара, Урвина, Кунара, Требевић, Ловћен, Ком, и многе друге; више о томе у: Бодирогвић 2009: 12, 13, итд.).
2. Елемент „вода“: Виле под утицајем елемента воде углавном живе покрај неке воде – то су „водене виле“; међу њима се разликују: *водарице/водаркиње, приморкиње, језеркиње, изворкиње, бродарице* или *бродаркиње* и *баждарице*.
3. Елемент „ваздух“: Неке се виле роде и на небу, „међу облацима“ (о томе нам говори и народна загонетка за вилу: „У облаку се родила, кроз горицу ходала, ни сису дојила, ни траву пасла“, одговор је: „вила“). Оне виле које живе по/у облацима зову се: *облакиње* (крију се у облацима и никада не слећу: „ал говори из облака вила“); ако виле живе у дивљем биљу, онда су то *биљарице* – оне живе у дивљем цвећу и дрвећу, или негде у њиховој близини (исти, 2009: 7–72, овде: 12–22; уп. и: Гајић ⁹2019: 144).

Дакле, у зависности од места становања, виле се деле на: „загоркиње“, „бродарице“, „језеркиње“, „приморкиње“, „облакиње“, итд. (Р. П., *Нар. књиж.* ²1996: 48). А како „станују“ на различитим местима, виле најчешће и добијају имена по свом пребивалишту (како је горе већ речено), те тако постоје: *водаркиње, бродаркиње, нагоркиње, пригорке* или *пригоркиње, подгорке* или *подгоркиње, загоркиње, планинкиње, пештеркиње, облакиње, баждарице* (наплаћују „баждарину“ – царину), и многе друге.

Називане су и према неким другим истакнутим обележјима, као што су боја или облик косе (нпр: „златокоса“, „бела“), и сл. Нарочито је значајно да „наше виле“ у народним песмама имају и лична имена: Анђелија, Андресила, Ангелина, Ђурђа, Јања и Јањојка, Јованка, Јелка, Јерина и Јерисавља, Катарина, Коса, Мандалина, Наданојла, итд., али је у српском народном предању међу најчувенијима и свакако најпознатија „вила Равијојла“ (уп. и: СМР 1970: 67–68).

И у књизи Душана Бандића (*Нар. религија Срба...*, 2004)¹⁷⁶ забележена су многа таква имена и врста вила, попут (неких већ наведених): „нагоркиња“, „језеркиња“, „облакиња“, „бродарица“, и др.

¹⁷⁵ М. Бодирогвић (група аутора), *Виле и Змајеви – српска митологија*, Нови Сад, 2009.

¹⁷⁶ Д. Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, 2004; исти, *Tabu и tradicionalnoj kulturi Srba*, 1980.

У прилог тези да су виле „манистичког порекла“ повезане са култом умрлих предака, показује и етимологија њиховог имена: као што поједини аутори једно високо рангирано божанство, рецимо, бога Велеса сматрају „хтонским“ и доводе га у везу са литванским „*veles*“ у значењу „душе умрлих предака“, тако се каткада тумачи и етимологија речи „вила“. Насупрот томе, Мошински термин „вила“ доводи у везу са речју „вихор“, тј. са глаголом „вити“, сматрајући да је она „демон олује“ (Петровић 2014: 223–224). Ипак, порекло њиховог имена ни до данас није потпуно разјашњено.

Непобитно је утврђено да су називи за виле врло стари и да су имена за оваква натприродна бића поседовали сви словенски народи. Реч „вила“ се код Јужних Словена први пут помиње у 13. веку, а код Руса је позната још из 11. века. Иако су се бројни проучаваоци бавили тумачењем ове речи, ипак се у научној литератури предност даје Нидерлеовом мишљењу, које се ослања на претходна тумачења, али и Миклошићевој претпоставци да је име за виле настало од (старог) „словенског корена речи“ (означавала је „опседнутост“), иако се ово биће на Балкану формирало знатно касније. (Миклошић вилу сврстава у групу „манистичких демона“, мада сугерише и „могућност синкретизма с духовима природе“, што се, по тумачењу Н. Пантелића, може сматрати потпуно исправним, вид. у СМР 1970: 68).

Још један веома значајан податак, по коме чак и „име вилино може бити табу“, забележио је и Чајкановић, приказавши на једном примеру да се виле, рецимо, у Банату, зову „дивне“ – управо онако као што се и *Ериније* „еуфемистички називају еуменидама = наклоњеним, милостивим богињама“ (вид. у ССРФ 1: 107).

Вилинска амбивалентна природа, атрибути, карактеристике

Српска усмена традиција, народна веровања и предања, приповетке и песме, кратке говорне умотворине и „у обичај узете речи“, односно, сви жанрови усмене књижевности, развијају типологију односа човека и вила. Представљене кроз призму народне фантазије, виле су *прелепа* натприродна, искључиво „женска“ митска и митолошка „фантастична“ бића: „Њима се приписује изглед изузетно лепих и увек младих девојака, које проводе живот далеко од људи, у води, на небу, у облацима, у планинама, пећинама, и увек су потпуно слободне“ (о „вили“ пише Н. П. у СМР, 1970: 66–68, овде: 66). Речју, готово увек су представљене као прелепе, вечно младе девојке или жене, дуге расплетене косе – *беле, златне*, каткада *плаве* или *црне* – у којој лежи сва њихова моћ.

А поред бројних својстава и натприродних особина која их одликују, уједно и разликују од људских бића (И. С.), често су им приписане неке особине својствене људима. Најчешће су замишљене као изразито лепе девојке, обучене у дуге, лепршаве и прозирне хаљине. Каткада су наоружане стрелама. Међутим, лепоту им углавном „умањују ноге“ (коњске, магареће, козје), које сакривају од туђих погледа, а понекад и „непријатан мирис“ неких вила. До данашњих је дана, нарочито по балканским просторима, широко распрострањено веровање „да је на земљи владало благостање док је било вила“: оне су биле благонаклоне према слабијима, као и према незаштићеним и сиромашним људима (исто: 66, 67, итд.).

У литератури се често наводи да виле „лепо певају и играју“, као и да умеју бити љубоморне на ову своју особину: „Ако би неко случајно наишао на вилино коло, оне би га омађијале“ (вид. ниже). Углавном су пријатељски наклоњени према људима, чак су им постајале и „помајке“, „посестрима“, чак и „љубавнице“. У српским народним епским и лирским песмама, као и приповеткама, најчешће се по именима помињу виле „Равијојла“ и „Мандалина“, а познато је и да оне често „другују“ са омиљеним јунацима, нарочито (често) са Краљевићем Марком (Пешић/Милошевић, *Нар. књиж.* 21996: 48).

У зависности од жанровског модела и сужејног обрасца, виле могу бити представљене као благонаклона, човеку наклоњена бића, али и као изразито опасна и дивља „створења“ која округно кажњавају и немилосрдно растурају људску слогу, братску љубав и породичну хармонију. Отуда се обично каже како виле поседују амбивалентну природу, то јест, карактер. Оне би често кажњавале смртнике за њихова сагрешења речју и погледом, којим би „устрелиле“ човека. Виле су нарочито опасне и осветољубиве уколико их неко увреди.

Распрострањено је народно веровање да су виле особито поносне на своју несвакидашњу лепоту и стога не подносе да је ико „лепши од њих“. За херцеговачко народно веровање Вук бележи да „у ове крајеве народ приповиједа, да свака ђевојка одвећ лијепа подложна је уроку и зависти *вилах*, и гледају овакове ђевојке у чему покарвити, **да није љепша од виле**“ (Вук, *Пјесме из Херцеговине...*, 1866: 48–51; *истакла*: И. С.).¹⁷⁷ Другим речима, виле умеју бити и врло завидне, изузетно љубоморне, а онда и веома осветољубиве, нарочито ако је реч о оним особинама, по којима би се неки људи могли с вилама упоредити, рецимо, по лепоти гласа, ума, или телесној лепоти (СМР 1970: 66–67). Виле понекад умеју и да „сплеткаре“, па чак и да посвађају људе

У епској народној поезији, виле често имају функцију помоћника на мегдану (углавном тако што противнику одвраћају пажњу), могу бити и њихове посестрима, али и противнице које немилосрдно кажњавају „неовлашћено“ присуство човека у забрањеном, табуисаном, демонском простору у гори, најчешће крај некаквог извора или језера. С друге стране, када се нађу у неприлици, и јунаци понекад пристижу у помоћ вилама.

Такође, и Веселин Чајкановић на више места у бројним својим студијама бележи и детаљно описује променљиву природу вила: „Српске виле могу бити покаткад добри, помажући демони, али су оне у основи свирепе, осветољубиве, каприциозне; оне одузимају људима памет, вуку их у дубине да их ту удаве; краљу Вукашину не даје вила да подигне Скадар; Милоша Обилића убија вила зато што има лепши глас од ње.“ У Вуковом *Рјечнику* (s. V. „баждарина“) налази се следећи цитат из народне песме о Краљевићу Марку и „вили водарици“¹⁷⁸:

„На водици вила баждарица,
Те узима тешку баждарину:
Од јунака оба црна ока,
А од коња ноге све четири.“

У песмама из старијих записа о Марку Краљевићу, то је „вила Мандолина“ – вила „бродарица“. Као страшна чуварица извора, она настоји да крваво наплати данак од јунака који се дрзнуо да повреди њен митски, табуисани простор (*Ерлангенски рукопис*, бр. 176; бр. 181).

¹⁷⁷ Вук Стеф. Карацић, *Српске народне пјесме из Херцеговине...* (женске), Беч, 1866: 48–51.

¹⁷⁸ Овде Чајкановић упућује на песму „Марко Краљевић и вила водарица“, из III књ. Петрановићеве збирке: стих 126. итд. (вид. *ниже* у раду; *прим.*: И. С).

Вилино/вилиноско, врзино коло: У литератури је познато да је изузетно опасно да се нагази на „вилино коло“, а уколико се то и догоди, виле се силно увреде: „Несрећник који нагази на вилиноско коло, или вечеру, или иначе чиме увреди виле (Вук, речник, s. V. вила) нека сам себи припише последице, јер за ту кривицу има да изгуби очи, или обе руке, или и сам живот.“ (Чајкановић, ССРФ 1: 106–107). Стога се никако не сме заборавити да је вила „и моћно“, али „и каприциозно божанство“, како сматра наведени аутор.

Иако се обично сматра „нижим“ митским бићем, Чајкановић на другом месту у својим студијама (вид.: *Из српске религије и митологије*: „Не бојим се никога до Бога“: 405–413, ССРФ 1, 1994: 408–409), говорећи о „вили“ као о изразито моћном божанству, истиче и чињеницу да је „све до наших времена, сачуван у потпуности њен култ са приношењем жртава (в. интересантан пример у Вука Врчевића, Помање српске народне свечаности, Панчево, 1888, стр. 33)“, а њена се моћ огледа и у томе „што је њено име табуирано (в. мој рад »Мајка Југовића« у Забавнику Српских Новина на Крфу, за 1918 годину), што је она у стању да одузима и да повраћа здравље и живот“ (исто). У наставку се још наводи да ће „наш народ, у пуној збиљи, пре [ће] пристати да се замери Богу неголи вилама; он, који је готов на многу blasfemiју, нема храбрости да нагази на њихово коло, па чак ни да изговори њихово име. Има свештеника који не смеју да пређу преко вилиног гумна (један пример, из источне Србије, чуо од г. Тасе Марковића)“, како исцрпно бележи Чајкановић (вид. исто).

Транспоноване особене природе вила, осим у многим српским бајкама, веома је испољена и у српској народној поезији, а до детаља је налазимо у једној народној песми, у којој се дочарава како „Сибинанин Јанко“ окупља своју војску и одводи „на игриште ће играју виле“, те их тим поступком и страшно увреди; зато га вила, претећи му из облака, упозорава речима описаним у песми *Сибинанин Јанко с вилом* (из Сарајева; вид. ниже).¹⁷⁹

Виле видарице, „видарке“ – лечење, видање, вилинска нега

Виле умеју бити и веома веште у лечењу, нарочито у видању непроболних рана које су задобијене на бојном пољу. То су виле зване „биларице“, које својим познавањем лековитог биља могу да поврате јунака из предворја смрти: оне видају очи лековитом, чудотворном водом, власне су да прозиру у будућност и проричу човекову судбину, најчешће смрт.

---

¹⁷⁹ *Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине*. Јуначке пјесме старијег времена, скупио их Богољуб Петрановић, књ. трећа, у Биограду (у држ. штампарији), 1870: 385–390 (истакла: И. С.):

„Макни војску са игришта мога,
Кунем ти се и вјеру ти дајем,
Кајаћеш се кад ме не послушаш,
Ја ћу твоју силу уломити,
Коњима ћу ти траву отровати,
На јунаке болест натурити,
Главобољу љуту срдобољу,
Сва ће твоја изгинути војска
Прије ноћи на игришту моме,
А тебе ће Турци ухватити,
Колико је у свијету мука,
На сваке ће тебе ударити,
У мукама ћеш испустити душу.“

Тако ће вила која кличе из „Урвине планине“ прорећи смрт Краљевићу Марку у класичној канонској песми Филипа Вишњића, у склопу злокобних предсказања смрти, од посртања коња и рођења суза, до митске сцене хидромантије и смрти „од Бога, од старог крвника“ (вид. мотив „видовитих“ вила са способношћу да прорекну судбину, као у чувеној народној песми *Смрт Марка Краљевића*, у којој вила краљевићу Марку прориче блиску смрт; вид. Вук, *Пјесме* II, бр. 74). Осим наведених особина које им додељује богата народна и приповедачева машта, у бројним се народним песмама казује да неки јунаци каткада узмогну да савладају и победе виле у њиховом узајамном сучељавању, односно, такмичењу.

Моћ летења, крила: Виле имају „крила и окриља“, или „крила и оглавља“, или некакву самовилску „премјену“, у којима се крију њихова магична својства, између осталог, и способност летења. У народној поезији и прози, у којима се неминовно огледају древна народна веровања, казује се да ће вила, уколико јој украду или јој силом одузму „крила и окриље“, истога трена изгубити своје „вилине“ моћи и постати обична жена. У неким се крајевима говорило да су оне изузетно „снажне и неустрашиве“. Животиње на којима јашу најчешће су „јелени“ и „коњи“.

Брак човека са вилом је увек привремен и против њене воље. Човек се вилом жени тако што јој на превару (обично док се купа) уграби магичне предмете – „крила и окриља“, „крила и оглавља“ – и тако је привеже за себе. Стога, она мора ту да остане, све док не нађе начина да се првом приликом ослободи. После одређеног времена, у коме обично роди неко дете изузетних својстава, вила се ослобађа окова нежељеног брака са смртником тако што се, најчешће на превару, поново домогне својих магичних моћи. Из таквих брака или односа виле са обичним мушкарцем (каткада и са змајем) рађају се деца чудотворних моћи – највећи јунаци „српског епског пантеона“, какви су, на пример, краљ Вукашин, Старина Новак, Сибињанин Јанко, Смиљанићи и др. (уп. и: Т. Ђорђевић, *Вештица и вила...*, 1953. (1989): 78–81).

И према Зечевићевим истраживањима, верује се да „свака вила има по једног човека, кога је још при рођењу усвојила, задахнула својом душом и задојила својом сисом. Такви су људи необично јаки, слободни и дрски“ (Зечевић 1981: 295). Многобројни примери у српској народној књижевности и предањима показују да су виле „задојиле наше митске јунаке“, као што су то били Милош Обилић, Марко Краљевић, Реља Бошњанин и остали чувени јунаци.

Мотив „виле љубовце“ карактеристичан је за низ усмених традицијских жанрова и облика: усмено демонолошко предање, бајку, баладу, епску песму. Док је у песмама услов да вила утекне добијање предмета („крила и окриља“/„оглавља“) који су јој били одузети, а у којима се крије њихова чаробна моћ, у предањима је то кршење неке забране, обично вербалне природе. У бајкама (типа АТ/АаTh: 400, вид. касније у раду) акценат је на јунаковој потрази за одбеглом вилом, што је у складу са основним жанровским одликама бајке (вид. *Istarske narodne priče*, редакција, uvod i komentari Маја Боšković-Stulli, Zagreb, 1959: 198).

Моћ трансформације и преображавања (метаморфоза): Поред осталих бројних вилинских моћи и нарочитих атрибута, способност преображавања у нека друга бића или животиње такође спада у њихова основна умећа. Чудесна је моћ вилинских метаморфоза у симболички животињски облик (лабуд, соко, вук, змија), у зооморфном коду који подразумева одређена, високо развијена митолошка својства. На основу оваквих „чудесних“ карактеристика открива се и она њихова првобитна, суштинска „вилинска“ природа: оне су „прво представљале духове природе, а касније, спајањем са душама предака и персонификацијом“ (Н. П. у СМР 1970: 66), одржала су се веровања каква ми до дан данас знамо.

Вила као женски пандан змаја: Виле се обично сматрају *женским* панданом „змаја“, а јављају се и као божанства брака, са способношћу да, онда када и кога оне то хоће, ожене лепом женом и помогну да жена роди лепе ћерке и добре јунаке. Отуд, слично улози грчке богиње *Хекате* (богиња огњишта и раскршћа, чаробница, шпити породиљу, новорођену децу и младе), и „наша вила брине о брачној вези и стара се око одгајања деце“ (Петровић 2014: 223–228, овде: 224, 227). Осим што се сматрају *женским* панданом змајевима, виле могу и друговати с њима, удавати се за њих и рађати им децу. Често се догоди да заволе смртног човека: „уграбе га и одведу са собом да би с њим рађале децу, разуме се, пре свега *женску*, и у томе су сличне змајевима“ (исти, 2014: 223, 227–228).

На основу претходно изнетог о пореклу, структури, класификацији и бројним атрибутима, карактеристикама и самој природи вила, можемо закључити да наведене представе о овим митским бићима указују на чињеницу да се несумњиво ради о веома сложенем виду „демона“ у полуљудском облику.

ЗМАЈ

У коментарима уз песму *Секула се у змију претворио*, Чајкановић у Напоменама (*Мит и рел. код Срба*, 1973: 226), између осталог, скреће пажњу и на то да је Вук у *Рјечнику* превео реч „змај“: он није исто што и *Drache, Lindwurm, draco*. Стога се змај, барем „онакав какав је у српским народним песмама и приповеткама“, може сматрати „**углавном**, за српску специјалност“ (овде подвукао: В. Ч.; у наставку наводи и податак да од нама блиских народа за „змаја“ знају још и „Арбанаси“; такође наводи следеће [и за овај рад] значајне изворе: С. Тројановић, СЕЗ, 17, 161, и друге).

У анализи ове песме, Чајкановић сугерише да је народном певачу већ био познат „мотив о двобоју између два чаробника“ (што је за аутора и била полазна основа), а да се Секула, управо зато што је имао „змајске“ особине, показао и као „врло подесна личност да се за њега веже цео догађај“ (исти). Осим тога, постоји тврдња да су нека „натприродна бића“ у српским бајкама – нарочито „вила“ и „антропоморфизирани змај“ (Чајкановићев назив), пре свега, „творевине српског народа“ јер су у српској народној традицији добила „мноштво нових карактеристика“ и особености, да би се таквима могле и сматрати (уп.: Чајкановић у ССРМ (5) 1994: 31, 60, нарочито: 266–276, итд.; Латковић ²1975: 86). Ова бића се на себи својствен начин експлицитно испољавају у многим српским народним бајкама.

С друге стране, Војислав Ђурић у коментарима горе наведеног дела на основу одређених чињеница излаже у овом (мада врло ретком, И. С.) случају сасвим другачије мишљење у односу на Чајкановићево (из предговора), при чему увиђа да се схватање змаја „српском специјалношћу“ ипак не може сматрати сасвим основаном, стога таква тврдња, како каже, „захтева коментар“ (цит.: Ђурић, *Мит и религија...*, 1973: 301). У наставку коментара поставља питање, изнето у виду следеће чињенице: зар није то и, рецимо, „кинеска“ специјалност, будући да је баш „змај“ у овој култури (иако у другачијем облику) „присутан не само у усменој него и у писаној кинеској књижевности“, са неколико хиљада година дугом традицијом.¹⁸⁰

---

¹⁸⁰ У прилог томе, Ђурић наводи и један пример описа змаја песника Хан Јуа (VIII–IX век, у одломку Змај и облак): „Од влаге коју испушта змај постаје облак. Очеvidно је да облак нема више натприродних особина него змај. Ипак овај, јашући на том облаку, лута неизмерним небеским пространством, сакрива сунце и месец, дели светлост и сенку, пушта гром и муњу и надзирава преображаје природе. Вода која пада на земљу плави брда и долине. И облак, дакле, има једну натприродну особину. Чудновато; Змај је способен да дадне облаку једну натприродну особину. Што се тиче његове натприродне особине, извесно је да му је облак не може дати. –

И према бројним тумачењима, приказаним у научној литератури, неретко наилазимо на схватање да „антропоморфно“ представљање змаја у српској бајци чини изузетно битну паралелу с народним веровањима, по чему се управо и разликује од многих бајки код неких других европских народа (уп. нпр.: Wosien 1969: 143), код којих, рецимо, и сâм назив за змаја знатно више одговара „домаћој аждаји“. Проп такође пре свега мисли на „аждају“ када „змаја“ назива „господаром воденог елемента“ (Пропп, *Русская сказка*, 1984: 236). А када се истиче његова „огњена“ природа, тумачи се и „господаром ватре“, с обзиром на чињеницу да је у „јужнословенској бајци“ веома очуван змајев „небески и огњени карактер“ (цит.: Радуловић 2009: 210–211, 229). Ипак, видимо да су ставови подељени: у савременој етнологији Чајкановићево наведено схватање змаја баш „српском специјалношћу“, као што се, рецимо, и *патуљци* сматрају „германском“ (више о „патуљцима“ у немачкој народној бајци *вид.* ниже у четвртом поглављу рада, *прим.*: И. С.), било је и прихватано од стране неких проучавалаца (попут Зечевића), али и негирано и одбацивано (попут нпр. Бандића; уп. овде и према *исто*).

Свакако, ово не би требало да се односи на све змајеве атрибуте, већ искључиво на његову „антропоморфност“, који је као такав – „антропоморфни змај“ – управо и карактеристичан за наше, балканско подручје. Тако се две представе о змају у једној те истој бајци истовремено могу и преплитати, и једна другој противуречити, као што, рецимо, показује пример из бајке о златној јабуци и девет пауница (Вук 4, СНП 1969: 17–26), у којој змај на почетку бајке „лети“ (у складу са уобичајеним атрибутима која поседује и моћима која му народна традиција приписује), да би (донекле неочекивано) у каснијем току бајке, уместо да лети – „јахао“ свог „змајевитог“ коња у потери за главним јунаком (*вид.* ниже; *прим.*: И. С.).

Мотив побратимства: У српској народној књижевности среће се и релативно редак „мотив побратимства“ између човека и змаја, који је заснован на духовној традицији побратимства у обичајном кодексу српског народа, али и на специфичном сагледавању змаја у приповедној грађи: „Има једна веома старинска религијска установа, која се обично (мада не врло згодно) назива вештачким сродством, а коју би било – код нас Срба – правилније назвати сродством *по Богу*: то је *кумство* и *братимство*“ (курзивом истиче: В. Чајкановић, *О врховном Богу...*, поглавље: V „Божански кум“, овде: Чајкановић 2014: 291).

У народној бајци Вук 5 (*Стојша и Младен*) најмлађи царев син по имену „Стојша“ родио се после три сестре које су отели змајеви. Њихово порекло на почетку бајке није познато, па се они уводе у радњу под (релативно апстрахованим) појмом – „вихар“ (Вук, *Рјечник* 1969: ВИХАР, т. *der Wirbelwind*, turbo, овде: 64; „**Wirbel-wind** der, -(e)s, -e (-**sturm** der) = vihor, oluja, ciklon“, у: А. Hurm, *Njemačko hrvatski ili srpski rječnik...*, ⁷1986; у слободном преводу: вртлог, вир, вировит ветар/ветар-вртлог, овде употребљено за „змаја“; *прим./прев.*: И. С.). Наводимо на овом месту само један пример из наведене бајке (Вук 5, СНП 1969: 27–34, подвукла: И. С.): „Био један цар па имао три кћери, и једнако их држао у потаји да нису никад на поље излазиле. Кад нарасту за удају, пусти их отац први пут у коло. Али тек што се ухвате у коло, дуне некакав **вихар** и све три однесе.“ Сину јединцу је дато име „Стојша“ да остане код куће и не оде у свет. Но, он ипак одлази, али се и враћа након успешног проналажења сестара. „Младен“ је име најмлађег змаја – „дара змајевскога“ – са којим се Стојша „братими“ (обојица су најмлађи у породици), а који му помаже да своје сестре врати кући.

Међутим, ако је змај без свог облака, он је без ичега што би могло да учини стварном његову натприродну особину. С њим би изгубио свој ослонац; доиста, он то себи не сме да допусти. – И тим више је необично што он тај ослонац сам себи прибавља“ (*цит.*: G. Margoulies, *Anthologie raisonnee de la litterature chinoise*, Paris, 1948: 121; овде извор и *цит.* наведени према: Ђурић, *исто*: 301).

Змајева похотљивост: Народна веровања о „змајевој похотљивости“ одговарају његовој функцији отимача у бајци. Док је у народу таква појава негативна само ако змај због љубави занемари своју функцију браниоца летине, у бајци је негативна од самог почетка због „сижејне условљености“. Такође, змај у бајкама нема никакве везе с летином, тј. животом и привредом приповедачке заједнице, што је последица бајковне апстракције. Овакво запажање неподударности између слике митског бића у веровању (змај обично *позитивно* приказан), с једне, и у бајкама, с друге стране, објашњава се постављањем „човека у центар приповедања“, што одговара „антропоцентризму“ и одликама својвеним бајци као врсти (уп.: Антонијевић, *Значење српских бајки*, 1991: 36–40). Иако неке класификације бајковних бића „змаја“ сврставају у „чудесне животиње“ (S.Thompson 1946: 243; Lüthi, *Es war einmal...* 1968: 51), домаће народне бајке и изражена повезаност њиховог сижеа са раширеним народним веровањима у вези са горе приказаним змајевим атрибутима (и његовом „змајевитом“ природом) веродостојно показују да „змај“ (барем српски и немачки) свакако припада свету изразито „митских“, а не „животињских“ бића. Тако је у неким бајкама српског народа приказана међусобна борба „антропоморфизираних змајева“ (Чајкановићев израз), која не само да се одвија „у року“ (уп.: Вук 5; вид. *ниже*), већ таква борба има „далеку паралелу у редовним борбама »здухача«, који се у веровањима често преплићу с представама о змајевима људског изгледа или у веровањима о борби човека-змаја с аждајом за време трансa“ (цит.: Филиповић, *Обичаји и веровања...*, СЕЗ 54, 1939: 521–522; уп. и: исти, *Живот и обичаји народни...*, СЕЗ 61, 1949; овде извори према: Радуловић 2009: 211). Одговарајући пример налазимо у следећем цитату из бајке Вук 5 (СНП 1969: 27–34, овде: 32; *подвукла*: И. С.):

„[...] Има овамо један змајевски цар, па с нама често има рат, и сад скоро имамо **рок** да се ударимо; па кад се год побијемо, сву нас тројицу надбије, и што утече у ову **јазбину**, оно остане.“

Како се већ и из кратког Вуковог описа „ове ствари којије нема“ одмах може уочити, у *Српском рјечнику* (оба издања из 1818. и 1852, са додатним појашњењима у каснијем издању) је приказано да **змајеви** српске митологије не личе на чудовишта која се у западноевропским причама и предањима углавном појављују као „хтонска“ – пре свега као веома опасна бића, против којих се *витезови* вазда боре, или иду за њима у походе да их лове. Такву улогу незаситих и злих бића у српској митологији махом преузимају *але* и *аждаје*, док *змај* поседује готово све људске карактеристике¹⁸¹ – издвајају их само атрибути и честа епска обележја као што су: „орлово крило“, „вучја шапа“, „змајево коло под пазуом“, „рухо огњевито“ (нпр. у народним песмама о „Змај Огњеном Вуку“, вид.: Вук, *Рјечник*, „змајогњени“, Вук, *Пјесме* II: бр. 40 и 42; уп. и: Чајкановић ССРФ (1) 1994: „Секула се у змију претворио“, 393–404, овде: 402; *исти*, ССРМ (5) 1994, о „змају“ нарочито: 266–272), и остали бројни змајеви атрибути.¹⁸²

¹⁸¹ Захваљујући многим натприродним моћима која поседује, (српски) змај је у стању да непрестано води борбу против силних немани попут ала, аждаја, и многих других демонских бића (прим.: И. С.).

¹⁸² Вук у *Рјечнику* под одредницом „ЗМАЈОГЊЕНИ (-НА, -НО, (ст.) н. п. Вук, *Feuerdrache*, draco igneus, ein Beiname des Despoten Вук aus Königs Mathias Zeit (пјева се како је Ђурђева Јерина казивала Турцима кад се родио змајогњени Вук)“, наводи и следеће стихове, као и натприродне особине/„обележја“ змајевитог јунака – Змајогњеног Вука (Вук, *Рјечник*; Вук, *Пјесме* II; свуда истакла: И. С.): „У мог сина, слијепца Гргура/ У њега се мушко чедо нађе;/ Није чедо чеда каквано су: Вучја шапа и орлово крило./ И змајево коло под пазуом./ Из уста му модар пламен бије./ Матери се не да задојити – /: Моме брату змајогњеном Вуку – :“

Ипак, као изузетак се издваја и један, могло би се рећи, контрадикторан пример у раније наведеној бајци Вук 4, у којој је змај, са изразито погрдном конотацијом назван – „алом“: пре него што страшног змаја збаци и „о камен“ тресне „змајевит коњ“ кога јаше (змај „лети“ на почетку бајке, како се од њега и очекује), у трку га саветује други такав, још бржи и сјајнији коњ змајевитих особина (јаше га царев син)¹⁸³ да даље пође с њима, уместо што служи овом опаком змају који их прогони:

„Кад једанпут, али змај већ да их стигне, онда коњ под змајем повиче коњу под царевим сином и царицом: "За Бога брата, причекај ме, хоћу да цркнем тебе вијајући." А овај му одговори: "А што си луд те носиш ту *алу*. Ногама у вретен, те њега о камен па хајде са мном." Кад то чује **коњ под змајем**, а он махне главом и снагом, а ногама у вретен те *змаја о камен*; змај сав прсне на комаде, а коњ се с њима удружи. Онда царица уседне на овога коња, и тако отиду сретно у њезино царство и онде остану царујући до свога века.“

(Вук 4 у СНП 1969: 26)

Иако су представе нашег народа о змајевима веома старе, на њихово су мењање временом ипак утицале многе представе о другим сродним демонима. Апокалиптични описи и хришћанске легенде о аждајама такође су имале утицаја на њихово стварање, као што је то случај и код Немаца (уп.: Вук, *Рјечник*, s. v. „отресине“; уп. и: СЕЗ, 13: 449).¹⁸⁴ На више места у стручној литератури нарочито се обраћа пажња на чињеницу да змаја ипак треба „ошпро разликовати од аждаје“, са којом, узевши у обзир њихову везу са *змијом* – „најчешће конфундира“ (истиче Чајкановић у многим делима, в. погл. 9: „Змај“, 2014: 620–624, овде: 620).

Према томе, *змај* – онакав каквог га срећемо у српским народним песмама и приповеткама – ипак није исто што и *Drache*, *Lindwurm*, *draco* (курзив: Вук, *Рјечник*: 212):

„ЗМАЈ, ЗМАЈА, m. der Drache, Lindwurm, draco. cf. ала, аждаха;
ЗМАЈЕВИТ, А, О, *gewaltig wie ein Drache (Lindwurm), draconis vim hahens.*“

С друге стране, уз одредницу о „змају“ у СМР се наводи да „змај“ српске митологије није у потпуности онакав каквим га Вук сматра (нем. „Drache“, „Lindwurm“, лат. „draco“): он у великој мери чини „нашу изузетност“, имајући у виду и чињеницу да се змај као такав не појављује чак ни у митологијама других словенских народа. Према неким мишљењима, змај би могао представљати и „митског претка“ (вид. и: „здухач“, „аждаја“, „ала“, више у: СМР 1970, „Змај“: 142–144, овде: 144).

---

¹⁸³ Након успешна три дана службовања код „бабе“, царев син за награду захтева једног неугледног – „губавога коња“, заправо, најбољег и најлепшег: „као да му је златна длака“ (*прим./у* цитату горе *истакла*: И. С.).

¹⁸⁴ Вук, *Рјечник* (стр. 212): ЗМАЈЕВЕ ОТРЕСИНЕ, f. pl. der Glimmer („den die Zigeunerin für etwas ausgibt, das der Lindwurm [ein Drache – вид. ЗМАЈЕВИТ; прим. И. С.] abgeschüttelt habe), exiviae draconis“ (*прим./прев.* И. С.: „змајеве отресине (које Циганка троши на нешто што је змај са себе отресао), exiviae draconis“; иначе, реч са више значења: „der Glimmer“ – може да значи и: „тињци“/„лискуни“ (група плочастих силикатних минерала која обухвата неколико сродних материјала са скоро перфектном формом): „glänzendes Mineral, das in vielen Gesteinen in blättrig tafelförmiger Form vorkommt“ (светлећи/светлуцајући минерал, који садрже многе стене у лиснатој форми); „schwacher Glanz, Schimmer“ (слаб сјај, светлуцање); Ретко: светлећа/светлуцајућа супстанца: „glitzernde, glänzende Substanz“. Уп.: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Glimmer> (прев.: И. С.)

Тако и према Чајкановићевим и другим приказивањима српских народних веровања, *змај* је првобитно био „велика крилата **змија**“, што открива и етимологија његовог имена (уп.: В. Ч. *Из српске...*, 2014: 620–624).¹⁸⁵ Према таквим веровањима, „змај и постаје од змије коју за девет година није видело човечје око“ (СЕЗ 50: IV, 33; према исто: 620). У терминологији других словенских народа, змај се често именује називима за *змију*. У српским народним песмама и приповеткама типа „Змије младожење“ (Вук, *Пјесме* 2: 11, 12; СНП 1970: 9 и 10) – „змија“ добија атрибуте *змаја* (Вук, *Пјесме* 2: 12, 53 итд.)¹⁸⁶:

„Да ти видиш чудо неглејано:
Није ово змија краосица,
Но је ово огњанити змају,
На њега су до три обиљежа:
Вуча шапа и орлуја панца,
Из зубах му живи огањ скаче;
Диван ли је, јад га задесио!
И мене је ноћас говорио,
Да ће сутра лећет' под облаке,
За годину дома доћи неће.“

Одмах након ове песме наведена је и истоимена приповетка из Вукове збирке, **Вук 9**: *Змија младожења* (СНП (1853), 1969: 46–48), као и наредна бајка, **Вук 10**: *Опет змија младожења* (СНП 1969: 48–52), које на овом месту помињемо само као примере; касније наводимо и њихову паралелу у немачкој бајци *Das Eselein* (Grimm КНМ 144, вид. 4. погл. ниже), у којој се такође јавља змија = „die Schlange“ као митска животиња: „die nächtlich ihre Haare (!) abstreift“ = „змија која ноћу скида своју кожу“ (дословно: „своју косу/длаке“; прев.: И. С.).¹⁸⁷

ЂАВО – омиљена места боравка, атрибуту, карактеристике

Према бројним Чајкановићевим наводима, хришћанској је цркви у сучељавању „са старом вером“ примарни циљ био „да уклони и онемогући *велике* богове; мање важна божанства“, тако да су нижа божанства (демони) већином „остављени на миру“. Самим тим је и најјачи напад био „уперен на врховног бога“, па је црква, не могавши да га у потпуности отклони из народних веровања, „од њега начинила злог демона, противника Божјег“ (В. Ч., вид. ниже). Тако је главни бог из старе вере проглашен „ђаволом“. И од „германског Водана“ постао је „ђаво“ – исто онако како је „са ђаволом изједначен и стари словенски Црнобог“ (Чајкановић 2014: XIV „Ђаво“: 351–360, овде: 351; за „Водана“ уп.: J. Grimm, DM, 2: 767, 847, 860; E. H. Meyer, *Mythol. d. Germ.*: 59; Simrock, *Handbuch*: 198; према: *исто*).

¹⁸⁵ Осим српске, као таквог га познаје још и албанска митологија. Извори према В. Ч.: О таквим „змијама“ видети још и: Herodot, 2, 75. Реч **дрáκων** још у Омиру (Нпр. II, 12, 202) и **draco** код Римљана (Уп. Georges, s. v.) означавају и саму *змију*. (Чајкановић, *нав.* дело, 2014: 620–624).

¹⁸⁶ Вук Ст. Караџић, *Пјесме*, књ. II („у којој су пјесме јуначке најстарије“), Беч 1845. Вид. *нав.* литературу: *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. V (прир. Радмила Пешић), Просвета, Београд 1988.

¹⁸⁷ Вид. *ниже*: „Табела са паралелама браће Грим српских и немачких бајки“ – поређења В. Грима, *нав.* према: Мојашевић СНПНП, „Виљемове и Јаковове паралеле српских бајки с немачкима“, 1950: 73–80. (76–77).

У словенским народним представама „ђаво“ се разликује по местима боравка од остале „нечисте силе“ – по слободи кретања и способности различитог претварања. Места његовог обитавања су: пакао (где мучи грешнике и „нечисте покојнике“), воденице, мочваре, раскршће и раскрснице, вирови, забачене грађевине, развалине, жбун/дрво зове, и сл.

Он може да иде свуда, чак и у цркве ноћу „у глуво доба“; преображава се у *змију, свињу, црну мачку, пса*, чак и у *човека*: путника, новорођенче, воденичара, ковача, познаника, комшију, преминулог мужа, па чак и у свештеника (*Слов. мит.*, „Ђаво“, 2001: 171–172). У народним представама, ђаво се појављује и као „инкарнација предака“ (идентификује се с њима). И „ђаволи“ се (попут „душа покојних предака“) непрестано „налазе у нашој близини за време обеда и покушавају да се невидљиво посаде за сто. Исто то верују и Руси, и Немци (...) и Французи, али и други народи...“ (Чајкановић, ССРМ: 291–292; уп. и: Samter, *Familienfeste*: 109).

По предању и народном веровању, омиљена места на којима „ђаволи“ бораве и по којима се искључиво *ноћу* „врзмају“, пре свега су: *гробље, воденице* (посећују их и „вампири“), *бунар, мостови* (ћуприје), *ојаци, огњиште, огледало, тестија с водом* (тј. „вода којој није назван Бог када је захваћена“), *раскриће, раскрснице* или *места рачвања путева*, и сл. Другим речима, све су то боравишта „душа предака“ или „манистичких демона“ (*Слов. мит.* 2001: 171–172; уп. и: Чајкановић, ССРМ 1994: 207, 292 [СЕЗ 48, 284; 50]). И ђаво је (слично вештици; прим.: И. С.) нарочито опасан на тзв. „нечистим местима“ и у одређено „лиминално“ доба: „од поноћи до првих петлова“, ретко у подне, или у одређено доба године: „Некрштених дана“, „уочи Ивањдана“, и томе сл. (вид. и: И. Станковић, 2012; И. Стојановић, 2017).

Упркос томе што је у стању да пошаље *невреме* и *међаву* (носи кровове, односи проклету децу, доноси болести), као и да се претвори у олују – током које народ каже да су то „разбеснели ђаволи, ђавољи сватови“ и да се тада „ђаво вештицом венчава“ – и ђаво се нечега плаши: *грома* („Громовник“ у предањима прогони ђаволе), *крста* (српска изрека: „Бежи ко ђаво од крста!“; рус. „ђавогона“), *молитве*, оглашавања првих *петлова* (свитање), итд. (уп.: *Слов. мит.* 2001: 171–172). Према Чајкановићу, српски народ верује да „први залогај и први гутљај треба бацити ђаволу“ и да се „првине, иначе, жртвују душама покојника и предака...“ (цит.: Чајкановић, „Венац“ 14, 1929: 609 и ССРМ 1994: 291).¹⁸⁸ По веровањима индоевропских народа, ови „залогаји припадају душама покојних предака“, које се за време сваког обеда „налазе у нашој близини“ (исти, 2014: 351–360; нав. извор према В. Ч.: Uzener, *Götternamen*: 249).¹⁸⁹

У народним приповеткама ђаво се углавном представља као зналац одређених, човеку недоступних тајни и вештина. Примере налазимо у приповеткама: Вук 6 (*Ђаво и његов шегрт*) – од ђавола (вила) сазнају се вештине и тајне; Вук 20 (*Побратимски дарови*, вид. ниже), итд. Често се у поенти појављује и морализаторски призив, а жанровски се бајка приближава легендарној причи, нпр. у Вук 16 (*Правда и кривда*; примере из бајки вид. ниже; прим.: И. С.).

---

¹⁸⁸ Чајкановић наводи и да се према другом веровању нашег народа ђаволи хране остацима и отпацима од јела, па овде важи још једно „старинско правило“ да када „са стола падне *залогај*“, не треба га дизати будући да „то припада ђаволу“ (исто, стр. 291).

¹⁸⁹ Тако су се храниле „душе“ још у старовавилонској песми о Гилгамешу (завршетак XII таблице), уп. изворе према: В. Чајкановић (СЕЗ, 32, 405 §281; СЕЗ, 14, 18; 32, 181 §252) у ССРМ 1994: 291–292.

3.3. Делокруг и функција

Митска бића у српској народној бајци изразито су често заступљена, стога ћемо у овом потпоглављу покушати да наведемо неке од најрепрезентативнијих примера и цитата из српских народних бајки.

ВИЛА у бајкама

Виле су у српским народним приповеткама међу најзаступљенијим митским бићима, што бисмо илустративно приказали на следећим примерима у бајкама из Вукове збирке СНП 1969. (редом набројане бајке у којима се појављује митско биће „вила“; у цитатима *истиче*: И. С.):

- **Вук 16:** *Правда и кривда* – бајка садржи појављивање вила на омиљеном месту окупљања: на извору, и у одређено време: у „неко доба“ ноћу; у бајци су чести хронотопи попут: *ноћ*, „глуво доба“, *јутро*, *свитање* (о хронотопима у бајци вид. *ниже*, потпоглавље: 3.4; свуда истакла: И. С.):

„Онђе он јадан стојећи чу у неко доба ноћи ће дођоше **виле на извор**, и купајући се поче једна другима говорити: Знате ли, друге, да се огубала у краља ђевојка; краљ је сазвао све љекаре, али је нико не може излјечити. Али да зна пак да сад узме ове воде иза нас и да је њоме окупље, у дан и ноћ остала би здрава, а тако и да је ко глух, слијеп, хром, исцијелио би се од ове воде.“ У том зацјеваше кокоти, и виле пођоше.“

(СНП 1969: 72–74, овде: 73)

Ова бајка (Вук 16) садржи и мотив „увређених“ вила (И. С.) – оне кажњавају све оне који их увреде, изневере, открију њихову тајну/тајне, или нагазе на „вилино коло“ (описано у претходном потпоглављу): „Кад би у неко доба ноћи, дођоше виле да се купљу, и стадоше говорити како се излјечи краљева шћи: »Ваља да нас је« рекоше, »неко слушао кад смо говориле да би се овом водом иза нас излјечила. Може бити да нас и сад ко слуша, пођимо виђети.« Кад оне пођоше и под јелу дођоше, нађоше онога који бјеше дошао тражити срећу и говораше да је боља кривда од правде, те га шчепаше за четврти па га растргоше. И тако му проклетнику поможе кривда.“ (СНП 1969: 72–74, овде: 74)

- **Вук 22:** *Копане блага* – у бајци се појављују „виленик“ (*вилењак*), „вила“ и „змај“ (уп. и: Z. Karanović, *Zakopano blago – život i priča*, 1989; *истакла*: И. С.):

„Онако трудан сједне испод једнога високога дрвета, да такога у свијету није, и зачује наврх њега ће се двојица у велике дегају, па погледа, кад ли долећео **виленик** и **вила**, и виленик хоћаше да му вила нешто силом каже, а вила бојећи се закле му се говорећи: »Тако ми *седамдесет* и *седам извора* што је у овој планини, не знам.« Вила негђе полеће, а виленик упазии овога чоека и рече му да иде на оно благо и да га носи. Он пође кад ли **змаја** не налази, него иже они заклоп од злата те на цари бјеше, и поћера све благо што у њој нађе, а заклоп од ње остави.“

(СНП 1969: 83–85, овде: 85)

- **Вук 24:** *Дјевојка бржа од коња* – „виле“ ове приповетке (жанровски нестабилан облик: између бајке и предања) „начиниле“ су лепотицу: „Ћевојку“ лепшу од свих. У бајци се, дакле, појављују у функцији „помоћника“:

„Била је некака ђевојка која није рођена од оца и мајке, него је начиниле виле од снијега извађена из јаме бездање према сунцу илијинскоме, вјетар је оживео, роса је подојила, а гора лишћем обукла и ливада цвијећем накитила и наресила Она је била бјеља од снијега, руменија од ружице, сјајнија од сунца, да се таке на свијету рађало није нити ће се рађати.“

(СНП 1969: 87–88, овде: 87)

- **Вук 30:** *Чудотворни нож* – бајка садржи топосе пута и путовања у „вилену гору“ ка истоку (пример је део цитата из бајке, из СНП 1969: 100–102; *истакла*: И. С.):

„Тадар царева шћер рече му: »Ево ти овога коња испод мене, на њ узјаши те брзо у **вилену гору пут истока**, и кад дођеш на једну *тророгу главицу*, обрни се *с десне на лијеву* док упациш једну бисерну ливаду и по њој пасу свакојаки коњи, те одабери онака три коња каква ти је мој отац нарекао, али ако би се препали, а ти извади овај нож и пут сунца окрени да се обасја ливада, онда ће ти сви коњи сами доћи и као јагњад паднути пред тобом, те ћеш их тако похватати и са собом довести. Кад коње похватиш, погледај око себе док угледаш један ћепариз наред оне ливаде, коријен му је мједен, гране сребрне а перја златна; [...]«.

(СНП 1969: 101)

- **Вук 33:** *Зла маћеха* – бајка казује о ћерки, благој као „андио“, лепој „као вила од горе“:

„Био некакав чоек врло богат и имао злу и преопаку жену с којом се други пут вјенчао, а имао је од прве жене само једну шћер благу као **андио**, добру као крух, да јој у ономе мјесту није друге било, а при том бијаше и *лијепа као вила од горе, висока као јела, а танка као шибика, а румена као јабука и у лицу бијела као горски лијер*. Али **враг** који вазда о злу настоји, потакне ову маћеху да није могла своју пасторку колико крв на очима виђети, и много би је пута шћела убити или ће обестрвити да је од свога мужа смјела.“

(СНП 1969: 108–110, овде: 108–109)

- **ВД 5:** *Царичина снаха овца* – у овој је бајци „вила“ приказана као „доброчинитељка“, у функцији помагача (на крају највише помаже главном јунаку) и у улози „заштитнице“ (И. С.) од „змајеве мајке“, која је заправо била царичина „аждаја“; у бајци се истичу посебно важне духовне институције „побратимства“ и „кумства“, својствене српској народној традицији и култури, које се овде везују за митска бића – *змаја* и *вилу* (СНП 1969: 176–178, овде: 177):

„Царев син матери за инат ожени се и **зовне вилу за кума** и **змаја за старога свата**, те с ђевојком дома, говорећи својој жени да се од његове матере чува и крије, да је ненадно чудо не нађе: [...]“

И следећи примери из бајке прикладно показују значај које су ове духовне институције (кумство и побратимство) имале у српском народу, нарочито важност одабира „правога кума“, односно, „куме“ и њеног побратима „змаја“. Такође су изврсно приказани и бројни атрибути ових моћних митских бића (истакла: И. С.):

- „Сјети се он злу, те узме овцу, па с њом у гору тражећи и зовући **куму вилу**, док је некако дозове, па кад се састану, каже јој он све како је и што је, а вила му одговори: "Она ти је затрављена и замађијана, ма ја прије него се договорим са својим **братимом змајем**, ништа ти не умијем рећи." Онда ти вила некуда *полеће* и *доведе змаја*. Кад се сви састадоше и змају казаше све потанко, *циче змај* да се *сва гора устресе*, и рече цареву сину:

"Ако желиш да опет твоја жена остане кака је и била, треба да двије душе изгубимо." "Које?" – упита царев син. "Твоју и моју мајку", одговори змај, а *змајева мајка* била је она **аждаја** у царице."

(СНП 1969: 178)

И на самом крају приповетке ВД 5 (Додатак Вукове збирке из 1870), „вила“ у улози „избавитељке“ (И. С.), и царевом сину, и змају „сачува душу“ да из освете не убију „двје душе“ – мајку царевог сина и змајеву мајку (исто: стр. 178):

- „Царев син на то пристане, али вила рече им: »Не тако, ако су вам мајке душу изгубиле, немојте ви, него хајде ти, змају, **закуми матер аждају**, да више не прождире Божјих душа, а ја ћу **куму царицу** да се већ окани зло чинити.« И тако пођу сви дома, **закуме** у *трипута аждају*, а *трипута царицу*, и оне им се закуну да неће, те царица извади други прстен, даде овци, а овца проврже се опет каква је и била. И Бог ми те веселио!“

- **ВД 6:** *Вилина гора* – бајка садржи опис места вилиног становања = топос: „вилина гора“, овде су виле приказане у двојној улози: као откупљеникове „посестрима“ у функцији „помагача“ (могу да учине богатим све оне према којима су наклоњене), али и као хтонска митска бића у функцији „противника“, дакле, као „опасне“ и „осветољубиве“ лепотице у случају да у својој близини спазе неког непознатог човека (овде младића, јунака бајке), ако их неко увреди или им се несмотрено обрати (вид. ниже о забрани гледања, освртања, општења са митским бићима, пето поглавље, потпоглавље: 5.3.2; прим./свуда истиче: И. С.):

- „Једну вечер лежећи заједно ова двојица, рече откупљеник: »Мени се додијало већ овако живјети, а још ми је жалост виша тебе гледајући ће с мене страдаш, него хајдемо у **вилину гору**, тамо ћемо наћи једну моју **посестриму** и она ће нам казати начин како ћемо обојица обогатити.« Младић пристане на ово и упуте се *к вилиној гори* све странпутицама некијем, калаузећи откупљеник а младић сустопице за њим, док тако дођу у некаку *гору*, којој *врх до мјесеца* дотицаше, а листови јој *златни* бјеху а стабла *сребрна*, а усред ње виђаше се велики плам и дим од огња.“

(СНП 1969: 179–181, овде: 179)

Следећи примери у пасусу из наведене бајке можда и најбоље приказују како омиљена места окупљања вила, тако и променљиву, „амбивалентну“ вилинску природу (о чему смо раније говорили; прим. И. С.):

- „Не бој се, ово је све моје посестрима и њезине матере, па и наше, само теке знади да се ми двојица не можемо њима на један пут изненада јавити, него ја отидох к њима да им се јавим и да им кажем да смо дошли к њима да с њима живимо, а ти ме причекај овђен *под оно дријево*, те је од *сухога злата* а перја су му *бисерна*; ма пази, *без великога свога чуда немој писнути ријечи једне* доклен се вратим опет к тебе, јер је **ово дрво свију вила**, испод њега се *купе љети те на ђерђење везу*, пак **ако каква младића опазе у ову гору** у они час *очима га затраве и у каку гођ хоће живину обрну*.“

- И у приповетки из Вукове збирке у Додатку, **ВД 10: Зла свекрва** (СНП 1969: 188–191) „једно место“ се нарочито истиче – место на ком се окупљају лепе девојке „на игру“. Могуће да приповедач упућује на омиљено место окупљања *вила* („у некакога цара син шетајући се једном наиде на једно мјесто, ђе се бијаху ђевојке скупиле на игру“); на том се „једном месту“ царевић зауставља „да гледа ђевојке и игру“ (ово место би можда могло да одговара и опису омиљених места састајања вила, рецимо „на раскршћу“ или „гумну“ – на којима воле да плещу, играју и певају; прим. И. С.):

„Све ђевојке које онђе бијаху, пристајаху у игру осим три много лијепе, које на страни сјеђаху и као стидну игру глеђаху.“

(СНП 1969: овде 188)

АВЕТ у бајкама

Када је реч о врло специфичној „женској“ народној приповетки – „чудесној“ бајци *Усуд* (овде верзија из Вукове збирке СНП 1969, Вук 13), још једном се осврћемо на (раније поменуто) Чајкановићево тумачење приповедачевих речи, за кога каже да (вероватно) ни сâм казивач није могао да претпостави „како нам је драгоцен податак из старинског домаћег култа“ оставио и „сачувао у овом кратком детаљу који се и њему самом чинио необичан [...]“ (цит.: Чајкановић, ССРМ (5), 1994: 31). Тај „податак“ садржан је у специфичном „детаљу“, који казује да одмах након вечере „дође редуша те покупи све кости на једну гомилу“ и баца их иза пећи, што је у приповетки изражено наредном реченицом: „док уједанпут изиђу две старе оклопане вешти, сухе као **авети**“ (СНП 1969: 62–68, овде: 64).

Ове две „суве прилике“ (И. С.), чија је оронулост, неухрањеност и, пре свега, запостављеност дочарана поредбеном сликом која се односи на митска бића „авети“, појављују се чим добију управо „оне кости“ (бачене за пећком), које сместа почну глодати („сисати“), све док их потпуно не оглођу. Те „две старе оклопане вешти“, *суве* и *језовите* попут (раније описаних) митских бића – авети, „у првобитној“ бајци нису били ни „отац“, ни „мајка домаћинови“ – то су, заправо, били запостављени и недовољно поштовани „покојни преци“ (могуће да приповедач није ни слутио да је то тај „драгоцен податак“, на који Чајкановић указује). Све ово се „[...] даје наслутити и из њиховог изгледа, и из места на коме бораве, и из жртве која им се приноси, и из мало доцније напомене да су обоје идућега дана, пошто су добили обилату жртву, умрли“, како је то протумачио Чајкановић у својој студији о старој српској религији и митологији (ССРМ 1994: 31).

„Очевидно“ је, дакле, да се овде ради о тамној успомени на „култ предака“, који бораве у угловима куће, иза пећи, а којима су након сваког обеда (као и старим грчким боговима и херојима, или душама предака код данашњих Грка), обавезно „даване кости и мрве са трпезе“. Тако је „веровање да се душе предака и сам митски предак-заштитник налазе у *нећу* или *иза ње* и дан-данас [је], на пример код Руса (в. Felix Haase, 25; 125; 137; 312, ид.), необично свеже“, а налази израза и у бројним обичајима „из домаћег култа“ (цит./извори према: исти, ССРМ 1994: 31–32; *курзив*: И. С.). Наиме, старинско народно веровање, према којем се „душа“ најчешће везује за „кости“, „нокте“, или „косу“ (вид. Елијаде)¹⁹⁰, продире из старијих времена и указује на древно постојање човечанства. Узевши још у обзир и податак да потомци нису довољно уважавали своје родитеље, па тиме ни своје (древне) претке, они су „оковани“ на овоме свету, те се од свог тела ни не могу растати и коначно упокојити, све док им се не принесе прикладна жртва и тиме добију заслужено (а ускраћено) поштовање од стране својих потомака.

И у још једној приповетки из Вукове збирке, Вук 17 (*Очина заклетва*, СНП (1853), 1969: 74–77), али и њеним варијантама (В. Ч. наводи свој извор: *Босанска вила* 11, 1896: 179), поново је посведочен и детаљно описан „доњи свет“, и то управо онакав каквим су га „наши преци замишљали“, у њима је предочена и слика „нашег врховног бога“ (исти, ССРМ 1994: 32).

---

¹⁹⁰ Цит.: „kosti, posebno lobanja, imaju istaknutu obrednu vrednost (verovatno zbog toga što se verovalo da se u njima nalazi »duša« ili »život« životinje, kao i da će Gospodar životinja učiniti da na skeletu nikne novo meso); zbog toga se lobanja i duge kosti izlažu na granama ili na uzvisinama.“ Уп.: М. Елијаде, *Историја веровања и религијских идеја*, Београд, 1991: 13. Вид. и: <https://www.zbor.rs/wp-content/uploads/2021/01/mirca-elijade-istorija-verovanja-i-religijskih-ideja-i-1.pdf> (приступ: 12. 02. 2023).

АЖДАЈА у бајкама

На овом месту наводимо само неке од репрезентативних српских народних бајки у којима се **аждаја** – ово „страшно“ митско биће, које обично борави по великим и дубоким водама (језерима, ређе рекама, вид. „рекавица“ ниже, Прилог А) – *експлицитно* појављује, по правилу у функцији „противника“ главном јунаку, као у следећим приповеткама:

- Вук 8 – *Аждаја и царев син*
- ВД 1 – *Баиш-Челик*
- ВД 5 – *Царичина снаха овца*
- ВД 17 – *Лијек од мађија*
- Ч1: 24, 34, 44, 45, 48, 52 и Ч2: 28 (код Чајкановића и у другим бајкама).¹⁹¹

У првој приповетки у Додатку Вукове збирке српских народних приповедака (ВД 1, *Приповијетке* (1870), СНП 1969: 153–168) описане су *једноглава*, *двоглава* и *троглава* аждаја у бајци *Баиш-Челик*. Чувајући стражу крај језера док млађа два брата спавају, на најстаријег брата из језера јуриша страшна и љута неман – *једноглава* аждаја „са двије уши“ (о чему је раније већ било нешто речи на примеру у ВД 1, СНП 1969: 155; прим./свуда *подвукла*: И. С):

„Кад буде неко доба ноћи, заљуља се језеро, он се јако препане, кад види да нешто од средине иде управо њему: то је била **аждаха страховита са двије уши**, па јуриш на њег учини, но он потегне нож и удари је и *главу јој одсијече*, па *уши обадвије одсијече* и к себи их у џеп остави, трупину и главу баци у воду натраг.“

И средњем брату док чува стражу, а најстарији и најмлађи спавају поред неког језера, такође долази страшна аждаја, овог пута – *двоглава* (*исто*: 155):

„Уједанпут брчак удари из језера, кад имаш шта и виђети! **аждаха са двије главе**, па јуриш, да их сва три прождере; али он скочи и повади нож, дочека аждаху и *одсијече јој главе обадвије*; потом *одсијече уши* и себи их у џеп остави, а остало баци у језеро.“

А кад „порано“ поново дођу до „једног великог језера“ и договоре се да не путују даље, јер страхују да неће наћи неку воду, ту направе конак и остану да преноће крај језера. Па пошто наложе велику ватру, старија браћа оду на спавање након вечере, док најмађи чува стражу:

„[...] најмлађи најбоље гледаше око себе и често на језеро очи обраћаше: прође *неко доба ноћи*, док се све језеро стаде љуљати, плъусак од језера удари по ватри и загаси је половину, он потегне сабљу па стане до саме ватре, ал' ето се помоли **аждаха са три главе**, па на браћу јуриши, да их сва три прождере. Но најмлађи брат буде јуначка срца, не буди браћу своју, него сrete аждаху па је удари *трипут* и *све три јој главе одсијече*, потом одмах уши одсијече и остави их себи у џеп, а трупину баци у језеро.“

---

¹⁹¹ Уп. избор у „зборнику“ Ч2 (1929) и изворе према: Л. Грђић Бјелокосић, *Из народа и о народу*, без год.

БАШ-ЧЕЛИК

Српска приповетка ВД 1 (СНП 1969: 153–168) говори о лику који се у литератури обично упоређује са ликовима као што су „гвозден човек“ (ВД 3, *Гвозден човек*) или „човек од чеперка“ (Ч1: 41). Поред тога што је представљен у облику „гвозденог човека“, сматра се и специфичним митским бићем попут „воденог демона“, како га посматра Чајкановић (ССРМ 1994: 315–316). И сâмо име „Башчелик“ (нем.: „Eisenhans“ = „Гвоздени Ханс“, од немачке речи: „das Eisen“ – гвожђе, челик, у сложеницама „Eisen-“ = „гвозден(и)“; на турском „баш“ означава „главу“) еквивалентно упућује управо на ту његову природу, сачињену од *метала*.

У овој врло необичној, па и прилично дугачкој српској бајци са јединственим „јунаком“ по имену „Баш-Челик“, реч је о специфичном митском бићу, о коме ће при сучељавањима српске бајке ВД 1 (*Баш челик*) са сличним митским бићем у немачкој бајци КНМ 136 (*Der Eisenhans*) бити више речи у петом поглављу (вид. ниже; прим./прев.: И. С.). Стога на овом месту наводимо само један пример из ове „чудесне“ бајке са посебно израженим мотивом који у први план поставља детаљ о пореклу „праве“ Баш-Челикове природе и снаге (СНП 1969: 168; свуда у цитатима *подвукла*: И. С.):

„Далеко одавдје има једна висока *планина*, у оној планини једна *лисица*. у лисици *срце*, у срцу једна *тица*, у оној је тици моје *јунаштво*, ама се она лисица не да лако ухватити: она се може претворити у разне начине.“

И у чувеној приповетки *Аждаја и царев син* (Вук 8) присутан је мотив „спољашње снаге“ (карактеристичан за бајке), у којој је аждајина снага смештена у – **врапцу**. Описи места у којима се налази њена снага нижу се градацијски: „језеро“ → у њему је „аждаја“ → у аждаји „вепар“ → у вепру „зец“ → у зецу „голуб“ → у голубу „врабац“ → а у „ономе је врапцу“ управо њена (истинска) „снага“, како и сама аждаја казује својој „баби“ (коју је раније отела и одвукла у неку „рекавицу“; вид. *ниже* код топоса и хронотопа у потпоглављу 3.4, прим. И. С.):

„Моја је *снага далеко*, не можеш ти тамо отићи. Чак у другоме царству код царева града има једно језеро, у оном језеру има једна *аждаја*, а у аждаји *вепар*, а у вепру *зец*, а у зецу *голуб*, а у голубу *врабац*, у ономе је *врапцу моја снага*.“

- **ВД 5: Царичина снаха овца** – о овој бајци је већ било нешто речи у описима виле и змаја у улози побратима и посестрима (вид. горе); бездушна царица, у функцији *противника*, помоћу некаквог свог прстена „прометне“ и омађија своју „снаху“, претворивши је „у овцу“ (даје јој прстен који има моћ да преображава); а када би царица тако „некога очарала“, водила би га да нахрани своју „неситу аждају“, коју потајно гаји; касније је царица (може се рећи, „права“ аждаја) приморана да, помоћу неког другог прстена, врати девојку у људско обличје – заправо је поврате у девојку „вила“ и „змај“, не кажњавајући злу царицу (како је то раније већ описано; вид. горе код „виле“):

„[...] мало за тијем претвори се у овцу и там амо кроз камару стане блејати. Царица је имала негђе потајно некаку велику аждају, и кад би кога очарала овијем прстеном, и пошто би се прометнуо у овцу, повела би овој неситој аждаји и теке се враћаше да ухвати и поведе снаху, приспије у толико и њен син из лова те једанак се нађу на вратима од камаре.“

- **ВД 17:** *Лијек од мађија* – садржи врло живе описе „аждахе“: једном цару са болесним сином јединцем (разболи се јер једног дана у шетњи „наступи на мађије“; могуће да се односи на „вилино“/„врзино коло“; прим.: И. С.), а кога отац воли „више него своју душу“, у **сан** долази „некака ђевојка“ (јунакиња бајке), каже му за лек како да излечи свога сина, пошто зна да га је управо њена мајка и „омађијала“; жели да се уда за њега чим оздрави; у *сну* даје цару савете како да лек „добави“, и то: „очи од змаја, срце од аждахе и змију крилатицу“ (СНП 1969: 214–216, овде: 214). Девојка, будућа јунакова невеста, се у сну (и у бајци) јавља у функцији „помоћника“.
- **ВД 20:** *Побратимски дарови* – бајка садржи необичан мотив о некаквом „силном човеку“ – *безбожнику*, од кога је „цијели град од њега на јадима био“ јер је чинио разна злодела; он хоће да се ожени „аждајом“ како би више зла чинио; дакле, овај *негативан лик* врши функцију „противника“ у бајци (СНП 1969: 80–82, овде: 80): „[...] Од више силе није хтио оженити се као што Господ Бог заповиједа, него науми да вјенча аждају како ће више зло чинити, [...]“

И у многим епским народним песмама често је присутна „аждаја“ као митско биће, рецимо у народној песми „Новљанин Алија и Милош чобанин“ (*Српске народне пјесме* 1–9, скупио их Вук Ст. Карацић, државно издање, Београд 1899–1902; мада се у раду не бавимо њима, овде наводимо један репрезентативан пример; свуда *истакла*: И. С.):

„А од хуке замути језеро,
А аждаје главе помолиле,
Те се чуде гласу и јауку...“

Видимо да се из више извора у народном веровању и предању може уочити да се „аждаја“ по правилу везује за *језеро*, као њеном омиљеном месту становања. Тако и српска бајка многобројним примерима потврђује да се ово митско биће најчешће налази у језерима, у којима радо обитава, чиме је показана значајна усаглашеност са раније приказаним веровањима. Она се у бајци јавља искључиво у функцији „противника“. Међутим, у литератури се ипак прави велика разлика „између змаја (небеског) и аждаје (водене), као и але“ (*цит.*: Грђић Бјелокосић, *Из народа...*, без год.: 199; уп. и: М. Филиповић, *Височка нахија...*, 1949: 203; С. Тановић 1927: 311. [ту се аждаја назива и „ламија“]; вид. и према: Радуловић 2009: 212, 229).

3.4. Хронотоп – време и место испољавања оностраних бића у српској бајци

Хронотоп, посматран као „просторно-временска оса приповедног текста“, сматра се значајним обележјем врсте. Излагање догађаја не подразумева и обавезно развијање описа у народним приповеткама. Тако се у хронотопу изразито „преламају елементи фантастике, реалистичности и хумора“ (Самарџија, *Нар. прип.*, Поговор 1999: 171–186, овде *цит.*: 179; уп. и: И. Стојановић, 2017: 165–183, овде: 176). Уношење и често присуство „хронотопа“ – времена и места испољавања митских бића – бајкама доноси нарочит ритам, оригиналност и лепоту, како је то за српске народне приповетке у својим „поетичким“ (И. С.) описима српске народне приповетке изразио и сâм Вилхелм Грим. Такође, из многих митологија широм света познато је да се на „посебним“, тзв. „лиминалним“ местима – „местима прелаза“ – у тачно одређено време окупљају разноврсна митска бића из народних веровања и предања као на својим омиљеним местима, нарочито: *виле*, *чаробнице*, *вештице*, *ђаво* и његове „нечастиве“ силе (о чему ће више бити речи у наредним излагањима, у одељку о митском бићу „ђаво“ – „нечастивом“, или „чорту“, како га још називају словенски народи; *прим.*: И. С.).

Како у српским (у Вуковим и Чајкановићевим збиркама, у збирци С. Марковић, *Приповетке и предања из Левча*, 2004, и збиркама других домаћих записивача), тако и у бројним немачким народним приповеткама, причама и бајкама (посебно из Гримових збирки)¹⁹², веома су честа преплитања разноврсних хтонских елемената, који, напореда са „демонским хронотопима“, изражавају „гранично време“: око *подне*, у „глуво доба“ ноћи, тј. „ноћу“: нешто пре или мало после „поноћи“, пре/током „свитања“, „у зору“, и сл.; дакле, у време *граничних* периода током дана или ноћи (више о томе уп.: Ајдачић 1991: 289–302; Дрндарски 2001: 88–89; Сувајџић 2010: 237–250). Временске синтагме у виду хронотопа нарочито живо покрећу „одређени хоризонт очекивања код слушалаца“, уносећи ритам и узбудљивост у ток бајке. Натприродни (фантастични) противници појављују се искључиво у „гранично време“ – тј. ноћу у „глуво доба“, а најчешће: тик пре или око *поноћи* („gegen Mitternacht“), у *поноћ* („Mitternacht“), или „између дванаест, један и два након поноћи“ (И. Стојановић, 2017: 176); све до оглашавања првих петлова, ова хтонска бића непрестано „опседају“ јунаке, нарочито: „до свитања“, или „пред зору“; обично се дању одвијају „двобоји“, и то око *поднева*; осим тога, такође се „у једноставном распону први-други-трећи дан распоређују заплети и расплети догађаја“ (цит.: Самарџија 1999: 179).

И често помињање различитих места (у времену и простору) у бајкама са домаћих простора (српскохрватских, југословенских, балканских) подразумева и појављивање разних „наднаравних“ ликова и необичних прилика, и то: на небу бораве *Бог* и *свечи*, под земљом *старац*, „педаљ-човек“ или „лакат браде“, али и покојници, тј. мртваци (углавном са епитетом „захвални“), најчешће људи умрли неприродном смрћу (цит. исто, 1997: 95; истакла: И. С.):

„Шума се везује за *звери* – животиње помагаче, гора за *виле*, пећина за *дивове*, језеро за *аждаје*, забита места за »пустинике«, *ђаво* за реку или воденицу, у дворовима живе *царев*, али и *чудесна бића* – *вештице* и *паунице*, *сиромаси* су у колибицама и кривињарама. *Змај* се појављује у најразличитијим просторима, у чардаку између неба и земље, дворцу, пећини, јер је најчешће у контакту са човеком.“

¹⁹² Вид. *ниже* четврто поглавље, потпоглавље 4.4, о „хронотопу“ – времену и месту испољавања оностраних бића у немачким бајкама (*прим.*: И. С.).

Осим што су у бајкама, али и у целокупном фолклору, чести поједини мотиви, нарочито топоси пута, раскрснице, раскршћа, рачвања пута/путева, истицање посебних узвишења, брдаш(а)ца или брежуљака (нпр. у бајци *Краварић Марко*, Ч 44 у АНП³ 1990: 309: „Старац га сад узе за руку па га изведе на један брежуљак и рече му: [...]“)¹⁹³, као и пута кроз планину (Детелић 1992: 46)¹⁹⁴, њених кланаца и теснаца, значајно је истаћи и чињеницу да се оваква места обично сматрају „нечистим“ или „хтонским“. У литератури се за наведена места наводи да имају посебан статус у српској народној епизици и прози, нарочито у „култу гроба“. Стога ћемо у каснијем излагању покушати да неке од наведених хронотопа – места у простору и времену – напоредо прикажемо помоћу еквивалентних примера у појединим репрезентативним српским, односно, немачким народним бајкама; то су места на којима се учестало појављују специфична „митска бића“, где радо бораве и по којима се несметано крећу (више о „vremeprostoru“ вид. у: Д. Ајдачић, „Demonski hronotopi i usmenoј književnosti“, 1991: 289–302, овде: 289; хронотопи су одабрани на основу учесталости појављивања на датом месту, у одређено „гранично“ време репрезентативних митских бића, како у српској, тако и у немачкој бајци, прим.: И. С.).

Проучавајући спој специфичних, махом, хтонских места и *граничног* („лиминалног“) времена и простора у сижеу српске усмене, односно, немачке народне бајке, недвосмислено се стиче утисак да се одређена, нарочито уопштено назначена места „стереотипне формулације“, углавном везују за појављивања *натприродних* и *фантастичних* митских бића, али и јунака – већином споредних. То уједно представља и заједничку одлику готово свих бајки (света).¹⁹⁵ Рецимо, поред тога што главни јунак на свом путу среће „дародавце“ и (добре, посвећене, верне) „помоћнике“, он среће и бројне (зле, моћне, пакосне, љуте) „противнике“, док се „на раскршћу“ углавном састаје са својим (*новим* или *старим*) „сапутницима“, или се од њих растаје – како би сваки од њих могао да пође својим путем (више у: И. Стојановић, 2017: 165–183, овде 176).¹⁹⁶

Такође, осим што се при помињању *воденице* уједно очекује и појављивање „ђавола“ или „вампира“ (чест мотив и хронотоп и у српским, и у немачким народним бајкама; прим.: И. С.), очекивана (стереотипна) слика у домаћој бајци, пренета из народног веровања, јесте следећа: „виле“ често и радо бораве или плешу по *горама*, *шумама* или *планинама*, где или помажу, или кажњавају јунаке у бајци (обично неког млађег момка, понекад девојку) – све у зависности од понашања или заслуга људи у односу на ова, често врло опасна и хировита „онострана“ митска бића. Другим речима, виле или награђују ако се добро опходи према њима, или кажњавају у случају да их неко увреди, а посебно у случају када им се нагази на „вилино“/„вилиноско, или „врзино коло“ (о чему је раније било речи; уп.: Карановић, 1979: 593–601; Детелић, 1989: 159–168; Ајдачић 1991: 289–302; Самарџија, 1999: 171–186; Самарџија, „Усмени жанр и јунак у семантичкој активности...“ у *Ликови усмене књижевности*, 2010: 7–27; М. Detelić/М. Илић: *BELI GRAD – poreklo epske formule...*, 2006 (напомена 79): 32; и друге студије). Стога се овакви топоси често доводе у везу са хтонским (подземним) светом, будући да се на таквим местима, у тачно одређено (*гранично*) време окупљају различита митска и митолошка бића, најчешће „хтонског“ карактера.

¹⁹³ Приповетка *Краварић Марко* овде под бр. 44. у В. Ђурић, АНП,³ 1990; за *Антологију...*, изворно преузете из: В. Чајкановић, *Српске народне приповетке*, I, Београд, 1927.

¹⁹⁴ Дobar пример за још једно „нечисто“ место („оно које се неће провалити под тежином почињеног греха“) садржана је у песми „Кумовање Грчића Манојла“ – то је „пут кроз планину (Вук II, 6), чарну гору (САНУ II, 5), или широко поље (МХ I, 44)“, дакле, то је пут кроз „пуст“, „ненастањен предео“ (Детелић 1992: 46; више о томе вид. и: И. Станковић, 2012; И. Стојановић, 2017: 165–183).

¹⁹⁵ Њихова се заједничка одлика такође огледа у појављивању *споредних* јунака, која се најчешће јављају на наведеним хтонским местима (прим.: И. С.).

¹⁹⁶ Односи се и на сва појављивања на *раскршћу*, *раскрсници*, *рачвању путева* и сл. (в. ниже, прим. И. С.).

За поједина хтонска места везују се нарочито бића попут *аждаје* – која у бајкама готово увек живи и борави у језеру; шума је најчешће станиште *демонске бабе*, која слично вештици – *скамењује* (окамењује или „камени“) људе; такође је и често боравиште *вила* (добрих, каткада и не баш тако добронамерних), али је и (као случај за себе) станиште „педаљ дугог старца“ или „педаљ старца“ – „*дуге беле браде*“ и изузетне снаге, па и необичних одлика и „волшебних“ моћи („старац беле браде“, уз варијанте: *педаљ старца*, *лакат браде* и његова „бела брада неуобичајене дужине“ у народним бајкама Словена представља, поред осталог, и „динстинктивно (демонско) обележје“; овде извор према Detelić/Ilić, 2006: RJA I 315, s. v. *bio*).¹⁹⁷

А када се *атрибут* „бели“ односи на човека, и у језику фолклора, и у писаној књижевности, он најчешће служи као одређење за „светле делове тела“ (нпр. *лице*, *образ*, *чело*, *прси*, *дојке*, *кожа*, *зуби*). Стога, и његово значење може бити метафорично „ – ’lepo u telesnom smislu’ (*belo lice*, *bele ruke*)“; односно, „’čisto’ (*duša čista i bijela*)“; уколико се односи на – „човеков морал“ (Detelić/Ilić, 2006: 32; овде курзив: М. D./М. I.).

Наведен као мотив „лакат браде-педаљ човека“ (Самарција 2010: 13)¹⁹⁸, у бајкама се често среће по забитим местима – у „планини“ или „пустињи“ (И. С.), „у некакој пећини“, као у приповетки Вук 20 (*Побратимски дарови*, СНП 1969: 80–82) – овде као *старац* „на двије дворогасте шљаке“¹⁹⁹ (исто: 80–81; свуда истакла: И. С.):

„Кад ево ти наједанпут свану у *пећини* као дан, и тушта и тама од сваке врсте људи: *црнијех*, *црљенијех* и *жутијех*, у различите хаљине обучени; а пред њима један **старац бијеле косе и браде као овца**, на *двје дворогасте шљаке*, који му рече: "који си ти?" А он му у страху одговори: "Путник из далеке земље, и ваш друг." На то му старац одговори: "Ако си наш, треба да се **побратимиш** са мном, ако желиш срећан да будеш." Он на то пристане и побратими се са старцем.“

Сличан мотив проналазимо и у следећим „женским“ приповеткама:

- **Вук 21** (*Калуђер и четири грјешника*, СНП 1969: 82–85, овде: 82) – мотив „старца беле браде“ и „беле главе“: „Био некакав богоугодни калуђер, **бијеле браде и главе**, [...]“
- **Вук 32** (*Пепељуга*, СНП 1969: 104–108, овде: 104) – поред главног мотива (претварање мајке у краву), доминантан је и мотив „старца беле браде до појаса“:

„Преле ђевојке код говеда око једне дубоке јаме, а дође **некакав старац бијеле браде до појаса**, па им рече: [...]“

¹⁹⁷ Ауторке у нав. делу (нап. 79, стр. 32) кажу да је посебан случај: „*bela/seda kosa/glava*“, када се нпр. односи на „старог човека“ („... npr. kolokvijalno: „Obeleo/osedeo, a pameti ne stekao“) – тиме се истовремено означавају „i starost i mudrost koja dolazi sa godinama“. А посебан случај представља и „*starac bele brade* (var. *pedalj starca*, *lakat brade*) iz narodnih bajki Slovena, kod koga je bela brada neuobičajene dužine distinkтивно (demonско) obeležje.“ Уп.: Detelić/Ilić, *Beli grad...*, 2006: 32; уп. извор нав. дела према овим ауторкама: RJA I 315, s. v. *bio*, у: RJA *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–XIV*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880–1952.

¹⁹⁸ Према неким тумачењима, фигуративни план, који се у процесу изградње „фантастичних светова бајке“ неутралише, приметан је и „у делокругу споредних ликова (лакат браде-педаљ човека) и при обликовању главних јунака (Биберче, Бисерко, Бибер-ага, девојке из наранце и босиљка, са звездом на челу, пасторке златних руку, златна деца итд).“ Уп.: С. Самарција, „Усмени жанр и јунак у семантичкој активности (уводне напомене)“ у *Ликови усмене књижевности*, 2010: 7–27, овде: 13.

¹⁹⁹ Могуће да ова синтагма „на двије дворогасте шљаке“ указује на вид појављивања митског бића „ђавола“ – често присутног и у српским, и у немачким народним бајкама; уп. и: „старац дуге (беле) браде“, „седи старац“ – обично као „*епифанија* Бога“ (вид. ниже у четвртном поглављу рада; прим. И. С.).

- У једној од Чајкановићевих приповедака о Краварићу Марку (Ч 44: 313, АНП ³1990), јавља се необичан назив за старца *дуге (беле) браде*: „педаљ-човек“, „лакрат-брада“²⁰⁰ – и то у доњем, „подземаљском свијету“. Ту се налази „старац лактобрада“, док се сусрет *главног* јунака са „дародавцем“, необичним „сапутницима“ или „помагачима“ најчешће одвија на *путу, раскрићу/раскрсници*, или се, пак, на таквим местима од њих – привремено или трајно – растаје (И. С.). Сличних бајки има веома много, као и приповедака са мотивом о „силним друговима“: у Чајкановићевој су они експлицитно наведени као „ортаци“ (касније изневере главног јунака), са или без имена. Ти „људски горостаси“, снажни људи попут *дивова*, у овој су бајци названи: „Таригора“ и „Кривигреда“.
- Типични бајковни описи „педаљ-човек“ или „лакрат-брада“ честе су синтагме у оваквом типу приповедака, пре свега у *словенским* бајкама.²⁰¹ (Напомињемо да се у њима обично дешава да „другови“ или „браћа“ намерно напусте свог сапутника: друга или брата, често *најмлађег* од тројице ликова (три сина, младића, царевића, краљевића, младожење, јунака, и сл.), остављајући га самог у нпр. – *јами*: „Јунака обично на горњи свет износи тица [...]. Мотив да се тица јавља као спасилац јунаков имамо најчешће у оријенталским причама“ (цит. Чајкановић; нав. према: Ђурић, АНП ³1990: 544).

Упоређујући одабране „демонске хронотопе“ у усменој књижевности (уп.: Samardžija 1986: 85–101; Ајдачић, „Demonski hronotopi...“, 1991: 289–302; Дрндарски, *На вилином вијалишту...*, 2001: 88–89; Сувајцић, „Прича о змајеубици“, 2010: 237–250), честа преплитања хтонских елемената, који стоје у чврстој вези са „ноћним“ посетама митских бића, превасходно „у глуво доба“, те њиховим боравком по различитим „граничним“ местима у одређено, „гранично“ (хтонско) време – како у српској, тако и у немачкој народној бајци – за потребе овог рада издвојили смо репрезентативне *српске* бајке (углавном из Вукових и Чајкановићевих збирки; вид. касније и немачке бајке, већином из Гримових збирки). Оне, пре свега, приказују временске „границе“ или „лиминалне“ периоде *дана*, односно, *ноћи* у виду хронотопа (примери из: СНП 1969; уп. и: И. Станковић, 2012; И. Стојановић, 2017: 165–183; *истакла*: И. С.), и то:

- (ређе) *око поднева* – Вук 4: „око подне“;
- *пред вече*, у *сумрак* или када пада *мрак* – Вук 4: „Кад буде *пред ноћ*“, „Кад буде опет у вече“; Вук 11: „ноћас“, „Кад буде пред ноћ“, и сл.;
- у „*глуво доба*“, тј. нешто *пре* или *после* **поноћи** – Вук 4: „Кад буде *испред поноћи*“, „кад буде *око поноћи*“, „до *после поноћи*“; Вук 11: „око поноћи“; али и:
- *пре* или *током свитања*, у/пред **зору**, или **кад сване** – Вук 11: „Кад *зора забели*“; Вук 4: „Кад ујутру *сване*“, односно, **ујутру** – Вук 4: „Кад буде у *јутру*“; Вук 11: „Кад буде *ујутру*“.

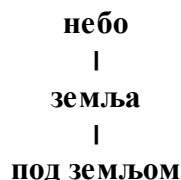
²⁰⁰ Вид. и: В. Ђурић у предговору, белешке: „О чудесним бићима и стварима“ и „Уз поједине приповетке“, АНП ³1990, овде: 544.

²⁰¹ У многим јужнословенским (српским, хрватским), али и *немачким, француским, мађарским, турским*, и другим бајкама.

- **ВД 1** (СНП 1969: 153–168, овде: 155; вид. горе код „аждаје“, прим./подвукла: И. С.): у „неко доба ноћи“, чувајући стражу крај језера које се одједном „заљуља“, брат се страшно уплаши, видевши да „нешто од средине иде управо њему“ – то је страшна аждаја са једном главом и два уха; пошто јој одсече главу и уши и ослободи се беживотног аждајиног тела, зора почиње да руди: „У том сване; [...]“

Бавећи се одликама бајке, хронотопима (*хронос* + *топос*) као просторним и временским одредницама, кретањем главног јунака кроз бајку и типологијом, значајном за сиже и саму поетику бајке, Снежана Самарџија запажа да „кретање јунака кроз простор и време“ (*време-простор*, И. С.) за саму бајку представља њену „властиту реалност“ (С. С., 1997: 88).²⁰²

Истиче се и запажање да усмена бајка највише користи „формуле простора“ за означавање времена (*хронос*), дужине или тежине *пређеног* пута, *обављеног* задатка или *савладане* препреке. Стога се *линеарност* времена „може поставити као хоризонтална оса приповедања“, па се и „формуле простора“ могу пратити у неколико смерова: јунак бајке може се кретати од једног сегмента приповедања до другог, „од села до села“ и „од града до града“ (Вук 8, СНП 1969: 40–45, овде 42: „Идући тако од села до села и од града до града најпосле дође у друго царство и у царев град, под којим је у језеру била аждаја“), али се може враћати и на *почетне*, или пак, *медијалне* позиције. При томе се „изломљена линија“ његовог кретања кроз простор у неким случајевима може „поклопити“ са „хоризонталном осом“ временских формула, а често се „организује“ и као „вертикална оса приповедања“ (*исто*, 1997: 94). С тим у вези, основна „просторна релација“ представљена је следећом једноставном схемом:

Таква се „релација“ (горе: „небо“, средина: „земља“, доле: „под земљом“) у бајкама углавном проширује увођењем нових простора између неба и земље, попут *чардака* (Вук 2: *Чардак ни на небу...*, СНП 1969: 11–14), *изнад земље*: кров замка или крошња дрвета (Вук 34: *Маћеха и пасторка*, 110–113: „она сиђе с дрвета и пође опет по шуми“, стр. 111), али и испод неког *дрвета* (Вук 22: *Копане блага*, стр. 83–85: „Онако трудан сједне испод једнога високога дрвета“, овде: 84–85). Ова се релација такође може успоставити и посредством мотива пута до „доњег света“ – кроз *јаму* или *пећину*.

Приказ неколико „женских“ приповедака из Вукових и Чајкановићевих збирки, у којима се, као засебни „топоси“, *експлицитно* појављују нека од назначених „јаких места“ која поседују изразит хтонски/хтоницини карактер и по којима се често окупљају најразличитија митска бића, дат је у Прилозима на крају рада (10. поглавље, иза Литературе), и то у форми појединачних примера топоса, односно, хронотопа, одабраних из репрезентативних српских народних бајки. То су, пре свега, следећи топоси: „јама“, „пећина“, „дустиња“, „планина“, „рекавица“, и сл. (вид. Прилог А).

²⁰² Више у: С. Самарџија, *Поетика усмених прозних облика* („Време и простор у бајкама“) 1997: 88–126.

Када је реч о свету „живих“ и свету „мртвих“, опозиција „живи-мртви“²⁰³ такође је често заступљена „на нивоу превладавања граница у »два основна типа сужеа«: човек превладава границу, посећује мртве и враћа се на овај свет; мртвац превладава границу, походи људе и враћа се назад“ (Лотман 1976: 310).²⁰⁴ Употреба „везивне формуле“ појаве „животиње-помоћника“ (чудесно) оживљава јунака, помажући му да савлада границу у простору и времену, при чему је „место“ приказано као:

- активан пејзаж и јасно назначен простор у (не)одређеном, „хтонском“ времену, најчешће: око *поноћи* или у *глуво доба* (ноћу), каткада око *поднева* или у *подне*;
- или као: *граница* („место прелаза“) која раздваја живот од смрти, мотивише и сам наставак јунаковог путовања.

Овакав сужејни тип, у ком „мртвац“ превладава границу и креће се међу живима, најверљивије доносе бајке о „захвалном мртвацу“, у којима је највише и заступљен. Главном протагонисти у бајци касније помаже онај „лик“ чије је дугове јунак отплатио и коме је омогућио да се достојно сахрани, дакле, онај човек (јунак) који је спречио да „повериоци раскопају гроб дужника“, или скину тело са вешала, чиме јунак заслужено стиче покојникову захвалност. Мотив „захвалног мртваца“ нарочито је испољен у појединим варијантама српских бајки: *Чудновата црква* (Николић СНП II: 15–42), *Краљевић* (Стојановић, *Пучке*, бр. XXXI, прештампано у: S. Basariček, *Narodne pripovijetke*, Zagreb, 1988), *Влатко и мртви* (Којанов, бр. 15), као и у свим набројаним варијантама В. Чајкановића у *Мит и религија...*, 1973: 75.²⁰⁵

Тако и место „првог сусрета“ – на путу или *поред* пута, на *раскрићу* или *гробљу*, крај *храста* или код *крчме/у крчми*, на брду код *вешала*, и сл., недвосмислено указују на покојникову захвалност, иако јунак обично ни не слуги да је његов помагач „оностран“: „Доследно, формулативно, јунак откупљује дугове покојника, а простор, тј. место првог »сусрета« јасно је означено“ (цит.: Самарџија 1997: 124). Хронотоп је у овом типу бајки конструисан на много једноставнији начин, управо из разлога што се мртвац налази међу живима. Он преузима посебну „функцију оквира“ за јунакове авантуре, имајући нарочито у виду *време* када се те радње одвијају: „у интервалу од полагања тела у гроб до повратка помоћника у свет мртвих“ (Самарџија 1997: 124–126, овде: 124).

А када говоримо о „топосу пута“, до изражаја посебно долази „место сусрета“: осим крај *гробља* или околу *гробова*, страх се тражи и на – *раскрићу*, и то обавезно ноћу („у глуво доба“), с тим што се један део варијаната са овако формулисаним хронотопом у даљем току реализује као „легендарна прича о умирању грешника и праведника“. Стога се, у овом случају, „топос гробља“ појављује само као „сигнал“, с тим што се тежиште не ставља на опозицију „живи-мртви“, већ на опозицију „грешни-праведни“. Тиме, „хронотоп постаје средство лакшег и уверљивијег обликовања дидактичне поенте“ (Самарџија 1997: 126), какву нам пружају приповетке Вук 15 (*Милостива снаха...*) и Вук 21 (*Калуђер и четири грјешника*).

---

²⁰³ Опозиција „живи-мртви“ такође заузима истакнуто место у истраживањима усмене народне традиције на српскохрватском језичком простору (прим.: И. С.).

²⁰⁴ J. M. Lotman, *Struktura...*, 1976; овде према: С. Самарџија, *Поетика усмених прозних...*, 1997: 106–107.

²⁰⁵ Николић СНП II, прештампано у другом издању 1899: 15–42; Чајкановић, *Мит и религија у Срба*, Београд, 1973; „овај/онај свет у бајкама – мртвац међу живима“, уп.: Самарџија 1997: 124–126, овде стр. 124.

Погодан пример налазимо и код Чајкановића у приповетки Ч1 (СНП I: 45; уп. и: *Бајке народа Југославије* 1, 1977), у којој главни јунак, пролазећи поред *гробља*, долази на једно „раскршће“ и наилази на мртваца кога људи не желе да покопају због неког његовог, за живота *неплаћеног* дуга (више о мотивима раскршћа и рачвања пута у бајци вид.: И. Станковић, 2012; И. Стојановић, 2017: 165–183):

„Он пође опет даље, кад али седи човек *на раскрићу*. Он и њега пита:
- »Хоћеш ли да ми будеш друг у трговини, али веран и искрен,
па све што год добијемо, па ма шта то било, да поделимо?«

(овде: *Бајке народа Југославије* 1977: 98)

Хронотоп *гробља* као „лиминалног“ места и „места прелаза“ – *rites de passage* (више у: А. van Genep, *The Rites of Passage*, 1960), као и сâм „лик мртваца“ и све у вези са последњим припремама за његов „испраћај“ на неки „други свет“ (реалистично утканог у фабулу ове приповетке), приказан је самим местом у простору – „топосом раскршћа“ (И. С.), који у метафоричком смислу представља тополошку ознаку и варијацију места сахрањивања, тј. сâмо „гробље“. Иначе, у литератури је познато да место „раскршћа путева“ кореспондира са местом на ком се најчешће налазило гробље. „Раскршће“ у овој бајци дословно је и место сусрета на коме трговац среће човека који седи „на раскрићу“ (експлицитно наведено). У каснијем се току бајке испоставља да је тај човек исти онај мртац коме је главни јунак отплатио заостала дуговања која за живота није вратио.

Народни приповедач поступно уводи читаоца/слушаоца тако вештим помињањем „нечистих места“ посредством симболичког преобликовања у оквиру фолклорног кода, будући да сиже оваквих (и сличних) приповедака сачињавају *три* догађаја, кључна за њихов ток: 1) путовања јунака, 2) победа змије, и 3) женидба царевом ћерком (освоји принцезу за жену/супругу, добије руку царева ћерке од оца-цара, и сл.).

Уједно, кружна путања ове бајке нарочито је изражена повратком јунака на место првог сусрета (са *мртвацем*), као и узајамношћу посете побратима и њихових сусрета. Управо ће „темпорална граница“ у бајци указати на „митску концепцију постморталног времена“ (цит.: Вукићевић, *Анархија текста...*, 2011: 176), и на чињеницу да главни јунак у бајци борави код *побратима* (чак) две године. Завршетак приповетке обележава „мотив трансформације јунака“ – будући да га по повратку „у горњи свет“ ни сопствена жена не може препознати (уп. и према: S. Milosavljević Milić, „Motiv katabaze i naratološki koncept sveta priče“, 2019: 451–459, овде: 454; вид. и тумачења мотива повратка мртвих међу живе протумачених као „katabazička investija“).

Посебно су за ток ове бајке занимљива нарочита одступања, као у радњи приповетке *Веран побратим* (Ч1: 45), у којој мртац у епилогу позива побратима у своје дворе (има улогу домаћина), мада га након истека од *две године* ипак „ослобађа“, тј. дозвољава да оде из његовог дома. Јунак је – по повратку из мртвих – видно измењен, тако да га ни сопствена жена не може препознати, будући да је „оседео као овца, а све које од страха које од чуда“. У овом кругу варијаната (попут приповетке *Веран побратим*, Ч1: 45), „мртац међу живима“ не угрожава људе (више о томе у: Самараџија 1997: 125).

Поред наведеног, и *време* појављивања мртваца у бајкама пре свега указује на оно „хтонско“ и „митско“ порекло јунакових помоћника: мртви искључиво „ноћу“ долазе у походе живима, док јунак испуњава потребне услове, да би се и различити светови (*горњи/доњи*) дефинитивно могли раздвојити. Још један „формулативан“ хронотоп – „у оквиру којег се реализује боравак мртвог међу живима” – налазимо и у кругу приповедака „о дечаку који тражи страх“ (и у српској, и у немачкој верзији, вид. ниже) – у којима стална потрага за страхом изнова и изнова активира „идеалну стопљеност просторно-временских одредница: »Жад би *око поноћи*, на један пут се диже *камена плоча с једног гроба* [курзиви: С. С.], земља се отвори«” (Глигоријевић, бр. VII; нав. према: Самарција 1997: 126; вид. ниже анализу [скоро истоимене] немачке бајке из збирке браће Грим у четвртном поглављу рада, прим.: И. С.).²⁰⁶

У анализи семантике кључних просторних тачака и њихове улоге у креирању митског простора у народној епизи, Мирјана Детелић у студији *Митски простор и епика* детаљно тумачи разне елементе „отвореног“ и „затвореног“ простора, као што су: **земља**, „чарна“ **гора**, „хтонична“/хтонска **вода** или „широко“ **поље** (Детелић 1992).²⁰⁷ Међутим, за разлику од земље, *вода* је најчешће двојног карактера – може бити и „чиста“ и „нечиста“. Према овим наводима, „воде“ се могу поделити на следећи начин (исто, 1992: 88; уп. и мој рад: И. Стојановић 2017: 165–183, овде: 171; свуда истакла: И. С.):

1. У религијском смислу на: „горње и доње“, „земаљске“ или „небесне“ и „хтонске“; на „Воду Сећања“ и „Воду Заборава“;
2. У култном смислу на: *чисте* и *нечисте*;
3. У обредном смислу на: *либације*, *лустрације*, *критење*;
4. У магијском смислу на: *живе* и *мртве* воде.

Имајући у виду да се земља и *чиста* вода проваљују и избацују „грешне кости“, оне се (пре свега) јављају и као „увређена божанства“, а не искључиво као елементи или (митска) бића која желе да се освете, као нпр. „авети“, „вампири“, и њима слична бића. Злочини који такву њихову реакцију изазивају истог су типа, као што су: „чедоморство“, „увреда“, „убиство родитеља“, „родоскрвнуће“, „злоупотреба кумства“, па је овде значајно истаћи да се сви редом дешавају у оквиру породице. Стога и „хтоничне воде, за разлику од *чистих*“, постаће „активне“ тек у тренутку када приме нечистог мртваца – „чак и његову *душу*“, и у стању су да понесу „доказе његовог злочина“ (Детелић, 1992: 45–46; свуда *истакла*: И. С.).

---

²⁰⁶ А. Глигоријевић, *Из душе народне*, Београд 1897; нав. према: Самарција 1997: 126. (курзив: С. С.)

²⁰⁷ Више у: М. Детелић, 1992, (земља): 42–56, (поље): 44–46, 118–126, (гора): 57–88, (вода): 88–110, итд.

4. МИТСКА БИЋА У НЕМАЧКИМ НАРОДНИМ БАЈКАМА

„Keine andere Dichtung versteht dem menschlichen Herzen
so feine Dinge zu sagen wie **das Märchen**.“²⁰⁸

(Johann Gottfried von Herder)

Као у претходном поглављу, у ком су по критеријуму присуства, атрибуције и функција приказана поједина митска бића (виле, змајеви, аждаје, але, ђаво, итд.) у репрезентативним бајкама из збирки српских народних приповедака, у овом поглављу ћемо, по истом принципу, представити митска бића у немачким народним бајкама, која смо, на основу њихове репрезентативности и учесталог појављивања у немачкој бајци, сматрали најрелевантнијим.

4.1. Врста и подела

Како све бајке почивају на једноставној основној схеми (јунак/јунакиња мора да преброди егзистенцијалну кризу, на свом путу обично среће и суочава се са моћним, чудесним, углавном натприродним „противницима“, које он/она мора да победи и на тај начин сачува сопствени живот или оствари жељени циљ), тако и у немачкој бајци, на типичан, али и себи својствен начин, делују одређени типови бајковних ликова (дедељени према значају улога): *помоћник – противник* (прим.: И. С.)

Као у српским, и у немачким народним бајкама заступљена су бројна митска бића (најчешће митолошког порекла), односно, „диморфна бића“ људског порекла попут **змајева** (*Drachen*), **дивова** (*Riesen*) **сирена** (*Nixe, Wassernixe*, и сл.), **ђавола** (*Teufel*) и **вештица** (*Hexe*), али и *људска* бића, која су у блиској вези са демонолошким (демонским) и хтонским светом митских бића, попут **чаробњака** и **чаробница** (*Zauberer/Zauberin, Hexenmeister/-in*), **пророчица** и „**мудрих жена**“ („die weisen Frauen“), које углавном испуњавају „делокруг помоћника“. Слично српској, и у немачкој (народној и уметничкој) бајци митска бића играју посебно значајну улогу када је реч о развоју радње и о односу према главном јунаку; с друге стране, често се појављују и у знатно другачијем контексту.

У зависности од начина карактеризације, типа сижеа и жанровске специфичности бајке, **патуљци** и разни **вилењаци** (слично вилама) могу бити двојак приказани због своје изразито „амбивалентне природе“, дакле, могу бити љубазна и пријатељски настројена бића, а истовремено могу имати функцију противника главном јунаку; у немачким народним бајкама, **змајеви** и неке друге немани, попут **цинова** и **дивова**, по правилу су приказани као изузетно *зла* и *опасна* „чудовишта“. Ова се тврдња нарочито односи на „ђаволе“ и „вештице“.

У већини немачких народних бајки оваква (најчешће) „натприродна“ митска бића представљају изазов за јунаке и јунакиње, који морају да се суоче са њима, како би се изборили за своје циљеве и на крају победили зло – које се на сваком кораку јунаковог путовања (у свет) силовито намеће. Главни јунаци на својој страни такође могу имати и чудесне, *моћне* помагаче (о чему ће највише бити речи у потпоглављу 4.3: Делокруг и функција, *вид. ниже; прим. И. С.*).

---

²⁰⁸ Јохан Готфрид фон Хердер (1744–1803): „Ниједна друга поетика није кадра да људском срцу искаже толико лепих ствари, као што то уме **бајка**“ (*прим./прев./горе истакла: И. С.*).

Када је реч о митским бићима као бајковним ликовима који обично воде порекло из (германске) *митологије*, према називима, врсти и њиховој подели, као и њиховом појављивању у немачкој бајци, издвајају се:

- *виле* = (die) **Feen** (енг.: *fairy*) и *водене виле* = (die) **Nixe** и (die) **Wassernixe** (нарочито у Гримовим бајкама; вид. ниже);
- *вилењаџи* = **Wichtel, Wichtelmänner, Elfen**;
- *водени духови* = **Wassergeister**;
- *патуљџи, човечуљџи*, односно *мали људи* (шумски или подземни) = **Zwerge, Erdmännchen** (живе испод земље), **Männlein** (обично у шуми: „im Walde“) или **Männchen** (*човечуљџи, малени људи, сићушна створења*)²⁰⁹, а нарочито (као издвојен случај у немачкој народној бајци) – јединствена врста „патуљастог чаробњака“ по имену „**Rumpelstilzchen**“ (у истоименој, по много чему специфичној Гримовој бајци; вид. ниже, прим./истакла: И. С.), и бројна друга бића, типична за немачку народну бајку (о којима је у овом поглављу највише реч).

С друге стране, многи ликови потичу и из традиционалних друштвених структура, рецимо: „принц“ или „принцеза“ као главни јунаци („носиоци“ радње у многим немачким бајкама), „маћеха“ као противница слична вештици, и сл.

ВИЛЕ: Као и у српским, и у немачким народним бајкама *виле* спадају међу најфреквентнија митска бића, углавном „омиљена“ (у зависности од њихове улоге у бајци). Обично су описане као *крхке, лепе жене са крилима* (поседују моћ и умеће летења). У многим причама и бајкама немачког народа, виле помажу јунацима и јунакињама у њиховим авантурама и дају им „чаробне“ (магичне) предмете.

Виле углавном играју улогу „помоћника“, иако ни то не мора да важи за сваку немачку бајку (нарочито код Гримових, вид. ниже: И. С.), будући да су у неким бајкама приказане као врло злобне, пакосне и довитљиве, па се јунаци морају суочавати са њима као са изузетно опасним и осветољубивим „противницама“. Према томе, промене њихових улога су могуће, иако су (ипак) ретке. У овом случају, улоге се смењују између помагача и противника, као на пример у чувеној бајци браће Грим, **КНМ 50: Dornröschen** (*Успавана лепотица* или *Трнова Ружица*), у којој би „тринаеста вила“ – заправо „пророчица“, тј. „мудра жена“, као таква, требало да има улогу помоћника/помоћнице (Гримови свих тринаест вила дословно именују синтагмом „мудре жене“ = „die weisen Frauen“²¹⁰, не наводећи нигде у бајци немачку реч за вилу = die *Fee*; вид. ниже, прим./прев.: И. С.); ипак, она ће у каснијем току бајке, будући „увређена“ (јер није позвана на велику прославу поводом принцезиног рођења – „ein grosses Fest“), постати управо своја супротност и преузети улогу „противнице“ – злобне попут вештице.²¹¹

²⁰⁹ Нарочито чести у бајкама браће Грим (вид. ниже; прим.: И. С.).

²¹⁰ Цит. из бајке КНМ 50: „Er ladete nicht bloss seine Verwandte, Freunde und Bekannte, sondern auch die weisen Frauen dazu ein [...]“. Превод: „Он није позвао само своје рођаке, пријатеље и познанике, већ и *мудре жене*...“ (прим./прев./свуда подвукла: И. С.).

²¹¹ Уп.: Grimm КНМ 50 (1947; 2003. и сл., уп. нав. литературу); уп. и: <https://www.maerchenatlas.de/deutsche-maerchen/grimms-marchen/dornroeschen/>; **Dornröschen** (последњи приступи: 25. 03. 2023).

Стога бисмо већ на овом месту као, чини се, нарочито значајан податак, указали на сазнање до ког смо дошли приликом изучавања и трагања за експлицитним називима за одређена митска бића у немачким народним бајкама: ово се искључиво односи на податак да готово ниједна друга бајка браће Грим (изузев једне, која има *хришћанско* тумачење, уп. КНМ 2 *Marienkind*; прим.: И. С.) **не садржи** појављивање „вила“ под (општим) појмом „(die) Fee“, мада се она као „чудесно биће“ јавља у разним другим облицима и под другачијим називима, и то у виду *водене виле* = „die Nixe“ или „die Wassernixe“ (у само две „Zaubermärchen“ код Гримових):

- **КНМ 79: Die Wassernixe** – *Водена вила* (или *Сирена*) и
- **КНМ 181: Die Nixe im Teich** – *Сирена/Водена вила у језерцету* (више о вилама у немачким народним бајкама вид. ниже у овом поглављу; прим.: И. С.).

Међу врло специфична митска бића различитих имена и врста, која се у немачким народним бајкама веома често појављују под различитим називима и у бројним облицима, првенствено је „патуљак“ = *der Zwerg(-e)*. Зато бисмо у оквиру следећег потпоглавља на примеру овог митског бића приказали не само разноврсност у називима, врстама и (типичним) атрибутима, већ и у начинима његовог појављивања у немачкој бајци (нарочито у КНМ из збирки бајки браће Грим).

4.2. Називи и атрибути митских бића у немачкој народној бајци

У немачким народним бајкама, које су записиване и сакупљане још од 18. века, приметно је преплитање мотива пореклом из изворне немачке митологије са представама хришћанског народног веровања. Тако су **патуљци** махом приказани као „малена бића“ са дугом (белом) брадом и шеширом, који вредно раде у рудницама, или по шумама.²¹²

Патуљци се у немачкој бајци углавном појављују као вредни, радни и поштени *човечуљци*, а понекад (воле да) помажу јунацима у њиховим авантурама, односно, јунакињама у њиховом избављењу од (сујетне, зле) *краљице* у лику „маћехе“, као у чувеној бајци о „Снежани и седам патуљака“ = „die sieben Zwerge“ у **КНМ 53** (назив бајке: *Schneewittchen*, тип АТУ: 709).

Честа су и разноврсна преплитања, као и паралеле са: *гоблинима* – **Kobolde**, *вилењацима* – **Wichtel** и **Elfen**, *кућним духовима* – **Hausgeister**, као и посебном врстом „кућних духова“, са *гномима* – **Heinzelmännchen**²¹³, који су налик (слатким) кућним човечуљцима (приметне су и извесне примесе савремене тривијализације). У Гримовим бајкама, патуљак пре свега поприма управо онакав изглед какав ми данас сматрамо типичним. Дакле, он је: „мали старац“, дуге (каткад: *беле*) браде, са шиљастим (шпицастим) шеширом на глави.

---

²¹² Уп. изворе (посл. приступи: март/април 2023): <http://www.maerchenlexikon.de/lexikon.htm>;
https://www.zebis.ch/sites/default/files/teaching_material/grimm-maerchen.pdf

<http://www.maerchenatlas.de/niszellaneen/marchenforschung/aarne-thompson-index/> (стални приступи).

²¹³ „Heinzelmännchen“ (изговара се: „Хажнцелменхен“) су посебна врста митских бића (малих створења), сличним *патуљцима*, или *вилењацима*, која се углавном појављују у причама повезаним са градом Келном у Немачкој. За „мале кућне патуљке“ се каже да управо они током ноћи обављају све кућне послове становника града Келна, тако да они могу да се одмарају и разоноде током дана (прим./прев./свуда подвукла: И. С.).

И једна од (несумњиво) најпопуларнијих бајки које говоре о „патуљцима“, свакако је чувена КНМ 53: *Schneewittchen* (преведено на српски: *Снежана и седам патуљака*). Попут својих митолошких предака, **седам** патуљака приказани су у бајци као вредни радници: *рудари* и *копачи*, трагаоци за благом, разног полудрагог и драгог камења. Ипак, патуљци у немачкој бајци (највероватније због своје „амбивалентности“, слично *вилама* – њиховим особинама и карактеристикама, и другим митским бићима, амбивалентним по својој природи) могу играти *две* различите улоге: они су или пријатељски настројени „помагачи“ главном јунаку/јунакињи, или су изразито пакосни и злонамерни „противници“ (вид. ниже *преглед ликова*). С друге стране, њихови поступци и настојања нису потпуно разјашњени: када су у функцији помоћника, патуљци (човечуљци, „мали људи“) су веома благе природе. У наведеној бајци, приказани су као брижни и љубазни помагачи *љупкој* и *лепој девојци*, коју прогони зла маћеха – сујетна краљица и опасна „чаробница“/„вештица“.

Међутим, за разлику од чувених „седам патуљака“ код којих борави Снежана – тамо „*iza sedam brežuljaka*“ (вид. прев. у: *Najlepše bajke braće Grim* 2012: 175–186, овде: 179), односно, „*iza sedam gora*“ (прев. је мој: И. С.), патуљак Гримове бајке **КНМ 161** (*Schneeweißchen und Rosenrot* = *Снежана и Ружица*), по изгледу и појави описан на очекиван начин (сличан уобичајеној представи о његовом „патуљастом народу“) – у овој је бајци потпуно другачијег карактера: према љубазним, добронамерним девојчицама/девојкама, спремним да помогну свакоме у невољи, он је изразито нељубазан, сумњичав, пакостан и злобан, крајње незахвалан. Овај патуљак игра улогу „чаробњака“ – бацио је „чини“ на краљевог сина и будућег Снежаниног мужа (преобраћеног у медведа; прим.: И. С.).

Такође, и у специфичној Гримовој бајци **КНМ 55** – *Rumpelstilzchen*, комбинована су два мотива, и то: „Румпелстилски“ или „*Rampstilskin*“ (исто, превод у: *Grim* 2012: 196–200) има „магичне“, „чудотворне“ моћи које му омогућавају да сакупи благо, будући да уме да испреде „сламу у злато“ (и тако спасе лепу млинаруву кћи). С друге стране, он хоће да узме дете („новорођенче“) младој краљици (више о томе, вид. ниже; прим.: И. С.).

И у бајкама **КНМ 39**: *Die Wichtelmänner* (*Вилењаци*) и **КНМ 182**: *Die Geschenke des kleinen Volkes* (*Дарови малих људи/малог народа*) ова се митска бића појављују као патуљци у великим заједницама (читава народ) који изузетно подсећају на „вилењаке“, односно – „елфе“ („*die Elfen*“). Ипак, приликом проучавања значајним за наш рад, приметили смо да браћа Грим не користе у великој мери посебне називе за оваква „малена бића“, рецимо, одреднице попут: „*(die) Zwerge*“ (*патуљци*) или „*die Kobolde*“ (*гоблини*); у њиховим забележеним народним бајкама ипак се чешће среће (дословно преведена синтагма) „мали мушкарци и жене“ = „*kleine Männer und Frauen*“. Дакле, различити описи природе самих патуљака – њихово збијање шала, љубав према поклонима, музици и плесу, те згртању најразноврснијег блага, изразито подсећају на приче о *ирским* елфима и вилењацима = „*Fingerhütchen*“ (*Вилењаци* – сама реч иначе значи: „напрстак“ [напрстци за шивење]; [енг.]: „*thimble*“; можда је одговарајуће превести и као: „малена бића попут напрстака“; прим./прев.: И. С.).²¹⁴

---

²¹⁴ Ова бајка потиче из збирке Т. К. Крокера, *Вилинске легенде и традиције јужне Ирске* (Thomas Crofton Croker, *Fairy Legends and Traditions of the South of Ireland*) из 1825, а браћа Грим су ову збирку *ирских* бајки на немачки превели и објавили већ 1826. Сличну причу унели су и у 6. издање својих *Дечјих и домаћих бајки* (КНМ, 1850) на место бр. 182 (КНМ 182) под називом: *Die Geschenke des kleinen Volkes* (*Дарови малих људи*). Уп. и: <https://www.maerchenatlas.de/deutsche-maerchen/grimms-marchen/die-geschenke-des-kleinen-volkes/> (приступи: феб., март 2023. и раније).

Различити називи и атрибути „малених људи“ – *патуљака, човечуљака*

Die Zwerge

У бајкама браће Грим „патуљци“ под појмом „*der Zwerg*“/„*die Zwerge*“ нису чести: од само четрнаест *патуљака, вилењака* или „малих подземних човечуљака“ = (der) **Zwerg(e), Wichtel**“ и/или **Wichtelmänner, Erdmännchen** и сл. (већином у Гримовим бајкама), скоро половина овог броја „појављује“ се већ „иза седам гора“ у бајци о Снежани и „седам патуљака“ – *седам* вредних и племенитих патуљака у функцији „помагача“ (углавном задужени за Снежанино избављење од зле маћехе/краљице/вештице); митска бића „патуљчице“ (патуљци женског рода) не садржи ниједна бајка у збиркама браће Грим. Неки патуљци у појединим Гримовим бајкама су „смежурани“ облици некадашњих моћних митских бића славне традиције, у бајци представљени као „смешни потомци великих патуљака“ у сагама о боговима и херојима, где су радили као ковачи и драгуљари у рудницима („*Schmiede und Geschmeideproduzenten*“), носили огртаче и плашпове за невидљивост, или „капе невидимке“ („*Tarnkappen*“) и најчешће били чувари *злата* („*Gold*“) или других драгоцености.

У немачким бајкама „мали људи“ – *патуљци, човечуљци, вилењаци, коболди, кепеци* – имају различите називе, које ћемо овде прегледно покушати да набројимо и прикажемо на примерима у следећим бајкама, овде углавном из Гримових збирки (КНМ):

- ❖ **der Zwerg** (*die Zwerge*), **das Zwerglein** = *патуљак (патуљци), патуљчић(и)* – под овим називом *експлицитно* се јављају у следећим бајкама (превод цитата из бајки је мој, осим ако је другачије назначено, цитате свуда истакла: И. С.):

- **КНМ 19:** *Vom dem Fischer und seiner Frau (О рибару и његовој жени; ATU: 555):*

- „[...] von dem allergrößten *Riesen*, der war zwei Meilen hoch, bis zu dem *allerwinzigsten Zwerg*, der war so groß wie mein kleiner Finger.“

(Превод: И. С.): „[...] од највећег дива, који је био висок две миље, до најсићушнијег патуљка, који је био величине мог малог прста.“

- **КНМ 25:** *Die sieben Raben (Седам гавранова; ATU: 451):* „ein Zwerglein...“ („патуљак“, „патуљчић“) или „Der Zwerg sprach“ („Патуљак је рекао...“), итд.

- **КНМ 53:** *Schneewittchen (Снежана и седам патуљака; ATU 709):*

- „Als es ganz *dunkel* geworden war, kamen die Herren von dem Häuslein, das waren **die sieben Zwerge**, die in den Bergen nach Erz hackten und gruben.“

(Превод: И. С.): „Кад се потпуно *смркло*, дошли су власници кућице, а то су били *патуљци*, њих *седморица*. Они су копали и вадили руду по планинама.“

(Превод: *Najlepše bajke braće Grim*, 2012: 177): „Kad se sasvim *smrklo*, dođoše *domaćini*. Bila su to *sedmorica patuljaka*, koji su u *planini* kopali i *vadili rudu*.“

- „*Die sieben Zwerge zündeten ihre sieben Lichtlein an.*“
(Прев. И. С.): „*Седам патуљака је упалило седам својих светиљки.*“
(или прев. *исто*, 2012: 177): „*Oni zapališe svojih sedam malih sveća, [...].*“
- **КНМ 97:** *Das Wasser des Lebens* [*Вода живота*; свуда прев.: И. С.]: 302С*, 303, 329, 400, 440, 451, 513, 516, 518, 531, 550, 551, 552А, 567, 590, 706, 707, 780). Патуљак ове бајке постаје пријатељски наклоњен(и) помагач уколико се и према њему љубазно поступа и предусретљиво понаша (обично бивају кажњени они који су нељубазни према њему: или се оглуше о његов савет – не послушају га, или уопште не желе да га саслушају (уп. и: *Бајке браће Грим* у преводу на енглески: *The Fairy Tales of the Brothers Grimm*, Constable, 1909).
- **КНМ 110:** *Der Jude im Dorn* (*Јеврејин у трњу*; ATU 592):
  - „»Höre«, sagte **der Zwerg**, »ich bin *ein armer bedürftiger Mann*, schenke mir deine drei Heller: ich kann nichts mehr arbeiten, du aber bist jung und kannst dir dein Brot leicht verdienen.« Und weil der Knecht *ein gutes Herz* hatte und *Mitleid* mit dem Männchen fühlte, so reichte er ihm seine drei Heller und sprach »in Gottes Namen, es wird mir doch nicht fehlen.«

(прим./прев.: И. С.): „»Слушај«, рече **патуљак**, »ја сам један јадни, сиромашни човек, поклони ми своја три гроша: не могу више да радим, а ти си млад и лако зарађујеш за хлеб.« И пошто је слуга био доброг срца и саосећао са овим *човечуљком* [дословно: „малим човеком“], дао му је своја три гроша и рекао: »За име Бога, нећу пропасти« или: »ма, неће ми зафалити«;
- **КНМ 161:** *Schneeweisschen und Rosenrot* (ATU 426) – *патуљак* („мали човек“, *човечуљак*, *кенец*) је у овој бајци представљен као неотесан, веома нервозан и хировит „човечуљак“; изразит је *противник* (антагониста) девојчицама, главним јунакињама: Снежани и Ружици – „*Schneeweißchen*“ und „*Rosenrot*“. Он је врло *незахвалан* и *груб* према девојчицама, назива их чак погрдним именима (углавном именима неких животиња, попут: „глупе гуске“, и сл.), и то одмах након што га избаве из неке невоље у коју сам „упадне“, иако му оне помажу да ишчупа своју браду заглављену у деблу (претходно хоће да га понесе у своје станиште); он се и иначе према људима опходи с неповерењем и гађењем (*прим.*: И. С.):
  - „»Wo gehst du denn hin, lieber Bär?« fragte Schneeweißchen. »Ich muß in den Wald und meine Schätze **vor den bösen Zwergen** hüten: im Winter, wenn die Erde hartgefroren ist, müssen sie wohl unten bleiben und können sich nicht durcharbeiten, aber jetzt, wenn die Sonne die Erde aufgetaut und erwärmt hat, da brechen sie durch, steigen herauf, suchen und stehlen; was einmal in ihren Händen ist und in ihren Höhlen liegt, das kommt so leicht nicht wieder an des Tages Licht.«“

(Превод И. С.): „»Па куда ћеш, медо драги?« упита Снежана. »Морам да одем у шуму и заштитим своје **благо од злих патуљака**: зими, када је земља потпуно смрзнута, они морају остати доле и не могу се пробити до горе, али сада, када је сунце одмрзло и загрејало земљу, пробијају се и

пењу, траже и краду; оно што једном доспе у њихове руке и што се нађе у њиховим пећинама, то више неће тако лако поново угледати светлост дана«.

- „Als sie näher kamen, sahen sie **einen Zwerg** mit einem alten, **verwelkten Gesicht und einem ellenlangen, schneeweißen Bart**. Das Ende des Bartes war in eine Spalte des Baums eingeklemmt, und der Kleine sprang hin und her wie ein Hündchen an einem Seil und wußte nicht, wie er sich helfen sollte. Er glotzte die Mädchen **mit seinen roten feurigen Augen an** und **schrie**. »Was steht ihr da! Könnt ihr nicht herbeigehen und mir Beistand leisten?« »Was hast du angefangen, **kleines Männchen?**« fragte Rosenrot.“

(Превод И. С.): „Кад су се приближиле, угледале су *патуљка старог, смежураног, усахлог лица и дугачке, снежнобеле браде*. Крај браде се заглавио у пукотину дебла, а мали је скакутао тамо-амо попут штенета на повоцу, не знајући како себи да помогне. Својим *црвеним ватреним очима* зурio је у девојке и вриснуо: »Шта стојите ту! Зар не можете да дођете и помогнете ми?« – »Шта си хтео да урадиш, мали човече?«, упита га Ружица.“

- **КНМ 166:** *Der starke Hans* (*Снажни Ханс*; АТУ: 650А; или 301В; од 3. издања 1837. на позицији бр. 166): „der boshafte Zwerg“ („злочести патуљак“); „Der Zwerg forderte aber zum drittenmal“ („али патуљак је захтевао и трећи пут“; под истим типом бајке наведен још један пример; у бајци се појављује и још једно митско биће: „див“ (*Riese*) у КНМ 90 (*Der junge Riese – Млади див*);²¹⁵
- **КНМ 175:** *Der Mond* (*Месец*; АТУ 1334 – иако ова прича не спада у „Zaubermärchen“, наводимо је јер се и у овој „легенди“ помињу и **патуљци** („der Zwerg“, „die Zwerge“), и **вилењаци** („die Wichtelmänner“):

- „Die *Zwerge* kamen aus den Felsenhöhlen hervor, und die *kleinen Wichtelmänner* tanzten in ihren roten Röckchen auf den Wiesen den *Ringeltanz*.“²¹⁶

❖ **Erdmännchen** – *човечуљци* (обично под земљом): вредни, радни патуљци, гноми (енг. „gnome“ – *The Gnome* [fairytale]) у бајкама:

- **КНМ 91:** *Das Erdmännchen* (1857; АТУ: 301А; бајка у оригиналу на доњоњемачком дијалекту (на крајњем северу, „Plattdeutsch“): *Dat Erdmänneken*; друго се значење у преводу односи на животињу „меркат“, прим. И. С.).

²¹⁵ Уп.: <http://www.maerchenlexikon.de/at-lexikon/at650A.htm> (приступи: од 2007. до данас; 30.03. 2023).

²¹⁶ „Патуљци изађоше из својих пећина у стенама, а сићушни вилењаци плесаше по ливадама у колу, обучени у своје црвене мантилиће.“ (Или: „Патуљци су изашли из пећинских стена, а (малени) вилењаци су на ливадама играли колу у својим црвеним мантилчићима.“ (прев.: И. С.)

- **КНМ 113:** *Die beiden Königskinder* (1857; ATU: 313C; првобитно на доњонемачком: *De beiden Künigeskinner*²¹⁷; ово је пример бајке типа „магично бекство“ – „Magische Flucht“, ATU 313): „младић“ (главни јунак) потпада под власт (неког *злог*) противника са натприродним способностима и моћима, који му поставља низ нерешивих задатака (немогући задатак/-ци), због чега му у случају неуспеха прети смрћу; ипак, супротно очекиваном, главни јунак пролази кроз сва искушења и решава све постављене задатке, али противник не одржи своју реч и дато обећање: да ће му, у случају да успешно обави све задатке, дати руку своје ћерке (принцезе); јунак некако успе да избегне даље додатно постављене препреке уз помоћ чудесних (магичних) моћи и освојених чаробних/чудесних предмета, или захвалних животиња:

- „Da kamen sogleich *viele, viele Erdmännchen* hervor und fragten, was die Königstochter befehle.“

(Превод): „Одмах је изашло много, много *човечуљака* испод земље који упиташе шта је то краљева кћи наредила.“

- ❖ **Männlein, Haulemännchen** – различити „човечуљци“, углавном бораве у малој кући/кућици у шуми („im Walde“); реч садрже многе Гримове бајке (овде издвајамо само неке примере међу многобројним; свуда истакла: И. С.):

- **КНМ 13** (1857; AT 403B): *Die drei Männlein im Walde* (*Три човечуљка у шуми*): „Als es in den Wald kam, sah es ein kleines Häuschen, daraus guckten drei kleine *Haulemännchen*.“ = „Када је ушла у шуму, угледала је једну кућицу, из које су вирила три мала (несташна) човечуљка.“; „... wie es die kleinen Männlein dem Mädchen geschenkt hatten.“ = „... као што су то девојци поклонили *човечуљци*...“;
- **КНМ 28** (1857; AT 780): *Der singende Knochen* (*Распевана кост*): „Und als der jüngste ein Weilchen gegangen war, so trat ein kleines Männlein zu ihm.“ = „А кад је најмлађи мало одмакао, приђе му један *човечуљак* („мали човек“)“; „Er dankte dem Männlein“ – „Захвалио се човечуљку“; „von dem guten Männlein“ – „од доброг човечуљка“, (итд.);
- **КНМ 64** (1857; AT 571) *Die goldene Gans* (*Златна гуска*): „ein altes graues Männlein“ = „стари седи човечуљак“; „[...] und danach sprach das Männlein: »Weil du ein gutes Herz hast und von dem Deinigen gerne mitteilst, so will ich dir Glück bescheren. Dort steht ein alter Baum, den hau ab, so wirst du in den Wurzeln etwas finden.« Darauf nahm das Männlein Abschied.“ = „А онда човечуљак рече: »Пошто имаш добро срце и радо даш од свога другоме, желим те учинити срећним. Тамо је једно старо дрво, посети га и наћи ћеш нешто у његовом корену«. Онда је човечуљак отишао.“; (итд.).
- **КНМ 166** (1857; AT: 301A, 650A): *Der starke Hans* (*Снажни Ханс*; име је код нас обично преведено као „Јован“; прим.: И. С.): „das kleine unscheinbare Männlein“ – „неупадљиви мали човек/човечуљак“, (итд.).

²¹⁷ У првом издању под насловом: *Die beiden Künigeskinner*, у другом издању објављена са нешто измењеним насловом: *De beiden Künigeskinner*. Уп. и: <https://www.maerchenatlas.de/deutsche-maerchen/grimms-marchen/die-beiden-koenigskinder/> (приступи: 01. 03. 2023. и раније).

❖ **Rumpelstilzchen** – „Вилењак“ (посебна врста „човечуљка“ – *вилењака*; изговара се: „Румпелштилицхен“; прим.: И. С.) у специфичној Гримовој бајци (објављене још у првом издању Гримове збирке КНМ из 1812; сматра се једном од најпознатијих народних приповедака немачке књижевности):

- **КНМ 55** (АТ: 500): **Rumpelstilzchen** (*Румпелстилскин*, „Rampstilskin“, в. превод у: *Najlepše bajke braće Grim*, 2012: 196–200) – већ и само име овог **вилењака**, „Rumpelstilzchen“-а (наслов истоимене бајке, негде преведен на српски: *Цвилидрета* или *Вилењак*) приказује овог човечуљка као типичног представника „заједљивих“ патуљака (за разлику од „патуљака-помоћника“ у *Снежани и седам патуљака*, И. С.). Он је посебна врста „гоблина“ (човечуљка, вилењака) у овој (не само по наслову) специфичној бајци браће Грим; име човечуљка из шуме је непостојеће (измишљено, сковано). Он је „вилењак-побуњеник“: наступа *подругљиво, завидно, неотесано* („бунција“, „ругалица“, „Кревељко“ или „Неотесанко“; прим./прев.: И. С.). Бајка говори о „патуљку Rumpelstilzchen“-у („Цвилидрети“), који најпре помаже лепој девојци, ћерки сиромашног „млинара“ (касније, *краљици*) у великој невољи: да цару испреде „злато од сламе“; заузврат захтева њено обећање да ће му предати своје прворођено дете („помоћник“ ради сопствене користи; И. С.), она под присилом то и обећа; захваљујући својој довитљивости, успева да ипак задржи своје новорођенче.

Садржај (укратко): Сиромашни „млинар“ (*воденичар* – „Müller“ [на почетку бајке каже се да је „млинар био сиромашан, али је имао прелепу ћерку“])²¹⁸ једном се приликом, како би поправио свој углед, непромишљено похвали цару како има ћерку која уме да „испреде злато од сламе“ = „Ich habe eine Tochter, die kann Stroh zu Gold spinnen.“ = „Имам кћи која уме да испреде сламу у злато.“ Краљ, коме се то веома допало (што из знатижење, што из похлепе), заповеда млинару да доведе ћерку на двор да се и сам увери у то њено „умеће“ („Das ist eine Kunst, die mir wohl gefällt...“); у томе јој помаже један чудни патуљак-човечуљак; касније, како би млада краљица задржала своје дете, треба да погоди име овог необичног човечуљка-вилењака, када за три дана дође „по своје“; она шаље свог гласника („der Bote“) да иде по свету и прикупи сва имена која на свету постоје; набраја их пред чудним вилењаком (најпре *помоћником*, касније *противником* – специфичност ове бајке, И. С.), како не би морала да одржи дато обећање и овом, помало застрашујућем човечуљку, преда своје дете; међутим, то јој два пута не успева (вилењак се ипак смилује, те добија од њега три дана да покуша да ипак погоди његово име); срећом, пре доласка по дете по *мрећу* – и последњи пут – гласник чује у шуми необичног човечуљка како се пред својом кућицом церека и радује одласку краљици „прекосутра“ („übermorgen“) по своју „награду“ (краљичино прворођенче); док плеше крај ватре, у стиху изговара своје право име („[...] , dass ich Rumpelstilzchen heiss“); захваљујући томе што слуга све чује и о свему одмах обавести краљицу, она „погоди“ вилењаково необично име и успева да задржи своје прво дете:

„»Heute back ich,
Morgen brau ich,
Übermorgen hol ich der Königin ihr Kind:
Ach, wie gut ist, dass niemand weiss, dass ich **Rumpelstilzchen** heiss!“²¹⁹

²¹⁸ Es war einmal ein Müller, der war arm, aber er hatte eine schöne Tochter. = „Био једном један воденичар који је био сиромашан, али је имао лепу ћерку.“ (прим./прев.: И. С.)

²¹⁹ (прев./истакла: И. С.): „Данас печем / Сутра кувам / Прекосутра ћу донети краљичино дете; О, како је добро што нико не зна да моје име **Румпелштилицкин** је!“; (у лат. преводу, Grim 2012: 199): „Uzeću joj dete prvo koje joj se rodi / Ako ime moje u tri dana ne pogodi. / Ah, kako divno je / Što niko ne zna da **Rampstilskin** moje ime je!“

❖ **Wichtelmänner** – вилењаци, патуљци, човечуљци (у бајкама браће Грим):

- **КНМ 39:** *Die Wichtelmänner (Patuljci*: Prva bajka; Druga bajka; Treća bajka – вид. превод у: Браћа Grim, *Najlepše bajke*, 2002: 112–115; или [овде само прва бајка]: *Dva čovečuljka*, 2012: 144–145): под овим насловом сумиране су три кратке приче/бајке у збиркама бајки браће Грим; у њима је оживљено *старо* народно веровање у сићушне (углавном *невидљиве*) „кућне духове“. Најпознатија је прва бајка: „човечуљци“ (малена и вредна бића, *патуљчићу*; жена за њих каже да су их „мали људи“ учинили богатим) помажу сиромашном обућару (шустеру) у његовом послу; друга прича је сродна бајци (Grimm) *Die Geschenke des kleinen Volkes (Дарови малих људи)*, док се трећа, и најкраћа, бави мотивом „замењеног детета“ = „Wechselbalg“. Све приче, посебно трећа, показују сродност са ирским бајкама о вилењацима (о чему је раније било речи; прим.: И. С.).²²⁰ Бајке са првобитним поднасловима изашле су у том облику само у првом издању (1812) Гримових збирки КНМ (*Дечије и домаће бајке*):
  - „Als es **Mitternacht** war, da kamen *zwei kleine, niedliche nackte Männlein*, setzten sich vor des Schusters Tisch, nahmen alle zugeschnittene Arbeit zu sich und fingen an, mit ihren Fingerlein so behend und schnell zu stechen, zu nähen, zu klopfen, daß der Schuster vor Verwunderung die Augen nicht abwenden konnte. Sie ließen nicht nach, bis alles zu Ende gebracht war und fertig auf dem Tische stand, dann sprangen sie schnell fort.“

(Превод овде: *Najlepše bajke...*, 2012: 144–145): „U ponoć dođoše dva zgodna, naga čovečuljka, sednu za obućarev sto, uzmu sve skrojene delove i počnu prstićima tako spretno i brzo bosti, šiti i udarati da obućar od divljenja nije mogao pogled skinuti. Ne prestaše sve dok sav posao nije bio završen i sve gotovo stajalo na stolu. Zatim hitro odjuriše.“

(овде прев./истакла: И. С.): „Кад је била *поноћ*, појавише се два симпатична *човечуљка* [или: *вилењака*] без одеће, посадише се за обућарев сто и узеше сву скројену одећу, те својим прстићима почеше тако брзо и спретно боцкати, шити и куцкати, да обућар од чуђења не могаше одвратити поглед с њих. Нису посустали док читав посао није био завршен и све спремно стајало на столу; потом журно одскакуташе.“

---

²²⁰ Уп.: Th. C. Croker, *Irische Elfenmärchen (Ирске бајке о елфима/вилењацима; превела браћа Грим)*.

4.3. Делокруг и функција

Бајке из збирки браће Грим: *Dornröschen* (*Трнова Ружица* или *Успавана лепотица*), *Aschenputtel* (*Пепељуга*), *Schneewittchen* (у српском преводу наслова бајке Снежани су се, такође, „придружила“ и изразито специфична митска бића – „седам патуљака“; прим.: И. С.), или необични „човечуљак“ у бајци *Rumpelstilzchen* (човечуљак „Румпелстилскин“ или „Rampstilskin“, негде преведено „Двилидрета“), као и чувени протагонисти, попут принцезе „Трнове Ружице“ (*успаване лепотице*), вредне и угњетаване девојке „Пепељуге“, поред тога што поседују устаљена својства додељеног типа приповедака, имају и низ додатних „особености“ (израз Вилхелма Грима; прим.: И. С.) и значајних карактеристика. Отуда могу да креирају и сопствени „подтип“. Примера ради:

- „Успавана лепотица“ је „принцеза“ (позитивна јунакиња, племенитог порекла); иако је главни лик у бајци, њена се улога не активира сама од себе (више је приказана као пасиван лик), већ је активира њен „принц“ (у овом случају „споредни“ јунак, мада не и носилац споредне улоге; прим.: И. С.), будући да се принцеза може пробудити једино уз принчев „пољубац“.
- „Пепељуга“ (нем.: „Aschenputtel“; енг.: „Cinderella“) такође представља прототип девојке скромног статуса, коју судбина, управо због њене изузетне скромности и марљивости (не противећи се обавља тешке и прљаве послове које јој намећу зла маћеха и њене ћерке), касније „награди“ венчањем са краљевим сином („der Königsson“) и заслужено постане „принцеза“.
- Други ликови у бајци донекле чине само „залеђе“ („потпору“) и најчешће дефинишу оквир у коме се догађаји одвијају, иако у радњи не учествују „активно“. Одличан пример огледа се у улози Снежаниног оца у једној од најчувенијих Гримових бајки, КНМ 53 (*Schneewittchen*; у српском преводу: *Снежана и седам патуљака*), који „подноси“ (на неки начин можда и допушта) лоше маћехино опхођење према његовој рођеној ћерки – „kože bele kao sneg, rumenu kao krv, a kose crne kao abonos“ (Grim 2012: 175 –186, овде: 175. и д.; прим. И. С.), што показује да се његова улога састоји само у томе да укаже на Снежанино (племићко) порекло.²²¹

Напоменимо на овом месту и следеће: у случају животиња (којима се у раду примарно не бавимо) додела улога мање је очигледна, рецимо, **лисица** се појављује у све три улоге, и то као (главни) јунак, противник или помоћник, свакако, не у оквиру исте бајке; **голубови** су (недвосмислено) Пепељугини „помоћници“, итд. У (датој) бајковној традицији врста животиње може бити прилично јасно дефинисана, али је то редак случај због многих међусобних утицаја. Посебна варијанта животињских ликова у бајкама јесте *животиња* која заправо представља „преображеног“ (*преобраћеног*) човека – младића, обично принца (или неког другог човека/главног јунака) у немачким бајкама најчешће преображава неко (зло) „натприродно“ биће, обично у неку животињу, примера ради у:

---

²²¹ Иако је отац у бајци приказан као да не зна шта се код куће дешава када је одсутан (пасивно приказана очева улога), можда се ипак може наслутити лош однос нове жене према пасторки, његовој ћерки. (прим.: И. С.)

- **медведа**: Grimm **КНМ 161**: *Schneeweisschen und Rosenrot* (од трећег издања Гримове збирке из 1837; ATU 426);
- (младунче) **срндаћа** или **јелена, козу** или **јаре**, нпр. у: (Grimm) **КНМ 11**: *Brüderchen und Schwesterchen* (као засебан тип бајки у *Индексу* приповедака, насловљене и сврстане под ATU 450, са главним мотивом „Брат и сестра“) – у бајкама у којима је брат преображен/претворен у неку животињу, обично у младунче, нпр. у: *лане, јаре, козу*, и сл.; или у неку **птицу** попут *гаврана, лабуда*, и сл. (такође припада засебном (под)типу бајки: ATU 451) – када браћу неко натприродно, или полуљудско митско биће (најчешће вештица) претвара у (неку) птицу (или птице, кад је више јунака), а углавном их избавља из опасности, и тиме прекида стање „зачараности“, њихова *једина* сестра/сестрица (избављење/спашавање од стране једне и једине сестре), као нпр. у следећим бајкама браће Грим:
  - **КНМ 9**: *Die zwölf Brüder* (*Дванаесторица браће*)
  - **КНМ 25**: *Die sieben Raben* (*Седам гавранова*)²²²
  - **КНМ 49**: *Die sechs Schwäne* (*Шест лабудова*).
  - Напоменимо да и у неким другим европским бајкама натприродна митска бића људе претварају у животиње: у *голубове* (као у Базиловој бајци *Седам голубова* – Basile: *Die sieben Tauben*), или у *лабудове* (код Андерсена у бајци *Дивљи лабудови* – Andersen: *Die wilden Schwäne*; прим./прев.: И. С.).

Трансформација у животињу може утицати на сва три типа улога (јунак/херој, противник, помоћник). Пошто бајке (готово) увек имају *срећан* крај (мада и у овом случају постоје изузеци, као што показује једна од Гримових бајки; вид. ниже)²²³ – главни јунак и обично „преображени“ (зачарани) помоћник на крају бајке (овде: срећном) поново задобија људски изглед: враћа му се људско обличе након што је противник савладан, а самим тим се и све „бачене“ чини на јунака/јунакињу бајке истога трена отклањају, односно, поништавају (зачараност одмах престаје). Зли *противник* повремено бива претворен у животињу, или пак кажњен на неки други начин.

Предмети каткада такође могу бити актери, нпр. у **КНМ 36** (*Tischchen deck dich, Goldesel und Knüppel aus dem Sack* или *Tischlein deck dich, Goldesel und...* = „Сточиху, постави се, златно магаре и батина из вреће“, познатија са скраћеним насловом: „*Tischlein, deck dich!*“ = „Сточиху, постави се“, ATU: 212, 2015, али и **563**; прим./прев.: И. С.) – у бајци су „мали сто“ („сточић“) и „тољага“ (*батина*) у функцији помоћника; бајка (шаљивог тона), негде преведена и под насловом *Чаробни сточић, златни магарац и тољага у џаку*). Поред осталих (*горе* наведених), спада и у подтип „фантастичних“ прича/бајки („*Zaubermärchen*“) **ATU 563**: „Сто, магарац и штап“ (основни тип: ATU 560–649 „*Zaubergegenstände*“ = „Чудесни предмети“, подтип: ATU 563: „*Der Tisch, der Esel und der Stock*“, прим.: И. С.).²²⁴

²²² Наслов бајке *Die sieben Raben* (КНМ 25, ATU 451), у првом издању Гримове збирке гласио је *Три гаврана* (*Die drei Raben*). И Бехштајн је уврстио ову бајку у своју *Немачку књигу бајки* (*Deutsches Märchenbuch*) под насловом: „Седам гаврана/-ова“ (*Die sieben Raben*, 1845: бр. 25, 1853: бр. 24).

²²³ Да изузеци потврђују правило, може да посведочи и кратка Гримова бајка, КНМ 43: *Frau Trude*, чији крај није срећан по *девојци*, главну јунакињу, која се нашла у кућици код *вештице* (прим.: И. С.).

²²⁴ КНМ 36 – једина наведена бајка под овим подтипом; у 1. издању збирке бајки браће Грим (1812) под насловом: *Von dem Tischgen deck dich, dem Goldesel und dem Knüppel in dem Sack*, у другом: *Tischchen deck dich*, [...], док у свим осталим издањима излази под насловом који и данас познајемо: *Tischchen deck dich, Goldesel und Knüppel aus dem Sack*. Ј. Бехштајн уноси ову бајку у своју збирку *Deutsches Märchenbuch* (*Немачка књига бајки*), под насловом *Tischlein deck dich, Esel streck dich, Knüppel aus dem Sack* (1845: бр. 41, 1853: бр. 38 = „Сточиху, постави се, магарац, протегни се, тољага, излази из вреће!“; прим./прев.: И. С.).

Напоменимо још да и „чаробно“ (магично) **огледало** у бајци о Снежани и седам патуљака (*Schneewittchen*) такође има улогу *помоћника*, али будући да је овде помагач *злој маћехи* (заправо, вештици), оно је на „погрешној“ страни (с негативном конотацијом, И. С), због чега главна јунакиња страда и „плаћа“ својим животом. Ипак, овај пример са „чаробним огледалом“ прикладно показује да и у немачким бајкама (одређени) предмети могу постати помоћници и попримити значајне људске особине (персонификовани предмети), некада чак и „умрети“. Стога се може закључити да не постоји превелика разлика у значењу улоге између: магичних/чудесних *помагача*, магичних/чудесних *животиња* и магичних/чудесних *предмета*.

Немачке бајке „о захвалном мртвацу“: Мотив пружања помоћи од стране захвалног покојника („захвални мртвац“) према Гертсовим (Heino Gehrts)²²⁵ истраживањима, нарочито се често појављује у сагама, али и у појединим бајкама германског говорног простора. Он даје примере из Доње Франконије (*Unterfranken*), Валиса или Валеа (нем. *Wallis*), из Алгоја (*Allgäu*) и са Јиланда/Јутланда (нем. *Jütland*, део Данске), али и из Кине (Gehrts у тексту „Helfende Tote in Märchen, Sage und Alltag“ у *Die „andere“ Welt und Lebensweisen*, 2017: 29–50, овде: 38–43). Када говори о бајкама, Гертс често истиче одлучујућу улогу *натприродних* помагача, нпр. у неколицини (иако мањем броју) типова бајки, у којима се овакви „чудесни помоћници“ *експлицитно* појављују као „мртви људи“ (исто, 2017: 29–50, овде: 33). Ту посебно истиче два примера: бајку о „сапутницима“ (друговима стеченим на путовању: „das Märchen vom Reisekameraden“) и бајку о Пепељуги („das Aschenputtelmärchen“ у тексту „Von den Toten und vom Totendienst“, исти, 2017: 11–28, овде: 27–28).²²⁶ С тим у вези, када је реч о последњем „пружању помоћи покојнику“ (последња услуга за покојника), током истраживања за потребе овог рада наишли смо и на значајан податак да се мотив о последњем пружању помоћи преминулом нарочито истиче у „исландским сагама“ из 13. и 14. века.²²⁷

И скандинавски проучавалац Ф. Ниднер (Felix Niedner) бележи да се дужност рођака састојала у томе да се умрлом обезбеди посебна „услуга“ (уста и ноздрве треба затворити, како би душа лакше напустила тело); овај народни обичај највероватније је настао из веровања у „повратнике из мртвих“ (вид. *вампири*, *авети*), како би се предупредило да се несмирени и незадовољни покојник врати из „света мртвих“ (уп.: F. Niedner: *Islands Kultur zur Wikingerzeit*, 1913: 72, 74; Wuttke, ³1900; итд.).²²⁸

---

²²⁵ Хајно Гертс (Heino Gehrts, 1913–1998, нем. истраживач бајки, митова и легенди) се бавио и феноменима „омнамбулизма“ (лаког сна и разних „запоседнутости“), као и тематским комплексом о *сабластима*, *духовима* и привиђењима мртвих – *аветима*. Уп.: H. Gehrts, „Von den Toten und vom Totendienst“, 2017: 11–28. и „Helfende Tote in Märchen, Sage und Alltag“, 2017: 29–50 у: *Die „andere“ Welt und Lebensweisen. Schriften zur Märchen-, Mythen- und Sagenforschung* (Bd. 4. Gesammelte Aufsätze 4), Hamburg, 2017.

²²⁶ На овом месту напомињемо да је и Ханс Кристијан Андерсен за своју (уметничку) бајку *Сапутник* користио исти тип бајке (иначе преношен у многим варијантама): Дечак обавља све припреме за покојника; у јунаковим каснијим лутањима по свету, сустиже га неки чудан, непознат човек, који му нуди своје друштво; овај сапутник (стечени друг/пријатељ током путовања) пружа младом момку подршку од пресудног значаја: помаже му да остане жив, или да преброди неку ситуацију/околност опасну по живот; на крају бајке (понекад и раније), овај „необични“ човек открива своје „онострано“ порекло и приказује се као „захвални мртвац“/„покојник“; уп. и *нав.* Гертсов текст „Helfende Tote in Märchen...“, 2017: 29–50, овде: 33).

²²⁷ Вероватно из бојазни за сопствени „овоземаљски“ живот, покојнику се тада морају потпуно затворити/зачепити очи, ноздрве и уста, треба га опрати и почешљати. У речнику појмова наведене су одреднице: „Leichenhilfe“ или „Totenhilfe“ („збрињавање покојника“ или „пружање помоћи покојницима“). Уп.: K. Böldl/A. Vollmer/J. Zernack, 2001: *Isländersagas I. Die Saga von Brenn- Njáll*, Fischer, Frankfurt 2011.

²²⁸ Исландске саге „врве“ од злонамерних мртвих људи и злих *духова* (*авети*), који се незадовољни враћају „на овај свет“ и најчешће се само уз највећи напор могу умирити, како би се коначно могли упокојити.

Слична таква веровања у литератури су посведочена бројним примерима из српске народне традиције и културе. Тако и многе (и *српске*, и *немачке*) варијанте једне од несумњиво најпознатијих бајки о девојци названој „Пепељуга“ = „Aschenputtel“, у којима (покојна) мајка и након смрти помаже својој ћерки (у неким верзијама: деци), представљају тип бајке са „захвалним мртвацем“, тј. делокруг бајки о пружању помоћи од стране (неког) „оноземаљског“/„оностраног“ бића (прим. И. С.; уп. и: „Helfende Tote in Märchen...“, 2017: 35). Живот се не везује само за „телесно постојање“, већ се пре доживљава као „облик бивствовања“ (И. С.) који се не изједначава искључиво са физичким телом.²²⁹ Примера ради, у Вуковој верзији *Пепељуге*, мајка, осим што два пута „умире“, претворивши се прво „у краву“²³⁰, потом и у „кости“, у стању је да и „са онога света“ помаже својој ћерки „Мари“ – у српској верзији бајке задржано је име. Интернационално познато „описно-типско име“ – „Пепељуга“²³¹, еквивалентно немачком (скованом имену) „Aschenputtel“ (die Asche = „пепео“; прим.: И. С.) девојка добија због обављања тешких и прљавих послова „у пепелу“ која јој намећу маћеха и њене зле ћерке.

Иако су и у српским, и у немачким народним бајкама релативно ретка појављивања јунака по имену, ако се она и појаве, онда углавном одговарају „реалистичним именима“. Тако је немачки назив за дете „мало попут биберовог зрна“ – „Pfefferkorn“ (прим./прев.: И. С.), у преводу на српски дословно „Биберче“ (вид. и истоимену приповетку ВД 18; уп. и: *Der tapfere Ritter Pfefferkorn und andere siebenbürgische Märchen und Geschichten* von A. Thudt u. G. Richter, Literatur aus Siebenbürgen, 2013). Оваквим типовима бајки додељен је број (и слово): 327 В у (проширеном) Арне-Томпсон-Утеровом *Индексу*. (Поред наведених, постоје и другачија „описно-типска“ и интернационално позната имена, нпр. домаћа имена/презимена: *Јова*, *Јово*, *Јовић* [примери у: Ч1: 22, 19, 60, 61, 64; Красић 2: 14; Ђурић: 22, овде нав. према Радуловић 2009: 186], која представљају домаћу варијанту честих имена у европским народним бајкама, нпр.: [нем.] „Ханс“ (Hans), [фр.] „Жан“, [рус.] „Иван“, и сл.). И према Панцеровим (Panzer) наводима, у немачким бајкама заступљена су различита имена (често је име „Ханс“, превод на срп.: „Јован“), посебно у случају када се јунак описује атрибутима за телесна обележја, као што су „низак“/„ниско“, и сл. (вид. ниже анализу Гримове бајке о „Палчићу“, прим.: И. С.).

Пепељуга (*Aschenputtel*, код Бехштајна *Aschenbrödel*), по типу АТУ: 510А, је чувена бајка у више варијаната код различитих народа, чији настанак датира још у 17. веку. Налази се у напуљској збирци бајки *Пентамерон* Ђамбатисте Базила (Giambattista Basile или Giovanni Battista Basile) као шеста приповетка (прича) првог дана. Садржи је и Гримова збирка *Kinder- und Hausmärchen* на месту бр. 21 (КНМ 21), а делом се односи и на *Cendrillon ou la Petite Pantoufle de verre* („Пепељуга или мала стаклена ципела/ципелица“, *Aschenputtel oder der kleine Glasschuh*)²³² Шарла Пероа из 1697. године. И Лудвиг Бехштајн (Ludwig Bechstein) је ову бајку уврстио у своју немачку збирку *Deutsches Märchenbuch* (*Немачка књига бајки*) под називом *Aschenbrödel* = „Пепељуга“ (1845: бр. 70, 1853: бр. 62). Пероова верзија са мишевима претвореним у пегасто-сиве коње и бундевом, која уз помоћ виле постаје кочија, највише је утицала на екранизацију чувеног анимираног филма „Cinderella“ (алтернативног назива: „Aschenputtel“) Волта Дизнија из 1950. године.

²²⁹ Међу бројним запажањима тог типа, уп. Gehrts, *Von der Wirklichkeit der Märchen*: 40; овде извор нав. према: Радуловић 2009: 191. (нап. бр. 63: 225. стр.).

²³⁰ Маћеха, из обести, нареди да закољу краву, иако то уопште није потребно (прим. И. С.).

²³¹ Варијанта *мушког* имена је „Пепелко“ (уп. и према: Радуловић 2009: 186).

²³² Француска реч „cendre“ значи „пепео“, „pantoufle“ у овом контексту значи „ципела“, а не „патофна“ или „кућна папуча“ („Schuh“, nicht „Pantoffel“ oder „Hausschuh“; прим./прев.: И. С.).

У немачким варијантама „мотив захвалног мртваца“ као помоћника (нем.: „Dankbarer Toter“/„Totenhilfe“; према АТ: 505 [енг. AaTh 505–508 – „Grateful Dead“]; више у: Röhrich, *Enzyklopädie...*, 1981)²³³ највише је испољен у бајкама са мотивом „преминуле мајке“, која и након смрти помаже својој (несрећној) ћерки (тип: „Mutter gestorben, hilft der Tochter“; у бајкама са ознакама АТ: 450, 510 А, 511, 533, 720, о чему је претходно већ нешто речено) – и то у бајкама разврстаним под следећим (главним) *мотивима* у нав. лексикону бајки (преузето са: maerchenlexikon.de, <http://www.maerchenlexikon.de/lexikon.htm>, и сл.)²³⁴:

- **Schwester und Bruder 450** („Сестра и брат“; АТ: 450; cf. 403, 480, 533) у:
  - Grimm KHM **11**: *Brüderchen und Schwesterchen* (Братац и сестрица)
  - Grimm KHM **141**: *Das Lämmchen und Fischchen* (Јагње и рибица);
- **Aschenputtel 510 А** (АТ: 510АВ; cf. 451, 480, 510В, 511) у:
  - Grimm KHM **21**: *Aschenputtel* (Пепељуга);
- **Einäuglein, Zweiäuglein, Dreiäuglein 511** (Märchentyp АТ: 511; cf. 403, 510) у:
  - Grimm KHM **130**: *Einäuglein, Zweiäuglein und Dreiäuglein* (Једноока, Двоока и Троока)²³⁵;
- **Die verdrängte Braut 533** (Угњетавана/протерана млада; АТ: 533; cf. 403, 450) у:
  - Grimm KHM **89**: *Die Gänsemagd* (Гушчарица);
- **Von dem Machandelbaum 720** (Дрво клеке/Клекино дрво; АТ: 720) у:
  - Grimm KHM **47**: *Von dem Machandelbaum* (Дрво клеке).²³⁶

*****Бајке типа АТУ 327 А**, тип „Hänsel und Gretel“ („Ивица и Марица“) у **КНМ 15** (бајка: *Hänsel und Gretel* = *Ивица и Марица*) и **АТУ 327 В**, тип „Die Brüder und der Oger“ („Браћа и див“) у **КНМ 37** (бајка *Der kleine Däumling* = *Палчић*)

Подтипу АТУ 327 „Die Kinder und der Oger“ (*Деца и џин* [или неко слично „чудовиште“]) припада и бајка КНМ 37 – *Der kleine Däumling* (*Палчић*, у Енглеској популарна као: *Tom Thumb*). Ова бајка се у свом најраспрострањенијем облику у Европи заснива на (уметничкој) бајци француског писца Шарла Пероа, *Le Petit Poucet* (објављена 1697. као део збирке *Les Contes de ma mère l'Oye* = *Приче моје мајке гуске/Märchen meiner Mutter Gans*, с поднасловом: „Приче и бајке из прошлих времена с моралним поукама“). И чувена бајка браће Грим, КНМ 15 (*Hänsel und Gretel*; наслов од другог издања (1819): *Hänsel und Grethel*, бр. 15 у КНМ) такође припада овом типу приповедака, као подтип: АТУ 327А (додато слово А).

---

²³³ Уп. нав. литературу: Lutz Röhrich, *Enzyklopädie des Märchens*, Band 3, 1981. (Уредили: Kurt Ranke; Hermann Bausinger; Wolfgang Brückner; Max Lüthi; Lutz Röhrich; Rudolf Schenda. Издавач: De Gruyter).

²³⁴ Уп. и: <https://libraryguides.missouri.edu/c.php?g=1039894&p=7619154> (АТУ-АТ-Motif: *Tales of Magic* 560–749; приступљено: март 2022. и касније).

²³⁵ Наслов Гримове бајке *Einäuglein, Zweiäuglein und Dreiäuglein* (КНМ 130, АТ 511. [енг.]: *One-Eye, Two-Eyes, and Three-Eyes*) можемо превести и као „Биће једног ока/са једним оком, са два ока и са три ока“. У збирци браће Грим је на месту бр. 130, по Арне-Томпсоновом типу бр. 511. Е. Ленг (Andrew Lang) је ову бајку унео у књигу *The Green Fairy Book* (*Зелена вила*) под насловом „Little One-eye, Little Two-eyes, and Little Three-eyes“ (*Мала Једноока, Мала Двоока и Мала Троока*).

²³⁶ КНМ 47 (АТ 720): *Von dem Machandelbaum* (*Дрво клеке*) – народна бајка коју су браћа Грим објавила на доњонемачком дијалекту у 1. издању своје збирке из 1812. под бр. 47; садржи теме злостављања деце, убиства, канибализма и библијског симболизма и једна је од (нај)мрачнијих (и најзрелијих) бајки коју су Грими записали.

Што се тиче појављивања митских бића у овим бајкама (ATU 327), основни типотворни мотив гласи: „ноћење деце у кући код *џина*“ или боравак деце у кући код „дива“ или „вештице“ (више о томе у: М. Meraklis, „Däumling und Menschenfresser“ у *Enzyklopädie des Märchens*, 1993). За своју збирку *Deutsches Märchenbuch*, Бехштајн бајку преузима према верзији Ф. В. Губица (Friedrich Wilhelm Gubitz), под (истим) насловом *Hänsel und Gretel* (1857: бр. 8; 1845: бр. 11).

Комбинација доминантног елемента радње у бајци у вези са заменом неке „прекривке за главу“ (нпр. *kane*, *мараме*) чини (још један) подтип са ознаком АТ 327 **В** (додато латинично слово „В“). Док је Стит Томпсон 1946. године основни тип (АТ 327) још увек тумачио као генерисану „паневропску причу“ (коју је Перо први препознао по мотиву „размене“/„замене“), новија етнографска истраживања указују и на податак да се код овог подтипа (327 **В**) ипак ради о веома старим врстама приповедака, распрострањеним на сва три континента старог света (уп. према: С. Goldberg, „The Dwarf and the Giant...“ (АТ 327 В), 2003: 339–350; овде: 347–348; варијације приповетке овде су документоване од западне Африке, преко Нубије и Блиског истока, Персије и Индије, све до Јапана). Такође би требало имати у виду да је Перо наслов своје приче преузео из бајковног материјала сасвим другачијег од АТ 327, па је у Арне-Томпсоновом индексу унет под ознаком АТ **700**: „Der Däumling“, а у Гримовим збиркама садржан је у наведеној КНМ 37 – о маленом бићу, сићушном попут палца, названим „Палчић“ = „Daumesdick“.²³⁷

У већини француских верзија, назив ове бајке најчешће се односи на „низак раст“ главног јунака (протагонисте); док је у јужној Француској углавном познат под називом „зрно проса“ – „Hirsekornt“ или „биберово зрно“ – „Pfefferkornt“ („*grain de millet*“/„*grain de poivre*“), у северном делу француског говорног подручја описује се као „величина **палца**“ = „Däumling“ („*poucet*, *pouçot*“, „*poucelot*, *petit poucet*“, уп.: Р. Delarue: *The Borzoi Book of French Folk Tales...*, 1980). У првобитној (оригиналној) бајци о „Палчићу“ („Däumlingsmärchen“) протагониста је толико *сићушан* (микроскопски мали), да га поједе „крава“, док у неким другим верзијама бајке умире херојском смрћу, борећи се против – „паука“.

У Пероовој бајци, сићушност (маленкост) јунака истакнута је на самом почетку бајке (Палчић прислушкује своје родитеље скривајући се испод очеве хоклице/столичице), у каснијем току није носилац заплета и до краја бајке није више толико значајна. Ипак, са Пероовим „Палчићем“ (*Tom Thumb*) верзија бајке код Гримових подударна је само у уводном мотиву „изгубљене“ деце, док се у даљем току пре развија на сличан начин као (раније наведене) бајке **КНМ 15** (*Hänsel und Gretel/Ивица и Марица*), или **КНМ 11** (*Brüderchen und Schwesterchen*, у неким преводима „Братац и сестрица“). Обе бајке припадају истом типу приповедака: АТУ 450 – „Сусрет деце“ са *полуљудским* митским бићем, „вештицом“ (или „боравак у кући“ код неког натприродног митског бића; вид. горе; прим.: И. С.).

КНМ 11 (од првог издања у збирци браће Грим, на позицији бр. 11; сврстана у једну од најлепших бајки ових збирки) је још у првобитном Арне-Томпсоновом индексу означена бројем (АТ) 450.²³⁸ (По типу одговара руској бајци „Сестрица Аљонушка и браца Иванушка“, забележио је А. Афанасјев у *Народним руским сказкама...*; више о томе уп.: Афанасјев, 261; нем. превод: *Schwester Alenuschka und Brüderchen Ivanuschka*).²³⁹

²³⁷ J. und W. Grimm, *Kinder- und Hausmärchen* (1812–15), КНМ 37; уп. и према нпр.:

https://www.grimmstories.com/de/grimm_maerchen/daumesdick; или: <http://www.maerchenatlas.de/deutsche-maerchen/grimms-marchen/daumesdick/> (последњи приступи: март 2023) (прим. горе: И. С.).

²³⁸ Уп. и: <https://www.maerchenatlas.de/deutsche-maerchen/grimms-marchen/bruderchen-und-schwesterchen/>

²³⁹ У варијанти сличне руске бајке овог типа (записао је Афанасјев, Александр Николаевич, 1826–1871, сакупљач руских народних бајки), „сестрица“ се зове „Аљонушка“, брат „Иванушка“ у бајци *Сестрица Аљонушка и браца Иванушка*: братац пије из отиска копита и претвара се у козу (уместо у *јелена*); сестра се не удаје за краља,

Осим што садрже разноврсне фантастичне елементе и приче о деци (као главним јунацима), бајке које садрже архетип о „сестри и брату“ („Schwester und Bruder“ наведеног типа (АТУ 450; уп. и: 403, 480, 533), садрже и мноштво необичних митских бића, попут *вештице*, *духова*, *авети*, који су у оваквим типовима приповедака најчешће у функцији „противника“. Чудесне („фантастичне“) бајке овог типа углавном говоре о великој љубави између брата и сестре који лутају светом; они су приморани да „једног дана“ побегну од куће јер ту влада немаштина и глад, или због опасности и претње по њихов живот од стране неког *злог* (обично „женског“ демонизованог) бића, (често) оличеног у лику „зле жене“ (маћеха, дојиље, неке бабе, и сл.), која намерава да деци одузме живот. У бајкама овог типа (АТ 450, већином *немачким*, *руским*, *француским*, *грчким*) то биће је обично некакво „диморфно“, *полуљудско* митско биће – **вештица**, што се експлицитно у немачким бајкама наводи тек у нешто каснијем току бајке, нпр. одредницом (нем.): „die **Hexe**“ (у француским: *sorcière*, *magicienne*; у руским: *ведьма*)²⁴⁰, као рецимо у бајкама: КНМ 11 (*Brüderchen und Schwesterchen*) и КНМ 141 (*Das Lämmchen und das Fischchen*).²⁴¹

Садржај ових типова бајки (АТУ 450) и њених варијаната углавном је следећи:

- У кући влада сиромаштво и огромна глад; *маћеха* (зла жена) намерава да убије („закоље“) децу – *дечака* и *девојчицу*; срећом, девојчинин и дечаков пас то чује и упозори их на опасност. Деца беже са псом, носећи са собом *нож*, *чешаљ* и шаку *соли*. Међутим, маћеха их прогања и преобраћа предмете у непроходне (и непријатељске) пределе: *нож* постаје огромна „ледина“ (непрегледна „равница којој се не види крај“), *чешаљ* постаје „шума“, а со – „море“ (бајка садржи бројне хронотопе, вид. ниже, 4.4.; прим.: И. С.). Након што све предмете претвори у препреке, вештица одустаје од потере и враћа се кући.
- Обузет жеђу, упркос сестриним непрестаним упозорењима (*три* пута), дечак пије воду сакупљену из отиска копита неке животиње, а затим се претвара у ту исту животињу (најчешће: *јагње* или *јаре*). Доспевши до извора, сестрица се попне на неко високо дрво, док пас и јагње шетају околу под дрветом. Кад на извор дође принц, намами девојку да сиђе одозго (често уз помоћ неке лукаве и „мудре жене“), одводи је у град и ожени, али „вештица“ (маћеха, дојиља, баба) нареди да је баце у „**бунар**“ (хтонско место), у ком се она претвара у *патку* или је прогута нека *риба*;

већ за непознато човека (трговца), са којим је срећна, све док „вештица“ не покуша да уништи њихову срећу; и у овој се верзији брат искупљује кажњавањем вештице (вештичина ћерка се ни не појављује у причи). Уп. према: <http://www.maerchenlexikon.de/at-lexikon/at450.htm>; <http://divonija.blogspot.com/2014/11/blog-post.html> (феб. 2022).

²⁴⁰ Појам „вештица“ (на руском: „ведьма“, -ы“: *ж* 1. вештица 2. *фиг.* роспија, оштроконђа; в.: Б. Станковић 2008: под словом В: стр. 67) – она која поседује „тајна знања“ („ведает“ = зна). У руској варијанти овог типа бајке појављује се само „вештица“ (као митско биће у *полуљудском* облику), не и мотив „маћеха“ као „зле жене“ (И. С.). У нав. верзији руске бајке „један старац и старица“ имају кћи Аљонушку и сина Иванушку; кад им родитељи умру, они остају „сами самцати на свету“. Аљонушка полази у свет да ради и води брата са собом. Након дугог путовања, братац ожедни, а сестрица му каже: – „Причекај, брацо, да дођемо до извора.“ И овде сестра три пута упозорава брата да не пије воду из (крављег, коњског, козјег) отиска од копита испуњеног водом, док не стигну до чистог извора, да се брацо не би преобратио у неку животињу (теле, ждребе, јаре). Трећег пута Иванушка ипак не послуша сестрицу, напи се из „козјег отиска копита“ и постаде – *јаре*. Једног дана дође неки обичан човек (*трговац*) и заприси Аљонушку, она добро размисли и уда се за њега; сви заједно лепо живе („и јаре с њима: једе, пије са Аљонушком из једног тањира, из једне чаше“), све док се једног дана (кад трговац оде од куће), под сестриним прозором изненада не појави „вештица“, која је слаткоречиво мами на реку да се купају... (исто).

²⁴¹ У литератури се наводе слични примери и у европским бајкама (нпр. *француским*, *грчким*): Aulnoy (Француска, 5, 3): *Die Hindin im Wald*; Megaz (Грчка, 18): *Pulia und der Morgenstern*, итд.

- У исто време, маћехина рођена кћи заузима место праве принчеве супруге. Када маћеха намери да закоље оно „зачарано“ *јагње* (или *јаре*), оно одмах одлази до истог оног бунара; ту се брат и сестра поверавају и жале један другоме на своју тужну судбину: брат јер су „ножеви наоштрени“, а сестра због свог нерођеног или тек рођеног детета, које још увек доји. Пошто принц кришом чује њихов разговор, долази до „преображаја“ – поново добијају људски изглед (од раније) и бајка се, у складу са жанром, завршава срећним крајем: „права жена“ (принцеза, краљица) се враћа на своје место, а они неправедни („зли“) људи добијају заслужену казну (у наведеној КНМ 11 то су: „маћеха-вештица“ и њена ћерка; прим./прев.: И. С.).

Слична бајка овог типа такође је и (*горе* нав.) бајка **КНМ 141** (ATU 450), у којој *маћеха* преобрази децу (док се играју са осталом децом): дечака претвара у *јагње*, а девојчицу у малу *рибу*; када после много времена у дворац дођу неки гости, она наређује кувару да закоље управо то „јагње“. Али рибица плива испред кухиње и снуждена и тужна, разговара са својим братом-јагњетом; кад их чује „кувар“ (*помагач*), страшно се за њих уплаши и забрине, те закоље другу животињу, а ово *јагње* (брацу) однесе на село некој доброј жени – *дојиљи*. Она их потом одведе код „мудре жене“ („und ging mit ihm zu einer weisen Frau...“), која их благослови уз изговарање неких посебних, „чаробних“ речи (могуће уз помоћ „басми“), па деца одмах поврате ранији изглед – преобрате се у *дечака* и *девојчицу*, какви су и пре били. Она их потом води у некакву колибицу (дословно: „кућицу“) у великој шуми, где деца живе у самоћи, али срећно и спокојно (*прев.* и свуда *подвукла*: И. С.):

„Da sprach **die weise Frau einen Segen über das Lämmchen und Fischchen**, wovon sie ihre menschliche Gestalt wiederbekamen, und danach führte sie beide *in einen grossen Wald in ein klein Häuschen*, wo sie einsam, aber zufrieden und glücklich lebten.“

(Превод: И. С.): „Затим *мудра жена* изговори неке магичне речи над јагњетом и рибицом, након чега они одмах добију људско обличје, а потом их одведе у неку кућицу у великој шуми, где су у осами живели, али задовољни и срећни.“

И у Гримовај веома необичној фантастичној причи, **КНМ 122: Der Krautesel** (*Магарећу купус/салата*; [енг.] *Donkey Cabbages/The Donkey Cabbage*, ATU 566 и ATU 567; в. ниже)²⁴² такође се појављују изразито необична бића, попут „бабе“: „мајчице“ – овде: „Mütterchen“, док се у каснијем току бајке јавља још једна „старица“ („die Alte“), која је заправо, како се то у бајци експлицитно наводи, била – *вештица* = „eine Hexe“. То су, дакле, у овом случају једна „добра старица“ (старија жена; можда можемо превести и као „старамајка“; *прим./прев.*: И. С.), која се на почетку бајке јавља у функцији „помагача“ главном јунаку – „ловцу“, али се потом (и у овој, и у другим бајкама) појављује још једна „баба“, и то у виду полуљудског митског бића, тј. – „вештице“ (*die Hexe*) – обавезно у функцији „противника“ главном јунаку, овде „младићу“. У овој бајци она му све отима, заједно са својом *ћерком* коју наговара да заведе младића чим се појави код њих у замку (у почетку девојка, вештичина кћи, жели да заштити овог младића); он се силно заљуби у њу, а грамзива лепотица преотима све његове чудесне предмете: „птичје срце“ (прогута) и „чудесни мантил“ (*огртач, капут*); касније за казну бива претворена у магарицу (свуда *подвукла*: И. С.):

²⁴² Од другог издања (1819) на овој позицији – КНМ 122; у првом издању на месту (КНМ) 122а, са називом *Die lange Nase – Дугачак нос* (прим./прев.: И. С.)

„Die **Alte** aber war eine **Hexe** und sprach zu dem Mädchen: »dort kommt einer aus dem Wald, der hat einen wunderbaren Schatz im Leib, den müssen wir darum *berücken*, mein Herzenstöchterchen: uns steht das besser an als ihm. Er hat ein **Vogelherz** bei sich, deshalb liegt jeden Morgen ein **Goldstück** unter seinem Kopfkissen.«“

Иначе, ова је бајка (чудесна прича) анализирана као део низа народних прича повезаних са циклусом „Фортунатус“ (*Fortunatus*; уп. према: Bolte/Polívka, *Anmerkungen zu den KHM der Brüder Grimm*, III (Nr. 121–225), Leipzig, 1913: 3–6), чији је садржај следећи: неком војнику – (обично) **вила**, нека **добра старица**, или пак „богиња Среће“ (*Фортуна*) – поклања магичне предмете, али их неко друго (*полуљудско* или *људско*) биће – које је обично у корелацији са неким натприродним митским бићем – отме или украде; то могу бити, рецимо, (овде) **вештица**, **краљ**, **принцеза**, и сл. Помоћу неког „чудног воћа“ или „биљке“ (*поврћа* као у овој бајци) са магичним својствима, јунак лукавством успева поново да поврати све „чудесне“ предмете. У неким варијантама, јунак се на крају ожени „крадљивицом“, или крадљивичином ћерком; то је у КНМ 122: „баба са предивном ћерком“ – „eine Alte mit einer wunderschönen Jungfrau“.

У Аарне-Томпсон-Утеровом индексу приповедака овакве су бајке класификоване под бројевима: **ATU 566** = „Три магична предмета и чудесни плодови“ = „Fortunatus“ (уп.: S. Thompson, *The Folktale...*, 1977: 73–74), али и под **ATU 567** = „Магично птичје срце“ = „Vogelherz: „Das wunderbare Vogelherz“ („Magic Bird-Heart“ или „The Magical Bird-Hearth“ – „Чудесно/магично птичје срце“; прим./прев.: И. С.).²⁴³

У почетном току бајке КНМ 122 присутан је и још један занимљив лик (такође *амбивалентне* природе), а то је „баба“/„старица“, односно, „мајчица“ = „Mütterchen“, која је овде у функцији *помагача* (помоћника):

- Млади ловац добија савет од неке „ружне *старице*“ („Mütterchen“) коју среће у шуми и удели јој неку милостињу; зарад учињеног доброг дела („доброг срца“), она открива главном јунаку велику тајну и саветује му да устрељи „девет птица“ које се свађају око неког *мантила* (капута или огртача), а потом прогута „птичје срце“ како би задобио „чаробне предмете“ и тиме стекао неисцрпни извор богатства:

1) чудесни/чаробни *мантил* (капут, огртач) – који може свуда да одведе/однесе онога ко га поседује, и:

2) *срце* – које омогућава власнику да свакога јутра пронађе комад злата/*златник* испод свог јастука.

- Након што „у шуми“ пушком „скине са дрвећа“ ове *чудесне* (чаробне) *птице*, млади ловац задобија све *чудесне* (*магичне*) предмете – баш онако како га је „баба“ и посаветовала. Потом главни јунак – овде „млади ловац“ – долази до замка у ком бораве вештица и њена кћи (*вештица* и вештичина *ћерка* као главни противници, тј. „противнице“), и код њих две проналази смештај; „вештица“ наговара своју ћерку да освоји срце младога ловца, у чему успева и он се силно у њу заљуби. Али „мајка-вештица“ („Hexenmutter“) приморава ћерку да му на превару да неки свој (*вештичји*) напитак и тако му преотме све *магичне предмете*: „птичје срце“ (након што га ловац кад попије онај напиток „избљује“), а онда да

²⁴³ Уп. и: <https://www.degruyter.com/database/ЕМО/entry/emo.14.058/html?lang=de>;

<https://www.degruyter.com/database/ЕМО/entry/emo.5.002/html?lang=de> (Посл. приступ: 26. 02. 2023)

употреби његов „чаробни мантил“ (капут, огртач) и намами га уз „гранатно брдо“ до драгуља и драгог камења („Granatenberg zu den Edelsteinen“; *гранат* – драги камен). Иако то вештичина кћи у почетку не жели, приморана је да га напусти и остави тамо на брду чим ловац заспи; затим долазе три *дива* („drei Riesen“), које ловац (правећи се да спава, или да је мртав) чује док одлучују да га ипак не дирају јер ће га ионако облаци однети када се попне на врх брда, уколико је уопште жив; дивови га остављају ту где су га и затекли, подсмевајући му се; чим устане, ловац одлази уз брдо и заврши у некој башти, свој обраслој неком чудном *салатом* (купусом). Једна врста зелене салате (купуса) претвара га у магарца, а друга га опет враћа у човеча.

- Потом се враћа у замак вештице намазаног лица (намаже се браон бојом и преруши, тако да га „ни рођена мајка не би могла препознати“, како је наведено у бајци); каже да је краљев гласник и да је ишао по најбољу салату за краља, али да мора мало да одмори, те законачи код њих. Кад му вештица то допусти, дочепа се заједно са својом *слушкињом* оне његове салате, коју грамзиво обе поједу и сместа се преобрате у две „магарице“; потом он носи салату и својој „љубљеној“, која се такође претвара у магарца (магарицу); затим, све три животиње одведе код воденичара да се о њима стара, и налаже му како да се опходи према свакој од њих: најстарија ће добијати три шибе и један оброк дневно, средња једну шибу и три obroка дневно, а најмлађа само три obroка дневно (без икаквих батина). Када старица (*вештица*) убрзо липше, дође воденичар и каже му да су остале само „две веома тужне животиње“; ловац се сажали и да магарицама ону „добру салату“ да се поново преобрате у жене (враћа им људско обличје од раније). Вештичина кћи младићу све одмах признаје и преклиње га да јој опрости, јер она није ни желела да му било шта учини нажао већ „мајка-вештица“ (неуобичајен лик), жели да попије напитак да би му вратила оно његово чудесно „птичје срце“, али јој он ипак дозволи да га задржи и узима је за жену.

Поред наведене, овим типовима приповедака припадају и следеће „Zaubermärchen“:

- **ATU 566:** „Die drei Zauberdinge und die drei wunderbaren Früchte“ = „Три магична/чудесна предмета и три чудотворне воћке“ у:
  - **КНМ 54:** *Der Ranzen, das Hüttlein und das Hörnlein* (*Ранац, шешир и мали рог*) – (може и ATU 569; од 2. издања (1819) на месту бр. 54; у 1. издању (1812) била је слична бајка: *Von der Serviette, dem Tornister, dem Kanonenhüttlein und dem Horn*, на месту бр. 37 – КНМ 37а), као и наведена **КНМ 122** (*Der Krautesel*)
  - Овде спадају и неке друге европске бајке: *Rolands Knappen* (Музеус – Musäus, Немачка 1, 3); *Die Börse, die Pfeife und der Hut* (Souvaut, Француска 2, 5), итд.
- **ATU 567:** „Das magische Vogelherz“ („Магично/Чудесно птичје срце“) у Гримовим бајкама (понеке већ наведене):
  - **КНМ 60** (*Die zwei Brüder*) и **КНМ 122** (*Der Krautesel*), али и у првобитној бајци у 1. издању на истом месту (у последњем издању из 1857): КНМ 60 (из 1812) гласила је *Das Goldei* (*Златно јаје*);
  - у осталим међународним варијантама: *Das Goldhähnchen* (Bechstein, Немачка, бр. 69); *Das Märchen von der Ente mit den goldenen Eiern* (Афанасјев, Русија, бр. 195); *Das goldene Huhn* (Hahn, Грчка, бр. 36).²⁴⁴

²⁴⁴ Извори према: <http://www.maerchenlexikon.de/at-lexikon/at566.htm> и <http://www.maerchenlexikon.de/at-lexikon/at567.htm> (26. 02. 2023, и раније).

- **ATU 569:** „Der Rucksack, der Hut und das Horn“ (тип: „The Knapsack, the Hat, and the Horn“ = Ранац, шешир и рог“ (Магични предмет као помоћник) у Гримовој бајци: КНМ 54 *Der Ranzen, das Hütlein und das Hörnlein* (од 2. издања на позицији 54; у 1. издању 1812. на позицији бр. 37 (КНМ 37а) била је слична прича *Von der Serviette, dem Tornister, dem Kanonenhütlein und dem Horn* (О салвети, раницу, топовској чаури и розу), итд.

*** **Дивови и птице** – на примеру Гримове бајке (Grimm) **КНМ 126:** *Ferdinand getreu und Ferdinand ungetreu* – Фердинанд верни и Фердинанд неверни (тип **ATU 531:** „Der treue Ferdinand“ = „Верни Фердинанд“)

Један дечак или *младић* (јунак бајке) од свог кума добија „коња који говори“ (чест мотив, *митска* животиња-помагач, антропоморфни елементи; прим. И. С.). У службовању код неког краља, клевета га краљев друг и додељују му по живот опасан задатак: треба да доведе краљу једну његову миљеницу, прелепу принцезу. Следећи савет коња, *младић* набавља месо и хлеб како би „подмитио“ **дивове** и **птице** које чувају принцезу, чак успева и да задобије њихову помоћ да би је безбедно могао одвести кући. Међутим, принцези – *магији* вичној (попут чаробнице), више се допада *младић*, него краљ. Она онда овом *младићу* скида (одсече) главу, а потом је поново врати на своје место, или га скува у купатилу и врати неозлеђеног у првобитно стање, без икаквих повреда. Затим наводи краља да јој захтева да га подвргне истом поступку, представивши му како ће га то подмладити и учинити леп(ш)им и згодни(ји)м. Када краљ на ово пристане, живот му не може бити спасен, а принцеза се удаје за *младића*. *Коњ* који говори се претвара у принца (био зачаран), након што успешно изврши свој задатак.

„Поступак подмлађивања“ познајемо из типа бајки о „Чудесном помагачу“ (Märchentyp: **513AB**) – као паралела се помиње савремена јужнословенска бајка, у којој се уједно ради и о „Златном руну“. Како тип бајке о коме је овде реч (ATU 513 AB), тако и тип **ATU 313:** „Die magische Flucht“ („Чаробно/чудесно бекство“: ATU: 313 AC; може и 400, 465 A – многе „Zaubermärchen“ припадају овом типу: Grimm **КНМ 51** – *Fundevogel*; **КНМ 56** – *Der liebste Roland*; **КНМ 79** – *Die Wassernixe*; **КНМ 113** – *Die beiden Königskinder*; **КНМ 186** – *Die wahre Braut*; **КНМ 193** – *Der Trommler*) – све оне спадају у типове бајки које потичу из циклуса предања (сага) о Аргонаутима. У неким варијантама јунак се оглушује о савет коња (поступа супротно његовом савету) и узима „перо златне птице“ које касније мора да донесе (по налогу/наредби). Стога се овај задатак може изједначити и са задатком одласка по *златно руно*.

„**Коњ који говори**“ би се такође могао упоредити са још једним митским бићем – полу-човеком, полу-коњем Хироном (једним од кентаура митског народа полуљуди-полукоња из Тесалије) и Јасоновим оцем хранитељем. Понекад поступак задобијања (поседовања) **златног пера** може да варира на много начина: некада се перо приписује принцези у лику „девојке-лабуда“ (*Schwanenjungfrau*), а каткада има паралелу и у **златној плетеници**, што кореспондира са мотивом „прамена косе“ или „локне“ из циклуса древних *Бата* бајки (подсећа и на сличан мотив у сагама/предањима о Тристану и Изолди и војводи (викинг) Ролфу или Ролоу – „Роло луталица“, Хролф Гангера, *Gänge Rolf*); може се упоредити и са типом бајки: ATU 531 – „Der treue Ferdinand“ (Верни Фердинанд), као у (горе) наведеној Гримовој бајци КНМ 126.²⁴⁵

²⁴⁵ Уп. нпр.: КНМ 126: *Ferdinand getreu und Ferdinand ungetreu* (Верни и неверни Фердинанд), на: <http://www.maerchenlexikon.de/at-lexikon/at531.htm> (приступ: 25. 03. 2023. и раније).

4.4. *Хронотоп* – време и место испољавања оностраних бића у немачкој бајци

У трећем поглављу (потпоглавље: 3.4) било је речи о (одабраним) хронотопима у српској бајци (уп. нпр.: Ајдачић 1991: 289–302, и др.), који (*експлицитно*) приказују „јака“ места (често „места прелаза“) и временске „границе“ – „лиминалне“ периоде *дана* или *ноћи*. Слично *српским*, и у немачким су бајкама веома чести описи (најчешће) „ноћних“ посета (у „глуво доба“) митских бића по *граничним* местима, која се обично одвијају у „лиминално“ време, уз честа преплитања хтонских елемената.

Као што смо раније издвојили и приказали хронотопе у репрезентативним *српским* (углавном Вуковим и Чајкановићевим) бајкама, тако ћемо и у овом потпоглављу покушати да прикажемо бројне хронотопе у *немачкој* народној бајци (углавном на примерима из бајки браће Грим). Многобројне хронотопе – у виду испољавања оностраних, често „натприродних“ митских бића у бајци – проналазимо у многим *немачким* „чудесним“ народним бајкама (цитате из бајки свуда прев./подвукла: И. С.):

- „**bei einbrechender Nacht**“ (кад *падне мрак*; кад наступи *ноћ*; *ноћу*) у:
  - **КНМ 57** *Der goldene Vogel* и
  - **КНМ 195** *Der Grabhügel* (Band I: 1843; ATU 815, 1130).²⁴⁶
- „**um Mitternacht**“ (у *поноћ*) – синтагма се јавља у многим Гримовим бајкама (овде наводимо само поједине):
  - **КНМ 4**: *Märchen von einem, der auszog, das Fürchten zu lernen* (ATU: 326);
  - **КНМ 11**: *Brüderchen und Schwesterchen* (ATU: 450), или у;
  - **КНМ 169**: *Das Waldhaus* (ATU: 431), и у многим другим.
  - „**Als es ganz dunkel** geworden war, [...]“ у **КНМ 53**: *Schneewittchen* (ATU: 709).
- У **КНМ 57** (примери): „**bevor es 12 Uhr Mitternacht schlug** war er eingeschlafen, und **am nächsten Morgen** fehlte wieder ein Apfel“ (превод И. С.: „заспао је *пре но што је откуцала поноћ*, а следећег *јутра* је недостајала још једна јабука“), или: „**als es zwölf Uhr geschlagen hatte**“ (кад је откуцало *дванаест сати*), итд.
- И код Бехштајна у бајци *Der beherzte Flötenspieler* пронашли смо одговарајући хронотоп, такође у синтагми: „**vor einbrechender Nacht**“ („пре него што се смркне“, „пре мрака“, „пре но што наступи ноћ“) ²⁴⁷

---

²⁴⁶ Иако бајка КНМ 195 не спада у „чудесне“ (Zaubermärchen), овде је ипак наводимо због израженог хронотопа у наведеној синтагми (*вид. горе; прим.: И. С.*).

²⁴⁷ Уп. и: <https://www.gutenberg.org/files/23787/23787-h/23787-h.htm> (приступ: март 2022; *прим./прев.: И. С.*).

На репрезентативном примеру једне од познатијих бајки браће Грим раније наведене **КНМ 11**, приказаћемо не само једно, за немачку бајку веома значајно *полуљудско* митско биће, (die) **Хеке** – *вештицу*, већ и бројне хронотопе (места и време) које бајка садржи. У немачкој варијанти ове бајке (обично *дечачић* и *девојчица*, „Brüderchen und Schwesterchen“), *братац* и *сестрица* веома тешко живе након смрти њихове рођене (биолошке) *мајке*. Свакодневно добијају батине од сурове „маћеха“ (die *Stiefmutter*) и једу само остатке тврдих корица хлеба. Коначно једног јутра побегну од куће. Кад *увече* стигну у неку *велику шуму* („Abends kamen sie in einen grossen **Wald**...“; хронотопе *истакла*: И. С.), сместе се у шупље дрво да преспавају. Кад се *следећег јутра* („Am andern **Morgen**“) пробуде и чују жуборење воде са оближњег *извора* из стења и преко камења у близини дрвета у ком су преспавали, дечак много ожедни, жели да потражи овај „изворчић“/„бунарчић“ (овде: „das Brünlein“) и да се напије воде. Међутим, у међувремену је (*зла*) маћеха, заправо – *вештица*, претходне вечери (*ноћу*) пратила децу, па је зачарала (омађијала) све потоке и изворе у шуми (свуда *подвукла/прев.*: И. С.):

„**Die böse Stiefmutter** aber war eine **Hexe** und hatte wohl gesehen, wie die beiden Kinder fortgegangen waren, war ihnen nachgeschlichen, heimlich, wie die Hexen schleichen, und hatte **alle Brunnen im Walde verwünscht**.“

(Превод): „Али зла маћеха је уствари била *вештица*, а видевши децу како одлазе, пође за њима, у тајности, као што иначе чине вештице, те зачара све *изворе* и *бунаре* по шуми.“

Кад сестрица чује како *први* „бунарчић“/„ein Brünlein“ (*вода* која говори, има антропоморфне карактеристике) два пута понови: „ко попије са мог извора, постаће **тигар**“ („Wer aus mir trinkt, wird ein **Tiger**...“), а други упозорава да ће онај ко попије његову воду постати – „**вук**“ („Wer aus mir trinkt, wird ein **Wolf**, wer aus mir trinkt, wird ein Wolf...“), она одмах упозори брата и два пута успе да га одврати од „зачаране“ (опасне и отровне) воде, забрани му да пије са извора како се не би преобратио у неку животињу: *тигра*, *вука* или *лане* (у бајкама овог типа обично се наводи као „младунче срндаћа“ или „јелена“; прим. И. С.). Међутим, у наставку бајке, на „трећем извору“ – из кога неки *глас* из воде упозорава да ће се онај ко попије воду са тог извора преобразити у „срну“ или „срндаћа“ („Wer aus mir trinkt, wird ein **Reh**“) – братац не може да одоли, попије неколико капи воде, и истог се трена преобрати у – *лане* = „ein Rehkälbchen“ (*младунче срндаћа*, *млади срндаћ/јелен*):

„Aber das Brüderchen hatte sich gleich beim Brünlein niedergekniet, hinabgebeugt und von dem Wasser getrunken, und wie die ersten Tropfen auf seine Lippen gekommen waren, lag es da als ein **Rehkälbchen**.“

(Превод: И. С.): „Братац одмах клекну крај извора, саже се и попи мало воде, али чим су прве капи додирнуле његове усне, лежао је ту претворен у *лане* [или: у младог срндаћа].“

Сестра му тада ставља своју златну траку око врата, о коју је окачен конопац од рогоза. Тако обоје срећно живе неко време у кућици/колибици у шуми. Али када једнога дана краљ објави да се иде у *лов*, „јеленко“ (И. С.) замоли сестрицу да га пусти напоље, јер има неодољиву жељу да трчи и бежи од ловаца. Она му дозволи и пушта га напоље, уз услов – да *увече пред вратима* изговори: „mein Schwesterlein, laß mich herein“ („сестрице моја, пусти ме унутра“), како би га пустила у кућицу.

И другог се дана све исто одвија, али се „млади срдаћ“ (братац-јеленче) враћа са лакшом повредом на копиту. Том приликом га прати краљев *ловац*, који кад чује изговорене речи пред вратима, пренесе свом краљу све што је чуо и видео. Сестрица је уплашена због брацине ране, негује му ногу (*стопало*, *копито*) разним лековитим биљем, и оно брзо зараста. Потом ловци поново иду у лов за овим срндаћем, али *увече* долази и сâм **краљ** пред врата сестрине колибице, па када изговори ону реченицу што их је и њен брат (срндаћ) изговарао, она се превари и отвара врата; краљ, чим угледа девојку, испроси је за жену и одводи у свој *дворац*, заједно са њеним братом – „јеленком“. Међутим, кад им се роди дете, лукава *маћеха* долази као слушкиња заједно са својом (правом) ћерком која има само **једно око** (једноока) и којој, својим „чинима“, може да да изглед краљеве супруге, иако нема ту моћ да лажној краљици направи и друго око (кћи остаје „једноока“; уп. и: Röhrich, 1976: 245–246).²⁴⁸ Касније зла маћеха и њена кћи пуштају велику пару, која угуши праву краљицу у кади, затим маћеха поставља у кревет сопствену (*једнооку*) ћерку и саветује јој да се окрене на страну на којој има оно „једно око“, како краљ не би могао да примети да није његова права жена (краљица). Вештица одвраћа краља од краљичиних одаја, под изговором да „краљица мора да се одмара“, па он ништа необично ни не примећује.

У финалном току бајке долази до кулминације и разоткривања правих јунака, а увођењем краљичиног лика у виду појављивања духа – „(der) *Geist*“ (могуће да имлицира и народно веровање у „живот након смрти“; прим: И. С.) – постепено долази до расплета: осим *дадиље*, нико од стражара не примећује да *права* краљица тачно „у поноћ“ – „**mitternachts**“ (хронотоп) долази и негује своје дете и младог срндаћа, не изговарајући ниједну реч (ништа не говори, *вид*. ниже у петом поглављу о „забрани говорења“). Када *краљица* (дословно: „дух“ = *der Geist*) први пут проговори, дадиља све одмах пренесе краљу, који следеће две ноћи остаје да чува стражу у тој истој одаји, не усуђујући се да се обрати (краљичином) духу: „Der König getraute sich nicht, sie anzureden, aber er wachte auch in der folgenden Nacht“; он бди и следеће ноћи, чекајући да се она поново појави; тада и краљ чује да дух изговара упозоравајуће речи у *стиху* (готово у рими на немачком; прим. И. С.): да ће доћи „још два пута“, затим „још једанпут“ – уједно и „последњи пут“ – а онда „никад више“ = „und dann nimmermehr“ (*подвукла* И. С.):

„Sie sprach abermals:
»Was macht **mein Kind**? Was macht **mein Reh**?
Nun komm ich **noch diesmal** und dann **nimmermehr**«.

А када дође и трећа ноћ, краљ се обрати овом „духу“ као својој правој *краљици* (супруги), мајци њиховог новорођенчета; потом она одмах *оживи* и добија своје људско обличје („враћање из мртвих“); затим на смрт осуде маћеху (*изгори*) и протерају краљичину полусестру – *лажну краљицу* (да је растргну дивље звери у шуми); истога часа са *срндаћа* (брата) „спадају“ све *чини* и враћа му се људски изглед, преобративши се у лепог *младића* (човека), какав је и раније био.

---

²⁴⁸ По Рериху (L. Röhrich, *Sage und Märchen...*, 1976: 245–246; уп. и према студији о „слици света“ у српској народној бајци, *вид*. ниже), ово је чест атрибут у европским предањима. Атрибути „једнооко“ и „крилатост“ могу се односити и на „необичног човека“ (*једноок*, *крилат*), а заступљени су у више примера у српској народној бајци: „једноок“ (нпр. у: Ч1 24; Бован: 28; Добросављевић: 13), „крилат“ (Ч1: 36), или се оба атрибута могу појавити у истој бајци (нпр. у Вук 23), о чему је раније у раду већ било нешто речи (у нав. српским бајкама, *вид*. треће поглавље; прим.: И. С.). „Једнооко“ иначе подсећа на атрибуте митских бића попут „диклопа“ (И. С.), „псоглава“, али и на „Дивљана“ (Вук 38), или на демона „Полифема“ (указује и на „заменљивост атрибута демонских бића у бајкама, али и у веровању“ – овде цит./примери према: Радуловић 2009: 215, 217, 230–231), итд.

5. КОМПАРАТИВНА И КОНТРАСТИВНА ПЕРСПЕКТИВА – СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ У СРПСКИМ И НЕМАЧКИМ НАРОДНИМ БАЈКАМА

Уводне напомене

Полазећи од представе о „организму“ при дочаравању места која (нарочито) *Словени* заузимају на културној мапи Европе, Хануш сликовито примећује да у глобалном културном организму Словени заузимају место *срца*, док германском народу припада место *главе*. Стога, када се говори о односу између *Германа* и *Словена* (који се једни другима углавном представљају као – *антипод*), још је Јакоб Грим истакао да су Немци ратнички народ и да зато не „ламентирају“ над сопственом егзистенцијом и у својој *Немачкој митологији* (DM) из 1835. (између осталог) забележио следећа драгоцену разматрања о сопственом народу: „Наши преци нису располагали никаквим осећањем жалости над егзистенцијом. Индијска чежња за повратком и поновним сједињењем са божанством изгледала је Немцима сасвим страна. [...]“. На овом месту даље наводимо овај пасус у целини (пренет у оригиналу):

„ ...[betrachtet werden]: unsern vorfahren wohnt aber durchaus kein gefühl von trauer über das dasein bei, jene indische sehnsucht nach rückkehr und wiedervereinigung mit der gottheit scheint ihnen völlig fremd. ihr kriegerisch freudiger sinn, mit dem sie lachend aller todesgefahr entgegen traten, dachte sich die ungewisse zukunft als glänzende erneuerung des irdischen heldenlebens in göttergemeinschaft. allein dieser gedanke überwog nicht einmal merkbar in der reichen bewegung ihrer irdischen laufbahn, für welche sie hilfreicher, gnädiger götter bei allen anlässen bedurften. Ein dualistischer unterschied zwischen *gutem* und *bösem princip*, wie ich glaube, wird sich nur in der leitung priesterlicher lehre scharf hervorthun; er darf eher unter Galliern aufgesucht werden als unter Deutschen. Wozu gefruchtet hätte es also, die trümmer des heidenthums solchen betrachtungen unterzuordnen, und die eigenthümliche combination, deren es noch fähig ist, dadurch zu zwingen?“

(J. Grimm, DM 1835: (стр.) XXVI, и даље; *курзив* и *размаци* горе: J. G.; *болд*: И. С.)²⁴⁹

Према овом тумачењу, Немцима је као ратницима и ратничком народу било својствено и „наклоњено“ управо такво особено „ратничко чуло“ (пре свега су имали склоност ка ратничком начину живота и развијеном „ратоборном чулу“), помоћу којег су *духовито* и *шаливо* надилазили сваку смртну опасност, замишљајући непознату будућност „као сјајно сећање земаљског херојског живота у божанском царству“ (оп. цит.: J. Grimm, DM 1835: XXVI). Насупрот оваквом схватању, уврежено је мишљење по коме су Словени читавим својим бићем били повезани са музиком и песмом, о чему сведоче и први помени о постојању простонародних песама код Словена.²⁵⁰

²⁴⁹ Уп. и нав. интернет-стр. (приступи: 02. 02. 2023. и раније; горе прим./прев.: И. С.): <https://opacplus.bsb-muenchen.de/Vta2/bsb11256264/bsb:BV003405585?queries=XXVI&language=de&c=default>

²⁵⁰ Сведочанство византијског историчара Теофилакта Симокате из VII века говори о томе како су византијске уходе 592. године у Пропондискском приморју ухватиле „три човјека словинскога порекла, који не бјаху одјевени у гвожде ни у какво ратно оруђе, једини њихов товар бјаху цитаре и ништа друго не имашу са собом.“ Цит.: V. Jagić 1876: *Građa za historiju slovinske narodne poezije I (Historijska svjedočanstva o pjevanju i pjesničtvu slovinskih naroda..., preštampano iz XXXVII knj.)*, Zagreb, 1876: 23. (уп. нав. лит.)

Тако, и на основу Ханушевог закључка о супротностима између овако представљеног карактера немачког (германског) народа и сасвим супротног (основног) тона карактера „словенске душе“²⁵¹, доследно можемо пратити, те и увидети, на који су се начин, све до наших дана, задржале специфичности и карактеристике код оба народа (чиме се баве Хануш и други проучаваоци целокупне културе и упоредне књижевности, нарочито народне).

Када говоримо о народном благу и жанровским особеностима „вилинских прича“ усменог предања код српског и немачког народа (било (срп.) „женских“ народних приповедака, било (нем.) „Zaubermärchen“), служећи се упоредним методама, увидели смо како изразите сличности и бројне заједничке карактеристике (опште и специфичне), тако и значајне разлике међу бајкама које се пореде (о сличностима и разликама из угла компаративног и контрастивног приступа највише разматрамо у овом поглављу; прим. и свуда истиче: И. С.). Примера ради:

- „Чудесне“ бајке = „Zaubermärchen“ су од почетка до самог краја „проткане“ фантастичним митским бићима попут: *змајева* и *здухача*, *вила*, *аждаја* и *ала*, *ђавола*, *вампира* и *авети*, *дивова*, *кепеца*, *патуљака* или *коболда* (митско биће у немачким бајкама – потиче из *германске* митологије; прим./истакла И. С.), *чаробњака* и *чаробница*, шалвиог (српског) лика *Ере* (више о томе у: И. Златковић 2015: 189–193)²⁵², (хрв.) *грабанцијаша*, (нем.) *Тила Ојленшпиг(е)ла*/„Till Eulenspiegel“, и осталих „лакрдџаша“ и шалвивих „протува“²⁵³ – речју, и јунака, и *анти-јунака* попут „злих жена“ и „маћеха“, обично представљених у лику *вештице* или *море* (међу најчешће присутним мотивом у немачким народним бајкама, а срећемо га и код Чајкановића [„маћија“], и код Вука [„маћеха“]; вид. ниже, прим.: И. С.).

---

²⁵¹ Оног тона којим одишу и мит, и духовни живот Словена, а који се све до данашњих дана огледа у „духовности“ ових народа – посебно у (словенској) „музици“ и „песми“ (уп. нав. литературу, прим.: И. С.).

²⁵² Имајући у виду да је *Ера* „лик који се јавља у шалвивим причама, новелама, анегдотама, опсценим приповеткама, вицевама“ (И. Златковић), дакле, у „мушким“ народним причама и шалвивим народним приповеткама (које у овом раду нису биле предмет изучавања и анализирања), наводимо само поједине шалвиве ликове усмене народне прозе; нав. аутор за особености овог лика каже да су „слојевите, али и типске, јер је по поступцима и атрибутима Ера близак многим другим ликовима свеколике јужнословенске, балканске, источњачке и европске традиције (кајкавски Петрица Керемпих, Ђак Грабанцијаш; македонски Итер Пејо, бугарски Бају Гања; Насрадинхоца, Карађоз, лик турског позоришта сенки; немачки Тил Ојленшпигел, италијански шалвивија Бертолд, руски будалаш Балакирев, итд.)“ Златковић такође наводи и да је *Ера* (или Еро, Херо) „типични представник српског народа“, о коме је доста писано. Више у: Иван Р. Златковић, *Типологија хумора у српској усменој прози* (докт. дисертација), Београд 2015: 189–191, овде *цит.*: 189–190.

²⁵³ *Грабанцијаш* (grabancijaš, m), по дефиницији (на више места), има два значења: **1.** (мит.) По народном веровању: а) *ђак* који је након дванаест богословских (завршених) школа изучио и „вилењачку“; након завршених школа оде у „врзино коло“ у ком играју *виле* и *вештице* (вид. раније о „вилама“, „вештици“; прим.: И. С.), па онда „заједно са вилама и ђаволима“ води облаке и креира разна чуда. Са *ђаволом* у савезу може управљати природним појавама. б) *Grabancijaš* – књиж. лик из кајкавске драме Титуша Брезовачког из 18. века. **2.** (прен.): несвршен, вечити *ђак*; онај који је неуредан, несрећан; немиран дух *луталица* (итал.), чак и „бом“ (вид. и на: <https://jezikoslovac.com/word/vli2>); *Тил Ојленшпигел* (нем.: Till Eulenspiegel, Кнајтлинген, крајем 13/поч. 14. века, у Мелну крај Либека, Немачка, 1350), народни *лакрдџаш*, али и *јунак*, легендарни лик старије немачке књижевности; најстарије издање које говори о згодама Тила Ојленшпигела датира из 1515. (Nach dem Druck von 1515) у Штрасбургу: *Ein kurtzweilig lesen von Dyl Ulenpiegel*; уп. и: *Мала енциклопедија* (група аутора), Просвета, Београд, 1959; *Енциклопедија лексикографског зав.* (група аутора), Загреб, 1962; <https://www.till-eulenspiegel.de/> феб. 2022).

5.1. СЛИЧНОСТИ

Фантастичне народне бајке, са многобројним и разноврсним мотивима, народне приче и предања, лирске и епске народне песме и остале народне умотворине, одличан су показатељ у којој су се мери очувала древна народна веровања у различитим варијантама. Како бајка заиста „чува информације о култури и веровању пренетим у измењеним условима живота“ (цит.: Н. Станковић-Шошо, 2006: 195–197), у њој се истовремено „огледају“ како синкретизам, тако и супротстављеност различитих елемената првобитне („старинске“, В. Ч.) вере древних народа у претхришћанско („лаганско“) доба и потоње „нове вере“ надолазећег хришћанства (у доба „христијанизације“). То свакако потврђују како многе *српске* (Вукове, Чајкановићеве и остале значајне народне умотворине бројних записивача након Вука), тако и *немачке* народне бајке (пре свега, бајке браће Грим и њихових најближих сарадника и следбеника; прим.: И. С.). Тако смо највише сличности и паралела међу српским и немачким народним бајкама (одабраних на основу њихове репрезентативности у овом смислу) проналазили управо у оним (условно говорећи) – „правим“ бајкама, које се пре свега заснивају на *древним митовима* и дубоко укорењеним веровањима у народу; њихове модификације такође говоре о животу, друштвено-историјском и културолошком развоју два народа, нарочито о њиховим специфичностима.

Када је реч о сличностима у репрезентативним српским и немачким народним бајкама, Грими су међу првима приметили и указали на њихове подударности и узајамне паралеле (нарочито Вилхелм, потом и Јакоб)²⁵⁴, што им је први пут (као што смо раније напоменули) омогућио рукописни превод српских народних приповедака Вукове ћерке Мине Карацић из 1854. године. Драгоцен приказ великог броја (одабраних) српских приповедака и њихових паралела са немачким народним бајкама, приказано је (тек) у трећем издању (III свеска) „Напомена“ (пре свега) млађег Вилхелма, уз збирку бајки браће Грим *Kinder- und Hausmärchen* (КНМ) из 1856. Треба ипак имати у виду да је и старији Јакоб набројао нека општија места као паралеле у свом предговору збирке бајки (³1856, св. III: 350), нарочито према заступљености основних мотива у бајкама. И према Мојашевићевом тумачењу, све су ове „паралеле“ потекле из Јакобовог „општег познавања предмета, но истовремено и с подробним улажењем у српске приповетке“ (Мојашевић 1950: 76).

Јакоб Грим је издвојио неколико паралела поредећи немачке и српске бајке, а то су:

- 1) мотиви о „три брата“ (од којих је „најмлађи најправичнији“, па и заслужено најсрећнији (на крају бајке освоји награде, узме принцезу за жену, и сл.), упркос томе што га старија два брата називају „најглупљим“, „најтрапавијим“ или „најтупавијим“ (*Тупавко*, будала/будалица, „ein Dummbart“, итд.; прим. И. С.);
- 2) мотиви о „два једнака брата“ – два брата *близанца* (које чак ни супруга једног од њих не може да препозна као мужа);
- 3) врло чести мотиви о „злој маћехи“;
- 4) мотиви о „кокошки са златним јајима“;
- 5) о „несрећној девојци“ по имену „Пепељуга“ (у многим варијантама ове приповетке – и *српске*, и *немачке*), као и о другим *општим* мотивима.²⁵⁵

²⁵⁴ Вилхелма су и раније привлачиле српске народне приповетке, док се Јакоб за њих почео интересовати (тек) од Вукове посете у Каселу 1823. године.

²⁵⁵ Више о томе уп.: М. Воšković-Stulli: „Grimmov zapis Pepeljuge prema kazivanju Vuka Karadžića“ у: *Usmena književnost kao umjetnost riječi...*, 1975:175–181; уп. и: И. Стојановић, 2017: 165–183.

У „Напоменама“ Вилхелма Грима (³1856) приказане су **двадесет две немачке** бајке (од КНМ 15 до КНМ 152, као и бајке КНМ 138 и КНМ 159) из збирки бајки браће Грим, напоредо са **двадесет три српске** из Вукове збирке српских народних приповедака (из 1853. и према преводу Мине Караџић из 1854; вид. ниже у табели према М. Мојашевићу; уп. и: И. Стојановић, 2017: 165–183). Навођењем тих паралела, *српске* бајке у немачком преводу одиграле су своју главну улогу (нарочито што се тиче интересовања млађег Вилхелма Грима; уп.: W. Grimm, *Kl. Schr.* IV, 1887: 443–444; Мојашевић СМПНП: „Виљемове и Јаковове паралеле српских бајки с немачкима“, 1950: 73–80, вид. табелу са паралелама: 76–77).²⁵⁶ Стога је значајно истаћи још једну чињеницу: Вилхелм је приликом поређења српских са (еквивалентним) немачким народним приповеткама нарочито указивао на „оригиналност“ и „карактеристике“, те и особености српских народних приповедака, по чему се (можда и најбоље) може увидети управо онај истанчани Вилхелмов „романтичарски укус“ у складу са тадашњим „духом времена“ – (нем.: „Zeitgeist“, прим. И. С.).

Јакоб Грим (осим што у предговору Минином преводу Вукове збирке народних приповедака из 1854, похваљује многе Вукове радове, изражавајући своје чврсто уверење да ће му потомство несумњиво бити веома захвално за записивање и чување од заборављања овако богатих прича из усмених казивања свога народа; уп.: Шуберт 2019: 21) често истиче изузетан Вуков смисао за језик који је још „неискварен“, а уједно и „простоту и природност“ српских народних проповедака.²⁵⁷ С тим у вези, када чак и класичар Гете неке од „особености“ српске народне поезије назива „варварским“²⁵⁸, оне су браћи Грим, посебно старијем Јакобу, биле и „најдраже“, што је у складу са његовим (раније поменути) основним сватањима народне књижевности као „природне“ и „чисте“, па тиме и – *истините* (И. С.).²⁵⁹ Без обзира што и Јакоб и Вилхелм отворено жале што им Вукова збирка приповедака није донела више „бајки о животињама“ (имајући у виду бајку коју Јакоб саопштава у свом преводу у *Лисцу Рајнхарту – Reinhart Fuchs*), браћа закључују да су и *српске* бајке те врсте (поред *руских* и *естонских*) изразито блиске *немачким* „Zaubermärchen“, пре свега по свом „безазленом наслађивању поезијом (стр. 412)“. Управо зато су и браћа Грим очекивала драгоцене податке од објављивања српских народних бајки и кажа (прича, приповедака), будући да су, како су до тада иначе веровали и (научно) сагледавали, у конкретизованим примерима проналазили значајну подударност између *словенских* и *германских* народа – а у овом случају, нарочиту повезаност српског народа с немачким (више о томе вид. и: И. Станковић, 2012; И. Стојановић, „Вукове и Гримове збирке бајки“, 2017: 165–183, овде 166–167, итд.). Према томе, и Јакобова и Вилхелмова предвиђања увелико су оправдале Вукове збирке из 1853. и 1854. у Минином преводу (овим преводима су се браћа Грим унапред радовали и с нестрпљењем их ишчекивали, будући да су дуги низ година пружали непрестану подршку и подстицали свог пријатеља, савременика и сарадника Вука Караџића²⁶⁰, да што пре, поред већ издатих народних песама, објави и српске народне приповетке, што се објављивањима ових збирки и обистинило).

²⁵⁶ Што је за наш рад, осим што је било од изузетног значаја, представљало и својеврстан изазов у настојању да их напоредо прикажемо и упоредимо (прим.: И. С.).

²⁵⁷ Г. Шуберт, „Вукова народна приповетка и браћа Грим“ у Зборнику: *О српској књижевности и култури...*, 2019: 19–25, овде: 21.

²⁵⁸ П. Слијепчевић, *Гете о Краљевићу Марку*, 1932б: 151; др D. Prohaska, „Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur“, 1906, XIV (св. 7, сепарат: 149). Вид. и према: Мојашевић 1950: 78, 167–168.

²⁵⁹ Више о умећу Јакоба Грима да осети „лепо и битно у српској народној књижевности“ уп. и: Слијепчевић, *Шта је Гете видео у нашој народној поезији*, Л. М. С., 1932а, 239, 332: 72, итд.; *Исти*, 1932б: 151; Prohaska (нав. дело), 1906. Према: Мојашевић, 1950. (вид. друго поглавље овог рада; прим.: И. С.)

²⁶⁰ Браћа Грим су познавала Вука као веома посвећеног сакупљача српских народних умотворина.

ПАРАЛЕЛЕ:

Као „имагинарна“, често „натприродна“ (*наднаравна*) – бројна митска бића се појављују у митологији и фолклору различитих култура и народа. Током изучавања за потребе овог рада, извршен је одређени одабир српских и немачких репрезентативних народних бајки по њиховим значајним сличностима. На основу тога, можемо рећи да и једна и друга народна бајка садрже (како се и могло очекивати) мноштво подударних *митских* и *фантастичних* бића.²⁶¹

У српској и немачкој народној бајци постоји велики број сличних, али и различитих митских бића, а нека од најзначајнијих у митологији, па и најчешће присутних у бајци, упоредо наводимо у наредним излагањима, најпре према њиховим сличностима:

- У *српским* народним бајкама (нарочито Вуковим „женским“ народним приповеткама) често су присутна разноврсна митска бића, најчешће:
  - **змајеви** – приказани као моћна бића са крилима која поседују велику моћ, али и **здухаћи** – бића која се појављују у виду ветра и који може бити и добар, и зао, а често има моћ да промени облик или да људима донесе срећу, односно, несрећу;
  - **виле** – лепа и грациозна бића, живе у природи и радо помажу људима, у бајци обично приказане као добре, људима наклоњене, иако се могу показати и као врло „опасне“, „завидне“ и „осветољубиве“ (младе, лепе, моћне) девојке или жене, нарочито уколико су увређене; ту спадају и и „**мудре жене**“ које упућују јунака;
  - **Бог**, али и **Ђаво**;
  - затим, **дивови** – по именима, нпр. „Таригора“ и „Кривигреда“ (вид. раније *нав.* пример, АНП³1990, Ч 44: 313), „**Баш-Челик**“ и „**Дивљан**“, али и **патуљци** – *малена, велика* и *стара* бића („Биберче“, „старац-лактобрадац“, „лакрат брада“, „старац дуге беле браде до појаса“, и др.);
  - нарочито честе су и *але, аждаје, авети, духови*, и бројна друга митска бића.
- У *немачким* народним бајкама (нарочито из доба браће Грим), у којима се увек води рачуна о „моралној поуци“ коју бајка треба да пренесе, такође се појављује низ разноврсних, „фантастичних“ митских бића, нарочито:
  - патуљци = *die Zwerge*,
  - змајеви = *die Drachen*,
  - дивови = *die Riesen*,
  - ђаво = *der Teufel* (врло чест у свим бајкама из збирки Гримових, не само у „*Zaubermärchen*“, већ и шире; *прим.*: И. С.);
  - често је ту и вештица = *die Hexe*, а ређе вила/виле = *die Fee(n)*, сирена/сирене = *die Nixe*, *die Wassernixe*, *die Nymphe* („чудесне“ бајке браће Грим називе за „виле“ садрже искључиво у виду последња два појма као одредницу за „водене виле“: „*Nixe*“ и „*Wassernixe*“; вид. у раније *нав.* бајкама: КНМ 79 и КНМ 181; И. С.); виле се у овим бајкама најчешће појављују у виду (*еклицитно* изражених) „мудрих жена“ = „**die weisen Frauen**“ (описано у четвртом поглављу рада), и бројна остала спречиљива митска бића.

---

²⁶¹ Ово је уједно било и једно од најзначајнијих уочавања током истраживања за овај рад (*прим.*: И. С.).

- Joш једна карактеристична паралела српске и немачке народне бајке је употреба *фантастичних* елемената и *чаролија*. Често се у њима појављују „чудесни“ и „магични“ предмети, као што су, рецимо: чаробни мачеви, хаљине, огртачи, капе, прстенови, штапови и разни други предмети који дају магичне моћи ономе ко их поседује – нарочито у борби против *опасних* митских бића, демона и немани. Такође, у обе народне бајке појављују се и многа, иста или слична бајковна митска бића, попут *вила*, *патуљака*, *змајева*, *вештица*, *ђавола* и других (како смо више пута у раду приказали; прим. И. С.).
- Када је реч о специфичним митским бићима и њиховим атрибутима у немачкој народној бајци, с једне, и у еквивалентним примерима, њиховим приказивањима и сучељавањима у односу на српску усмену бајку, с друге стране, не би требало изоставити ни посебно интересантан пример о „Гвозден-човеку“ (ВД 3), односно, о „Гвозденом Хансу“ (углавном одговара домаћем имену „Јован“), а реч је о „Баш-Челику“ (ВД 1; вид. ниже; прим. И. С.)
- Међутим, иако постоје сличности у употреби фантастичних елемената, српска и немачка народна бајка разликују се по начину њиховог приказивања. Тако, на пример, у српској је бајци „магија“ обично представљена са позитивном конотацијом и као нешто што има корисну (употребну) вредност – и за људе у стварности, и за јунаке у бајци – тако што се, рецимо, користи „у борби против зла“ (И. С.). *Магични предмети* и *чудесна бића* у српској бајци често помажу јунаку, како у остварењу његових „циљева“, тако и у борби против опасних непријатеља – често митских или полуљудских бића.
- Са друге стране, „магија“ се у немачкој бајци углавном приказује као „опасан“ феномен и служи у сврху наношења нечије штете (зла), што онда доводи до кобних последица – обично по живот јунака или јунакиње у бајци. *Магични предмети* и *чудесна митска бића* у немачкој бајци често су приказани као *препрека* коју јунак мора да савлада, али су и ризик, односно, последице коришћења магије обично врло високи.

5.2. РАЗЛИКЕ

Поред многих значајних сличности у мотивима, бићима и сужеу бајки које поредимо, било у српским (углавном из Вуковог доба), било у немачким народним бајкама (овде углавном из доба браће Грим, у ком датира и почетак њиховог записивања и каснијег проучавања, како смо у раду више пута напоменули), свакако да се оне значајно разликују и по многим њеним аспектима, рецимо:

- Како су репрезентативне *немачке* народне бајке којима се у раду бавимо – „Zaubermärchen“ = АТУ 300–749 – највећим делом сакупљане у периоду романтизма, карактеристичним по идеализацији прошлости и традиционалних народних вредности, те објављиване током читавог 19. века (мада и касније, све до данашњих дана), у овим су се бајкама пре свега нашле традиционалне вредности, као што су: *поштење, храброст, марљивост, преданост*, а наглашена је и *оданост* према породици и заједници.
- *Српске* народне бајке, с друге стране, посвећене су темама попут великих борби против *неправде*, превазилажењу разних *препрека*, као и темама у вези са љубављу и трагањима за „сродном душом“, али и међуљудским односима. Уопштено говорећи, српска усмена бајка више је фокусирана на *индивидуалне* карактеристике и особине самог јунака. Осим што и српске бајке садрже многе елементе магије, специфична митска бића и демоне („чудесна“ бића, али и чудовишта), у њима је можда нешто мањи фокус на моралним поукама (у поређењу са немачким бајкама), с обзиром на чињеницу да се ипак мало више пажње обраћа на описивање митолошког света и дешавања у њему.
- *Српска* и *немачка* народна бајка се разликују по начинима на које су кроз историју пренешене: српска је бајка дуго била *усмена* традиција, пренешена с колена на колена, док је немачка углавном била *забележена* у књигама. То је водило ка томе да српска бајка има различите варијанте у различитим крајевима Србије, док су немачке бајке стандардизоване, и као такве, познате широм света.
- Такође, српске и немачке народне бајке разликују се и по *стилу* приповедања: док су српске често пуне *живописних* описа и метафора, немачке имају више *линеарну* структуру и причу са јасно дефинисаним јунацима и антагонистичким ликовима.
- Када је реч о ликовима у причама, српска бајка има обиље разноврсних карактера: осим јунака и јунакиња, постоји и низ других необичних ликова који често играју кључну улогу у причама, као што су: *виле, змајеви, патуљци, вилењаци*, разни *демони, вештице, ђаволи* и бројна друга митска бића, свако са својим специфичностима, карактеристикама, атрибутима, функцијама, које смо настојали да прикажемо у овом раду. Набројана митска бића у бајци најчешће имају функцију „противника“, иако нека митска бића могу (чак) имати и значајну улогу у функцији „помоћника“ (као у неким раније наведеним примерима).

Примера ради:

- У српској бајци, јунак може постати и „побратим“ са митским бићем, као у изврсној бајци *Стојша и Младен* из Вукове збирке (Вук 5, СНП 1969: 27–34) – у којој царев и царичин син иде у свет да тражи своје три *отете* сестре и спасе их од зетова „змајева“: потом се с њима спријатељи, чак се и побратими са најмлађим змајем, по имену „Младен“, с којим се касније и удружи у рату против остала три змаја (као што смо приказали у трећем поглављу рада).
- И *немачка* бајка се истиче по ликовима који (посматрано са психолошког становишта) представљају различите аспекте људске природе. Тако, на пример, ликови попут *вештице*, *зле маћехе*, *зле краљице* или *злог вука* (у терминима јунговске психоанализе), приказују „тамну страну“ човековог карактера, док би „чувари светлости“ (попут Коељових „ратника светлости“, И. С.) – добри и вредни *вилењаци*, *виле* (када пружају помоћ), јунаци и јунакиње, представљали симбол доброте, племенитости и „светле стране“ човечије личности.

Поред наведеног, српска и немачка народна бајка помало се разликују и по начину на који се завршавају:

- у складу с поетиком жанра, радња српске бајке *углавном* је заокружена срећним крајем, којим јунак побеђује зло, проналази љубав (*венчање*), задобија царства (*богатство*), савладава бројне препреке или остварује неки други циљ; ипак, у извесном смислу одступање од наведеног чини приповетка Вук 24 (*Девојка бржа од коња* – приповетка на средокраћу између бајке и предања, СНП 1969: 87–88), и то: када главни јунак (овде: *царев син*) пред сам завршетак бајке стигне у „највисочију планину“, обазре се и не угледа више своју вилу-девојку „бржу од коња“, и остаје – напуштен (с друге стране, вила поново задобија своју драгоцену слободу, па би се, посматрано из „њених очију“, могло закључити да је сам завршетак бајке ипак заокружен срећним крајем; прим./истакла: И. С.).²⁶²
- с друге стране, у *немачкој* народној бајци крај (такође врло ретко) може бити и „трагичан“, што је за читаоца/слушаоца изненађујуће и крајње необично, будући да одступа од саме поетике жанра, како смо и нешто раније у раду приказали на издвојеном примеру једне од чудесних бајки браће Грим – **КНМ 43** (*Frau Trude*): јунак, тачније *јунакиња* (овде: девојчица) се суочава са тешким последицама својих дела у кући код вештице.

---

²⁶² Вук 24: „А кад ђевојка виђе злу и гору, пусти једну сузу, – док букнуше страшне ријеке, те се за мало сви не потопише, за ђевојком нико више не пристајаше до самога царава сина, те он плиј на коњу те за њом, али пошто виђе да му је ђевојка одмакла, закле је три пута именом Божјим да стане и она стаде на ономе мјесту на којему се нађе; онда је он ухвати, те за се на коња врже, и преплива на сухо, па се упуту једном планином дома, али кад дође у највисочију планину, обазре се, кад ли му ђевојке нема“ (СНП 1969: 87–88, овде: 88).

5.3. Сучељавања сличности и разлика –

напоредо приказани мотиви у репрезентативним српским и немачким народним бајкама

Као репрезентативне бајке оба народа према учесталости појављивања митских бића, попут *вештице* (нарочито), *змаја*, *авети* и других опасних бића, најчешће у функцији „противника“ протагонисти/-ма бајке, овде бисмо најпре издвојили две сродне српске бајке (из Вукове збирке), блиске по типу и садржају – Вук **26** (*Чудновата тица*) и Вук **29** (*Три јегуље*), упоредили их са сличном (по садржају и типу) немачком бајком браће Грим – **КНМ 60** (*Die zwei Brüder – Два брата*), потом их напоредо и приказали.

Вилхелм Грим у својим „Напоменама“ уз КНМ 60 детаљно излаже о пореклу две сличне приче из различитих области Немачке: сиже ове бајке о „два брата“ чини једна од прича једноставне и природне садржине, пореклом из Падерборна, док је исти уводни део испричан браћи Грим у Хесену (као одломак са мањим одступањима). Прича говори о два усвојена сина „метлара“, који воде рачуна и о својој сестрици. Најмлађи брат открива „птицу са златним јајетом“, које продаје неком златару; затим, дечак сваког јутра испод птице проналази по једно *златно јаје*, све док му сама птичица не каже да треба да је однесе златару; кад птица отпева златару – да ће онај ко поједе њено „срце“ постати *краљ*, а онај ко поједе њену „дигерицу“ свакога јутра под јастуком проналазити врећу златника – златар пожели да ожени сестру сиромашне браће, ако му препусте „златну птицу“. Међутим, догоди се да два брата *нехотице* поједу нека два дела птице која отпаду док је пеку на ражњу (током сестриног и златаревог венчања), не знајући да су појели управо „птичје срце“ и „дигерицу“. Потом их преварени златар, киптећи од беса, истера из куће.

Вилхелм указује на изразиту садржајну подударност овог дела приче о птици са златним јајетом са сличним таквим делом, испричаним у српској бајци бр. 26 по Вуку (*Чудновата тица*; уп.: „Напомене“ В. Грима уз бајку *Два брата – Die Anmerkungen der Brüder Grimm zu dem Märchen Die zwei Brüder*, 1856: 102–103).²⁶³ Он управо овај уводни део српске бајке сматра нарочито „оригиналним“ и испричаним „на себи својствен начин“ (о чему је раније нешто речено): „Diesen Theil erzählt **in eigener Ausbildung ein serbisches Märchen** bei Wuk Nr. 26“ (оп. цит.: V. Grim, *Napomene braće Grim* из 1856. уз КНМ 60; истакла: И. С.)²⁶⁴; одмах затим Вилхелм наводи и да се слична *немачка* бајка може упоредити са *руском* (бр. 9) по Дитриху (Dietrich Nr. 9; вид. „Напомене“: крај 102, поч. 103).²⁶⁵

Поред тога, српска бајка о *чудноватој птици* (Вук 26), с једне, и Гримове „чудесне“ бајке са бројним митским бићима у КНМ 60 (*Die zwei Brüder*) и КНМ **122** (*Der Krautesel*), с друге стране, су веома сродне по мотиву *чудесне златне птице*, *магичног птичјег срца*, али и *златника*, које главни јунак/јунаци – протагонисти бајке (нпр.: *два брата*, *браћа близанци*, *ловац*, и сл.) проналазе свакога јутра под својим јастуком. Наиме, наведена „женска“ приповетка (Вук 26) по садржају је подударна и врло слична са првим делом бајке о два брата (КНМ 60, из Гримових збирки) – с том разликом што у српској бајци (Вук 26) браћа (*два брата*) изједу „срце“ и „главу“ златне птице, док у немачкој (КНМ 60) поједу „срце“ и „дигерицу“ златне птице („*Herz und Leber*“; прим./прев.: И. С.).

²⁶³ КНМ 60: *Die zwei Brüder* (1857), АТУ: **303, 315, 567А**. Уп и: *Die zwei Brüder*: <http://www.maerchenlexikon.de/Grimm/khm-texte/khm060.htm> (стални приступи; прим.: И. С.).

²⁶⁴ Вид.: КНМ 60; уп. и: М. Мојашевић, СНПШ 1950: 77. (прим. и курзив: И. С.)

²⁶⁵ Цит. W. Grimm (Напомене): „Од тачке одакле одбачена деца стигну у шуму код шумара, на трагу смо одличној [на стр. 103] и детаљној причи из хесенског региона Швалм (док је она падерборнска само лошији пример); прича нема значајнијег доприноса, осим што се наводи да шумар узима двоје сиромашне деце која просе пред његовим вратима.“ (прев. И. С.).

Осим што проналази сличности по садржају (садржајно подударне) са српском бајком (Вук 26), Вилхелм сматра сродним бајкама још и немачку **КНМ 85** (*Die Goldkinder – Златна деца*) и српску приповетку **Вук 29** (*Три језуље*): „**Verwandt sind die Goldkinder** (Nr. 85) und **ein serbisches Märchen bei Wuk Nr. 29**“ (уп. *исто*: 105; свуда подвукла: И. С.). Паралелу између српске приповетке (Вук 29) и немачке (Гримове) бајке о два брата, увиђамо са другим њеним делом. Узгред речено (без подробније анализе на овом месту), у КНМ 85 недостаје приказ велике борбе против **змаја** – који је, као у *српским*, такође често приказано митско биће у немачким народним бајкама, иако по много чему различито у поређењу са „српским змајем“ (међу најзначајнијим митским бићем у српској народној бајци).

Даљим напоредним сагледавањем ове две бајке (Вук 26, Grimm КНМ 60) увидели смо да се њихове сличности огледају још и у мотивима *љубоморе* или *зависти* (љубоморна и завидна браћа), али и у њиховом (каснијем) кајању због учињеног злодела према свом брату (често брату *близанцу*, обично *најмлађем*), дакле, према брату-избавитељу/спаситељу (из смртне опасности). А још једну битну карактеристику бајке Вук 26 у поређењу са подударном КНМ 60, откривамо и у податку да се онај брат „што је главу изио“ не (по)каје одмах након што „са овога света“ погуби свога рођеног брата – оног „што је срце изио“ (и зато добио краљевство), већ тек на крају, у тренутку када га препадне (и „престрави“) братовљев „дух“ (вид. раније: *авет*, и слична митска бића):

„Брат његов *што је главу изио* од зависти и као најпаметнији чоек на свијету, почне мрзјети на свога брата краља, те шта ће како ли ће да га смакне с овога свијета, *науми да га убије*, и да он мјесто њега краљује, па једну вечер кад му брат заспи убије га, па га распори и нађе у њему *оно срце од тице*, па га изједе а утробу свога брата опет зашије.“ (Вук 26 СНП: 92)

С друге стране, у **КНМ 60** се први брат (*близанац, принц, краљевић*) истог трена покаје након што погуби свога брата спаситеља: гневан и љубоморан почини братоубиство кад сазна да је брат близанац био на његовом месту крај принцезе, и за трпезом, и у његовом кревету, не знајући притом да му је брат остао веран и одан (поставио сабљу између себе и принцезе у постељи); срећом, други брат одмах оживи свог вољеног брата-спасиоца неким „чудотворним средством“ (има чудотворну моћ *оживљавања*):

„Wie das der andere hörte, ward er so eifersüchtig und zornig, dass er sein Schwert zog und seinem Bruder den Kopf abschlug. Als dieser aber tot dalag, und er sein rotes Blut fließen sah, *reute es ihn gewaltig*: »Mein Bruder hat mich erlöst«, rief er aus, »und ich habe ihn dafür getötet!« und jammerte laut.“ (Grimm КНМ 60)

Медијални део Вукове бајке по броју 29 подудара се са истим делом КНМ 60, док се њен финални део разликује по одсуству мотива љубоморног и завидног брата, а тиме и по *страдању* (погубљењу), односно, *оживљавању* другог брата близанца (Вук 29: 98–100, КНМ 60: 302–303). Пошто се браћа враћају да ослободе све људе који су остали „мутави и удуречени“ код „**бабешнице**“ (често митско биће у немачким бајкама; *вид.* ниже, *прим.*: И. С.) и накнадно је погубе зато што је толике људе усмртила (претворила их у камен), на путу ка својој кући, браћа разговарају и о свему се договарају (сажетија КНМ 74а из 1812, по садржају готово идентична са овом бајком о два брата близанца [касније КНМ 60], не садржи мотив љубоморног брата, нити мотив завидне и незахвалне браће, као што је то случај у КНМ 63 (*Die drei Federn – Три*

пера; прим.: И. С.).²⁶⁶ Након што други брат из *окамењеног* стања поврати у живот свог брата близанца и све његове животиње, браћа се на путу ка дворцу договарају да принцеза за невесту припадне ономе, коме најпре притрчи у загрљај, а то се управо догоди „првом“ (и *правом*) брату близанцу, по имену: „Johannes-Wassersprung“ (у дословном преводу: „Јован-Водоскок“/„Јован-Скок у воду“, ев. „Јован-Водоизвор“; прим./прев.: И. С.).²⁶⁷

Мноштво митских бића која садрже немачке „Zaubermärchen“ (попут КНМ 60, 74а из 1812 или КНМ 85), односно, „чаробне“/„чудесне“ *женске* народне приповетке (Вук 26 и 29), су у Арне-Томпсон-Утеровој класификацији разврстане према типовима бајки под следећим ознакама: АТУ **300**, **303**, **567**, **705**. Разврставање је изведено према најдоминантнијем мотиву у датој бајци, као на пример, у следећим бајкама по типу:

- АТУ **300** (некада АТ [енг.: AaTh]; данас: АТУ): Мотив „Der Drachentöter“ = Убица *змаја/змајева* у Халтриховој (Josef Haltrich) бајци: *Die beiden Geschwister und die drei Hunde* (Брат и сестра и три пса) у збирци саксонских народних бајки: *Sächsische Volksmärchen aus Siebenbürgen...* (Wien 1882, Nr.: 25; АТ 300, Немачка/Deutschland); Варијанте²⁶⁸: Bechstein 49: *Die drei Hunde* (Три пса, Бехштајн, Немачка); Bechstein 19: *Der Wandergeselle* (Калфа, Бехштајн, Немачка); Colshorn 43: *Die Querpfeife* (Фрула/Свирала, Колсхорн, Немачка); Zingerle I, 8: *Geschwind wie der Wind, Packan, Eisenfest* (Цингерле, Tirol), итд.²⁶⁹
- АТУ **303**: „Die Zwillingbrüder“ (Браћа близанци), нпр. у: Grimm КНМ 60 (*Die zwei Brüder*) и Grimm КНМ 85 (*Die Goldkinder*)
- АТУ **567**: „Das magische Vogelherz“ (Магично птичје срце) и **567 А**: „Die getrennten Brüder“ (Раздвојена браћа, или: Растанак/раздвајање браће [често: *близанаца*] на неком „специфичном“ месту, обично „хтонском“ – попут *камена станца*, *раскришћа/раскрснице*), као у: КНМ 60 (*Die zwei Brüder*), КНМ 122 (*Der Krautesel*), КНМ 124 (*Die drei Brüder*), и сл.
- АТУ **705**: „Von einem Fisch geboren“ („чудесно“ рођење/рађање – дете или јунака роди нека „чудесна животиња, овде нпр. „риба“).²⁷⁰

---

²⁶⁶ КНМ 63: И у овој су бајци присутни мотиви *завидне* и *незахвалне* старије браће (издаја и братоубиство). Кратак опис садржаја: на повратку кући, два старија брата убију трећег (обично *најмлаћег*), који их претходно избавља из опасности по живот (спашава их од сигурне смрти) – откупљује их и скида са вешала. *Лисица* је „животиња-помагач“ најмлађем брату током читаве ове бајке (прим.: И. С.).

²⁶⁷ Уп.: J. u. W. Grimm, *Die Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*, Vollständige Ausgabe in der Urfassung. Hrsg. von Friedrich Panzer (Emil Vollmer Verlag), Wiesbaden, 1947; *Deutsche Märchen und Sagen*, hrsg. von Hans-Jörg Uther (Text nach der Erstausgabe 1812/1815. Realschulbuchhandlung), Berlin, Auflage 1, 1812: КНМ 74а, *Von Johannes-Wassersprung und Caspar-Wassersprung*: 342–346.

²⁶⁸ Извори: Ludwig Bechstein (1801–1860), *Märchen* (бајке) у: *Deutsches Märchenbuch*, 1847; Gebrüder Colshorn (Carl: 1812–1855 und Theodor: 1821–1896): *Märchen und Sagen aus Hannover*, Hannover, 1854, 43: 141–143. (Mündlich in Vollbüttel), уп. на: <http://www.zeno.org/nid/20004659147>;

<https://www.sagen.at/texte/sagen/deutschland/niedersachsen/hannover/querpfeife.html>;

Gebrüder Zingerle (Ignaz Vinzenz: 1825–1892 und Josef: 1831–1891): *Kinder- und Hausmärchen aus Tirol*, Innsbruck, Schwick, 1911: 38–42, уп.: <http://www.zeno.org/nid/20007883560> (приступи: 20. 03. 2023. и раније; прим.: И. С.).

²⁶⁹ Варијанте бајки изван немачког говорног подручја: Schier 23: *Die Spanklauber* (Шведска); Levin 1: *Elena die Wunderschöne* (Елена лепотица, Русија); Karlinger 16: *Dragan Cenusa* (Румунија), итд. Уп. и према: <http://www.maerchenlexikon.de/at-lexikon/at300.htm> (приступ: 20. 03. 2023; прим./прев.: И. С.).

²⁷⁰ Уп.: <http://www.maerchenlexikon.de/at-lexikon/at303.htm>; <http://www.maerchenlexikon.de/at-lexikon/at567.htm>; <http://www.maerchenlexikon.de/at-lexikon/at705> (стални приступи).

У немачким се бајкама јунаци у оваквим типовима приповедака обично сусрећу са значајним и (као у српским) врло честим митским бићем – **змајем** = *der Drache*. Структуру (по типу) наведених „чудесних“, „чаробних“ или „чистих“ („правих“) бајки – у виду њихове фантастичности, чинили би следећи карактеристични делови:

A1: Главни јунак (сиромашни дечак/човек) наиђе на *чудесну* (магичну, фантастичну) – најчешће *златну* птицу – која му свакога јутра сноси *златна* јаја. Сироти (сиромашни) јунак продаје птицу неком богаташу, који одмах наређује да му је испеку како би је појео, будући да зна за њене „чудотворне моћи“ (*срце/шигерица*; *срце/глава*); али деси се да синови сиромашног брата (обично два) поједу баш *срце* и *главу* (негде, *шигерицу*) ове златне птице приликом печења, након чега један сељаков син (дечак) свакога јутра под својим јастуком налази по (један) „златник“, а други син постане „краљ“.

A2: Дешава се „чудесно рођење“: протагонисти бајке (обично *два брата близанца*) након што попију воду са оближњег *извора* чудотворних моћи – по типу АТУ **303**: Мотив *близанаца* (најчешће *два брата*, „Die Zwillingbrüder“) и њихов *растанак* на неком посебно назначеном месту (уп.: *Die zwei Brüder*, 1984)²⁷¹, нпр. у Гримовим бајкама:

- **КНМ 74а** (*Von Johannes-Wassersprung und Caspar Wassersprung*; објављена само у првој књизи *првог* издања Гримове збирке бајки из 1812, од другог се издања (1819) спомиње само још у Напоменама, уз врло сличну и знатно обимнију бајку о „Два брата“ [овде: *близанци*]);
- у **КНМ 60**: *Die zwei Brüder* (*Два брата*; четврта хесенска приповетка, налази се у збирци од другог до последњег издања из 1857. год.; овде напомињемо и следеће: КНМ 60, као и првобитна (врло слична, али сажетија) бајка под бројем 74а из 1812. (*Von Johannes-Wassersprung...*) излази само у 1. издању, од седам); обе бајке садрже мотиве „разилажења/раздвајања“ и „*растанка* браће близанаца“ („Trennung am Scheideweg“) на *рачвању путева* на **исток** и **запад** = **Osten/Westen**, односно, раздвајање на **десну** (*десно*) и **леву** (*лево*) страну = **Rechts/Links**; бајке садрже још и мотиве „растанка браће“ и „остављање сигнализатора“ (овде је то „нож“ забоден у стабло „на рачвању путева“).

A3: „Рођење синова близанаца“ – када *жена, невеста, кобила* и *кучка* поједу распорену *рибу* (мотив: „Von einem Fisch geboren“ АТУ 705; даље и: 303, 450, 451), а у неким бајкама (мада ређе): **A4:** *јабуку*.

B: Два брата (*близанца*), или браћа (у неким бајкама *три, четири* брата, ређе само *један*) полазе на пут/путовање у пратњи неколико својих „захвалних“, верних животиња (*два или три* пса – често, хртови) и кад стигну на *раскриће* – забоду своје блиставе ножеве у стабло (сигнализатор), како би по њему сазнали о судбини другог брата (који обично путује по „свету“).

---

²⁷¹ Превод: В. Зес, *Sabrane bajke* II, бр. 60, *Dva brata*: 368–394. Уп. и: *Die zwei Brüder* на: <http://www.maerchenlexikon.de/Grimm/khm-texte/khm060.htm> (приступи: 27. 01. 2017. и касније)>

- C:** Један брат (најчешће други ако их је двојица, или (нај)млађи) – успева да, након борбе, избави краљеву кћи (*принцезу*) из „загрљаја“ страшне и опасне немани – **змаја** (у немачким бајкама, углавном *негативно* приказан): након што убије *змаја*, осваја принцезу за невесту (супругу) и тако бива награђен. *Лажни јунак* (најчешће) на спавању убија правог јунака (нпр. свог другог/млађег *брата*). У оваквим бајкама његове *одане* и *верне животиње* готово увек оживе свог господара помоћу некакавог чудесног (*чудотворног*) чаробног средства до кога се домогну на необичан начин (*чудотворно средство*, помоћ). Када дође време за принцезино венчање, разоткривају се лажне змајеве убице јер прави протагониста (главни јунак) извади сачуване одсечене *змајеве* језике (један или више) и показује их пред свима као доказ. Тада се обелодани ко је прави принцезин муж, обавља се (право) венчање, а лажни јунак (или јунаци) добије (добију) заслужену казну.
- D:** Током лова, (млади) *принц* залута у *шуми* (топос) док лови *сребрног јелена*: „*einen Hirsch mit silbernem Geweih*“ (каткада и *златан* јелен); у немачким бајкама, животиња митолошког порекла, кореспондира са митским бићем – *вештицом* (*прим.*: И. С.), нпр. у: (Grimm) КНМ **85, 74a** (1812) и **60**; затим јунак наилази на неку „бабу“ – а то је (уствари) „вештица“ (*Hexe*) која камени људе: овде првог брата (близанца) и све његове животиње (*вид. горе, прим.*: И. С.).
- E:** Кад други брат (код куће) види да је братовљев *нож*, забоден на месту растанка (на *раскрићу*), до пола зарђао, истог часа полази у потрагу да избави свог брата (који је први отишао на пут); кад стигне у краљевство, млада га принцеза (краљева/царева *кћи*) дочека као свог (правог) мужа (не знајући за брата близанца, не препознаје га). Други брат прихвата додељену (му) улогу ради испуњења крајњег задатка: да пронађе и избави свог рођеног брата, али поставља *мач* (или *сабљу*) између себе и принцезе у брачној постелји (остаје одан свом брату близанцу); у походу проналази окамењеног брата код „**бабе-вештице**“, натера је да сместа ослободи његовог брата, као и остале окамењене људе, затим је кажњава (убија вештицу).
- F:** На путу ка кући браћа разговарају: у налету беса, први брат из љубоморе убије свог брата који га је избавио, али се потом одмах покаје и оживљава га неким (претходно откритим) чудотворним средством. Примера ради, то може бити:
- **корен живота** = *die Lebenswurzel* (КНМ 60) – донесу га зечеви за двадесетчетири (24) часа са неког брда (уп. раније: *брдашце*) на ком расте јер има моћ да од свих болести излечи онога ко корен држи у устима, па чак и да га *оживи* (тако верне животиње оживе свог господара – првог брата); или:
  - **сок** са оближњег *храста*, у: КНМ 74a (*Von Johannes-Wassersprung und Caspar Wassersprung; О Јовану и Каспару*): верне братовљеве животиње посматрају како *мрави* попрскају овим (храстовим) соком мртве мраве из свог легла и одмах их оживе; тако и животиње враћају у живот свог господара – првог брата близанца, по имену „*Johannes-Wassersprung*“ (*прим./прев.*: И. С.).

5.3.1 Вештица у бајци

Многе српске „женске приповијетке“ (овде већином из Вукове збирке), као и немачке бајке („Zauber märchen“, нарочито бајке браће Грим) често садрже мотиве једног полуљудског митског бића које се у радњу уводи у виду „бабе“ као „хтонског“ демона – оличеног у лику *вештице* – „die Hexe“ у обе народне бајке Она у сижеу бајки овог типа обично има моћ да „окамењује“ и „омутави“ све оне које дотакне својим *прстом* или неким предметом (*прутом*, *штапом*, и сл.); у другом случају, довољно је да некога само *погледа*, те он сместа остаје „удуречен“ (Вук 29). Ово се својство подудара и са раније описаним (и широко распрострањеним) народним веровањем код различитих (индоевропских) народа. Када вештица преваром „намами“ к себи првога брата (*близанца*), она га истога часа претвара у *камен* (поседује нарочиту моћ окамењивања) чим га дотакне или само погледа; потом *други* брат иде у потрагу за првим и пристиже у помоћ: да би „ослободио“ брата вештичјих чини/чари и избавио га из стања *зачараности*, мора својом мудрошћу да „надигра“ опасну *бабу* – вештицу – и из беживотног/окамењеног стања врати брата у живот (обично брата *близанца*, иначе, такође врло чест мотив у немачким народним бајкама).

У *германским* причама и бајкама често се наилази и на још један мотив који показује да вештичја „длака“ или „коса“, или само њен „додир прстом“ („mit dem Finger“), пругом/прутићем („mit einer Rute“, „mit einem Rütlein“) или штапом/штапићем, има натприродну моћ да истога часа неког човека (или било које друго живо биће) – *окамени* (скамени), а тиме и „(оба)веже“, односно, заустави на месту на ком се затекао:

„Sie war aber **eine Hexe** und sprach: »Ich will dir *eine Rute* von dem Baum herabwerfen, wenn du sie damit *auf den Rücken schlägst*, tun sie mir nichts.« Da warf sie ihm *ein Rütlein* herab, und er schlug sie damit, alsbald lagen sie still und waren **in Stein verwandelt**. Und als *die Hexe* vor den Tieren sicher war, sprang sie herunter und *rührte* auch ihn *mit einer Rute* an und *verwandelte ihn in Stein*. Darauf lachte sie und schleppte ihn und die Tiere **in einen Graben**, wo schon mehr solcher **Steine** lagen.“²⁷²

Топосу: Омиљени простор вештичјег обитавања, па и најопаснијег деловања – како у српским, тако и у немачким народним бајкама – често су следећи:

- **гора** (Вук 29): „Кад дође у *гору*, упазиле једну бабу ње сједи на једном *камену* *стану*, и држи, и држи у једној руци *штап*, а у другој *некакву траву*...“;
- **шума** (КНМ 60/74а; КНМ 85): „Zauberwald“ = *зачарана (чаробна, чудесна) шума*; у КНМ 60: „Der junge König ist im *Zauberwald* einer weissen Hirschkuh nachgejagt, und ist nicht wiedergekommen.« Da war sie in grosser Besorgnis um ihn.“²⁷³

---

²⁷² КНМ 60 (*Die zwei Brüder; Два брата*): „Ali ona, a to je bila veštica, reče: »Dobaciću ti jedan *štap*; ako ih njime udariš po leđima, neće mi ništa učiniti.« Tad mu ona dobaci jedan *štap* i on njime udari svoje životinje; istog trena one se primiriše i okameniše. Pa kad vide da joj više ne preti opasnost od životinja, ona skoči s drveta te i njega dotače *štapom* i pretvori u *kamen*. Zatim se ona nasmeja i njega i životinje poče da vuče u *jendek* u kome je ležalo više takvih *kamena*.“ (прев.: Зец, *Sabrane...*, књ. II: 368–394; свуда *истакла*: И. С.).

²⁷³ Исто, КНМ 60: „Млади краљ је ловећи белу кошуту ујахао у *зачарану шуму*, и није се више вратио.« Она се за њега силно забрину.“ (прев./подвукла: И. С.)

- места која као самостални топоси означавају сва она „лиминална“ места – нарочито **гора, поље, шума, вода, камен-станац** (вид. раније наведена „места прелаза“); таква места често кореспондирају и са „топосом раскршћа“, „раскрснице“, или „топосом рачвања пута/пугева“ (уп.: Детелић, 1992: 113, и д.; уп. и: И. Стојановић, 2017; и друге радове о *нав.* топосима; прим.: И. С.).

Примере за топосе места боравка полуљудског митског бића (гора, шума) или за место сусрета првог сина/брата (близаница) са бабом – *вештицом*, садржи, између осталих, и бајка из Вукове збирке **Вук 29: Чудовита гора**. Кад једно вече, недалеко од дворца, принц (први брат) кроз прозор угледа „некаку велику *гору* ће сва у великоме пламену пламти”, и упита своју невесту (принцезу) шта је то што „гори“, она му одговара:

„Не питај ме, господару! оно је **чудовита гора**, што преко дан сијева а по ноћи гори, и когођ к њој пође да види што је, остане у они трем *мута*в и на оно мјесто **удуречен**.”

Па и касније, када са истог тог прозора брачне собе *други* „брат близанац“ (избавитељ првога брата) с прозора угледа „ону чудесну гору” и упита принцезу „што она гора гори”, она му с чуђењем узврати – није ли му „још ону вечер казала каква је гора” (Вук 29: 99–100):

– »Како каква је?« упита је он опет, а она му одговори:
 »Да когођ онамо пође, остане *мута*в и **удуречен**, пак сам се била препала да нијеси почем онамо пошао.«.

И у већини немачких народних прича и бајки митско биће у лику „бабе-вештице“ (*eine Hexe, ein altes Weib, ein altes Mütterchen, alte Meerkatze* = „вештица“, „нека старица“, „бакица“, негде и: „мајчица“, „матора вештица“ или „матора бабетина“; прим./прев.: И. С.) најчешће обитава у шуми, у некој трошној, али и раскошној (за децу примамљивој) „кућици“ или *колиби*(ци), као нпр. у (чувеној) бајци браће Грим, **КНМ 15: Hänsel und Gretel – Ивица и Марица** (1857; ATU 327 A; мотив: „Die Kinder bei der Hexe“ = „деца [у кући/кућици] код вештице“).²⁷⁴

У Гримовим **КНМ 60**, или **74a** (из 1812), као и у **КНМ 85**, баба-вештица *окамени* првог брата близаница (претвара га у камен чим чује да грди њено псетање које бесно лаје на њега); други брат (КНМ 60) присили „*alte Meerkatze*“ („матору бабетину“) да сместа призна где му се брат налази; у неком *јендеку* „у коме је лежало више таквих каменова” („*versteinert in einem Graben, wo schon mehr solcher Steine lagen*“), где проналази свог брата близаница – „окамењеног“ (заједно са свим његовим *верним* животињама, такође претвореним у камен):

„*Sie war in grosser Angst, bat um Gnade und sagte:*
 »*Er liegt mit seinen Tieren versteinert in einem Graben*«.“²⁷⁵

²⁷⁴ КНМ 15, *Hänsel und Gretel* (ATU: 327AB; 334, 700), вид и на: <http://www.maerchenlexikon.de/atlexikon/at327.htm>, <http://www.maerchenlexikon.de/Grimm/khm-texte/khm015.htm> (приступи: 18. 03. 2023. и раније).

²⁷⁵ КНМ 60: „*Nju spopade veliki strah, pa zamoli za milost, govoreći: »On i njegove životinje leže okamenjeni u jednom jendeku.*«“ (прев. усту: Зец, *Sabrane...*, knj. II: 368–394; истакла: И. С.).

Потом млађи брат, под претњом да ће завршити у ватри, нареди „баби-вештици“ да сместа оживи и његовог брата и све оне окамењене људе који су ту у њеном „јендеку“ лежали (пастире, занатлије, трговце) – што она одмах и учини само једним *додиром* „пругем“/„штапом“ („sie nahm eine Rute“):

„Da zwang er sie, mit hinzugeben, drohte ihr und sprach: »*Alte Meerkatze*, jetzt machst du meinen Bruder und alle Geschöpfe, die hier liegen, lebendig, oder du kommst ins Feuer«. Sie nahm *eine Rute* und *rührte die Steine an*, da wurde sein Bruder mit den Tieren wieder lebendig, und viele andere, Kaufleute, Handwerker, Hirten, standen auf, dankten für ihre Befreiung und zogen heim.“²⁷⁶

Истог тренутка престаје и демонско дејство вештице: *шума* се сама од себе „отвори“ и у њој постаје *светло* и *видно* да се „на три сата хода одатле“ могао угледати „краљевски замак“.

Значајна појединост ове бајке јесте да се вештица уопште не боји метака из ловачке пушке јер зна да јој његова „оловна зрна“ не могу наудити – што представља податак пореклом из германске митологије (уп.: J. Grimm, DM „Hexen“: 586–611): „Sprach sie: »Schiess nur zu, vor deinen Kugeln fürchte ich mich nicht.« Da legte er an und schoss nach ihr, aber *die Hexe war fest gegen alle Bleikugeln*, lachte, dass es gellte, und rief: »Du sollst mich noch nicht treffen.«“ (КНМ 60; *устакла*: И. С.). Тако, када ловац својом пушком припрети вештици да сиђе са дрвета на ком седи тик изнад њега („Не дођеш ли, пушком ћу те оборити“), вештица га исмева и церека му се у лице. Међутим, ловац се одмах досети да са капута откине „три сребрна дугмета“ („drei silberne Knöpfe“) и њима напуни пушку јер су против тога вештиче чини узалудне; чим окиде пушком, вештица тресне уз јаук на земљу, а брат је онда притисне ногом и запрети да ће је бацити у ватру, не каже ли му где му је брат („Матора вештице, уколико ми сместа не кажеш где ми је брат, одмах ћу те шчепати и бацити у ватру“; *прим./прев.*: И. С.):

„Der Jäger wusste Bescheid, riss sich *drei silberne Knöpfe vom Rock* und lud sie in die Büchse, denn *dagegen war ihre Kunst umsonst*, und als er losdrückte, stürzte sie gleich mit Geschrei herab. Da stellte er den Fuss auf sie und sprach: »Alte Hexe, wenn du nicht gleich gestehst, wo mein Bruder ist, so pack ich dich auf mit beiden Händen und werfe dich ins Feuer.«“

И у сродној бајци КНМ 85 о „златној деци“ (коју смо раније приказали), значајно је и увођење „јелена“ (срндаћа) у радњу, као животиње која кореспондира са вештичјим обитавањем у шуми: када први брат близанац, пошавши у лов, зађе у неку „велику шуму“ у потрази за „раскошним и поноситим јеленом“ („ein stolzer Hirsch“, „die Jagd nach einem prächtigen Hirsch“) – за истим онаквим јеленом каквог је претходне ноћи уснио – брат га увече (*ноћу*) изгуби из вида и тумара по шуми, тражећи баш тог јелена. Одједном стигне до кућице у којој живи некаква „бакица“, која је уствари – „вештица“. Али она се страшно на њега наљути што прети њеном „кученцету“ (иначе, под заштитом грчке богиње *Хекате*, немачке „госпође Холе“, *Холде*, *Вуле* или *Труде*; уп. бајке браће Грим: КНМ 24: *Frau Holle* = *Госпођа Хола*, КНМ 43: *Frau Trude* = *Госпођа Труда*, или „Frau Wulle“ у КНМ 179: *Die Gänsehirtin am Brunnen* (*Гушчарица крај бунара/студенца*)).

---

²⁷⁶ Превод: „»Matora babetino, sad mog brata i sve stvorove što tu u jendeku leže oživi ili ćeš da letiš право u vatru«, pripreti joj on i prisili da s njim pođe. Ona uze *štapic* i njime poče da dodiruje kamenje. Tad oživeše njegov brat i životinje, a digoše se i mnogi drugi koje je ona okamenila: trgovci, zanatlije i pastiri. Svi oni zahvališe za svoje spasenje i odoše svak svojoj kući.“ (*исто*; свуда *устакла*: И. С.)

Вештица истога часа казни младића (првог брата) и окамени га. А касније, када други брат на свом „златном коњу“ приспе „у ону велику шуму где је његов брат као камен стајао” („Da setzte er sich auf sein goldenes Pferd und ritt fort und kam *in den großen Wald*, wo sein Bruder lag und Stein war“; прим./прев./истакла: И. С.), нипошто се не приближава старој вештици која, с намером да и њега намами и сместа окамени, излази из куће да га дочека; он је одмах приморава (под претњом смрћу) да му сместа оживи брата. Вештица то невољно учини, повративши брату људско обличје такнувши га прстом само једанпут (КНМ 85, прев./истакла: И. С.):

„Die alte Hexe kam aus ihrem Haus, rief ihn an und wollte ihn auch berücken; aber *er näherte sich nicht*, sondern sprach: „Ich schieße dich nieder, wenn du meinen Bruder nicht wieder lebendig machst.“ Sie *rührte, so ungerne sie’s auch tat, den Stein mit dem Finger an*, und alsbald erhielt er sein menschliches Leben zurück.“

(Превод: „Стара вештица изађе из своје куће и позва га, желећи да и њега зачара; али он није прилазио, већ рече: »Упуцаћу те ако ми не оживиш брата.« Она невољно прстом дотаче камен, а он убрзо оживе и поврати свој људски облик.“)

5.3.2 МОТИВ ЗАБРАНЕ ОСВРТАЊА, ОСЛОВЉАВАЊА, ГЛЕДАЊА, ОПШТЕЊА са (натприродним) митским бићима и хтонским силама

Како у словенској и српској, тако и у германској и немачкој митологији (и многим другим светским митологијама) – „окаменити се“ значи да ће човек, ако се нађе у окружењу „нечистих“ (и „нечастивих“) сила и том се приликом *осврне*, највероватније угледати демоне попут: *вештица, вила, ђавола, духова, авети* (и сл.), те ће се истога часа преобратити у *камен*, другим речима, у непокретно и беживотно (телесно и духовно) стање – стање *смрти*.²⁷⁷

Осим честих мотива парова близанаца (човечјих и животињских), и у српској, и у немачкој народној бајци (као врсти), у многим је причама и бајкама очуван мотив забране *освртања, говорења* и, уопште, било каквог *општења* са митским бићима и (најчешће) опасним „хтонским“ силама. Како је већина ових забрана (нарочито при одвијању и извођењу бројних магијских радњи и древних обреда код различитих народа) пре свега имала за циљ да се душама *предака*, злим *духовима* и/или *демонима* онемогући враћање са „онога света“ да не би угрозили живе потомке и некадашње ближње (обично своје укућане), показују и бројни примери мотива забране освртања (гледања иза себе), као и забране говорења, што се нарочито односи на хтонска места (*раскриће, раскрсницу* и њима сличним местима).²⁷⁸

Имајући у виду чињеницу да је у готово свим женским народним приповеткама (бајкама) присутан велики број митских бића – карактеристичним и за *српску*, и за *немачку* народну бајку – као и најразличитији мотиви који се директно доводе у везу са таквим натприродним и/или хтонским силама (углавном воде порекло из *подземног* света), као што су издвојени мотиви забране *обраћања, говорења*, односно, *освртања* на „терену“ и у окружењу „нечистих“, *хтонских*, а често и *демонских* сила, у наредном излагању (без подробније анализе) биће више речи о сучељавању елемената који су у нарочитој вези са фантастичним, митским и митолошким бићима, *експлицитно* приказаним у репрезентативним српским и немачким народним бајкама (значајним за наш рад).

Мотив забране *освртања* и (или) *говорења* у значајној мери кореспондира са „хтонским“ простором и „демонским хронотопима“ у бајци, а садрже га и многе *српске* (**Вук 9: Змија младожења; Вук 29: Три јегуље; Вук 31: Чудновата длака; ВД 6: Вилина гора; ВД 7: Туца дјевојка; ВД 10: Зла свекрва**, итд.), и многе *немачке* народне бајке (**Grimm КНМ 31: Das Mädchen ohne Hände; КНМ 85: Die Goldkinder; КНМ 121: Der Königssohn, der sich vor nichts fürchtet; КНМ 166: Der starke Hans; КНМ 179: Die Gänsehirtin am Brunnen**, итд.).

Примера ради, у приповеткама Вук 9, 29 и 31 мотиви забране освртања и говорења не само да су присутни, већ су и доминантни: не сме се освртати, нити обраћати (хтонским) митским бићима (често митолошког порекла), било да су: људског, полуљудског, или нељудског изгледа, ћутање је обавезно и подразумева се (свуда у примерима *истиче*: И. С.):

---

²⁷⁷ Можда је управо из тих разлога очуван погребни обичај: да се након годину дана на гроб умрлог поставља камени споменик да би се душа покојника (за коју се верује да читавих годину дана лута) зауставила на том месту „привезала“ и „приковала“ уз камен – *окаменила* – како би се коначно и смирила (да више не опседа своје „укућане“; прим.: И. С.).

²⁷⁸ И један од најпознатијих примера из античке књижевности садржан је у лику цара Едипа: да би га примиле у своја вечна станишта, Едип (искључиво) на *раскрићу* мора да принесе жртву *Еринијама*, али његов успех зависи од једног услова: нипошто се не сме *осврнути* и гледати за собом. Када се овим страшним богињама принесе неопходна/захтевана жртва (како Едип и чини: *чистим рукама* доноси воду са светог врела, *не говори* гласно и *не осврће* се након обављеног жртвеног обреда), суђенице му дарују благостање, живот и посвећење као приносиоцу личне жртве, тако да од „осветничких богиња“ постају милостиве и благонаклоне *Еумениде* – „Милостиве“ (уп.: Sofoklo, *Edip na Kolonu*, SGT 1990: 151–176).

- **Вук 9** (*Змија младожења*) – мотив забране *освртања* поновљен је *три* пута: „сиротој жени“, након што се Богу помолила „да јој дâ да затрудни макар змију родила“, Бог јој испуни ту жељу и она заиста добије за сина „змију“ (митска животиња): „[...] те затрудни, и кад дође време, роди змију“. Али змија, чим се роди, одмах „од мајке [...] утече у траву и нестане је“. Змија се као њен син враћа након „двадесет година“ и саветује мајци како да му успешно испроси цареву кћи („у цара девојку“), под једним условом – да се на повратку кући никако не сме освртати (три пута поновљено; СНП 1969: 46–48; свуда *истакла*: И. С.):

1. „[...] Макар ти шта цар казао, кад се вратиш *не осврћи се* док нашој кући не дођеш.“
2. „Иди мати сад да видиш хоће ли ми цар дати девојку, так шта ти год одговори, кад се вратиш, опет се *не осврћи* до наше куће.“
3. „Иди мати да видиш хоће ли ми цар сад дати девојку па шта цар рекао да рекао, кад од њега пођеш *не осврћи се* до наше куће.“

И приповетке Вук 29 и Вук 31 садрже комплексна преплитања: у њима су такође доминантни мотиви забране *гледања*, *говорења*, или било каквог ословљавања хтонских бића:

- **Вук 29** (*Три јегуље*) – бајка садржи забрану посматрања, тј. обраћања хтонском бићу и забрану говорења; то биће је оличено у полуљудском митском бићу – „баби-вештици“; она седи на „камену станцу“ држећи у једној руци „штап“ и неку „траву“ у другој, чиме „окамењује“ људе који јој приђу близу и ослове је; бајка садржи и специфичне предмете – *сигнализаторе*: „бочицу“ пуну воде, као и мотиве „растанка“ два брата близанца, и сл. (пример из бајке Вук 29, СНП: 98–100):

„[...] Кад дође у гору, упазив једну бабу ђе сједи на једном камену станцу, и држи у једној руци штап, а у другој некаку траву. Тек што бабу види, упита је што је ова гора овака, а она му рече да приступи напријед пак ће знати. Он приступи и баба га уведе у некаку авлију ограђену костима јуначкијем, а по авлији толики људи *мутави и удуречени* стоје. Тек пошто у ову авлију улезе, остаде и он и коњ му и пас *мутав* и *окамени* се на ономе мјесту ђе се нашао.“ (овде: 99)

- **Вук 31** (*Чудновата длака*, СНП: 102–104, овде: 102) – мотиви забране *освртања* и *говорења*: „немој ријечи проговорити“; овај мотив кореспондира са вилом као митским бићем (вид. ниже, прим.: И. С.).
- **ВД 6** (*Вилина гора*, СНП: 179–180) – и ова приповетка садржи мотиве забране *гледања*, *говорења* и *обраћања* митским бићима, што су у овом случају – **виле у гори** (топос), о чему смо раније говорили (вид. код „виле“, стр. 91. овог рада; прим.: И. С.):

- „[...] »ма пази, без великога свога чуда **немој писнути ријечи једне** доклен се вратим опет к тебе, јер је *ово дрво свију вила...*“;
- „[...]», пак *ако каква младића опазе у ову гору у они час очима га затраве* и у *каку гођ хоће живину обрну...*«.“

Репрезентативни примери у немачким бајкама:

- **Grimm КНМ 31** (*Das Mädchen ohne Hände – Девојчица без руку/шака/шачица*, АТУ 706) – бајка садржи мотив изричите „забране освртања“, као и народно веровање које се огледа у мотиву *забране обраћања духу* (духовима) – „der Geist“: баштован за девојчицу мисли да је дух јер поред ње стоји „анђео“ = „der *Engel*“ – зато не сме да јој се обрати; доминантантно је и (нарочито „опако“) митско биће „der *Teufel*“ = „ђаво“, кога *девојчица/девојка* (главна јунакиња у бајци) надмудрује својом изузетном довитљивошћу (специфичност у немачким бајкама; прим./подвукла: И. С.):

„Der Gärtner sah es mit an, weil aber der Engel dabeistand, fürchtete er sich und meinte, das Mädchen wäre ein **Geist**, schwieg still und **getraute nicht zu rufen oder den Geist anzureden**. Als sie die Birne gegessen hatte, war sie gesättigt, und ging und versteckte sich in das Gebüsch.“²⁷⁹

- **Grimm КНМ 121** – забрана *говорења* („Redenverbot“): и овде се појављује ђаво (*Teufel*).
- **Grimm КНМ 166** – мотив *забране освртања и обраћања духовима* = „Luftgeister“, целим путем током силаска јунака у „доњи свет“ и боравка у њему.
- **Grimm КНМ 179** (*Frau Holle –* госпођа Хола/Холе – „Frau Wulle“; Берта/Перхта у грчкој митологији одговара „богињи Хекати“ (која борави иза кућне пећи: „Hinter der Herde“) – мотив забране *освртања*: „гроф“ одлази и *не осврће* се за „лепом ћерком“.

***

ВИЛЕ: Поред топоса *горе* (шума), *воде* (језеро, река) или *извора* (која су и у српској, и у немачкој народној бајци најчешћа станишта митских вила), *планине*, *пустиње*, и сличних топоса који се такође доводе у блиску везу са „топосом раскршћа“, изричиту забрану *говорења*, *ословљавања* и *освртања*, дакле, било каквог општења са „демонским силама“ (*оноземаљским*, „нечистим“, опасним) експлицитно садрже (горе наведене) бајке, и то у: Вук **29** – забрана обраћања „баби“, заправо – **вештици** и Вук **31**: забрана *ословљавања* и *гледања* наге девојке на извору – „виле“. Други брат (од двојице) се не да обманути и завести када дође „к оној гори“ и пред „ону бабу“ (*вештицу*), него одмах исука сабљу, „наsrне с коњем, а надршка пса“ – такође „не говорећи ни ријечи“ (Вук 29, СНП 1969: овде стр. 100).

У женској приповетки **ВД 10** (*Зла свекрва*, СНП 1969: 188–191) царев син у шетњи наилази на неко „место“ на ком су се девојке „скупиле на игру“ и ту застане да их гледа како плешу, једино у коло не пристају три врло лепе девојке (*исто*: 188–189; вид. код *вила*). Касније се царевећ ипак ожени једном од те *три* најлепше девојке, и то „трећом“ (у складу са поетиком жанра), коју среће управо на том „једном“ (непрецизираном и „тајновитом“, И. С.) месту.

---

²⁷⁹ Превод: „Баштован је све посматрао, али пошто је *анђео* стајао поред, уплашио се и помислио да је *девојка дух*; зато је ћутао и није се усуђивао да нешто довикне или да се обрати *духу* [или: да разговара са духом]. Када је појела *крушку*, насити се, отиђе и сакри се у жбуње.“ (прим./прев./истакла: И. С.)

На основу научне литературе и познавања *словенске* (српске) и *германске* (немачке) митологије, све су то места која индикативно упућују на омиљена места окупљања вила у *шуми*, по *горама* и *планинама*, око дрвећа, крај извора и језера, али и на раскршћу, гумну, по ливадама – места на којима се виле радо окупљају и пристају у *коло* („врзино“, „вилино“/„вилинско“). Будући да царев син „није имао оца него мајку преко мјере злу жену“, која га није волела, „особито сад што је с реда ђевојку вјенчао“, у медијалном делу бајке заплет се огледа у томе што „зла жена“ (слично неким раније приказаним бајкама о „злој жени“, „маћехи“, „вештици“) не подноси ову девојку, „и стане својој снаси а његовој жени о глави радити“ (*исто*: 188–189). Тако млада царица (касније *мајка*), према свом ранијем обећању, роди царевићу „два сина *златнијех* *рука* и *шћер* са *златном звијездом на челу* од прве уједно“. Али на дан када њен муж оде у лов, свекрва јој подмеће „троје мачади“ уместо „оно троје ђеце“, ставља их у затворен сандук и наређује слуги да баци сандук са децом у оближњу реку. Ово је још један стабилан, интернационалан „мотив пуштања новорођенчади у воду“, карактеристичан за овај тип бајке (*прим./истакла*: И. С.): „пловећи ријеком“, сандук „с оно троје ђечице“ срећно доплови до неког „пребогатога“ човека који ту крај реке пред својим двором одмара, а када пронађе ову дечицу, побрине се за њих и лепо их одгоји („добави дојиљу и потхрани их до оружја браћу и сестру до удаје“, вид. *исто*: 189).

У каснијем току бајке један од два царевића (један од „ова два брата“) први полази на путовање да потражи „три чудновате ствари“: „*тицу* што збори“, „*дрво* што пева“ и „*воду* зелену“ (*истиче*: И. С.). У бајци је посебно значајан сусрет са неким *старцем* који је „вас сијед као овца“ (**ВД 7**: 181; **ВД 10**: 189).²⁸⁰ Њега царев син среће или на путу „близу некака језера усред планине“ (топос *воде*: језеро у планини), или крај *пута*, на *раскршћу* или *рачвању путева* (хтонска места; експлицитно је приказана и „забрана освртања“ и „гледања иза себе“). Овај старац јунацима (браћи) даје прецизна упутства и саветује им у ком правцу да наставе своје „путовање“, те на који начин да се понашају: упозорава их да се, упркос гласним повицима („вика и граја околу тебе велика од хиљаду људи, а никога нећеш видети, и нико те неће ни прстом такнути, а камоли убити...“, *исто*: 189), никако не смеју освртати, у супротном ће се на оном месту „окаменити“: „[...] али немој да се обазреш за собом без свога чуда, јер ћеш се на оно мјесто окаменити“ (СНП 1969: 188–190, овде: 189). Ипак, оглушивши се о „лустињаков“ савет, оба брата (из страха) погледају за собом и на месту се „окамене“; своју браћу претворену у камен, касније спашава „сестрица“, која послуша старчеве савете и досети се да „убере некаке траве“ и њима „добро уши затисне“ (могуће „вилинске траве“, „расковник“ и сл.; прим. И. С.), што приказујемо следећим цитатом из бајке (ВД 10: 190)²⁸¹:

„ [...] , него убере некаке траве те добро уши затисне и ручицама сувише, па рече старцу: »Баци ти мени *балоту*, да онамо идем ђе она пане, само ми кажи хоћу ли наћи све три ствари како сам ти казала, и хоћу ли наћи браћу окамењену?«

²⁸⁰ ВД 10: *Седи старац* се како у овој, тако и у многим другим приповеткама најчешће приказује у функцији „саветодавца“, односно, „мудраца“, а неки проучаваоци у њему виде чак и саму „епифанију Бога“ (како је раније приказано; прим. И. С.).

²⁸¹ Вуков *Рјечник* (1969: 13) под одредницом: „БАЛОТА“, f. (по југоз. кр.) – **пушчано зрно**, Flintenkugel. У коначном току бајке сестра оживљава своју браћу (*цит.* даље): „Старац јој одговори: »Хоћеш«, па у толико одбаци балоту, а она потечи онамо што је најбрже могла. Дошавши до оба брата окамењена, позна их и стаде да их плаче, јер јој живо срце пуче; и у то вријеме зачу неколико, ма не баш онолико уке, него она поткријепи себе, те онамо ђе је пала балота. Кад дође, упазив једну велику пећину и у њој види тису, која јој у они исти час долеће на десно раме, и рече: »Хвала да је Богу! колико има времена да те чекам«, и рече јој сувише: »Хајде у оно језеро онамо, зацрепни воде зелене, и од онога дрвета што пјева гранчицу очебрсни, и кад дођемо до твоје браће, намажи их да оживе.« Она то учини, пак кренувши натраг кад дође до браће, намаже их, и у они исти час оживе, те сви дома.“ (*исто*)

У другој, такође врло комплексној приповетки Вук 31 (*Чудновата длака*), специфичној и по томе што се „дете“ појављује као јунаков помоћник, и то у – **сну** (мотив „сна“ није чест у српским народним бајкама, за разлику од немачких; прим. И. С.), ни „сиромах“ не допушта да га превари (у овом случају) „опасно“ женско демонско биће: једна девојка „сјајна као сунце“, просуте косе „низ плећи“ и „гола као од мајке рођена [...]“, то јест – *вила*.

Када се човек ујутру пробуди и „под узглавницом“ нађе све оне предмете „као што му је дијете на сну рекло“ („једно огледало“, „један фацулет црљен“, „једну везену мараму“), протагониста бајке послуша и поступа према саветима која у сну добије од свог „помоћника“ (детета које му долази у сан и од кога добија детаљне савете шта да уради чим следећег јутра устане; вид. СНП 1969: 102; подвукла: И. С.):

„[...] то све троје узми *кридимице* и не казуј никоме па хајде у ту и у ту *гору*, у њој ћеш наћи једну *ријеку*, па хајде уза њу док јој дођеш на *извор*, онђе ћеш наћи једну девојку *сјајну како сунце*, *просутијех коса низ плећи и голу као од мајке рођену*, и чувај се да те *љута змија* не увије, **немој ријечи проговорити**, јер ако проговориш затравиће те и претвориће те у рибу или у што друго пак ће те изјести.“

Тако „сиромах“ изјутра крене (хронотоп) „дуг оне горе“ у којој проналази неку *реку* (воду) – „он покрај ње хајде, хајде, док дође на **извор**“, на ком види *исту ону девојку* какву му је дете у сну описало, која крај *језера*: „зраке сунчане у иглу удијева, те по ђерђеву везе на поставу којему су жице од јуначкијех перчина“ (упућује на „виле“, могуће и на „змајевите јунаке“, прим. И. С.); он јој се онда наклони, па кад она устане на ноге, поче више пута да га запиткује ко је и одакле долази („Откуда си незнани јуначе?“), али он, мудро ћутећи, ништа не проговара (исто: 103; истакла И. С.): „[...] А он **мучи као камен**, рукама показујући као да је *нијем* и да *иште помоћи*.“

Не проговоривши ни „ријечи“, човек испуни све постављене задатке и не настрада на свом путу – иначе би био претворен у „рибу“ (или неку другу животињу) и поједен; он узме ону „једну длаку црљену као крв“, истргне је вили из главе док је „бишпи“ и стане бежати; послушавши дететов савет, за собом баца све оне „чудесне предмете“ да се девојка „забави“, и не сустиже га; тако се он успешно враћа кући да прехрани своју дечицу (коју је на почетку приповетке размишљао да погуби због немаштине, али га дете у сну опомиње и одвраћа од таквих злокобних мисли: „Чочече! видим да си сумао душу да изгубиш и да покољеш ону јадну своју ћечицу, а знам да ти је невоља, него ћеш ујутру наћи под својом узглавницом једно огледало, један фацулет црљен, и једну везену мараму, [...]“, исто: 102). Наиме, то је дете из сна („оно дијете што је на сну долазило“) уствари било – „**анђео**“ = „андио послан од господа бога“, који је хтео да помогне овом „јадном“, сиромашном човеку, али и „да се открију тајне које нијесу биле јавне до онда“ (СНП 1969: 104). Заправо, она је „црљена“ (*црвена*) длака била „старинско“ знање целогачовечанства – од постанка „света и века“ (прим./подвукла: И. С.):

„[...] у томе за ову длаку чује и цар те дозове овога чоека и рече му да ће му дати за њу хиљаду цекина, и он му је прода. Кад шта је та длака? Цар је расцијепи уздуж с врха додна, и у њој нађе записано много знатнијех ствари кад се шта догађало у **стара времена од постања свијета**. Тако они чоек обогати и проживље са својом женом и ђецом.“

(исто: 104)

Паралелу забране *говорења* (иако се у бајци не именује неко од многих митских бића, већ животиња „риба“) налазимо и у уводном делу немачке бајке **КНМ 85** (Grim 2002: *Zlatna deca*)²⁸²: када рибар први пут упеца рибу која је „bila cela od zlata“ и пошто она проговори, обрати му се с молбом да јој пошгеди живот и врати је назад у воду, а заузврат му обећа да ће га обогатити и да ће на месту своје трошне колибице у којој живи са женом, претворити у велелепан дворац. Тако и би. Али пре него што рибар послуша „златну рибицу“ и пусти је у воду на слободу, она поставља рибару један услов који мора да испуни, и то – да *никоме на свету*, ко год то био, *не сме* да открије одакле потиче његова срећа и на који је начин одједном стекао богатство, иначе ће, уколико изустити макар и „jednu jedinu reč“ („ein einziges Wort“), истога часа све нестати и вратити се на старо, као што је и пре било (Zec, II: 485–490; ист. И. С.):

„»Ja«, sagte der Fisch, »es ist aber die Bedingung dabei, daß du **keinem Menschen auf der Welt, wer es auch immer sein mag**, entdeckst, *woher dein Glück* gekommen ist; sprichst du ein einziges Wort, *so ist alles vorbei*«.“

(Превод): „»Да«, рече рибца, »ali pri tom ima i jedan uslov: da nikom živom, ma ko to bio, ne otkriješ odakle potiče tvoja sreća. Izustiš li i jednu jedinu reč, sve će da nestane«.“

Међутим, иако се одупире силном женином наваљивању и знатижељи да јој открије тајну и каже одакле све то одједном долази (пошто она ни не жели такво богатство уколико не зна од кога је), рибар два пута прекрши изричиту забрану златне рибице и ипак открије да све то благостање и богатство потичу „od jedne čudesne zlatne ribice“ (прев. исти, II: 485–490). Чим је забрана *говорења* прекршена, рибар и рибарева супруга изгубе све оно што су до тада добили од ове чудесне златне рибице (поново су сиромашни као и на почетку приповетке).

Срећом, када рибар и по *трећу нум* („Der Mann ging wieder fischen, und über eine Zeit, so war's nicht anders, holte er **den Goldfisch zum drittenmal** heraus“) упеца исту ону *златну рибицу* (приказано у троструком градацијском низању, карактеристичним за бајку као врсту), она му казује да је овог пута понесе својој кући, исече на *шест* делова, а онда два дела да да својој жени да их поједе, два *кобили*, а два да *закопа* у земљу (то ће му потом донети благостање):

„»Hör«, sprach der Fisch, »ich sehe wohl, ich soll immer wieder *in deine Hände* fallen, nimm mich mit nach Haus und zerschneid mich in *sechs Stücke*, *zwei* davon gib deiner Frau zu essen, *zwei* deinem Pferd, und *zwei* leg in die Erde, so wirst du *Segen* davon haben!«“²⁸³

***

---

²⁸² КНМ 85 (*Die Goldkinder, Златна деца*; ATU: 303, 315, 555). Превод: *Zlatna deca*, Zec, II: 485–490. (уп. и: <http://www.maerchenlexikon.de/Grimm/khm-texte/khm085.htm>).

²⁸³ Превод (исто): „»Џуј«, рече она, »vidim dobro da jednako padam u tvoje šake. Ponesi me kući i seci me na šest komada: dva daj ženi da pojede, dva – kobili, a dva zakopaj u zemlju; to će ti doneti sreću.«” (*подвукла*: И. С.)

БАШ-ЧЕЛИК

Када је реч о сучељавању *специфичних* митских бића у немачкој народној бајци и њиховом приказивању у односу на српску, посебно значајан и занимљив пример налазимо у „Гвозден-човеку“, то јест, „Гвозденом Хансу“ (одговара домаћем имену „Јован“, о чему је раније већ било нешто речи); свакако, то је „Башчелик“/„Баш-Челик“ (ВД 1: *Баш-Челик*, вид. горе; прим./прев.: И. С.).

Лик „Баш-Челика“ у *немачким* бајкама одговара чувеном лику по имену „Гвоздени Ханс“ = „Der Eisenhans“ (Grimm КНМ 136, *Der Eisenhans* – „Гвоздени Ханс“, АТУ 314; у литератури се среће и назив: „Goldener“ – делимично базиран на приповетки *Der eiserne Hans* у збирци *Hundert neue Märchen im Gebirge gesammelt*, 1844. – *Стотину нових бајки у планини сакупљених*, прво издање, Фридмунда фон Арнима/Friedmund von Arnim). И „Баш-Челик“ („Башчелик“), и „гвозден-човек“, и „Der Eisenhans“ оличени су, па и „окарактерисани“, управо тим хемијским елементом – *металом* (гвожђе = „der Eisen“) – иако не „сјајним“ и „златним“, с обзиром на то да су пореклом из хтонског (*подземног*) света, с којим су на тај начин и повезани.

Ова бајка (КНМ 136) такође спада међу најпознатије бајке из збирке браће Грим *Kinder- und Hausmärchen* (*Дечје и домаће бајке*; од 6. издања из 1850. додељена јој је позиција бр. 136, заменивши сличну бајку која је раније била на том месту под насловом: *De wilde Mann* = *Дивљи човек*; прим./прев.: И. С.). Позната је и као „Златна бајка“ („Goldener-Märchen“) у многим верзијама у земљама немачког говорног подручја, укључујући и скраћену верзију Лудвига Бехштајна, *Goldener* („Голденер“ можда можемо превести и као „Златко“; прим./прев.: И. С.). Осим тога, тип бајке се појављује широм Европе, као на пример код Страпароле (*Guerrino und der Waldmensch* – „Герино и шумски човек“).

5.3.3 Елементи претхришћанске и хришћанске вере

Стална и комплексна преплитања елемената *старе* („паганске“) и *нове* („хришћанске“) вере (у бајци чести елементи „христијанизације“) у знатној су мери заступљени како у *српским* („женским“) народним приповеткама (СНП, Вук 11: *Коме Бог помаже...*, и другим бајкама), тако и у бројним *немачким* народним бајкама. Примера ради, сама реч (der) **Gott** = **Бог** појављује се у многим бајкама браће Грим, рецимо у: **КНМ 11** (*Brüderchen und Schwesterchen*), **21** (*Aschenputtel*), **31** (*Das Mädchen ohne Hände*), **44** (*Der Gevatter Tod*), **65** (*Allerleirauh*), **76** (*Die Nelke*), **153** (*Die Sterntaler* – од 2. издања под овим називом, претходно на позицији бр. 83).²⁸⁴

Када је реч о митским бићима и „хтонским“ елементима у бајци, они су у Вук 11 умногоме присутни, као и силе које непрестано продиру из подземног – „доњег“, у овоземаљски – „горњи“ свет људи, нарочито у „глуво доба“ ноћи (хронотоп). И ова бајка, међу бројнима, верно преноси древна народна веровања о „нечистом“ (и „нечастивом“; И. С.) демонском свету *духова*, *авети*, *вампира*, и осталих „оноземаљских“ бића, објективизујући (уједно, и материјализујући) вечити човеков *страх од смрти* (или пак страх од „одношења“ и преласка људских душа на „онај свет“; прим.: И. С.).

С тим у вези, у народној књижевности се као „инваријантни елемент сижеа“ (без обзира на жанровску припадност) посебно често издвајају „демонски хронотопи“, које обликује тип *противника* и „митска маркираност простора“ (Сувајцић, 2010: 237–250, овде: 247; уп. и: Ајдачић 1991: 289–302; Дрндарски, 2001: 88–89, итд.) – и то *простора* који (пре свега) припада *туђем* = „изванљудском и човеку супротстављеном свету“ (Сувајцић, 2010: 242). Такво се становиште у овом случају нарочито односи на демонски свет *авети* и *вампира*, који како у репрезентативним српским, тако и у немачким („чудесним“) народним бајкама продиру у „горњи“ простор *живих* (у свет људи) – обавезно у *гранично* „лиминално“ време, односно, у „глуво доба“.²⁸⁵

Тако на пример, у наведеној приповетки (Вук 11, СНП 1969: 53–56), неки човек и жена имају *три* сина, од којих је *најмлађи* „најлепши и одвећ добар, па су га друга браћа држала за будалу“.²⁸⁶ А пошто сва три сина желе што пре да се ожене, отац их шаље „у какву варош“ да би заслужили по једну „мараму“, како би онога сина, који донесе најлепшу мараму, као првога оженио. Међутим, када три брата заједно пођу у свет да испуне одређени задатак, старија два брата (љубоморна и завидна) исмевају и ругају се *најмлађем*, називајући га „тупавком“ и „глупаном“, како би га отерали од себе – те он полази „другим путем“ (Вук 11: 53):

„По том они пођу сва тројица заједно, али старија двојица стану *путем* једнако ружити најмлађега и смејати му се, па га најпосле отерају од себе, те он удари *другим путем молећи се Богу* да му дâ добру срећу.“

²⁸⁴ Све већа христијанизација нарочито је приметна у: КНМ 31, 44, 65, 76, 153, итд. (прим.: И. С.).

²⁸⁵ О томе је било више речи у потпоглављима о *хронотопима* у трећем и четвртом поглављу.

²⁸⁶ Примери за „неугледног јунака“ у срп. бајкама: „будала“ (Николић 1: 8), „балоња“ и „нечист“ (ЛМС 21), „бенаст“ (Красић 1: 2; Ђурић 3), „сулудаст“ (Добросављевић: *Цар и сулуда*), или као нека врста „мудре будале“ (указује на јунаково „скривено знање“, нпр. „ћелави млађи брат“ – Бован 36, 40); нав. према: Радуловић 2009: 183.

Појава митског бића у виду „вампира“ представљена је следећом сликом: цар „од онога града“, који је за живота био „врло зао и opak, па је умро пре времена” – *повампири се*, па се, љубоморно чувајући своју *кћи јединицу*, „ноћу“ појављује у двору да *дави* све њене просиоце (Вук 11: 53; *курзив*: И. С.):

„Ону су царску кћер многи просили, али ко је год од просилаца дошао у двор и онде заноћио, онај више није жив освануо, јер се цар био *повампирио* па долазио *ноћу* те давио“.

Након што испуни све постављене задатке – приказаним у троструком градацијском низању (*три* пута поновљено), *принцеца* (јединица кћи) одводи главног јунака бајке – *младића* – у „три закључане собе“ у којима треба да преноћи и преживи све *три ноћи* заредом, и то у три различите собе (*зеленој*, *жутој*, *црвеној*) уколико хоће да освоји принцезу за своју жену (у зеленој соби *ујутру* добија мараму као награду, у *жутој* има задатак да *ланац* обмота *девет* пута око куће, а након обављеног задатка у *црвеној* соби, осваја цареву кћи за жену и потом се венчају). Током све три ноћи *младића* „у глуво доба” посећују и опседају *вампири* и *авети*, правећи око њега силну буку и „страву којекакву“. Он ипак истрајава и остаје „здрав и жив“ („Тако су и ону ноћ долазиле *авети* и правиле страву којекакву око њега...“), будући да се све *три ноћи* молио Богу (христијанизација), који га сачува у животу „и ону ноћ“ (преживи у *црвеној* соби и трећу ноћ; прим./истакла: И. С.):

„Пошто га опет нахрани и напоји, одведе га у *црвену* собу да преноћи. Онде је ону ноћ још већу страву претрпео него пређашње обе ноћи: ту је била страшна *луна*, *вика*, *звек ланца* и *страшни гласови*: „Тај хоће моје царство да прими!“ Вукли су с њега и хаљине, али се њега нису смели такнути, а он се једнако **богу** молио, и **бог** га сачува здрава и ону ноћ.“

(Вук 11, СНП 1969: 55)

А пошто *младић* све три ноћи успева да преживи, царева кћи одржи своје раније дато обећање и уда се за њега (награда).

Попут наведене српске, и четврта бајка из збирке браће Грим, КНМ 4 – *Von einem, der auszog, das Fürchten zu lernen* (Бајка о *младићу* који је кренуо у свет да научи шта је страх; АТУ 326; вид. и: *Najlepše bajke*, Зец/Табакović, 2002: 14–29) садржи појављивања сличних „натприродних“ и „оноземаљских“ хтонских бића. Отац у овој бајци има два сина, од којих се *млађи* сматра глупим („dumm“). Зато се он брине да *млађи* син никада неће научити било шта што би му касније омогућило да заради за свој хлеб. Сам „*младић*“ је, с друге стране, забринут за нешто сасвим друго: кад год би његов брат рекао да се у некој прилици „најежио“ („es gruselt mir“), на пример, ако је *ноћу* требало да оде по нешто да би донео оцу (који је увек само њега слао), а том приликом мора да прође поред црквеног *гробља* („der Weg ging dabei über den Kirchhof oder sonst einen schaurigen Ort“ = „пут је водио поред црквеног гробља или неког другог страшног места“; прев.: И. С.), *млађи* брат схвати да се он, заправо, никада у животу није „најежио“; тада се пожали пред другима да је језа нешто о чему он ништа не зна, нити ће икада о томе нешто сазнати – „»Ach, wenn mir’s nur gruselte! Ach, wenn mir’s nur gruselte!«“:

„Wenn nun etwas zu tun war, so musste es der älteste allzeit ausrichten: hiess ihn aber der Vater noch spät oder gar *in der Nacht* etwas holen, und *der Weg ging dabei über den Kirchhof* oder *sonst einen schaurigen Ort*, so antwortete er wohl: »ach nein, Vater, ich gehe nicht dahin, **es gruselt mir!**« denn er fürchtete sich. Oder, wenn *abends* beim Feuer *Geschichten* erzählt wurden, wobei einem die Haut schaudert, so sprachen die Zuhörer manchmal: »Ach, **es gruselt mir!**«“

(Превод: И. С.): „Ако је требало нешто да се уради, старији је увек био тај који је то морао да уради: али ако би му отац рекао да донесе нешто касно или чак по ноћи, а пут је водио преко црквеног гробља или неког другог *језовитог* места, он би одговарао: »Ах, не, оче, ја не идем тамо, јежим се од тога!« јер се страшно плашио. Или, када су се увече крај ватре причале приче од којих би се кожа најежила, слушаоци би понекад рекли: »Ух, 'ала се јежим!«“

Бајка садржи читав низ појављивања митских бића за које се у народу верује да изазивају језу и страх, попут: *авети* – „das Gespenst“, „die Gespenster“, *духова* – „Geister“, разних немани и чудовишта – „Unhold“, и њима сличне прилике, које у бајци, рекло би се, имају двострану функцију – у виду јунакових „помагача“, како би младић, према сопственој жељи, научио шта је то „страх“, односно, како да се „најежи“: „Nun, weisst du, was *Gruseln* ist?“ = „Па, знаш ли сад шта је *језа*?““. У истој се улози у бајци појављују још и „мртви људи“ (покојници): „der Tote“/ „Die Toten“, па и *повампирени рођак*, кога у „позне сате“ уносе „шесторица големих људи“ у мртвачком ковчегу, који, након што га младић крај ватре угреје, оживи и хоће да га задави: „Der Tote aber hub an und rief: »Jetzt will ich dich erwürgen«“ („Но, овај се мртавац подиже и повика: »Сад ћу да те задавим«“; прим./прев./истиче: И. С.).

У интерпретацији ове бајке не може се ипак рећи да се овде ради о друштвеном напредовању (заснованом на личним квалитетима), већ је више реч о „процесу сазревања“ једног *необичног* младића (дечакова „глупост“ је очигледан пример недостатка емоционалне интелигенције или емпатије). Док се обично сматра да храброст подразумева и препознавање опасности, дечакова „неустрашивост“ (немогућност да осети страх као други) у својој основи представља недостатак ове способности. Очигледно је и сам свестан да је то одређени „недостатак“, а не „дар“, отуда и његова поновљена жеља да научи како да се уплаши и „најежи“, мада је свестан да то не може сам да промени. У томе ће успети само његова будућа невеста (принцеза, потом краљица), и то на најједноставнији могући начин: када проспе кофу ледене воде с пуно рибица које свуда по њему скакућу и праћакају се, он се најзад „најежи“ и научи шта значи „језа“/„страх“:

„Nachts, als der junge König schlief, musste seine Gemahlin ihm die Decke wegziehen und den Eimer voll kalt Wasser mit den Gründlingen über ihn herschütten, dass die kleinen Fische um ihn herumzappelten. Da wachte er auf und rief: »**Ach was gruselt mir, was gruselt mir**, liebe Frau! Ja, nun weiss ich, **was Gruseln ist.**«“

(Превод: *Najlepše bajke*, 2002: 28–29): „Onda uveče, dok je mladi kralj spavao, njegova žena mu smače pokrivač i pljusnu na njega odjednom puno vedro hladne vode i ribica krkuša koje su se svud oko njega zapraćakale. Tu se on probudi i uzviknu:

»Ah, draga ženo, *kako me hvata jeza, kako me hvata jeza!* Eto, *sad i ja znam šta je jeza!*«“

5.3.4 Кумство: кум или кума

Кумство као древна институција (настала пре хришћанства) заузима значајну улогу у идентитету словенских народа (*српског, македонског, руског, бугарског*; уп.: СМР 1970: 201)²⁸⁷, па и знатно израженију функцију у односу на германске народе (И. С.). Ова је тврдња посведочена у „специфичном“ мотиву и опису „чудесног“ проналажења новог кума или куме, ради поновног успостављања ове важне „старинске народне установе“, што се у бајци најбоље огледа у мотиву случајног избора првог пролазника за кума/куму, с циљем да наредно кумство буде знатно срећније. Место сусрета у бајци експлицитно је приказано: сусрет се одиграва на *сеоској* „раскрсници“, обично близу неке реке или *воде* (јак хтонски елемент). Наведени мотив нарочито садрже српске и немачке народне бајке, у којима се говори о „правилу заснивања новог кумства“, оличеног у мотиву обавезног избора новог кумства (*кума, куме*). Примера ради:

- „женска приповијетка“ **ВД 4** (*Кум риба*), осим што садржи приказ народног обичаја у мотиву остављања деце „на раскршћу“ (овде: „на раскрсници“) или на *разилажењу* путева (три, четири, и више), у случају када се у породици „не држе деца“, садржи и мотив стицања „новог кумства“ (кума/куме), отелотвореног у „чудесном бићу“, тј. „животињи“: кум је „риба“ (кум/а *Смрт*). Према многим наводима из литературе, такав се избор највероватније чинио у циљу заштите од неке „нечисте“ („нечастиве“) силе, ради дететовог одржа(ва)ња у животу.
- С друге стране, у немачкој бајци је овај мотив углавном *одсутан* (барем у *експлицитном* смислу), али се среће у виду „избора првог случајног пролазника“ – новог кума „срећније руке“ за новорођенче (И. С.), као у бајкама: **КНМ 42** и **КНМ 44**.

Као вероватно једно од најнеобичнијих (па и највећих) диференцирања на основу упоредне анализе репрезентативних српских и немачких бајки (нарочито из Вукових збирки СНП, Чајкановићеве збирке (1927) и антологије (1929), и збирки бајки браће Грим: КНМ), наведени мотив – „избор првог случајног пролазника“ за *кума/куму* – налазимо и у комплексној бајци из збирке Гримових, у КНМ 44 (*Der Gevatter Tod* (1857), АТУ: 332; негде преведена на српски под насловом: „Кум је смрт“). Протагониста бајке је један „сиромах“, који – будући да не зна шта му је чинити након што му се роди и „тринаесто дете“ – излази на *велики* (сеоски) пут/улицу = „auf die grosse Landstrasse“ (могућа импликација на „раскршће“, „раскрсницу“, „тропуће“; прим.: И. С.), с намером да за своје новорођено дете (тринаесто у породици) за новог кума узме онога кога „првог“ сретне као случајног пролазника, речју, онога који *први* наиђе тим путем (вид. КНМ 44; прим./прев./свуда у примерима истиче И. С.):

„Als nun das *dreizehnte* zur Welt kam, wusste er sich in seiner Not nicht zu helfen, lief hinaus *auf die grosse Landstrasse* und wollte den *ersten, der ihm begegnete*, zu **Gevatter** bitten.“

(Прев.: И. С.): „Када се родило и тринаесто дете, није знао како себи у невољи да помогне, истрчао је на главни пут с намером да првог кога сретне замоли да му буде **кум**.“

---

²⁸⁷ Цит. (СМР 1970: 201): „КУМСТВО је старинска народна установа, старија од хришћанства. Црква је санкционисала кумство и дала му данашње обележје. Назив кум познат је свим Словенима. У писаним изворима спомиње се крајем IX века, за време Петра Гојниковића, управо непосредно после примања хришћанства. По том најстаријем спомену види се да су примарни облици кумства постојали и пре појаве хришћанства.“

Отац најпре одбија прва два „случајна пролазника“, да би тек **трећег** изабрао за кума:

1. Први кога сиромаш среће је (лично) *драги Господ Бог* = „der liebe **Gott**“, кога сиромашни човек *неће* за кума јер „даје само богатоме, а сиромаша пушта да скапава од глади“: „»So begehrt ich dich nicht zu Gevatter«, sagte der Mann, »du gibst dem Reichen und lässtest den Armen hungern.«²⁸⁸
2. Другога кога сретне је сâм *Ђаво* = „der **Teufel**“ – који се управо под тим именом при првом (и једином) сусрету, на тако експлицитан начин овом човеку и представља (такође необично и ретко у немачкој бајци; прим. И. С.): „»Ich bin der *Teufel*.«“ = „»Ја сам *ђаво*“; ни њега сиромаш *не жели* за свог кума, зато што он све живе вара, обмањује и стално заводи људе, водећи их у сигурну смрт: „»So begehrt dich nicht zum Gevatter«, sprach der Mann, »du betrügst und verführst die Menschen.«²⁸⁹
3. А кад му као „трећи пролазник“ приђе *сувонога Смрт* = „der *dürrbeinige Tod*“ (попут каквог „персонификованог“ митског бића, наведеног под мотивом „Смрт, персонификована“/„*Tod, personifizierter*“)²⁹⁰ – и то „Смрт“ која, представљајући се овом човеку, сама за себе каже да „све изједначава“ = „»Ich bin der *Tod*, der alle *gleichmacht*“ („»Ја сам смрт која све изједначаје“; прев.: В. Зец, вид. ниже), тада сиромаш одмах пристаје на понуду и за кума узима „сувоногу смрт“, тј. – куму, обраћајући (му/јој) се следећим речима („*Da sprach der Mann*):

»du bist der rechte, du holst den Reichen wie den Armen ohne Unterschied, du sollst mein *Gevattersmann* sein.«

(Превод И. С.): „[...]»: »ти си онај *прави*, узимаш к себи и богате и сиромашне без разлике, ти треба да ми будеш кум.«

(дословно: „Господин кум“, прим./прев./истакла: И. С.); или:

„»Е, ти си она која ми треба«, рече сиромаш. »Ти к себи – не правећи разлику – узимаš тако богаташа како и сиромаша. Ти ćeš бити моја *кума*.«

(овде: прев./курзив: В. Зец, КХМ 44 *KUMA SMRT*, II: 256–260).²⁹¹

---

²⁸⁸ Приповедач у наставку каже (утицај *христијанизације*; прим.: И. С.): „*Das sprach der Mann, weil er nicht wusste, wie weislich Gott Reichtum und Armut verteilt.*“ Превод: „Човек је то рекао јер није знао како мудро Бог распоређује богатство и сиромаштво.“ (прев./истакла: И. С.)

²⁸⁹ „*Da trat der Teufel zu ihm und sprach: »Was suchst du? Willst du mich zum Paten deines Kindes nehmen, so will ich ihm Gold die Hülle und Fülle und alle Lust der Welt dazu geben.*“ Превод: „Тада му приђе *ђаво* и рече: »Шта још више хоћеш? Ако мене узмеш за кума свог детета, даћу му злата у изобиљу, задовољства и сву радост овога света.“ (прев./истакла: И. С.)

²⁹⁰ „Персонификована смрт“ као мотив сврстан је у типове приповедака под АТУ ознакама: 330А, 330В, 335, 470В, 471 (уп. *нав.* литературу/интернет-странице за АТУ Index; прим.: И. С.).

²⁹¹ Уп. *нав.* библиографске белешке: изворе и литературу – овде наводимо према преводу (лат. издање): Браћа Grim, *Sabrane bajke* (4 knj.), прев. Вождар Зец, Београд, 1979; Brüder Grimm, КХМ (Vollständige Ausgabe, са предговором браће Грим уз прво целокупно издање из 1819; прим./прев.: И. С.)

Ипак, колико год да је „кумство“ било (и остало) од значаја, нарочито у српском народу, не значи без изузетка и да типови „чудесних“ приповедака и „фантастичних“ прича морају увек и у потпуности да одговарају класичној бајци („Zaubermärchen“/„Tales of Magic“) у распону АТУ ознака **300–749** (вид. Арне-Томпсон-Утеров индекс приповедака).

А упркос томе што Проп у свом чувеном делу и изучавању морфологије бајке помало критикује Арнеов индекс, истичући да се не може свака прича у којој се јавља „магија“ сматрати „чистом бајком“ („Reine Zaubermärchen“ – Вунтова подела у: W. Wundt, *Völkerpsychologie*, 1960: 346; према: V. Prop, *Morfologija bajke*, 1982: 13)²⁹², и то у виду у ком се закони жанра најбоље могу уочити, будући да „сама магија није довољна као критеријум“ (Проп, *Русская сказка*, 1984: 174), Проп каже и да је Арнеов регистар (осим што је ушао у међународну употребу), свакако „i највећма doprineo proučavanju bajke: zahvaljujući Arneovom registru postalo je moguće šifrovanje bajki. Šižee je Arne nazvao *tipovima* i svaki tip je numerisan [курзиву: V. P.]. Kratko uslovno označavanje bajki (u ovom slučaju – upućivanje na broj registra) veoma je pogodno“ (исти, 1982: 17–18, итд.).

Овакве типове приповедака, АТУ: 332, коме припада и бајка КНМ 44 („Кум(а) смрт“ [именица *женског* рода у српском, *мушког* рода – „der Tod“ у немачком, прим.: И. С.]) – чију паралелу проналазимо и у грађи са домаћих простора (нпр.: ВД 4, Ч1: 32), научно-стручна литература сматра једним врло „стабилним интернационалним“ типом приповетке, упркос томе што је по тону ближа *легенди*, него бајци. Адекватан пример налазимо и у Чајкановићевој приповетки (пример из антологије), у којој се јунаку, за разлику од варијанте бајке код Гримових, не појављује „персонификована смрт“ као кум или кума, већ њему „кум“ постаје хришћански светац – „арханђел Михаило“.

---

²⁹² Проп наводи поделу коју предлаже Вунт у свом „poznatom radu *Psihologija naroda*“ (W. Wundt, *Völkerpsychologie*, Bd. II, Leipzig, 1960, Abt. 1: 346; према: Prop, *Morfologija bajke*, 1982: 13), критикујући притом одређене мањкавости оваквих и личних подела које неминовно настају услед класификовања ненаучним методама („ova klasifikacija nije naučna klasifikacija u pravom smislu reči, ona nije ništa drugo do uslovni registar [...]“); у њој није објашњена Вунтова подела на петнаест сижеа, нити начин њиховог настанка, тако да за овакву поделу Проп сматра да „principa podele uopšte nema“ (Prop 1982: 15–16).

6. ЗАВРШНА НАПОМЕНА

„Ein Märchen hat seine Wahrheit und muß sie haben,
sonst wäre es kein Märchen.“

(Johann Wolfgang von Goethe)²⁹³

За српску народну бајку се у научној литератури најчешће истиче удео реалистичних елемената, што је, с једне стране, условљено бројним историјским и друштвеним дешавањима. С друге стране, српска бајка је значајна „ризница“ древних мотива, обичаја и веровања, у којима се чувају архаични облици митског мишљења и ритуално-магијских прежитака. *Реалистичност* се, стога, уобичајено односи на приказивање друштвених слојева и народних обичаја, док се *архаичност* углавном приказује посредством различитих *магијских* и *религијских* мотива, што се у бајци (пре свега српској) одржало захваљујући „живости древних представа у самом народу“ (Латковић ²1975: 91).²⁹⁴

На основу тумачења различитих аутора са јужнословенских простора и у различита времена (и ранија, и савремена), недвосмислено се показало да су таква „преплитања“ одувек својствена српском народу, будући да се, како Чајкановић бележи, „при сукобу старих и нових схватања, »свога« и »гуђега«, магије и култа, конзервативан Србин извлачио из ситуације на тај начин што је примио ново, али задржао старо“. При томе, више није било значајно што ће „ново често противуречити староме“, па је и „известан унутрашњи синкретизам схватања и религијске праксе“ последица таквог разумевања (Чајкановић, ССРМ 1994: 55–56). Ово би становиште свакако могла да потврде и савремена фолклористичка или књижевна проучавања. Из тих смо разлога више пута у раду приказали да се за специфичним елементима дате културе при обликовању типа бајке (у складу са важећим нормама етничке заједнице или народа) трагало у интернационално одређиваним *типovima* приповедака, који су код словенских народа документовани још код Болтеа и Поливке у пет (5) томова.²⁹⁵

Имајући у виду чињеницу да су бајке у оквиру српске патријархалне културе неговане искључиво на селу, разумљиво је што у себи садрже и многе елементе сеоске стварности: „сељак“ као јунак ових бајки знатно је чешће заступљен него у бајкама већине (блиско)европских и (блиско)азијских народа. А како кроз бајке – као уосталом, и кроз читаво усмено песништво, па и целокупно народно стваралаштво – „нужно пробијају морална начела и општа животна схватања колектива у коме су постале“ (Латковић ²1975: 86), и ми смо током изучавања за потребе овог рада такође увидели веродостојност тезе која показује да су и у српским народним бајкама садржана многобројна схватања специфична за колектив и поднебље на ком су настајале, а нарочито на ком су преношене „с колена на колена“.

---

²⁹³ Јохан Волфганг фон Гете: „Бајка има своју истину и мора је имати, иначе не би била бајка.“ Цитати преузети са: <http://albertus-fabulator.de/index.php?page=zitate> (приступ: јул 2022; прев. И. С.).

²⁹⁴ Више о томе у: В. Латковић, *Нар. књ.* I – „Бајка“ (бајке о људским односима, нарочито *породичним*), ²1975: 91–101, овде: 91; уп. и: Радуловић 2009, Увод: 5–19. и 287–289.

²⁹⁵ Болте и Поливка се у својим проучавањима у основи служе систематизованим типовима приповедака у *АТ Индексу*; вид.: Bolte/Polivka, *Anmerkungen...*, I–V, Leipzig 1913–1932. (Hildesheim 1963, Olms 1982).

Сходно томе, и у српским се бајкама, осим „фантастичних“, износи и мноштво „реалистичних“ детаља (у форми „узгред буди речено“), који се не могу изоставити, посебно када је реч о преношењу јединственог „погледа на свет“ = „die Weltanschauung“ (прев.: И. С.) из круга народних веровања и обичаја, дакле, ни када се ради о приказивању (слободније речено) „бујног света машге“ човека са села, али и „осликавања“ стварности из тог света и његовог окружења. Тако су, рецимо, у бајци *Међедовић* (Вук 1) очувани елементи „тотемизма“, у *Дивљану* (Вук 38) трагови „канибализма“, док се у бајци *Усуд* (Вук 13) недвосмислено појављују „сећања на људске жртве“ (о чему је у раду било говора). Свакако, ниједној од наведених и осталих „чудесних“ бајки („Zaubermärchen“), није ускраћена она најбитнија њена одлика: да је бајка у својој основи и код сваког народа „занимљива прича о чудесном и чаробном“ (Латковић² 1975: 83–90, овде: 86). Отуда толико „сеоске стварности“ у српским бајкама, за разлику од одсуства оваквих детаља (или ретког приказивања) у немачким народним причама и бајкама, у којима је (ипак) више приказан онај „грађански“ поглед на свет.

Бајку и њене опште карактеристике су кроз историју различито тумачили бројни проучаваоци. Изучавајући бајке кроз призму морфолошке обраде и структуралне фолклористике, Владимир Ј. Проп народне умотворине, нарочито народне бајке, као и одигравање радње у њима, посматра кроз функције ликова које се смењују, произилазе једна из друге; стога није значајно „шта“ чине бајковни ликови, већ „ко“ их чини или „како“ се нешто чини. Начини појављивања ликова у бајци („долетање змаја“, разни сусрети са хтонским митским бићима: вилом, вештицом, бабом, нпр. са „баба Јагом“), њихови атрибути (пол, узраст, статус) или атрибутивни елементи (код Пропа: „баба Јагина глинена нога“, и сл.), као и богатство њених детаља, који јој доносе живописност и оригиналност, бајку чине универзалним прозним жанром, док је, с друге стране, мали број функција и ликова чине „поновљивом“ и „једнообразном“. Тиме Проп изводи своју кључну, у научној литератури признату хипотезу, да „постоји само једна бајка“, док су све остале „познате бајке“ само „варијанте у односу на тај један тип бајке“ (услов за одређивање бајковног жанра управо је њена „поновљивост“; Проп 1969/1982: *Morfologija...*; Проп 2020: *Фолклор и стварност*, и др. студије).

На јужнословенским просторима, с друге стране, Маја Бошковић-Стули приказује да одређена значајна обележја и карактеристике у приповеткама истога народа, али и њихово „донављање“, недвосмислено говоре о „националним особинама“ такве прозе (Bošković-Stulli, „Regionalne i nacionalne razlike među narodnim pripovijetkama“ у *Usmena književnost...*, 1975: 186). „Националне особине“ руских и немачких бајки кроз „категорију јунака“ одређује Менар почетком 20. века, доносећи закључак да су руске бајке „фантастичније“, док су немачке – „реалистичније“ (A. von Löwis Menar, *Der Held im deutschen und russischen Märchen*, 1912: 134; Радуловић наводи да је у немачким бајкама „изразитија тежња ка индивидуализацији јунака“, док је у руским наглашенија „дрквено-религиозна настројеност“, вид. нав. студију из 2009).

Такође, још једном је важно истаћи чињеницу да структура у бајци остаје непромењена и стабилна, као и њена „атмосфера“, симболика, специфичност и оригиналност, посебно у начину приказивања слика из живота народа, као и стила и стилских особености – нарочито битних одлика за јединственост и целовитост сваке бајке, о чему говори Макс Лити у многим својим делима (уп. нпр. Lüthi 1970, „Urform und Zielform in Sage und Märchen“: 198–210 у: *Volksliteratur und Hochliteratur*, посебно стр.: 202, 206, 208–210; вид. нав. литературу). Отуда не чуди што су такве „слике света“ одраз стварности, које своје еквиваленте проналазе и црпе из живота, као „слике народа“ (И. С.) чији су саставни део и са којим кореспондирају.

Сматрали смо да је у закључку значајно нагласити још једну важну чињеницу, а то је да су немачке бајке, пре свега, „уделом фантастике“ постављене насупрот, нпр. „француским“, као што, рецимо, и „руске бајке“ стоје наспрам „немачким“, како открива немачки проучавалац Луц Рерих у делу *Бајке и стварност* (L. Röhrich, *Märchen und Wirklichkeit*, 1964: 187–190, овде: 173). На основу поређења руских и немачких народних бајки, он изводи закључак да се и „религијски карактер“ бајке сразмерно повећава што се даље иде ка истоку. Уједно, захваљујући кохерентности, чврстим законитостима, карактеристичним за бајку као врсту, сасвим је очекивано присуство паралелних „прежитака“ (сурвивала) и у српској, и у немачкој народној бајци. Отуда је уобичајено и сасвим очекивано постојање и комплексно преплитање сеоских, (полу)градских и аристократских елемената, као и наслеђе из различитих „религијских система“. Према томе, могли смо се уверити да су и сучељавања „чудесних“ српских и немачких народних бајки, сакупљаних и записиваних, пре свега, у Вуково, односно, Гримова доба, недвосмислено показала да је у народним бајкама стално присутно комплексно преплитање старог (паганског) и новог (христијанизованог) слоја, разноврсни елементи из културне народне баштине, али и нормe, специфичне за дотичну заједницу или етнос.

Уз то, научна изучавања за потребе израде ове дисертације показала су да и српска и немачка бајка, осим најразличитијих митских бића (вила, вилењака и змајева, вукодлака и разних фантастичних животиња, дивова и патуљака, чаробница и чаробњака, вештица, ђавола и осталих необичних „створења“), садрже и бројне друге елементе „фантастике“ попут чаробних предмета, чудесних догађања и изванредних описа сплета околности. „Фантастични елементи“ су вешто приказани као део свакодневног живота главног јунака бајке, који се суочава са бројним препрекама које мора да савлада, а неретко се мора и супротставити свим оним „наднаравним“ противницима који му се нађу на путу до коначног остварења својих жеља, намера и циљева. Осим наведеног, упоређивање бајки два различита народа такође је показало да се и српска и немачка бајка фокусирају на „моралне поуке“, у којима јунаци, као носиоци радње, морају показати храброст, неустрашивост и сналажљивост, како би превазишли бројне (често наметнуте) препреке на свом путовању у свет, најчешће – „онострани“. Овакви чудесни елементи на врло јасан и упечатљив начин илуструју моралне поуке предочене у бајкама. У њима су јунаци углавном представљени као обични људи који постижу невероватна достигнућа захваљујући својој храбрости, доброты, непоколебљивости.

Осим тога, српске и немачке народне бајке важне су за разумевање културе једне заједнице, њеног историјског развоја, али и за очување и ширење културне баштине у целом свету. Многи аутори, уметници и културни ствараоци и данас се ослањају на чудесне приче при стварању нових дела. Вреди споменути још и то да многе друге културе широм света имају сличне приче и бајке (сличности у мотивима и ликовима), што поново указује на универзалност митова и легенди, тиме и на важност очувања и проучавања бајке као значајне културне тековине. Поред научног, значај бајковног жанра огледа се и у преношењу културолошких вредности и моралних поука на нове генерације. Стога смо у раду, између осталог, настојали да прикажемо и чињеницу да обе народне бајке, српска и немачка, чине важан део културног наслеђа ових народа. Иако се разликују по бројним елементима, српске и немачке бајке имају и много тога заједничког, што нарочито показују узајамне сличности, универзалне одлике бајке као жанра, а пре свега љубав према „фантастичном“, чаробном свету „вилинских прича“.

6.1. ПАРАЛЕЛЕ СРПСКИХ И НЕМАЧКИХ НАРОДНИХ БАЈКИ –

Поређења аутора рада

Резултати изведени на основу упоређених женских народних приповедака из збирки Вука Стефановића Караџића и збирки бајки браће Грим

На основу изучавања и поређења женских народних приповедака из збирки Вука Стефановића Караџића, с једне, и немачких народних бајки из збирки браће Грим, с друге стране, поступно смо изводили одговарајуће паралеле служећи се упоредним методама. Поређења су резултат ауторових истраживања за потребе овог рада, која нису обухваћене већ изведеним паралелама, представљених *ниже* у Табели: ПАРАЛЕЛЕ СРПСКИХ И НЕМАЧКИХ НАРОДНИХ БАЈКИ – ПОРЕЂЕЊА БРАЋЕ ГРИМ. Додатне сличности по сродним елементима или начину приповедања смо, осим у већ наведеним поређењима браће Грим (углавном Вилхелмовим) установили и у следећим репрезентативним српским и немачким народним бајкама (у наставку наводимо само оне паралеле које се не налазе у наведеној табели ниже, као и оне бајке које или немају одговарајућу паралелу, или их ни ми нисмо могли утврдити):

- **Вук 1:** *Међедовић* – паралеле са чак три (3) бајке из збирки браће Грим (вид. Вилхелмове паралеле у Табели *ниже*): **КНМ 45** (*Daumerlings Wanderschaft*), **КНМ 90** (*Der junge Riese*) и **КНМ 112** (*Der Dreschfliegel vom Himmel*).
- **Вук 2:** *Чардак ни на небу ни на земљи* и Вилхелмова паралела са **КНМ 97** *Das Wasser des Lebens*; ми смо извели и паралелу са **КНМ 124:** *Die drei Brüder* = слични елементи у приповедању, мотиви браће: два старија брата: лажни јунаци, *најмлађи брат*: прави јунак, и томе сл.
- **Вук 3:** *Немушти језик* и **КНМ 17:** *Die weiße Schlange* (*Бела змија*) – слични елементи у излагању. КНМ 17 је бајка из збирки браће Грим која комбинује мотив бајковитог јунака из „простог народа“, који осваја руку краљеве ћерке решавањем наизглед потпуно нерешивих задатака, са мотивом из старих предања: предуслов да превазиђе све препреке и успешно реши постављене задатке јунак стиче након што поједе комад *змијског меса*, што му омогућава да разуме **језик животиња**; уп. и: **КНМ 33:** *Die drei Sprachen* (*Три језика*) и бајку из Вукових збирки (Вук 3): *Немушти језик* (вид. *ниже* поглавље бр. 8, ИНДЕКСИ: **АТУ 554** – „Die dankbaren Tiere“ = „Захвалне животиње“).
- **Вук 4:** *Златна јабука и девет пауница* (АТ: 400) – није наведена у Вилхелмовим паралелама; ми смо извесне паралеле по сличним мотивима пронашли у бајци **КНМ 57:** *Das goldene Vogel* (*Златна птица*).
- **Вук 5:** *Стојша и Младен* – оригинална српска бајка по „мотиву побратимства“ – нема одговарајућу паралелу у збиркама КНМ браће Грим.
- **Вук 8:** *Аждаја и царев син* – карактеристична српска бајка по мотиву „спољашње снаге“; није наведена у Вилхелмовим паралелама; ни ми нисмо установили одговарајућу паралелу у збиркама КНМ.

- **Вук 12:** *Златоруни ован* – није наведена у Вилхелмовим паралелама; нисмо установили одговарајуће паралеле у збиркама КНМ.
- **Вук 13:** *Усуд* – специфична, комплексна српска народна бајка; није наведена ни у Вилхелмовим паралелама; нисмо установили одговарајућу паралелу у збиркама КНМ, осим по мотиву „забране говорења“ у многим бајкама из збирки КНМ.
- **Вук 14:** *Ко мање иште, више му се даје* – три брата чувају „дрво крушке“ – у три бајке такође присутан сличан мотив (крушка): **КНМ 21**, **КНМ 31** и **КНМ 179**.
- **Вук 28:** *Царева кћи овца* и **КНМ 31:** *Das Mädchen ohne Hände* – установили смо сличне термине и сродне елементе у бајкама, по типу АТ: 97. (није наведено у Вилхелмовим паралелама), нпр.: „јединица шћер“, мотив: „отац узима кћер за жену“, у КНМ 31: *Gott* (Бог), *Engel* (анђео), *Teufel* (Ђаво), *Birne* (крушка), итд.
- **Вук 31:** *Чудновата длака* и **КНМ 85:** *Die Goldkinder* – установили смо бројне сличне елементе, нпр. мотиве „сна“, „забране говорења“, итд. (није наведено у Вилхелмовим паралелама).

Поред многих, у раду више пута наведених узајамних сличности између српске и немачке народне бајке, овде бисмо ипак као значајну њихову разлику још једном издвојили *начин* на који се представљају јунаци и јунакиње (главни протагонисти) у бајци, као и споредни бајковни ликови:

- у *српској* су бајци јунаци обично приказани као *храбри* и *племенити* људи, који се боре против зла и помажу онима који су у невољи.
- у *немачкој* бајци, јунаци су често представљени као *обични* људи, који су у стању да превазиђу препреке и изазове служећи се својом сналажљивошћу, мудрошћу и упорношћу. Овакав приступ јунацима немачке бајке могао би да сугерише читаоцима или слушаоцима да свако може постати „јунак своје приче“.

Ипак, примере налазимо у многим бајкама на обе стране, што би се опет могло убројати у значајне *сличности* српске и немачке народне бајке²⁹⁶, које налазимо у следећим бајкама:

- **Вук 23** и **КНМ 94** – Вилхелм их помиње као паралеле („Поменуца као паралела“, вид. ниже у Табели: Паралеле српских и немачких народних бајки – поређења браће Грим; прим.: И. С.)
- **Вук 25** и **КНМ 94** – сродна са „мушком“ приповетком (Вук 25), обе *шаливе*: „Различита у излагању, али сродна“ (вид. ниже у Табели)
- **Вук 28** и **КНМ 31** (АТУ: 97; вид. ниже у: ИНДЕКСИ)
- **Вук 32** и **КНМ 21** (*Пенељуга – Aschenputtel*)
- **Вук 33** и **КНМ 31** (Вилхелмова паралела; вид. ниже у Табели)
- **Вук 33** – у неким елементима подударна и са **КНМ 53** (*Schneewittchen*), нпр. по мотиву „зле маћехе“, и сл. (прим. аут. рада: И. С.)
- **Вук 34** (*Маћеха и насторка*) и **КНМ 24** (*Frau Holle*)
- **ВД 18** (*Биберче*) и **КНМ 37** (*Daumesdick = Палчић*), итд.

²⁹⁶ Могло би се можда рећи да се сличности и разлике наизменично смењују, у извесном смислу чак и допуњују (прим.: И. С.).

6.2. ТАБЕЛА: ПАРАЛЕЛЕ СРПСКИХ И НЕМАЧКИХ НАРОДНИХ БАЈКИ – ПОРЕЂЕЊА БРАЋЕ ГРИМ

ИЗВОР: Миљан Мојашевић „Виљемове и Јаковове паралеле српских бајки с немачкима“ у: *Српска народна приповетка у немачким преводима: Од Грима и Вука до Лескина (1815 – 1915)*. Докторска дисертација. Научна књига, Београд, 1950: 73–80, овде стр. 76–77, изведена на основу Вилхелмових паралела Вукове збирке СНП према Минином преводу и треће свеске (св. III) издања збирке бајки браће Грим из 1856. год., *Kinder und Hausmärchen* (³1856, две године након Мининог превода; превод наведених Вилхелмових цитата у табели је мој: И. С.):

Немачка бајка по редном броју = КНМ	Српска приповетка по редном броју = СНП	ПОРЕЂЕЊА ВИЛХЕЛМА ГРИМА („Виљемова поређења“, М. Мојашевић: 76. стр.)	Стр. изда- ња из 1856. год.
15	35	Поменуо је само као паралелу.	25
21	32	»Serbisch mit eigentümlichen und schönen Abweichungen bei Wuk No. 32. Schottky bemerkt ausdrücklich (Büschings Wöchentliche Nachrichten, 4, 61), dass die Serbier ein dem deutschen ähnliches Märchen von Aschenbrödel haben« ²⁹⁷	39
24	34 и 36	Навео их само као сродне.	44
28	39	Сличне по томе што и у српској свирала од зове издаје тајну.	56
31	27 и 33	Поменуо их као сродне.	59
45	1	У обема се ради о човечуљку који доспева у шупаљ зуб.	72–73
48	По „R. Fuchs“-у с. ССХСIV	Навео је као паралелу.	81
60	26	Део о птици са златним јајетом »erzählt in eigener Ausbildung« ова српска приповетка. Превод: „испричана на себи својствен/оригиналан начин“	102
	29	Навео је као сродну.	105
63	11	Поменута као паралела.	113
68	6	Поменута као паралела.	118
70	7	Поменута као паралела.	120
88	10	Сличне по томе што и српска бајка говори о томе како девојка иде к сунцу, месецу и ветру и пита их у невољи.	156

²⁹⁷ „Српска са специфичним и лепим варијацијама код Вука, бр. 32. Шотки истиче (Büschings Wöchentliche Nachrichten, 4, 61) да Срби имају бајку о Пепелуги, сличну немачкој.“ (Прев. аут. рада: И. С.)

90	1	Српска »vollständig, mit trefflicher Steigerung des Ungeheueren«. Прев.: „комплетна, са одличним увеличавањем чудовишта“	162
94	23	Поменута као паралела.	171
	25	Различита у излагању, али сродна.	172
97	2	Поменута као паралела.	179
107	16	Српска »mit einer eigentümlichen Einleitung«.	189
112	1	Поменута као паралела (поред Фоглове 2).	194
127	50	Поменута као паралела.	211
144	9	Исто и у српској змија, »die nächlich ihre Haare (!) abstreift«. ²⁹⁸ Превод: „змија која ноћу скида своју кожу (!)“	228
	10	Упоређена по томе што и у српској несрећа настаје због тога што је спаљена змијина кошуљица.	228
152	45	Пастир надмудрује краља паметним одговорима.	237
112 138 159	Српска о ћосу – по Шоткијевим вестима. Вук: 44	Српска поред оне код Фогла, најпотпунија од свих.	408

***

Уместо завршне речи

Неисцрпни свет бајки можда најлепше можемо описати, не без разлога изнова и изнова навођеним речима психолога и психоаналитичара Бруна Бетелхајма (Bruno Bettelheim)²⁹⁹:

„Нема ничег толико обогаћујућег и задовољавајућег,
подједнако за дете и одраслог,
као што је то народна бајка.“

²⁹⁸ Овде дословно: „своју косу/„длаке“ (прим./прев.: И. С.).

²⁹⁹ В. Betelhajm, *Značenje bajki*, Prosveta, Beograd, 1979. (В. Bettelheim, *The Uses of Enchantment. The Meaning and Importance of Fairy Tales*, 1975, 1976).

7. РЕГИСТРИ

РЕГИСТАР 1: РЕПРЕЗЕНТАТИВНА МИТСКА БИЋА У „ZauberMärchen“ – ATU 300–749

У „ZauberMärchen“ (чудесним, фантастичним, правим, чистим, вилинским, чаробним) народним бајкама, ATU 300–749 (Арне-Томпсон-Утерова класификација): у српској, немачкој и другим европским народним бајкама, заступљен је велики број митских бића која су у узајамној типолошкој корелацији. Велики број бајки браће Грим, Бехштајнових бајки и осталих европских сакупљача народних приповедака, сврстане су у „ZauberMärchen“ наведеног опсега, с обзиром на честа и бројна, међусобно веома различита митска бића, која ове бајке садрже. То су углавном бајке које су настале на немачком говорном подручју, па се и многа таква бића појављују и у другим немачким народним бајкама и митовима код бројних записивача и следбеника браће Грим.

Нека од најчешће заступљених митских бића у немачким народним бајкама према називу, врсти и њиховим атрибутима разврстани су у различите подгрупе. У наредним поглављима следе најпре регистри репрезентативних појмова митских бића, затим индекси и подела на групе и подгрупе, као и преглед немачких бајки према ATU подели типова приповедака наведене класификације: ATU 300–749 (углавном бајке из збирки браће Грим).

ПРЕГЛЕД РЕПРЕЗЕНТАТИВНИХ МИТСКИХ БИЋА:

- ❖ **ЗМАЈ** = (der) **Drache(-n)** је у немачким народним бајкама једно од најчешћих и најопаснијих митских и митолошких бића у датом опсегу бројева (ATU 300–749). У народним веровањима и бајкама наведеног типа најчешће је описан као огромна, крилата неман (чудовиште, рептил) и застрашујуће митско биће; у начелу је приказан као *зао* и *онак* у немачким народним бајкама, за разлику од српског змаја (како смо раније у раду приказали). Змајеви (*Drachen*) отимају принцезе, имају моћ да бљују ватру, уништавају градове и насеља, усева и поља и увек су спремни на/за борбу. Као такав, змај се појављује у следећим бајкама из збирки браће Грим:
  - **КНМ 29:** *Der Teufel mit den drei goldenen Haaren* (1857; Märchentyp ATU: **461**, 930)
  - **КНМ 91:** *Das Erdmännchen* (1857; Märchentyp ATU: **301A**)
  - **КНМ 129:** *Die vier kunstreichen Brüder* (1857; Märchentyp ATU: **653**)
- ❖ **ЂАВО** = (der) **Teufel** је међу најзаступљенијим митским бићима у бајкама браће Грим у оквиру наведеног опсега *чудесних* бајки (ATU 300–749, мада и ван њега)³⁰⁰; осим што се сматра каснијом христијанизованом верзијом „натприродног противника“ – каткада и помоћника – неки облици појављивања ђавола имају и знатно чвршће везе са старијим народним веровањима, као и у српској бајци. Примера ради, од давнина се „навођење људи на погрешан пут“ приписује управо – ђаволу (и његовим савезницима и помагачима), будући да се сматра његовом „традиционалном сврхом“ (Puhvel, „The Mystery...”, 1976: 168).³⁰¹

³⁰⁰ При изучавањима установили смо да је ова одредница (der *Teufel*) заступљена на више од двестотине места само на узорку бајки браће Грим (прим. И. С.).

³⁰¹ “Leading people astray in every possible way is, after all, the traditional purpose of the devil and his confederates.” Цит.: М. Puhvel, „The Mystery of the Cross-Roads”, 1976: 167–177, овде: 168.

У делокругу и функцији натприродног противника у оквиру датог опсега за „Zaubermärchen“, ово митско биће под одредницом „der Teufel“ (ђаво) садрже следеће бајке из збирки браће Грим:

- **КНМ 197:** *Die Kristallkugel* – **ATU 302**, (назив подтипа): „Des Teufels Herz im Ei“ (Ђавоље срце у јајету);
  - **КНМ 81:** *Bruder Lustig* и **КНМ 82:** *De Spielhansl* – **ATU 330:** „Der Schmied und der Teufel“ (Ковач и ђаво); „Der Schmied überlistet den Teufel“ (Ковач надмудрује ђавола);
  - **КНМ 120:** *Die drei Handwerksburschen* – **ATU 360:** „Handel der drei Brüder mit dem Teufel“ (Три брата тргују са ђаволом).
- ❖ **ВИЛА** (*виле*) = (die) **Fee(-n)** и остала слична митска бића, попут *Nixe*, *Wassernixe* (вид. и остале раније наведене називе за ово митско биће), такође је једно од најрепрезентативнијих митских бића у овом опсегу бројева који се односи на „Zaubermärchen“. Виле се у индоевропској наративној традицији сматрају натприродним женским бићима која се мешају у судбину људи. Име потиче од латинског *fatua* („Wahrsagerin“, гатара), односно *fatum* („Schicksal“, судбина). Одатле је настала и француска реч за вилу (*Fée*); одговарајућа енглеска реч *fairy* у вези је са појмом *tale* („Erzählung“, прича), дакле, *Fairy tales*, са бајкама, што се у енглеском готово као синоним користи за немачку бајку – *Märchen*. У ужем смислу, реч се односи на „die Zaubermärchen“ (ATU Индекс) = „магичне“, „чудесне“, „фантастичне“ (чаробне, негде и „вилине“) бајке, иако се у њима не морају искључиво појавити „виле“ као митска и митолошка бића са натприродним способностима.

Вила се у предању и бајкама најчешће појављује као жена са *крилима* која има способност да лети, али и чудотворне моћи (изводи разне чаролије, чини чуда, и сл.). Виле су махом приказане као *добре*, мада понекад, зарад своје изражене *амбивалентне* природе, могу бити и *зле*, упркос томе што њихову суштину чине лепота, младост и доброта. У европском фолклору вила је тип митског или митолошког бића, нарочито у *келтском*, *словенском*, *германском* (немачком, енглеском) и *француском* фолклору. Приказана је често и у форми духа, попут метафизичке, натприродне или „наднаравне“ прилике. Митови, приче и бајке о вилама нису јединственог порекла – то су углавном збирке *народних веровања* из различитих извора: неке народне теорије о њиховом пореклу приказују их, рецимо у хришћанској традицији, као демонисане *анђеле* или *демоне*, односно, као „нижа божанства“ у предхришћанским („паганским“) системима веровања, неки други извори их приказују као „духове мртвих“, *праисторијске* „претходнице људима“, док их неке теорије представљају и као „елементе“.

Виле у немачким народним бајкама – репрезентативни примери: жена/девојка (увек женског рода), тип помагача/помоћника/-це, ретко противника/противнице (уп. и <https://www.maerchenatlas.de/miszellaneen/marchenfiguren/feen-im-marchen/>):

- Како смо и раније описали (вид. четврто поглавље), реч за „виле“ у бајкама браће Грим, појављује се искључиво под одредницом: „Nixe“ или „Wassernixe“, и то у само две бајке у њиховим збиркама: **КНМ 79: Die Wassernixe**, подтипа **АТУ 313** (назив подтипа: „Die Magische Flucht“ = „Магични бег“) и **КНМ 181: Die Nixe im Teich**, подтипа **АТУ 316** (назив: „Die Nixe im Teich“ = „Сирена у језерцету“).
- **АТУ 313:** Поред КНМ 79, између осталих, спадају и следеће (Гримове) бајке: **КНМ 51: Fundevogel**, **КНМ 56: Der Liebste Roland**, **КНМ 76: Die Nelke** и већ наведена КНМ 79 (*Die Wassernixe*).
- **АТУ 410: Schlafende Schönheit** („Успавана лепотица“) – у овај подтип у бајкама у којима се појављује митско биће вила, убрајају се још и КНМ 50: *Dornröschen*, КНМ 163: *Der gläserne Sarg*.

РЕГИСТАР 2: ЛИСТА СВИХ БАЈКИ ИЗ ЗБИРКИ БАЈКИ БРАЋЕ ГРИМ

Brüder Grimm, *Kinder- und Hausmärchen* – Дечије и домаће бајке браће Грим
према последњем издању из 1857. године
(Бајке које садрже старија издања налазе се на дну листе)

ИЗВОРИ: *Grimms Märchen*; Index: *Grimms Kinder- und Hausmärchen* (вид. нав. интернет-странице, бајке јавно доступне на: <https://www.maerchenatlas.de/register/kinder-und-hausmarchen-index/#zwei> или: <https://maerchen.com/grimm/> (*Grimms Märchen, Kinder- und Hausmärchen. Große Ausgabe, Band 1: 1850; Grimms Märchen, Kinder- und Hausmärchen. Große Ausgabe, Band 2, 1857*).

Извори према: <https://www.maerchenatlas.de/register/kinder-und-hausmarchen-index/>;
<http://www.zeno.org/Literatur>; <http://www.zeno.org/Literatur/M/Grimm,+Jacob+und+Wilhelm>;
<https://www.maerchenatlas.de/register/maerchen-von-a-bis-z/>;
<http://www.maerchenlexikon.de/inhalt.htm>

Листа бајки у збиркама браће Грим (преузета са репрезентативних интернет страница):

„Мало издање“ (*die Kleine Ausgabe*), први пут објављено 1825. године, као и избор од 50 бајки, било је веома значајно за историјат издавања (поводом 200-годишњице Гримових бајки: „200 Jahre Grimms Märchen“). Овако смањена збирка је тек касније донела успеха свеобухватном издању, имајући у виду чињеницу да су бајке које су се нашле у „Малом издању“ постале знатно популарније и прихваћеније од осталих бајки, што је свакако допринело и чињеница да је ово издање било основа првих превођења на различите стране језике. Те су бајке означене звездицом (*) на листи бајки (вид. *ниже*).

Том 1 (књига/свеска; Band 1):

- KHM 1: Der Froschkönig oder der eiserne Heinrich (*)
- KHM 2: Katze und Maus in Gesellschaft
- KHM 3: Marienkind (*)
- KHM 4: Märchen von einem der auszog, das Fürchten zu lernen (*)
- KHM 5: Der Wolf und die sieben jungen Geißlein (*)
- KHM 6: Der treue Johannes (*)
- KHM 7: Der gute Handel (*)
- KHM 8: Der wunderliche Spielmann
- KHM 9: Die zwölf Brüder (*)
- KHM 10: Das Lumpengesindel (*)
- KHM 11: Brüderchen und Schwesterchen (*)
- KHM 12: Rapunzel
- KHM 13: Die drei Männlein im Walde (*)
- KHM 14: Die drei Spinnerinnen (*)
- KHM 15: Hänsel und Gretel (*)
- KHM 16: Die drei Schlangenblätter
- KHM 17: Die weiße Schlange
- KHM 18: Strohalm, Kohle und Bohne
- KHM 19: Vom Fischer und seiner Frau (*)
- KHM 20: Das tapfere Schneiderlein
- KHM 21: Aschenputtel (*)
- KHM 22: Das Rätsel
- KHM 23: Von dem Mäuschen, Vögelchen und der Bratwurst
- KHM 24: Frau Holle (*)
- KHM 25: Die sieben Raben (*)
- KHM 26: Rotkäppchen (*)
- KHM 27: Die Bremer Stadtmusikanten (*)
- KHM 28: Der singende Knochen
- KHM 29: Der Teufel mit den drei goldenen Haaren
- KHM 30: Läuschen und Flöhchen
- KHM 31: Das Mädchen ohne Hände

- KHM 32: Der gescheite Hans
- KHM 33: Die drei Sprachen
- KHM 34: Die kluge Else (*)
- KHM 35: Der Schneider im Himmel
- KHM 36: Tischchen deck dich, Goldesel und Knüppel...
- KHM 37: Daumesdick (*)
- KHM 38: Die Hochzeit der Frau Füchsin
- KHM 39: Die Wichtelmänner
- KHM 40: Der Räuberbräutigam
- KHM 41: Herr Korbes
- KHM 42: Der Herr Gevatter
- KHM 43: Frau Trude
- KHM 44: Gevatter Tod
- KHM 45: Daumerlings Wanderschaft (*)
- KHM 46: Fitchers Vogel (*)
- KHM 47: Von dem Machandelboom (*)
- KHM 48: Der alte Sultan
- KHM 49: Die sechs Schwäne
- KHM 50: Dornröschen (*)
- KHM 51: Fundevogel (*)
- KHM 52: König Drosselbart (*)
- KHM 53: Schneewittchen (*)
- KHM 54: Der Ranzen, das Hütlein und das Hörnlein
- KHM 55: Rumpelstilzchen (*)
- KHM 56: Der Liebste Roland
- KHM 57: Der goldene Vogel
- KHM 58: Der Hund und der Sperling (*)
- KHM 59: Der Frieder und das Katerlieschen (*)
- KHM 60: Die zwei Brüder
- KHM 61: Das Bürle
- KHM 62: Die Bienenkönigin
- KHM 63: Die drei Federn
- KHM 64: Die goldene Gans

- KHM 65: Allerleirauh (*)
- KHM 66: Häsichenbraut
- KHM 67: Die zwölf Jäger
- KHM 68: Der Gaudieb und sein Meister
- KHM 69: Jorinde und Joringel (*)
- KHM 70: Die drei Glückskinder
- KHM 71: Sechse kommen durch die ganze Welt
- KHM 72: Der Wolf und der Mensch
- KHM 73: Der Wolf und der Fuchs
- KHM 74: Der Fuchs und die Frau Gevatterin
- KHM 75: Der Fuchs und die Katze
- KHM 76: Die Nelke
- KHM 77: Das kluge Gretel
- KHM 78: Der alte Großvater und der Enkel
- KHM 79: Die Wassernixe
- KHM 80: Von dem Tode des Hühnchens (*)
- KHM 81: Bruder Lustig
- KHM 82: De Spielhansl
- KHM 83: Hans im Glück (*)
- KHM 84: Hans heiratet
- KHM 85: Die Goldkinder
- KHM 86: Der Fuchs und die Gänse

Том 2 (књига/свеска, Band 2):

- KHM 87: Der Arme und der Reiche (*)
- KHM 88: Das singende, springende Löweneckerchen
- KHM 89: Die Gänsemagd (*)
- KHM 90: Der junge Riese
- KHM 91: Das Erdmännchen
- KHM 92: Der König vom goldenen Berg
- KHM 93: Die Rabe
- KHM 94: Die kluge Bauerntochter (*)
- KHM 95: Der alte Hildebrand
- KHM 96: De drei Vügelkens

- KHM 97: Das Wasser des Lebens
- KHM 98: Doktor Allwissend (*)
- KHM 99: Der Geist im Glas
- KHM 100: Des Teufels rußiger Bruder
- KHM 101: Der Bärenhäuter
- KHM 102: Der Zaunkönig und der Bär (*)
- KHM 103: Der süße Brei
- KHM 104: Die klugen Leute (*)
- KHM 105: Märchen von der Unke (*)
(Паралела Бехштајновој бајци Das Natternkrönlein, вид. напомену уз бајку)³⁰²
- KHM 106: Der arme Müllersbursch und das Kätzchen (*)
- KHM 107: Die beiden Wanderer
- KHM 108: Hans mein Igel
- KHM 109: Das Totenhemdchen
- KHM 110: Der Jude im Dorn (*)
- KHM 111: Der gelernte Jäger
- KHM 112: Der Dreschflegel vom Himmel
- KHM 113: Die beiden Königskinder
- KHM 114: Vom klugen Schneiderlein (*)
- KHM 115: Die klare Sonne bringt's an den Tag
- KHM 116: Das blaue Licht
- KHM 117: Das eigensinnige Kind
- KHM 118: Die drei Feldscherer
- KHM 119: Die sieben Schwaben
- KHM 120: Die drei Handwerksburschen
- KHM 121: Der Königsson der sich vor nichts fürchtet
- KHM 122: Der Krautesel
- KHM 123: Die Alte im Wald
- KHM 124: Die drei Brüder (**)
- KHM 125: Der Teufel und seine Großmutter

---

³⁰² Бајка *Das Natternkrönlein*, на поз. бр. 2 (ATU: 672 C) у збирци Лудвига Бехштајна (Ludwig Bechstein): *Neues deutsches Märchenbuch* (Нова немачка књига бајки, 1856), који је преузео материјал из збирке браће И. и Ј. Цингерле (Ignaz und Josef Zingerle): *Kinder- und Hausmärchen aus Süddeutschland* (Дечије и домаће бајке из јужне Немачке, 1854.

- KHM 126: Ferenand getrü und Ferenand ungetrü
- KHM 127: Der Eisenofen
- KHM 128: *Die faule Spinnerin*
- KHM 129: Die vier kunstreichen Brüder (*)
- KHM 130: Einäuglein, Zweiäuglein und Dreiäuglein (*)
- KHM 131: *Die schöne Katrinelje und Pif Paf Poltrie*
- KHM 132: *Der Fuchs und das Pferd*
- KHM 133: Die zertanzten Schuhe
- KHM 134: Die sechs Diener
- KHM 135: *Die weiße und die schwarze Braut* (*)
- KHM 136: Der Eisenhans
- KHM 137: *De drei schwatten Prinzessinnen*
- KHM 138: *Knoist un sine dre Sühne*
- KHM 139: *Dat Mäken von Brakel*
- KHM 140: *Das Hausgesinde*
- KHM 141: Das Lämmchen und Fischchen
- KHM 142: Simeliberg
- KHM 143: *Up Reisen gohn*
- KHM 144: Das Eselein
- KHM 145: *Der undankbare Sohn*
- KHM 146: *Die Rübe*
- KHM 147: *Das junggeglühte Männlein*
- KHM 148: *Des Herrn und des Teufels Getier*
- KHM 149: *Der Hahnenbalken*
- KHM 150: *Die alte Bettelfrau*
- KHM 151: *Die drei Faulen*
- KHM 151: *Die zwölf faulen Knechte* (*)
- KHM 152: *Das Hirtenbüblein*
- KHM 153: Die Sterntaler (*)
- KHM 154: *Der gestohlene Heller*
- KHM 155: *Die Brautschau*
- KHM 156: *Die Schlickerlinge*
- KHM 157: *Der Sperling und seine vier Kinder*

- KHM 158: *Das Märchen vom Schlauraffenland*
- KHM 159: *Das Dietmarsische Lügenmärchen*
- KHM 160: *Rätselmärchen*
- KHM 161: *Schneeweißchen und Rosenrot* (**)
- KHM 162: *Der kluge Knecht*
- KHM 163: *Der gläserne Sarg*
- KHM 164: *Der faule Heinz*
- KHM 165: *Der Vogel Greif*
- KHM 166: *Der starke Hans*
- KHM 167: *Das Bürle im Himmel*
- KHM 168: *Die hagere Liese*
- KHM 169: *Das Waldhaus*
- KHM 170: *Lieb und Leid teilen*
- KHM 171: *Der Zaunkönig*
- KHM 172: *Die Scholle*
- KHM 173: *Rohrdommel und Wiedehopf*
- KHM 174: *Die Eule*
- KHM 175: *Der Mond*
- KHM 176: *Die Lebenszeit*
- KHM 177: *Die Boten des Todes*
- KHM 178: *Meister Pfriem*
- KHM 179: *Die Gänsehirtin am Brunnen*
- KHM 180: *Die ungleichen Kinder Evas*
- KHM 181: *Die Nixe im Teich* (вид.: *Der Müller und die Nixe*)³⁰³
- KHM 182: *Die Geschenke des kleinen Volkes*
- KHM 183: *Der Riese und der Schneider*
- KHM 184: *Der Nagel*
- KHM 185: *Der arme Junge im Grab*
- KHM 186: *Die wahre Braut*

---

³⁰³ *Der Müller und die Nixe* (Млинар и сирена) је бајка из Бехштајнове збирке *Немачка књига бајки* (1845); од 5. издања (1843) у нешто измењеном облику уврштена је и у збирку бајки браће Грим: КНМ 181, *Die Nixe im Teich* = *Сирена у језерцету*. И Бехштајн и Гримови су ову бајку преузели од филолога Морица Хаупта (Moritz Haupt, 1808–1874, из места Цитау/Zittau), објављену 1841. у часопису *Zeitschrift für deutsches Altertum* под насловом »Ein Märchen aus der Oberlausitz« (»Бајка из Горње Лужице«; прев.: И. С.).

- KHM 187: Der Hase und der Igel
- KHM 188: *Spindel, Weberschiffchen und Nadel*
- KHM 189: Der Bauer und der Teufel
- KHM 190: *Die Brosamen auf dem Tisch*
- KHM 191: Das Meerhäschen
- KHM 192: *Der Meisterdieb*
- KHM 193: Der Trommler
- KHM 194: *Die Kornähre*
- KHM 195: *Der Grabhügel*
- KHM 196: *Oll Rinkrank*
- KHM 197: *Die Kristallkugel*
- KHM 198: Jungfrau Maleen
- KHM 199: *Der Stiefel von Büffelleder*
- KHM 200: *Der goldene Schliissel*

У старијим издањима:

- *Von der Nachtigall und der Blindschleiche* (1. издање, на месту бр. 6 = 1. Auflage, an Stelle 6)
- *Die Hand mit dem Messer* (1. издање, на месту бр. 8 = 1. Auflage, an der Stelle 8)
- *Herr Fix und Fertig* (1. издање, на месту бр. 16 = 1. Auflage, an der Stelle 16)
- *Wie Kinder Schlachtens miteinander gespielt haben* (1. издање, на месту бр. 22 = 1. Auflage, an Stelle 22)
- *Der Tod und der Gänshirt* (1. издање, на месту бр. 27 = 1. Auflage, an Stelle 27)
- Der gestiefelte Kater (на месту бр. 33 = an Stelle 33)
- *Hansens Trine* (на месту бр. 34 = an Stelle 34)
- *Die wunderliche Gasterei* (на месту бр. 43 = an Stelle 43)
- *Hans Dumm* (на месту бр. 54 = an Stelle 54)
- *Prinz Schwan* (на месту бр. 59 = an Stelle 59)
- *Das Goldei* (на месту бр. 60 = an Stelle 60)
- *Vom Schneider, der bald reich wurde* (на месту бр. 61 = an Stelle 61)
- Blaubart (на месту бр. 62 = an der Stelle 62)
- *Die weiße Taube* (заједно са КНМ62, 63 и 64 под називом *Der Dummling* на месту бр. 64 = an Stelle 64)
- *Hurleburlebutz* (на месту бр. 66 = an der Stelle 66)
- Von dem Sommer- und Wintergarten (на месту бр. 68 = an der Stelle 68)

- *Der Okerlo* (на месту бр. 70 = an der Stelle 70)
- *Prinzessin Mäusehaut* (1. издање, на месту бр. 71 = 1. Auflage, an der Stelle 71)
- *Das Birnli will nit fallen* (1. издање, на месту бр. 72 = 1. Auflage, an Stelle 72)
- *Das Mordschloss* (1. издање, на месту бр. 73 = 1. Auflage, an Stelle 73)
- *Von Johannes-Wassersprung und Caspar-Wassersprung* (1. издање, на месту бр. 74 = 1. Auflage, an Stelle 74)
- *Vogel Phönix* (1. издање, на месту бр. 75 = 1. Auflage, an Stelle 75)
- *Vom Schreiner und Drechsler* (1. издање, на месту бр. 77 = 1. Auflage, an Stelle 77)
- *Der Schmied und der Teufel* (1. издање, на месту бр. 81 = 1. Auflage, an Stelle 81)
- *Die drei Schwestern* (1. издање, на месту бр. 82 = 1. Auflage, an Stelle 82; *вид.* и: *Die Bücher der Chronika der drei Schwestern*)³⁰⁴
- *Die Schwiegermutter* (1. издање, на месту бр. 84 = 1. Auflage, an Stelle 84)
- *Der Froschprinz* (1. издање, на месту бр. 99 = 1. Auflage, an der Stelle 99)
- *Die treuen Tiere* (од 1. до 6. издања, на месту бр. 104 = 1. bis 6. Auflage, an Stelle 104)
- *Die Krähen* (од 1. до 4. издања на месту бр. 107 = 1. bis 4. Auflage, an Stelle 107)
- *Der Faule und der Fleißige* (1. издање, на месту бр. 119 = 1. Auflage, an Stelle 119)
- *Der Löwe und der Frosch* (1. издање, на месту бр. 129 = 1. Auflage, an Stelle 129)
- *Der Soldat und der Schreiner* (1. издање, на месту бр. 130 = 1. Auflage, an Stelle 130)
- *De wilde Mann* (од 1. до 5. издања, на месту бр. 136 = 1. bis 5. Auflage, an Stelle 136)
- *Die Kinder in Hungersnot* (1. издање, на месту бр. 143 = 1. Auflage, an Stelle 143)
- *Die heilige Frau Kummernis* (1. издање, на месту бр. 152 = 1. Auflage, an Stelle 152)
- *Das Unglück* (од 4. до 6. издања, на месту бр. 175 = 4. bis 6. Auflage, an Stelle 175)
- *Die Erbsenprobe* (5. издање, на месту бр. 182 = 5. Auflage, an Stelle 182; *вид.* и: *Die Prinzessin auf der Erbse*)³⁰⁵
- *Der Räuber und seine Söhne* (5. и 6. издање, на месту бр. 191 = 5. und 6. Auflage, an Stelle 191)

---

³⁰⁴ *Die Geschichte von den drei Schwestern* (*Пруча о три сестре*; пун назив: *Die Bücher der Chronika der drei Schwestern* = *Књиге Хроника три сестре*) је прва бајка у збирци народних бајки *Volksmärchen der Deutschen* (*Немачке народне бајке*) Јохана К. А. **Музеуса** (Musäus, Johann Karl August, 1735–1787). У КНМ браће Грим унета је само скраћена верзија у прво издање збирке, са насловом *Три сестре* (*Die drei Schwestern*). Слична је и бајка о три брата (животиње): *Die drei Tierbrüder* (*Три брата животиње*) из Базиловог *Пентамерона*.

³⁰⁵ Чувена уметничка бајка *Принцеза на зрну грашка* (*Die Prinzessin auf der Erbse*) у Збиркама бајки (од 1835 до 1837) Ханса Кристијана Андерсена (Hans Christian Andersen, 1805–1875); браћа Грим су у 5. издање своје збирке КНМ уврстила и врло сличну бајку са називом *Die Erbsenprobe* (*Узорак грашка*), али је она већ у следећем издању изостављена.

8. ИНДЕКСИ

Zaubermärchen: ATU 300–749 – „Чудесне“ бајке разврстане по подгрупама (према: Арне-Томпсон-Утеровом *Индексу* типова приповедака)

Извори према: <http://www.maerchenlexikon.de/lexikon.htm>

<http://www.maerchenlexikon.de/sucheat.htm>

<https://www.maerchenatlas.de/miszellaneen/marchenforschung/aarne-thompson-index/>

https://www.zebis.ch/sites/default/files/teaching_material/grimm-maerchen.pdf итд.

ПОДГРУПЕ ТИПОВА ПРИПОВЕДАКА:

- ❖ **ATU 300–399: Натприродни противници** („Übernatürliche Gegenspieler“: ATU 300–399) – подгрупа се даље дели на:
  - ATU 306 – Die tanzenden Prinzessinnen: *Die zertanzten Schuhe* (Grimm);
  - ATU 310 – Petersilienmädchen – *Dämonin* hält Mädchen gefangen (демон [женског рода] држи девојку у заточеништву): *Rapunzel* (Grimm), *Petrosinella* (Basile), *Die weiße Katze* (Aulnoy);
  - ATU 311 и 312 – Mädchen mordender Dämon (девојка убија демона): *Fitchers Vogel* (Grimm), *Der Räuberbräutigam* (Grimm); *Der Blaubart* (Perrault), *Cannetella* (Basile);
  - ATU 313 – magische Flucht vor der Dämonin/dem Dämon (чудесно/магично бекство од демона/демонке): *Fundevogel* (Grimm), *Der Liebste Roland* (Grimm), *Die beiden Königskinder* (Grimm), *Die wahre Braut* (Grimm); *Der Floh* (Basile); *Der Orangenbaum und die Biene* (Aulnoy);
  - ATU 314 – dämonischer Pate (демонски кум/кума): *Der Eisenhans* (Grimm); *Guerrino und der Waldmensch* (Straparola);
  - ATU 327 – Hexe, die Kinder mästet (*Beumiuца* која тови децу): *Hänsel und Gretel* (Grimm); *Nennillo und Nennella* (Basile);
  - ATU 328 – Einem Dämon den Schatz rauben (демону отети благо; нема Гримових бајки; прим: И. С.): *Jack und die Bohnenranke* (Jacobs), *Corvetto* (Basile)
  - ATU 330 – Der Schmied überlistet den Teufel (Ковач надмудрује *ђавола*): *Bruder Lustig* (Grimm); *Der Schmied von Jüterbog* (Bechstein).
- ❖ Подгрупа типова приповедака **ATU 400–459: Натприродни или зачарани рођаци** („Übernatürliche oder verzauberte Verwandte“: ATU 400–459) – даље се дели на:
  - **ATU 400–424: Verzauberte Ehefrau** (зачарана жена/супруга) у бајкама браће Грим:
    - ATU 400 – Suche nach der verschwundenen Braut (Потрага за несталом младом): *Die Rabe* (Grimm)
    - ATU 401a – Befreiung der Prinzessin im verzauberten Schloss (Ослобођење принцезе у зачараном замку): *Der König vom goldenen Berg* (Grimm)
    - ATU 405 – Braut wird in einen Vogel verwandelt und gefangen gehalten (Невеста претворена у птицу и заробљена): *Jorinde und Joringel* (Grimm)
    - ATU 408 – Mädchen wurde in eine Frucht verwandelt (Девојка претворена у неко воће; не одговара ниједној бајци у збиркама браће Грим): *Die drei Zitronen* (Basile)

- ATU 410 – Die schlafende Schöne (Успавана лепотица): *Dornröschen* (Grimm); *Die schlafende Schöne im Wald* (Perrault), *Sonne, Mond und Thalia* (Basile)
- ATU 425–449: **Übernatürlicher/verzauberter Ehemann** (Натприродни или зачарани муж/супруг):
  - ATU 425 – Suche nach dem verlorenen Ehemann (Потрага за изгубљеним супругом): *Das singende, springende Löweneckerchen* (Grimm)³⁰⁶, *Der Eisenofen* (Grimm), *Von dem Sommer- und Wintergarten* (Grimm); *Amor und Psyche* (Apuleius), *Die goldene Wurzel* (Basile), *Östlich von der Sonne, westlich vom Mond* (Asbjörnsen/Moe);
  - ATU 426 – Bär ist verzauberter Prinz (Медвед је зачарани принц): *Schneeweißchen und Rosenrot* (Grimm)
  - ATU 430 – Bräutigam in Eselgestalt (Младожења у облику магарца): *Das Eselein* (Grimm)
  - ATU 432 – Bräutigam in Vogelgestalt (Младожења у облику птице): *Der blaue Vogel* (Aulnoy)
  - ATU 433 – *Lindwurm* (Schlange) legt Haut ab (змај (змија) одбацује/пресвлади своју кожу; нема код Гримових): *Die Schlange* (Basile)
  - ATU 440 – Frosch ist verzauberter Prinz (Жаба је зачарани принц): *Froschkönig oder der eiserne Heinrich* (Grimm)
  - ATU 441 – Jüngling trägt eine Stachelhaut (Младић носи кожу са шилцима): *Hans mein Igel* (Ханс Мој Јеж; Grimm; уп. и: I. Ridel, *Živeti s bajkama*, 2009: „Hans Moj Jež“: 19–28)³⁰⁷; *König Schwein* (Straparola);
  - ATU 442 – Vogel ist verzauberter Prinz (Птица је зачарани принц): *Die Alte im Wald* (Grimm)
- 450–459: **Bruder oder Schwester** – подгрупа „Брат и сестра“ даље се дели на:
  - ATU 450 – Bruder wird in ein Tier (Reh, Ziege o.Ä.) verwandelt (Брат се претвара у неку животињу (јелена/срндаћа, козу, итд.): *Brüderchen und Schwesterchen* (Grimm); *Aljonuschka und Iwanuschka* (Афанасјев); *Nennillo und Nennella* (Basile);
  - ATU 451 – Viele Brüder werden in Vögel verwandelt und von ihrer einzigen Schwester gerettet (Браћа претворена/преобраћена у птице и спасава их њихова једина сестра): *Die sechs Schwäne* (Grimm), *Die sieben Raben* (Grimm), *Die sieben Tauben* (Basile), *Die wilden Schwäne* (Andersen), *Die zwölf Brüder* (Grimm)

³⁰⁶ *Von dem Sommer- und Wintergarten* (О летњој и зимској бајти, браћа Грим, КНМ), само у првом издању – КНМ 68а; једна од многих варијанти бајке *Лепотица и звер*, вид. нпр. први део *Das singende, springende Löweneckerchen*.

³⁰⁷ Ingrid Ridel, *Živeti s bajkama. Kako odbačeno dete nalazi svoju sreću*. S nemačkog preveli: N. Janačković i B. Milakara (orig.: Ingrid Riedel, *Hans mein Igel – Wie ein abgelehntes Kind sein Glück findet*, 2001), Fedon, Beograd, 2009.

➤ **ATU 500–559 Übernatürliche Helfer** (Натприродни помагач/помоћник):

- У овом распону бројева у *европским* народним бајкама (па и немачким и српским) често су заступљени **патуљци** (нпр. у: Grimm КНМ 55, *Rumpelstilzchen*, ATU 500; вид. горе) и многа друга „малена“ и сићушна бића (раније наведена), попут: **вилењака** (ATU 503), али и „Гвозден-Човека“ или „Дивљег човека“ („Der wilde Mann“ = ATU 502 [уп. према: <http://www.maerchenlexikon.de/at-lexikon/at502.htm>, Märchentyp AT: 502; cf. 314]), нпр. у немачкој бајци КНМ 135: *Der Eisenhans* = *Гвоздени Ханс/Јован*, односно, српским бајкама: ВД 1 и ВД 3 (Вук, Додатак); затим, **водених демона** („водењака“³⁰⁸, *Wassermänner*, и сл. ATU 553), **гоблина** (ATU 554), па и митолошка бића попут **једнорога** (ATU 480) и **грифона** (ATU 550).
- У оквиру овог опсега „правих“, *чудесних* бајки (*Zaubermärchen*, ATU 300–749), поред наведених митских бића, убрајају се и други типични бајковни ликови (уз напомену да не спадају у митска бића, већ припадају свету људи, *животиња*, или *предмета*), од којих су у бајци најчешће присутни: *принцезе* и *принчеви* (ATU 400–424), **чаробњаци** (ATU 325), *лукаве звери* и *животиње* које говоре (ATU 300–749), *чаробни предмети* (ATU 550–599), и многи други.
- ATU 500 – Name des Helfers muss erraten werden (Име помагача мора да се погоди): *Rumpelstilzchen* (Grimm), *Ricdin-Ricdon* (Marie-Jeanne l’Heritier)
- ATU 503 – hilfreiche Elfen (услужни вилењаци, елфи/патуљци/вилењаци као помоћници): *Die Geschenke des kleinen Volkes* (Grimm)
- ATU 510A – Hilfe durch die tote Mutter (Помоћ пружа мртва мајка): *Aschenputtel* (Grimm), *Die wahre Braut* (Grimm); *Die Aschenkatze* (Basile); *Cendrillon* (Perrault)
- ATU 510B – Vater begehrt eigene Tochter (Отац обожава своју ћерку): *Allerleirauh* (Grimm); *Aschenpüster* (Bechstein); *Die Bärin* (Basile); *Die Nymphe des Brunnens* (Musäus); *Eselshaut* (Perrault)
- ATU 511 – Die heimlich nährendе Mutter (Мајка као тајна неговатељица): *Einäuglein, Zweiäuglein und Dreiäuglein* (Grimm)
- ATU 513 – Gefährten mit übernatürlichen Fähigkeiten (Сапутници са натприродним способностима): *Sechse kommen durch die ganze Welt* (Grimm); *Der Floh* (Basile), *Der Dummling* (Basile)
- ATU 516 – Der versteinerte Freund (Окамењени пријатељ): *Der treue Johannes* (Grimm); *Der Rabe* (Basile)

---

³⁰⁸ ВОДЕЊАК, (мн.) ВОДЕЊАЦИ (негде и „вођаној“) је у словенској митологији описан као мушко митолошко биће, зли дух, опако/опасно божанство које борави у води, обично у језерима, рекама или барама, често и испод воденичког точка (ту се каткада окупља више њих); домаћин је и заштитник воденог простора уопште који утапа људе; по неким веровањима, они су душе злих и грешних људи који живе у води по казни; представе о демону воде су најчешће развијене код Источних и Западних Словена, са типолошким разликама; изглед водењака разликује се у различитим крајевима: често има „зооморфне црте“: коњску главу, риблиу крљушт, копита, опну између прстију, реп, и сл. (срп., рус., пољ., чеш., бел., итд.). Више о томе у: *Словенска митологија*, ВОДЕЊАК, 2001: 92–93.

- ATU 533 – Von der Nebenbuhlerin verdrängte Braut (Невеста коју је протерао њен ривал/противник/-ца): *Die Gänsemagd* (Grimm); *Die beiden Kuchen* (Basile)
- ATU 545 – Kater als Helfer (Мачор као помоћник): *Der gestiefelte Kater* (Grimm)
- ATU 550/51 – Suche nach dem Wasser des Lebens oder dem Wundervogel (Потрага за водом живота или чудесном птицом): *Der goldene Vogel* (Grimm), *Die Bienenkönigin* (Grimm), *Das Wasser des Lebens* (Grimm)
- ATU 554 – Die dankbaren Tiere (Захвалне животиње):

(Grimm) **КНМ 17** – *Die weiße Schlange*: Бела змија – комбинује мотив бајковитог јунака из народа, решава наизглед нерешиве задатке (мотивом из старих предања); осваја руку краљеве кћи: превазилази све препреке, решава све тешке задатке; јунак стиче право на награду: поједе комад змијског меса, након чега разуме *језик животиња* – стиче „немушти језик“; паралела са: КНМ 33, *Die drei Sprachen* (*Три језика*), а овде можемо сврстати и српску бајку Вук 3: *Немушти језик* (прим.: И. С.).

- ATU 555 – Das Weib, das wie Gott werden wollte (Жена која је желела да постане као Бог): *Vom Fischer und seiner Frau* (Grimm); *Mann und Frau im Essigkrug* (Bechstein).

КНМ 19: *Vom Fischer und seiner Frau* (*О рибару и његовој жени*) је бајка (на доњонемачком дијалекту, у *Дечијим и домаћим бајкама* браће Грим, бр. 19). Познати уводни мотив: сиромас хвата рибицу која му обећава богатство ако га врати у воду/море – јавља се на врло сличан начин и у Гримовој бајци **КНМ 85**: *Die Goldkinder* (*Златна деца*), која затим добија другачији ток (о чему је било више речи у четвртом поглављу рада).

➤ **560–649: Magische Gegenstände** (Магични предмети) – овде спадају:

- ATU 562 – Der hilfreiche Geist in der Lampe: Aladdin und die Wunderlampe (Дух-помоћник из лампе: „Аладин и чаробна лампа“): Grimm **КНМ 116**: *Das blaue Licht*: Овој бајци браће Грим, *Плава светлост* (светиљка) слична је позната Андерсенова (уметничка) бајка *Девојчица са шибицама* (АТ 562), а што се главне теме тиче, подсећа на оријенталну бајку о *Аладину и чаробној лампи*. У све три бајке, „оштећени“ јунак коме су одузета нека његова права (код Гримових и Андерсена: „разрешени војник“, у оријенталној бајци: „сиромашни дечак“) пење се у пећину или силази у бунар (вертикална оса: *горе-доле*; прим.: И. С.), како би се домогао неког извора светлости (светиљке, лампе, кресива/шибице), обично према упутству неког преварантског бића чудесних моћи –*вештице* или *чаробњака*. У наведеном типу приповедака, овакви предмети су станишта (пребивалишта) моћног духа, оданог свом господару (власнику светиљке, лампе и сл.), који му даје велику чудесну моћ. Јунак мора проћи кроз разне авантуре и искушења пре него што постане богати владар.

- ATU 563 – самосталан подтип „Сточиху, постави се“ у: *Tischlein deck dich* (Grimm)
  - ATU 565 – Zaubertopf bzw. Zaubermühle (Чаробни лонац или магични млин) у бајкама: *Der süße Brei* (Grimm) и *Die Mühle auf dem Meeresgrund* (Norwegen)
- **650–699: Übernatürliche Kraft oder Wissen** или **Übernatürliche Können oder Wissen** (Натприродна моћ, умеће или знање) – у коју спадају следеће бајке браће Грим, нпр.:
- ATU 650A: Starker John (Снажни Ханс/Јован): **КНМ 166** *Der starke Hans*
  - ATU 652: Der Prinz dessen Wünsche immer wahr werden (Принц чије се жеље увек остварују): **КНМ 76** *Die Nelke*
  - ATU 653: Die vier kunstreichen Brüder (Четири вешта брата): **КНМ 129** *Die vier kunstreichen Brüder*
  - ATU 654: Die drei flinken Brüder (Три окретна брата): **КНМ 124** *Die drei Brüder*
  - ATU 660: Die drei Ärzte (Три доктора): **КНМ 118** *Die drei Feldscherer*
  - ATU 667: Des Waldgeistes Pflegesohn (Посинак шумског духа; Шумски дух одгаја усвојеног сина): **КНМ 16** *Die drei Schlangenblätter*
  - ATU 670: Der Mann, der Tiersprachen versteht (Човек који разуме животињске језике; сличност са српском бајком *Немушти језик*, као и са следећом КНМ 33, прим. И. С.): **КНМ 17** *Die weiße Schlange*
  - ATU 671: Die drei Sprachen (Три језика): **КНМ 33** *Die drei Sprachen*
  - ATU 673: Das Fleisch der weißen Schlange (Месо беле змије): **КНМ 17** *Die weiße Schlange*
  - ATU 677: Eisen ist wertvoller als Gold (Гвожђе је вредније од злата): **КНМ 142** *Simeliberg*
- **700–749: Andere Geschichten vom Übernatürlichen** или **Andere übernatürliche Geschehnisse** (Остале приче о натприродном или Друге натприродне појаве/натприродна дешавања/натприродни догађаји) – овом типу припада бајка браће Грим: *Marienkind*, и многе друге:
- ATU 700: Däumling (Палчић/Том Thumb): **КНМ 37** *Daumesdick*, **КНМ 45:** *Daumerlings Wanderschaft*
  - ATU 706: Das Mädchen ohne Hände (Девојчица без руку/шака): **КНМ 31** *Das Mädchen ohne Hände*
  - ATU 707: Die drei goldenen Kinder (Троје златне деце): **КНМ 96** *De drei Vügelkens*
  - ATU 709: Schneewittchen (Снежана): **КНМ 53** *Schneewittchen*
  - ATU 710: Das Kind unserer Herrin (Богородичино/Госпино дете): **КНМ 3** *Marienkind*
  - ATU 712: Crescentia: **КНМ 3** *Marienkind*
  - ATU 715: Halbhahn (Полупетао): **КНМ 27** *Die Bremer Stadtmusikanten*
  - ATU 720: Der Wacholderbaum (Дрво клеке): **КНМ 47** *Vom Machandelbaum*
  - ATU 725 Prophezeiung von künftiger Herrschaft (Пророчанство будуће владавине): **КНМ 33** *Die drei Sprachen*

9. Б И Б Л И О Г Р А Ф И Ј А – ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори (вид. ниже нав. литературу)

Скраћенице (на српском):

Вук или **ВД** (*Додатак* + ознака броја нав. бајке, нпр.: **Вук 1, 13, 20; ВД 1, 4, 7, 9**, итд.):

- **Вук Стефановић Караџић**, *Српске народне приповијетке*. У: Сабрана дела Вука Стефановића Караџића. Скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. Mit Vorbehalt des Uebersetzungs-Rechtes. У Бечу, у штампарији јерменскога манастира 1853. Београд, Нолит: 1969.
- **Вук Стефановић Караџић**, *Српске народне приповијетке*. (Народне српске приповјетке – 1821; Српске народне приповијетке – 1853). Сабрана дела Вука Стефановића Караџића, III (књ. 3). Прир.: Мирослав Пантић (поговор: 351–483). Београд, Просвета, 1988; *Додатак*. *Српске народне приповијетке*. Друго умножено издање. У Бечу 1870. (Делови које не садржи издање *Српске народне приповијетке*. У Бечу, 1853). Објављено у: Вук Стефановић Караџић, *Српске народне приповијетке* (*Народне српске приповјетке* – 1821; СНП – 1853): Сабрана дела III, Београд, Просвета: 1988. Додаци.
- **Ч1** (и бр. бајке) – **Веселин Чајкановић 1927**: *Српске народне приповетке*. Српски етнографски зборник (скраћено: **СЕЗ**), бр. 41. Београд, 1927. Или: *Српске народне приповетке*. Уредио В. Чајкановић. СЕЗ XLI. Српске народне умотворине, књига 1. Београд (Земун), 1927.
- **Ч2** (и бр. бајке) – **Веселин Чајкановић 1929**: *Чудотворни прстен*. Приредио: Ненад Љубинковић, Ниш, Просвета, 2001. Прво издање (1929): *Српске народне приповетке*, Београд.

Остали извори за српске народне приповетке и немачке народне бајке у преводу на српски (наведени према наслову или презимену уредника):

- *Бајке народа Југославије* 1–3, у избору Голуба Добрашиновића. Тискарна: Младинска књига, Љубљана, 1977.
- **Гавриловић 1906**: Андра Гавриловић, *Двадесет српских народних приповедака*. Београд, 1906.
- **Грим 1966**: Браћа Грим, *Бајке*. Избор и превод: Бранимир Живојиновић. Београд, Просвета: 1966.
- **Grim 1979**: Браћа Grim, *Sabrane bajke* (у 4 књиге). Prevod: Božidar Zec. Biblioteka Svetovi Mašte. „Jugoslavija“, Београд, 1979.
- **Grim 2002**: Браћа Grim, *Najlepše bajke*. Preveli: B. Zec, M. Tabaković. Izbor: B. Zec. Београд, Prosveta: 2002.
- **Grim, Jakob i Vilhelm 2012**: Jakob i Vilhelm Grim, *Najlepše bajke braće Grim*. (Ilustrovala Jelka Godec-Šmit; Prevod: Petar Krestić, Danica Pešut; Predgovor: Polonca Kovač, „Bajke braće Grim ovde i sada“: 9–10; Pogovor: Andrej Ilc, Ivana Golubović, „Nekada davno živela su dva brata...“: 335–343). Mladinska knjiga, Београд 2012. Скраћенице: **NBBG 2012**: 9–10. (предговор), или: **NBBG 2012**: 335–343. (поговор)

- **Ђорђевић 1988:** Драгутин М. Ђорђевић, *Српске народне приповетке и предања из лесковачке области*. Прир. Нада Милошевић-Ђорђевић. САНУ, Београд: 1988.
- **Ђурић ³1990:** Приредио: Војислав Ђурић, *Антологија народних приповедака*. Треће издање. Српска књижевна задруга (СКЗ), Београд, 1990.
- **Јовановић 1926:** Војислав М. Јовановић, *Српске народне приповетке* (антологија). Београд: 1926.
- **Марковић 2004:** Снежана Марковић, *Приповетке и предања из Левча*. Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац 2004.
- **Николић 1899:** Атанасије Николић, *Српске народне приповетке*. Београд: 1899.
- **Самарција 1995:** Снежана Самарција, *Народне приповетке у „Летопису Матице Српске“*. Матица српска, Институт за књижевност и уметност. Нови Сад, Београд, 1995.
- **Самарција 1999:** *Народне приповетке*. Приредила и поговор написала С. Самарција. Издавачка кућа „Драганић“. Библиотека Наследства, Београд, 1999. (или 2006).
- **Самарција 2005:** *Антологија народних бајки*. Приредила и предговор написала Снежана Самарција. Политика, Народна књига, Београд, 2005.
- *У крилу златна јабука: Антологија српских народних приповедака, бајки и легенди*. Приредио (избор и предговор): Раде Божовић. МСМЛXXXVIII, Крушевац: Багдала 1988.

Скраћенице (на немачком):

КНМ (+ бр. бајке) = ***Kinder- und Hausmärchen. Die Märchen der Brüder Grimm:***

- **КНМ 1947: Jakob und Wilhelm Grimm, *Die Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm.*** Vollständige Ausgabe in der Urfassung. Herausgegeben von Friedrich Panzer. Emil Vollmer Verlag, Wiesbaden, 1947.
- **КНМ 1980: Brüder Grimm, *Kinder- und Hausmärchen.*** Ausgabe letzter Hand. Mit den Originalanmerkungen der Brüder Grimm. Hrsg. von Heinz Rölleke. Stuttgart, (Bd.1) 1980.
- **КНМ 1984: Die Märchen der Brüder Grimm, *Kinder- und Hausmärchen.*** Verlag Neues Leben, Berlin, 1984.
- **КНМ 2003: Brüder Grimm, *Kinder- und Hausmärchen.*** Ausgabe letzter Hand. Mit einem Anhang sämtlicher nicht in allen Auflagen veröffentlichter Märchen. Herausgegeben von Heinz Rölleke. Philipp Reclam jun. Stuttgart, 2003.
- **КНМ 2007: Brüder Grimm, *Kinder- und Hausmärchen.*** Die handschriftliche Urfassung von 1810. Herausgegeben und kommentiert von Heinz Rölleke. Philipp Reclam, jun. GmbH & Co. KG, Stuttgart (Printed in Germany 2015).

Остали извори за немачке бајке на језику оригинала (вид. ниже: Литература):

- **Bechstein 1845** (1846, 1847): Ludwig Bechstein (Hg.), *Deutsches Märchenbuch*. (Немачка књига бајки, 1845). Leipzig: Georg Wigand's Verlag:
<https://doi.org/10.24355/dbbs.084-202208101259-0>
<https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:gbv:084-2022081108302> (приступи: 2015. и касније).
- **Busch 1910**: Wilhelm Busch, *Ut ôler Welt. Volksmärchen, Sagen, Volkslieder und Reime*. ed. Otto Nöldeke. Lothar Joachim Verlag. München, 1910.
- **Bünker 1906**: Johann Reinhard Bünker: *Schwänke, Sagen und Märchen in heanzischer Mundart*, Leipzig, Deutsche verlagsactiengesellschaft (Publication date 1906; Usage Public Domain Mark 1.0 https://archive.org/details/bub_gb_Eq8WAAAAAYAAJ; од: 2014-09-10)
- **Colshorn**, Carl und Theodor: *Märchen und Sagen aus Hannover*. Hannover, 1854, Nr. 43: 141–143 (Mündlich in Vollbüttel): <http://www.zeno.org/nid/20004659147>; <https://www.sagen.at/texte/sagen/deutschland/niedersachsen/hannover/querpfeife.html>;
- **Curtze 1860**: Ludwig Curtze, *Volksüberlieferungen aus dem Fürstenthum Waldeck* *Volksüberlieferungen aus dem Fürstenthum Waldeck: Märchen, Sagen, Volksreime, Rätsel, Sprichwörter, Aberglauben, Sitten und Gebräuche* (1860). Taschenbuch. hansebooks; Nachdruck der Ausgabe von 1860 Edition (11. März 2016);
- *Das große deutsche Märchenbuch*. Herausgegeben von Helmut Brackert, Artemis & Winkler Verlag 1994, Nachdruck 2014.
- **Haltrich**, Josef: *Sächsische Volksmärchen aus Siebenbürgen*. Wien 1882 u.ö.; Josef Haltrich, *Zur Volkskunde der Siebenbürger Sachsen: kleine Schriften* (1856). In neuer Bearb. hrsg. von J. Wolff. Wien: Graeser, 1885.
- **Jahn 1891**: Ulrich Jahn, *Volksmärchen aus Pommern und Rügen* (I, 1891), Edition Holzinger. Taschenbuch, Berliner Ausgabe, 3. Auflage, 2014. (Permalink: <http://www.zeno.org/pnd/117065587>, <http://www.zeno.org/nid/20005122228>)
- *Märchen und Geschichten zur Winterzeit*. Herausgegeben von Erich Ackermann. Mit zahlreichen Illustrationen, Anaconda Verlag GmbH, Köln, 2015.
- **Meier 1852**: Ernst Meier: *Deutsche Volksmärchen aus Schwaben*. Aus dem Munde des Volks gesammelt und herausgegeben (1852). Edition Holzinger. Taschenbuch, Berliner Ausgabe, 2015, 3. Auflage.
- **Musäus**, Johann Karl August: *Volksmärchen der Deutschen* (Немачке народне приче/бајке), *Volksmärchen der Deutschen*. 1782–1786: Sammlung von Märchen, Legenden und Sagen in fünf Bänden, die volkstümliche (aber literarisch vermittelte, besser: Kunstmärchen) und satirische Elemente miteinander verbindet: Band 1: *Die Bücher der Chronika der drei Schwestern, Richilde, Rolands Knappen*; Band 2: *Legenden von Rübezahl, Die Nymphe des Brunnens*; Band 3: *Libussa, Der geraubte Schleier, Liebestreue*; Band 4: *Stumme Liebe, Ulrich mit dem Bühel, Dämon Amor*; Band 5: *Melechsala, Der Schatzgräber, Die Entführung*; (*Volksmärchen der Deutschen*. Mit Holzschnitten nach Originalzeichnungen. Leipzig: Mayer und Wigand, 1842. Digitalisierte Ausgabe der Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf; Die berühmte Sammlung von Musäus *Volksmärchen der Deutschen* im Nachdruck des Originals von 1870).

- **Müllenhoff 1845:** Karl Müllenhoff, *Sagen, Märchen und Lieder*. Erstdruck: Kiel (Schwerssche Buchhandlung) 1845.
- **Pröhle 1853:** Heinrich Pröhle, *Kinder- und Volksmärchen*. Erstdruck: Leipzig (Avenarius und Mendelsohn), 1853. (<http://www.zeno.org/Literatur/M/Pr%C3%B6hle,+Heinrich/M%C3%A4rchen>)
- **Pröhle 1854:** Heinrich Pröhle *Märchen für die Jugend*. Erstdruck: Halle. Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, 1854. (Sources:Google Books)
- ***Sagen und Märchen aus der Fränkischen Schweiz***. Herausgegeben von Gundula Hubrich-Messow. Husum Druck- und Verlagsgesellschaft, Husum, 2012.
- **Schambach/Müller 1855:** Georg Schambach/Wilhelm Müller, *Niedersächsische Sagen und Märchen*. Erstdruck: Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1855. (Permalink: <http://www.zeno.org/nid/20005579848>)
- **Vernaleken 1864:** Theodor Vernaleken, *Österreichische Kinder- und Hausmärchen: treu nach mündlicher Überlieferung*. Wien: Braumüller; 1864 (Neuaufgabe Hildesheim [u. a.]: Olms; 1980)
- ***Von Hexen, Nixen und Feen***. Märchen aus allen Welten. Scharuk Husain (Hg.) Ins Deutsche übertragen von Gerda Bean und Anne Ruth Frank-Stauss. (Die englische Originalausgabe erschien 1993 unter dem Titel: *The Virago Book of Witches*, bei Virago Press, London. Die deutsche Erstausgabe erschien 1995 im Unionsverlag, Zürich). Unionsverlag, Zürich, 2014.
- **Wolf 1845:** Johann Wilhelm Wolf: *Deutsche Märchen und Sagen*. Leipzig: Brockhaus, 1845. (Permalink: <http://www.zeno.org/nid/20007842759> <http://www.maerchen.com/wolf/> [приступљено: 10/2016. и касније])
- **Wolf/von Ploennies 1851:** Johann Wilhelm Wolf u. Wilhelm von Ploennies: *Deutsche Hausmärchen* (Herausgeber: Johann Wilhelm Wolf). Dieterich'sche Buchhandlung, Fr. Chr. Wilh. Vogel. Göttingen, Leipzig, 1851. (Quelle: books.google.com; <http://www.maerchen.com/wolf>)
- **Zingerle 1852/1854:** Gebrüder Ignaz Vinenz und Joseph Zingerle, *Kinder- und Hausmärchen aus Süddeutschland*. 2 Bde. (1852 und 1854): *Kinder- und Hausmärchen aus Tirol*. Innsbruck: Schwick, 1911: 38–42. (<http://www.zeno.org/nid/20007883560> приступ: 20.03.2023. и раније)

ЛИТЕРАТУРА

Ајдачић 1991: Dejan Ajdačić, „Demonic hronotopi u usmenoj književnosti“. У: *Македонски фолклор*, Скопје, 24 (XXIV), 47, 1991: 289–302.

- Дејан Ајдачић, *Прилози проучавању фолклора балканских Словена*, Научно друштво за словенске уметности и културе, Београд: Хелета, 2004.
- Дејан Ајдачић, „Пагански богови љубави у словенским књижевностима“. Зборник Матице српске за славистику књ. 83. Нови Сад, 2013: 25–38. (вид. и на: <https://www.maticasrpska.org.rs/wordpress/assets/Slavistika-83-PRINT.pdf>)

Антонијевић 1991: Драгана Антонијевић, *Значење српских бајки*, Етнографски институт САНУ, Београд, 1991.

- **Antonijević 2013:** Dragana Antonijević, „Antropološko poimanje bajke kao optimističkog žanra”. У: *Антропологија* 13, св. 1: Одељење за етнологију и антропологију, Филозофски факултет, Универзитет у Београду, 2013: 9–22. (приступи: 02. 02. 2022. и раније, на: <http://www.anthroserbia.org/Content/PDF/Articles/04bfff18e63b843339926674a0a2e51d0.pdf>)

Armstrong, Karen: *Kratka istorija mita*. Sa engl. prevela: Z. Đerđović-Joksimović. Geopoetika, Beograd, 2005.

Babić 1994: Josip Babić: *Uvod u književnonaučnu metodologiju u nemačkoj germanistici*. Svetovi, Novi Sad, 1994.

Бајић 2006: Александра Бајић, *Словенски богови на Балкану*. Пешић и синови, Београд, 2006.

Байке народа света, I–III. (у избору Цвете Котевске – уредник; са сликама Милића од Мачве). Народна књига, Тискарна Младинска књига, Љубљана, 1977.

Бандић, Душан:

- D. Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*. Biblioteka XX vek, Beograd, 1980.
- D. Bandić, *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*. Biblioteka XX vek, prvo izdanje 1990, drugo, dopunjeno izdanje 1997.
- Д. Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Београд, 2004.

Bahtin, Mihail: *O romanu*. Nolit, Beograd, 1989.

Betelhajm 1979: Bruno Betelhajm: *Značenje bajki*. Preveo: B. Vučićević. OOUR Izdavački zavod „Jugoslavija” i OOUR „Izdavačka delatnost“, Izdavačke radne organizacije „Prosveta“, Beograd, 1979. Наслов оригинала: V. Bettelheim, *THE USES OF ENCHANTMENT. The Meaning and Importance of Fairy Tales*. Copyright by V. Bettelheim, 1975, 1976.

Библија. *Свето писмо старога и новога завјета*. Превео стари завјет Ћ. Даничић. Нови завјет превео Вук Стеф. Караџић. Савет библијских друштва. Њујорк, Лондон (штампано у Шведској), 1950.

Biderman, Hans: *Rečnik simbola*. Plato, Beograd, 2004.

Бјеладиновић 1983: Јасна Бјеладиновић, „Др. Слободан Зечевић“ *IN MEMORIAM*. У: *Гласник Етнографског музеја* у Београду. Књ. 47. Уредио Никола Пантелић, Београд (1983): 213–218 стр. (уп. и: <https://books.google.rs/books?id>. Приступ: 5.2.2022)

Бодирогих 2009: Миленко Бодирогих и др. (група аутора), *Виле и Змајеви – српска митологија*. Арт принт, Орфелин издаваштво, Нови Сад, 2009.

Bošković-Stulli 1959: Маја Бошковић-Stulli, редакција, uvod i komentari: *Istarske narodne priče*. Institut za narodnu umjetnost, Zagreb 1959.

- М. Бошковић-Стули 1967: *Народна предаја о владаревој тајни*, 1967. (М. Бошковић-Stulli, нав. према: Латковић, *Нар. књ. I*, ²1975: 71).
- **Bošković-Stulli 1975:** Маја Бошковић-Stulli, „Regionalne i nacionalne razlike među narodnim pripovijetkama” и „Grimmov zapis Pepeljuge prema kazivanju Vuka Karadžića“: 175–181. у: *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Zagreb, 1975.

- **М. Бошковић–Stulli 1983:** *Usmena književnost nekad i danas*. Beograd: Prosveta. М. Бошковић–Stulli, *Uz dva članka o usmenoj književnosti*. Umjetnost riječi, Zagreb, 1972, XVI, 2–3, 205. Београд, 2005.

Valjavec, М.: *O rodjenicah i sudjenicah*. Književnik, časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku i prirodne znanosti, Zagreb, 1865, 2, 52–61.

Василев, М.: „Народни празници и обичаји“. Календарски празници и обичаји. У: *Бугарска етнографија*, том III. Духовна култура, Софија 1985.

Васиљев 1928: Спасоје Васиљев, *Словенска митологија*, I штампано издање, Србобран, 1928.

Webster, Ričard: *Enciklopedija praznoverja*. Biblioteka VEROVANJA, Leo commerce, 2009.

Велецкаја, Наталија Николаевна: *Многобожачка симболика словенских архајских ритуала*. Просвета, Ниш, 1996.

Vilinske priče – Simbolika i značenje bajki. Izdavač: Univerzitetska Biblioteka „Svetozar Marković“ (izložba u duhu proslave 200 god. od rođenja Hansa Kristijana Andersena, 1805–1875). Autorke izložbe i kataloga: Dragana Mihailović i Sunčica Glišić, Beograd 2005. (Internet izd.: http://www.unilib.bg.ac.rs/o_nama/izdanja/2005/vilinske_price.pdf)

Vilhar, Albin: *Latinski citati*. VI izdanje. Matica srpska. Novi Sad, 1989.

Витошевић Ђеклин, Невена, *Откривање крстоликих бајки: драматургија простора уметничке бајке*. Београд: Чигоја штампа, 2007.

Влаховић 1983: Петар Влаховић, „Уз животне стазе и научно дело др Слободана Зечевића“. *IN MEMORIAM*. У: *Гласник Етнографског музеја у Београду*. Књ. 47. Уредио Никола Пантелић, Београд, 1983: 219–224. (<https://books.google.rs/books?id>; приступ: 05.02.2022)

Вук и Немци 2020: Дигитална изложба *Вук и Немци*. Вукова задужбина (VUK KARADŽIĆ – STIFTUNG; VUK'S FOUNDATION; гл. уредништво: Б. Сувајцић. Аутори: М. Матицки, Б. Сувајцић, Б. Златковић, М. Ђурић; са преводом на немачки и енглески језик: превод на немачки: Анете Ђуровић, на енглески: Сандра Јосиповић. Министарства културе и информисања Р. Србије). Београд 2020. (<http://vukova-zaduzbina.rs/wp-content/uploads/2021/03/Vuk-i-Nemci-WEB.pdf>; приступ: 17. 03. 2022).

Вукасовић 2004: Милан Т. Вукасовић, *Народни обичаји, веровања и пословице код Срба са кратким погледом у њихову прошлост*. 12. допуњено издање. Сазвежђа, Београд, 2004.

Вукићевић 2011: Драгана Вукићевић, *Анархија текста: огледи о српској књижевности 19. века*. Београд: Службени гласник, 2011.

Вулетић 2017: Георгије М. Вулетић, *Аналитичка психологија у светлу модерне херменеутике*, докторска дисертација. Филозофски факултет, Београд 2017.

Гетеове мисли. Изabraо Д. Лакићевић, Дерета, Београд 2005.

Gilbert, Katarina Everet/**Kun**, Helmut: *Istorija estetike*, revidirana i proširena. Dereta. Beograd, 2004.

Глигоријевић, А., *Из душе народне*, Београд 1897.

Glišić 2018: Nataša B. Glišić (Univerzitet odbrane, Beograd Vojna akademija), у: „Realnost magičnog ili magija realnog: svet imaginacije i stvarnost u *Deci ponoći* Salmana Ruždija“. У: *Philologia*

Mediana. Originalni naučni rad UDK 821.111(540). 09-31. Rushdie S. Primljen: 12. 3. 2018: 379–392. (<https://izdanja.filfak.ni.ac.rs/casopisi/download>; приступ: 15. 03. 2022).

Грђић Бјелокосић, Лука: *Из народа и о народу*. Просвета, Београд, б. г.

Grevs, Robert: *Grčki mitovi*. Prevela: G. Martinović-Omčikus. 3. izdanje. Nolit, Beograd. Jedinstvo, Priština. 1987.

Grčko-hrvatskosrpski Rječnik. Na osnovu Žepić-Krkluševa Rječnika. Priredili: Majnarić, Niko/Gorski, Oton. Grafički Zavod Hrvatske. Zagreb, 1960.

Детелић 1989: Мирјана Детелић, „Поетика фантастичног простора у српској народној бајци“, у: Српска фантастика, САНУ, 1989: 159–168.

- **Детелић 1992**: *Митски простор и епика*. Ауторска издавачка задруга „Досије“, посебна издања. САНУ: Одељење језика и књижевности, књ. 46, Београд, 1992.
- *Гује и јакрени*: књижевност, култура, 2012. Уредиле Мирјана Детелић и Лидија Делић, Београд: Балканолошки институт САНУ.

Detelić/Plić 2006: Mirjana Detelić, Marija Plić: *BELI GRAD – poreklo epske formule i slovenskog toronima*. Srpska akademija nauka i umetnosti. Balkanološki institut SANU, posebna izdanja: 93. (Odgovorni urednik: Dušan T. Bataković, direktor Balkanološkog instituta SANU), Beograd, 2006.

Дрндарски 2001: Мирјана Дрндарски, *На вилином вијалишту. О транспозицији фолклорних жанрова*. Издавач: „Рад“ – КПЗ Србије, Београд, 2001.

Durbaba 1996: Olivera Durbaba, *Kontrastivna analiza valentnosti imenica u nemačkom i srpskom jeziku*. Magistarski rad. Beograd, 1996.

Ђорђевић 1953: Тихомир Р. Ђорђевић, „Вешпица и вила у нашем народном веровању и предању“, „Вампир и друга бића у нашем народном веровању и предању“. Српски етнографски зборник 66. (СЕЗ 66/LXVI). *Живот и обичаји народни* 30. Београд: САН. (Примљено на IV скупку Одељења друштвених наука САН 11-IV-1952); Београд, 1953.

- Ђорђевић, Тихомир Р. „Српски фолклор“. *Наш народни живот* 4, ур. Иван Чоловић, Београд : Просвета, 1984: 7–25.
- Ђорђевић, Тих. Р.: Српски фолклор. *Караџић: лист за српски народни живот, обичаје и предање* 2 (2–3), 1900: 25–42.

Ђорђевић, Драгутин 1958: Драгутин М. Ђорђевић (лесковачки прота), *Живот и обичаји у Лесковачкој Морави*, САНУ, Београд, 1958. Уредник: Боривоје Дробњаковић. Српски етнографски зборник. (Остали наслови: *Живот и обичаји народни*. Зборник. Издавање и производња Београд: Академија. Научно дело, 1958; вид. и: <https://muzejleskovac.rs/wp-content/uploads/2019/07/%D0%B1%D1%80.54-LIV-2014.pdf>)

Ђурић АНП³1990: Војислав Ђурић, *Антологија народних приповедака*, треће издање (цитирано: Ђурић, АНП³1990). Предговор 7–58. Београд 1990.

Eliade 1970: Mircea Eliade, *Mit i zbilja*. Matica Hrvatska, Zagreb, 1970.

- **Eliade 1981**: *Okultizam, magija i pomodne kulture*. Eseji s područja komparativne religije. Prevod sa engl.: Ljiljana Filipović. GZH, Zagreb, 1981.

- **Eliade 1991:** Mirča Elijade, *Istorija verovanja i religijskih ideja – Od kamenog doba do Eleusinskih misterija*. Prosveta, Beograd, 1991. Knjiga I: *Od kamenog doba do Eleusinskih misterija*. Knjiga II: *Od Gautame Bude do trijumfa hrišćanstva*. Knjiga III: *Od Muhameda do Reformacije*. (Recenzenti: Milan Komnenić, Milutin Stanisavac; Prevod: Biljana Lukić, Mirjana Perić, Mirjana Zdravković. Naslov originala: Mircea Eliade, *Histoire des croyances et des idées religieuses* t.1 – de l'âge de pierre aux mystères d'Eleusys, Mircea Eliade. Payot, Paris 1989).
- **Елијаде**, Мирча и **Кулиано**, Јоан П.: *Водич кроз светске религије*. Народна књига, Алфа, 1996.

Englesko-hrvatski ili srpski rječnik, Filipović, Rudolf. 15. izdanje. Školska knjiga i Grafički zavod Hrvatske. Zagreb 1989.

Енциклопедија лексикографског завода. Група аутора. Југословенски лексикографски завод, Загреб, 1962.

Enciklopedijski nemačko-srpski rečnik u 2 toma (I: A–K, II: L–Z), Ristić, Svetomir/Kangrga, Jovan. Treće izdanje (prema znatno proširenom i prepravljеном izdanju iz 1963, obradio S. Ristić). Prosveta. Beograd, 2004.

Ерлангенски рукопис старих српскохрватских народних песама 1925: Издао Герхард Газеман, Сремски Карловци, 1925.

Zamarovský, Vojtech: *Junaci antičkih mitova. Leksikon grčke i rimske mitologije*. Treće izdanje. Školska knjiga. Zagreb, 1989.

Zamurović, Aleksandar, *Mitologija Grka i Rimljana*. StoperBook. Beograd, 2003.

Зечевић, Слободан:

- **Зечевић 1963:** С. Зачевић, „Десна и лева страна у српском народном веровању“. У: Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 26. Београд 1963: 195–201.
- **Зечевић 1979:** Др Слободан Зечевић, „Вила и окриље“ у: *Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. 43. Београд 1979: 135–143.
- **Зечевић МБСП 1981:** *Митска бића српских предања*. „Вук Караџић“, Етнографски музеј, Београд, 1981.
- **Зечевић 1982:** С. Зечевић, *Култ мртвих код Срба*. Заједничко издање: „Вук Караџић“. Београд, Етнографски музеј, Београд. Прво издање 1982.

Златановић 2003: Сања Златановић, *Свадба – прича о идентитету*. Врање и околина. САНУ, Етнографски Институт. Посебна издања, књ. 47. Београд, 2003.

Златковић 2015: Иван Р. Златковић, *Типологија хумора у српској усменој прози*. Докторска дисертација, Београд 2015: **Ера**: 189. стр. (Ментор: Др Снежана Самарџија, редовни професор, Универзитет у Београду, Филолошки факултет: <https://uvidok.rcub.bg.ac.rs/handle/123456789/188> [www.https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/id/31317/Disertacija106.pdf](http://www.nardus.mpn.gov.rs/bitstream/id/31317/Disertacija106.pdf))

Иванов, В. В., „О редоследу животиња у обредним фолклорним текстовима“ / В. В. Иванов ; Љ. Раденковић, прев. // *Расковник*. ISSN. 0486-0187. IX, 31. 1982: 109–114.

Ивић, Павле, *Српски народ и његов језик*. Српска књижевна задруга, Коло LXIV, књига 429, Београд, 1971.

Jagić 1876: V. Jagić, *Građa za historiju slovinske narodne poezije*, I: *Historijska svjedočanstva o pjevanju i pjesničtvu slovinskih naroda*, Preštampano iz XXXVII knj. Rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1876.

Jerotić 1980: Vladeta Jerotić, *Psihoanaliza i kultura*, treće, prošireno izdanje. (Ur. Ivan Čolović, Biblioteka: XX vek). Beogradski Izdavačko-grafički zavod (BIGZ), Beograd, 1980.

- Владета Јеротић, *Психолошко тумачење Букових пословица*. (Уредник: др И. Арсић). Београд: Ars Libri. Задужбина Владете Јеротића, Партенон, Београд, 2009.

Janson, H. W.: *Istorija umetnosti*. Pregled razvoja likovnih umetnosti od praistorije do danas. Abrams: New York, Prosveta, Beograd 1987.

Јовановић 2004: Бојан Јовановић, *Карактер као судбина*, етнопсихолошке студије. Народна књига, Алфа, 2004.

- **Јовановић 2005:** Бојан Јовановић: *Магија српских обреда у животном циклусу појединца*. Народна књига, Алфа. Београд, 2005.
- **Јовановић 2019:** Бојан Јовановић, *Српска књига мртвих*. Допуњено издање, Београд: Дерета, 2019.

Јовановић V. M. 1922: Vojislav M. Jovanović, *O srpskom narodnom pesništvu*. Predgovor knjizi Srpske narodne pesme. Antologija, Beograd, 1922.

(https://www.rastko.rs/knjizevnost/usmena/vm_jovanovic-narodno.html; приступи: 30/31.01. 2023)

Јосифовић 1932: Стеван Јосифовић, „Раскршћа у античком и модерном веровању“. У: *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. XII, св. 1. Државна штампарија Краљевине Југославије. Београд 1932: 52–64.

Jung 1989: Carl Gustav Jung: *Duh bajke*. Art press, Beograd, 1989.

- Jung, C. G.: *Psihologija i alkemija*. Naprijed, Zagreb, 1985. Наслов оригинала: *Psychologie und Alchemie*, Zürich, 1944.
- Jung, C. G.: *Analiza snova*. KIZ „Art Press“. Beograd, 1995.
- K. G. Jung, *Duh i život*. Knjiga treća. Odabrana dela K. G. Junga, urednici: V. Jerotić, S. Vljaković. S nemačkog preveli: Desa i dr Pavle Milekić. Matica Srpska. (Izvori originala: C. G. Jung, *Gesammelte Werke*, Walter-Verlag AG, Olten, 1971).
- **Јунг 1996:** Карл Г. Јунг, *Човек и његови симболи*. Приредио Карл Јунг. (Главни и одговорни уредник: Миличко Мијовић; Превела с енгл.: Елизабет Васиљевић). Народна књига – Алфа, 1996. (Београд: Космос). Библиотека: Посебна издања, књ. 47. (Наслов оригинала: [нем.] *Der Mensch und seine Symbole*, Walter Verlag AG, 14. Aufl. 1995; [енг.] *Man and his Symbols*, 1968).
- **К. G. Jung i К. Kerenji**, *Uvod u suštinu mitologije*. (Naslov originala: C. G. Jung und K. Kerenyi, *Einführung in das Wesen der Mythologie*, Hildesheim: Gerstenberg, 1980, 3. Auflage 1984). S nemačkog preveo Božidar Zec. Fedon, Beograd, 2007.

Kalevala. Finska, zemlja junaka. Legende o narodima i junačkim delima. Mlado pokolenje, Beograd, 1968.

Карановић 1979: Зоја Карановић, „Функција и значење приказаног простора у бајци“ у *Књижевна историја*, Београд, XI (11), 44, 1979, 593–601.

- **Karanović 1989:** Zoja Karanović, *Zakopano blago – život i priča*. Bratstvo jedinstvo. Institut za jugoslovenske književnosti i opštu književnost Filozofskog fakulteta, Novi Sad, 1989.
- **Карановић 2010:** Зоја Карановић, *Небеска невеста*. Друштво за српски језик и књижевност. Библиотека: Књижевност и језик, књига 35. Београд, 2010.
- *Гора љиљанова:* (биљни свет у традиционалној култури Срба). Зборник радова, уредништво: З. Карановић, Ј. Дражић. Београд: Удружење фолклориста Србије: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2016.
- **Карановић 2019:** *Вуков речник и српска култура: књига о заборављеним световима*. Београд: Вукова задужбина; Пожега: Издавачка радионица Свитац, 2019.
- *Гора калинова:* (биљни свет у традиционалној култури Словена). Зборник радова, уредила: Зоја Карановић. Београд: Удружење фолклориста Србије: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Vilnius: Lietuviu kalbos instituto, 2019.

Kasirer, Ernst: *Filozofija simboličkih oblika, knj. II. Mitsko mišljenje*. Novi Sad, 1985.

Književne teorije XX veka. Naslov izvornika: Anna Burzyńska, Michał Paweł Markowski, *TEORIE LITERATURY XX WIEKU*. Copyright 2006. S poljskog prevela: Ivana Đokić. Biblioteka Književne nauke. Kolekcija Osnova. (Urednik: Gojko Tešić. Gl. i odgovorni urednik: Slobodan Gavrilović. JP Službeni glasnik, 2009: www.slglasnik.com; www.scribd.com/doc/58259754/4/III-RUSKI-FORMALIZAM)

Клеут, Марија, *Из Вукове сенке*. Огледи о народном песништву, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд: Чигоја штампа, 2012.

Kokjara, Đuzepe, *Istorija folkloru u Evropi*, II. Prosveta, Beograd, 1985: 142. и даље.

Константиновић, Зоран, *Интертекстуална компаратистика. Компаратистички прилог проучавању српске књижевности*. Народна књига, Алфа, 2002.

Kostić, Rastko, *Pad Arkone ili sumrak slovenskog paganizma*. Grupa autora (Adam Bremenski, Helmold fon Bozau, Sakso Gramatik, Rafaele Petaconi, Pol Grinder Hansen, Miroslava T. Znajenko, Ričard Stouni). Atos, Beograd, 2009.

Kun, N. A.: *Legende i mitovi stare Grčke*. Veselin Masleša, Sarajevo, 1963.

Lado 1957: Robert Lado, *Linguistics across cultures*. The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1957.

Лазаревић, Слободан: *Преиначење митског обрасца: стваралачко присуство мита у савременој српској литератури и уметности*. Центар за митолошке студије Србије. Рача, 2001.

Latinsko-hrvatski ili srpski rječnik, Žepić M. Prema izdanju B. Horvat-Žepić. Deseto izdanje. Školska knjiga, Zagreb, 1989.

Латковић 1975: др Видо Латковић, *Народна књижевност I*. Друго издање. Научна књига, Београд, 1975.

Леже 2017: Луј Леже, *Словенска митологија*. (С француског превео: Радослав Агатоновић). Алгоритам, Београд, 2017.

Liti 1993: Maks Liti, *Evropska narodna bajka (ENP)*. Orbis, Beograd, 1993.

Лихачов, Д. С., *Поетика старе руске књижевности*. СКЗ, Београд, 1972.

Lovmjanjski 1996: Henrik Lovmjanjski, *Religija Slovena*. S poljskog prevela: Biserka Rajčić. Biblioteka XX vek, Posebna izdanja. Urednik: Ivan Čolović. Beograd, 1996.

Lotman, Jurij Mihailovič: *Predavanja iz strukturalne poetike*, Sarajevo, 1970.

- Lotman, J. M.: *Struktura umetničkog teksta*. Prevod i predgovor: Novica Petković. Nolit, Beograd, 1976.
- Lotman, J. M.: „Porijeklo fabule u svjetlu tipologije“ u: *Zbornik Suvremene književne teorije*, SNL, Zagreb, 1986: 151–169.

Lotman, J. M., Uspenski, V. A.: „Mit – ime – kutura“, III program RB, III, 42. 1979: 361–368. (*вид.* и *према:* М. Детелић, *Митски простор и епика*, 1992, *нап.* бр. 21: стр. 22. и 39).

Љубинковић 2010: Ненад Љубинковић, *Трагања и одговори*. Студије из народне књижевности и фолклора (I). Институт за књижевност и уметност, Бивблиотека: Српско усмено стваралаштво, књига 5. Уредник: С. Самарџија, Београд, 2010.

Мала енциклопедија, Група аутора, Просвета, Београд, 1959.

Марковић-Штрбац, Светлана: *Мотив женидбе у српској народној бајци*. Библиотека: Serbica nova. Књига 4. Чигоја штампа, Београд 2004.

Маројевић 1987: Радмило Маројевић, „Конфронтативна (контрастивна) лингвистика и теорија превођења као научне дисциплине“ у: Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXX/2. Нови Сад, 1987: 27–32.

Матићетов, М., Вошковић-Stulli, М.: *Narodna predaja o vladarevoj tajni*, Institut za narodnu umjetnost. Zagreb, 1967.

Meletinski, М. Eleazar, *Poetika mita*. Nolit, Beograd, 1984.

Милићевић, М., *Живот Срба сељака*, СЕЗБ I, 1894.

Милосављевић 1913: Сава М. Милосављевић, *Обичаји српског народа из среза хомољског*, СЕЗБ XIX, 1913.

Milosavljević Milić 2019: Snežana Milosavljević Milić, „Motiv katabaze i naratološki koncept sveta priče“ (Univerzitet u Nišu), у: *Slavica Wratislaviensia* 168, 2019. WIELKIE TEMATY KULTURY W LITERATURACH SŁOWIAŃSKICH, Slavica Wratislaviensia, CLXVIII. Wrocław 2019: 451–459. (AUWr No 3875. DOI: 10.19195/0137-1150.168.38; https://www.academia.edu/57623401/Motiv_katabaze_i_naratolo%C5%A1ki_koncept_sveta_pri%C4%8De (приступ: 30. 03. 2022))

Милошевић-Ђорђевић (или: **Н. М.-Ђ.**) **1971:** Нада Милошевић-Ђорђевић, *Заједничка тематско-сижејна основа српско-хрватских неисторијских епских песама и прозне традиције*. Монографије, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 1971. (*цитирано*)

- **Н. М.-Ђ. 1988:** „Континуитет и промене прозних облика“. Поговор у: *Српске народне приповетке и предања из лесковачке области*. Српски етнографски зборник САНУ, књ. ХСIV. Српске народне умотворине, књ. 4, Београд, 1988.
- **Н. М.-Ђ. ²2006:** *Од бајке до изреке. Обликовање и облици српске усмене прозе*. 2. издање (²2006). Прво издање: 2000. Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2006.

Miroljubov 1998: Jurij Miroljubov, *Religija Slovena dohrišćanskog perioda*. Sa ruskog prevela: Tatjana Ablomasov Milenković. Izdavač: Pešić i sinovi, Beograd, 1998.

Митолошки зборник 1, тема: *Митолошко биће народа у песми и историји*. Први редован скуп центра за митолошке студије, 15/29. јун 1997, Рача. (Учесници: Р. Ракић, Р. Петровић, М. Стојановић, Н. Љубинковић, Ж. Андрејић). Ур.: Мирослава Петровић, ИПА „Мирослав“, Београд, Центар за митолошке студије, Рача, 1997.

Mitologija: mitovi, legende i verovanja 2011: [grupa autora; prevod Antonio Antić... et al.]. – 2. srpsko latinično izd. Beograd: akia – Mali princ; Pirot: Pi-press, 2011. (Kina, 528 str.; Prev.: Mythology).

Mitologije (публикације светке митологије):

- Harold Osborne, *Južnoamerička mitologija* (prevod s engl.: Tomislav Kurpis). Izdavač: IRO „Otokar Keršovani“ Opatija. Biblioteka „Svjetski mitovi i legende“. Za Jugoslaviju „Mladinska knjiga“. Ljubljana 1986.
- Irene Nicholson, *Meksička i srednjoamerička mitologija* (prevod s engl.: Olga Vučetić). Izdavač: IRO „Otokar Keršovani“ Opatija. Biblioteka „Svjetski mitovi i legende“. Za Jugoslaviju „Mladinska knjiga“. Ljubljana 1986.
- John Gray, *Mitologija Bliskog istoka* (prevod s engl.: Matej Jeličić). Izdavač: IRO „Otokar Keršovani“ Opatija. Za Jugoslaviju „Mladinska knjiga“. Ljubljana 1987.
- Geoffrey Parrinder, *Afrička mitologija* (prevod s engl.: Sanja Sarnavka). Izdavač: IRO „Otokar Keršovani“ Opatija. Biblioteka „Svjetski mitovi i legende“. Za Jugoslaviju „Mladinska knjiga“. Ljubljana 1987.
- Anthony Christie, *Kineska mitologija* (prevod s engl.: Branko Merlin). Izdavač: IRO „Otokar Keršovani“ Opatija. Biblioteka „Svjetski mitovi i legende“. Za Jugoslaviju „Mladinska knjiga“. Ljubljana 1987.

Мојашевић 1950: Миљан Мојашевић: *Српска народна приповетка у немачким преводима: Од Грима и Вука до Лескина (1815 – 1915)*. Докторска дисертација. Научна књига, Београд, 1950.

- **Мојашевић 1983:** *Јакоб Грим и српска народна књижевност. Књижевно-историјске и поетолошке основе*. САНУ, посебна издања (књига DLIII). Одељење језика и књижевности, књига 24. Београд, 1983.
- **Мојашевић 1991:** *Немачка књижевност. Доба просветитељства, класике и романтизма*. Научна књига, Београд, 1991.
- **Мојашевић 1995:** *Јакоб Грим: Прилог историји филологије и немачко-српских културних веза*. САНУ, посебна издања, књига DCXXXI. Одељење језика и књижевности. Књига 48. Београд, 1995.
- **Мојашевић 2006:** *Срби у немачком мњењу Вуковог доба*. Уредник: академик Мирослав Пантић. САНУ (посебна издања) – књига DCLVIII. Одељење језика и књижевности. Књига 56. Београд, 2006. (На споредној насловној страни: „Die Serben in der Meinung der Deutschen zu Vuk Karadžić's Zeit“)

Најлепше бајке света. Текст ћириличног издања приредиле: Љ. Чубрић, М. Ђурчић. Четврто (ћириличко) издање, Графички завод Хрватске, Загреб, 1975.

Народна књижевност. Приредио: Владан Недић. Српска књижевност у књижевној критици, II. Уредник: Јован Христић. Нолит, Београд, 1966.

Narodne bajke Lužičkih Srba. Izbor i prevod: Nikola Jeremić. Narodna knjiga, Beograd 1974.

Nemačko-srpskohrvatski frazeološki rečnik: Nemački idiomatski izrazi sa srpskohrvatskim ekvivalentima. Autori: Mrazović, Pavica / Primorac, Ružica. Drugo izdanje, Naučna Knjiga, Beograd, 1991.

Новаковић, Ст.: *Историја српске књижевности*, Београд, 1871.

Nodilo 1981: Natko Nodilo, *Stara vjera Srba i Hrvata.* Logos, Split, 1981.

Njemačko-hrvatski ili srpski rječnik, s gramatičkim podacima i frazeologijom, dr Antun Hurm. Prerađeno i dopunjeno VII izdanje. Školska knjiga, Zagreb, 1986.

Njemačka književnost: Grupa autora (V. Žmegač, Z. Škreb, Lj. Sekulić). Uredio: Viktor Žmegač, Filološki priručnici, SNL, Zagreb, 1986.

Njemačka književnost 2, 1987: Grupa autora: Z. Konstantinović, M. Krivokapić, J. Milović, S. K. Kostić (и други). Svjetlost, Sarajevo, Nolit, Beograd, 1987.

O dvestagodišnjici Jakoba Grima, Zbornik radova sa naučnog skupa (održanog 12–14. nov. 1985). SANU. Naučni skupovi, knjiga XL. Odeljenje jezika i književnosti 8, Beograd 1988.

Osvalt, Sabina: *Grčka i rimska mitologija*, Beograd, 1980.

Пандуревић 2016: Јеленка Ј. Пандуревић (Универзитет у Бањој Луци), „Књижевна зоологија као нематеријално културно наслеђе. *Canis lupus* и културно памћење“. У: *Canis lupus – између обредне маске и књижевне животиње* (Уреднице: Проф. др Јеленка Пандуревић, проф. др Маја Анђелковић). ФИЛУМ, Филолошко-уметнички факултет Крагујевац 2016: 15–37.

Панчатантра 2010: Књига политичке мудрости – за младе и старе (најчувеније дело индијске књижевности). Превео и прир.: Флавио Ригонат (индијске народне басне; први пут на српском језику у изворној верзији). Београд ММVIII. Београд: ЛОМ, 2010. (Caligraph, ук. 189 стр; наслов изворника: *The Panchatantra.* Translated from the Sanskrit by Franklin W. Edgerton, 1924. New edition, 1965).

Петковић 1990: Новица Петковић, „О класификацији и природи књижевних текстова“ у: *Огледи из српске поезике.* Београд, 1990: 9–28.

Петровић 1990: dr Sreten Petrović, *Estetika i sociologija.* Peto, prerađeno i dopunjeno izdanje. Naučna knjiga, Beograd, 1990.

- dr Sreten Petrović, *Kultura i umetnost.* Prosveta, Niš, 1991.
- Sreten Petrović, *Mitologija raskršća.* Prosveta, Niš, 1993.
- Sreten Petrović, *Uvod u kulturu Srba.* Prosveta, Niš. Prvo izdanje 1994.
- Сретен Петровић, „Социо-митолошки карактер »врљања деце на раскрсје« у источној Србији“ у Етно-културолошки Зборник, књ. I. Сврљиг 1995: 83–90.
- **Петровић 1999:** С. Петровић, *Српска митологија – Систем српске митологије.* I књига, прво издање: 1999. год. Издавач: Просвета – Ниш 1999.
- dr Sreten Petrović, *Kulturologija.* Drugo (2.) dopunjeno i izmenjeno izdanje. Beograd, 2005.

- **Петровић 2014:** С. Петровић, *Српска митологија – у веровању, обичајима и ритуалу*. Ново, проширено издање. Дерета, Београд, 2014.

Пешић/Милошевић-Ђорђевић 1984 (²1996): Радмила Пешић, Нада Милошевић-Ђорђевић: *Народна књижевност*, Београд, 1984.

Piper 1986: Predrag Piper, „Između kontrastivne i konfrontativne lingvistike“ у: *Kontrastivna jezička istraživanja*, III simpozijum (Novi Sad, 6. i 7. decembar 1985). Zbornik radova, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Novi Sad, 1986: 401–408.

Питулић, Валентина: „Путовање у онострани свет у народној књижевности“, Зборник Филолошког факултета у Приштини, Приштина, 1995.

- **Питулић 2010:** Валентина Питулић, *Трагом архетипа. Од усмене ка писаној речи*. Библиотека Књижевност и језик – књига 37. Издавач: Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд 2010.
- Валентина Питулић, *Усменост и веродостојност*. Уредник: Ј. Пејчић, Библиотека: Litteraria Serbica. Издавач: Филозофски факултет Универзитета у Нишу. Ниш, 2012. (<http://www.filfak.ni.ac.rs/izdavastvo>).

Poljske narodne bajke. Izbor i prevod: dr Stojan Subotin. Narodna knjiga, Beograd 1974.

Popović 2013: Ž. Popović, *Uloga bajki u analitičkoj psihoterapiji* (doktorska disertacija). Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Beograd, 2013.

Predanja slovenskih naroda. Urednik: Milan V. Dimić. Izdaje i štampa: „Branko Đonović“. (Za izd. gl. urednik: Vladislav L. Ilić. Izabrala, prevela i priredila: M. Smiljanić-Spasić). Beograd, 1964.

Predanja starih Germana. Predgovor: Milan V. Dimić. Izdaje i štampa: „Branko Đonović“, Beograd, 1964.

Проп 1969/1982: Vladimir J. Prop, *Морфологија bajke* (Пропп, В. Ј., *Морфология сказки*, 1969. Прво издање: 1928). На српски превели: Р. Вујић, Р. Матијашевић, М. Вуковић. Библиотека XX век, Просвета. Београд, 1982.

- В. Ј. **Пропп**, *Русская сказка*, Издательство Ленинградского Университета, Ленинград, 1984.
- **Проп 1990:** V. J. Prop, *Historijski korijeni bajke*. (Prevela Vida Flaker). Svjetlost, Sarajevo, 1990.
- **Проп 2020:** Владимир Проп, *Фолклор и стварност*. Изабрани чланци. *Избор, редакција, предговор, напомене:* Борис Николајевич Путилов, превод: Д. Аранитовић. Уредник: В. Меденица, Логос, Београд, 2020.

Prohaska 1906: dr Dragutin Prohaska, Prikaz Ćurčinove disertacije „Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur“. У: *Nastavni vjesnik*, 1906, XIV (sv. 7, separat: 149)

Pužar, A.: *U tamni vilajet: Kulturalni studiji liminalnosti*. Izdanja Antibarbarus, Zagreb 2007.

Пушкин, Александар Сергејевич: *Бajке*. Превео с руског: Н. Ђорић. (Лектира Драгана Лакићевића, бр. 15). Партенон, Српска књижевна задруга, „Стеван Сремац“ Ниш. Београд, 2007.

Раденковић, Љубинко:

- **Раденковић 1982:** Љубинко Раденковић, *Народне басме и бајања*. Удружени издавачи, Ниш – Приштина – Крагујевац, 1982. (цитирано)
- **Раденковић 1996а:** Љ. Раденковић, *Симболика света у народној магији Јужних Словена*. Ниш – Београд: Просвета – Балканолошки институт САНУ. Посебна издања књ. 67. Ниш 1996.
- **Раденковић 1996б:** Љ. Раденковић, *Народна бајања код јужних Словена*. Просвета, Балканолошки институт САНУ, Београд 1996.
- **Раденковић 1996в:** Љубинко Раденковић, *Митска бића српског народа*. (Х)АЛА. У: *Од мита до фолка*. Штампано у часопису *Лицеум* 2, Крагујевац: Центар за научна истраживања САНУ, стр. 11–16. (цитирано)
- Љубинко Раденковић, „Представе о ђаволу у веровањима и фолклору балканских Словена“, *Зборник Матице српске за славистику* књ. 53. Нови Сад, 1997.
- Љ. Раденковић, „Свети Сава у народном предању“, у: *Култ светих на Балкану*. Лицеум 5, Крагујевац: Истраживачки центар САНУ и Универзитет у Крагујевцу, 2001: 89–106.
- Љубинко Раденковић, „Словенска митолошка бића – представе и порекло“. *Зборник Матице српске за славистику* књ. 73. Нови Сад, 2008.
- Љубинко Раденковић, „Народна предања о одређивању судбине: словенске паралеле“. У: *Жива реч*. *Зборник у част проф. др Наде Милошевић-Ђорђевић*. Београд: Балканолошки институт САНУ – Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2011.
- **Раденковић 2013:** Љубинко Р. Раденковић (Балканолошки институт САНУ, Београд), „Словенска народна демонологија на синхронном и дијахронном плану“, *Зборник Матице српске за славистику*, књ. 83. Нови Сад, 2013: 9–25. (Матица српска, Одељење за књижевност и језик; вид. и на: <https://www.maticasrpska.org.rs/wordpress/assets/Slavistika-83-PRINT.pdf>)

Radetić 1879: Ivan Radetić, *Pregled hrvatske tradicionalne književnosti*, Senj, 1879.

Радуловић 2009: Немања Радуловић, *Слика света у српским народним бајкама*. Институт за књижевност и уметност. Библиотека: Српско усмено стваралаштво, књ. 4. Уредница: С. Самарџија. Београд, 2009.

- **Радуловић 2012:** Немања Ј. Радуловић, „Усуд у веровањима и приповеткама“, у: *Зборник радова Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду*. Институт за књижевност и уметност. Библиотека: Српско усмено стваралаштво, књига 7. Уредник: Б. Сувајџић. Београд, 2012: 311–402.

Rečnik grčke i rimske mitologije. Autori: Srejšović, D., Cermanović-Kuzmanović, A. 6. izdanje. SKZ, JP službeni list. Beograd SCG, 2004.

Ridel 2009: Ingrid Ridel, *Živeti s bajkama. Kako odbačeno dete nalazi svoju sreću*. S nemačkog preveli: N. Janačković i B. Milakara. (Naslov originala: Ingrid Riedel, *Hans mein Igel – Wie ein abgelehntes Kind sein Glück findet*, 2001). Fedon, Beograd, 2009.

- Ingrid Ridel, *Majke i kćeri. Jedan proživljen mit*. Naslov originala: Ingrid Riedel, *Wenn Mütter und Töchter einander suchen* (2003). (Prevela s nem.: S. Sindelić). Fedon, Beograd, 2011.

RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–XIV*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880–1952.

RKT 1986: *Rečnik književnih termina*. Gl. urednik: Dragiša Živković (*et. al.*). Nolit, Beograd.

Sabrane grčke tragedije. Eshil, Sofoklo, Euripid: Prevod: K. Rac, N. Majnarić. III izdanje. Vrhunci civilizacije, AIZ „DOSIJE“, IP LIM. Beograd, 1990.

Савремена српска фолклористика III: Зборник радова. Гл. и одговорни уредник: Б. Сувајџић. (Уредништво: Б. Сувајџић, Д. Поповић Николић, Д. Петковић, М. Бојанић Ћирковић). Београд: Удружење фолклориста Србије, Београд, 2016.

Савремена српска фолклористика IX: Зборник радова са Међународног научног скупа одржаног од 2. до 4. октобра 2020. у Тршићу. Група уредника, Удружење фолклориста Србије, Београд – Лозница – Тршић, 2021.

Samardžija 1986: Snežana Samardžija: *Vreme i prostor u srpskohrvatskim narodnim bajkama*, *Savremenik*, 7, 1986: 85–101.

Самарџија 1997: Снежана Самарџија, *Поетика усмених прозних облика*. Народна књига, АЛФА, Београд, 1997. (Ук. 249 стр.)

- **Самарџија 2004:** С. Самарџија, *Пародија у усменој књижевности*. Београд, 2004: 77–88.
- **Самарџија 2010:** *Ликови усмене књижевности*. Зборник радова, Институт за књижевност и уметност. „Усмени жанр и јунак у семантичкој активности (уводне напомене)“ 2010: 7–27.
- **Самарџија 2011:** *Облици усмене прозе*. Издавач: Службени гласник. Београд, 2011.
- **Самарџија 2012:** Снежана Д. Самарџија, „Сказано, списано и написано“ (напомене о односима између усменог стваралаштва и писане књижевности), у зборнику радова *Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду*. Институт за књижевност и уметност. Библиотека Српско усмено стваралаштво, књига 7. (Уредник: Б. Сувајџић). Београд, 2012: 15–86.

Слијепчевић 1932а: Перо Слијепчевић, *Шта је Гете видео у нашој народној поезији*, Л. М. С. (232, 239, 332), 1932. и Слијепчевић **1932б:** *Гете о Краљевићу Марку*. Нова Европа, Загреб 1932. (свеска за март)

Словенска митологија 2001: Енциклопедијски речник. Редактори: Светлана М. Толстој; Раденковић, Љубинко (2001). Zepher Book World. Београд, 2001. (*Слов. мит.* 2001, нпр. „Бајања“: 17; „Хала“: 559; *цитирано*).

Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине: Јуначке пјесме старијег времена. Књига трећа. Скупио Богољуб Петрановић. У Биограду, у државној штампарији 1870: 385–390. (*цитирано*)

Српски митолошки речник – СМР 1970: Група аутора: Шпиро Кулишић (Ш. К.), Петар Ж. Петровић (П. Ж. П.), Никола Пантелић (Н. П.), *Српски митолошки речник*. Нолит, Београд, 1970. (или *цит.* нпр.: „БАЈАЊЕ“: 16–19); СМР (pdf-верзија): <https://propolisbooks.com/wp-content/uploads/2015/12/Srpski-mitoloski-recnik.pdf>; БАЈАЊЕ: 23–25.

Станковић 2008: Богољуб Станковић, РУССКО-СЕРБСКИЙ СЛОВАРЬ – *Руско-српски речник*. У редакцији Б. Станковића. Допуњено издање. Прометеј, Нови Сад, 2008.

- **Станковић 2011:** Богољуб Станковић: *Руско-српски и српско-руски речник за средњу школу*. Завод за уџбенике, 1. издање, Београд, 2011.

Станковић 2012: Ивана Станковић, *Мотив раскрића у Вуковој и Гримовај бајци*. Магистарски рад (необјављен); Филолошки факултет, Београд 2012.

Станковић-Шошо 2006: Наташа Станковић-Шошо, *Топос пута у српској народној бајци*. Друштво за српски језик и књижевност Србије. Београд, 2006.

Стефановић Карацић, Вук:

- Вук Стефановић Карацић, *Српски рјечник* (1818), Сабрана дела Вука Карацића, књига друга, прир. Павле Ивић, Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Карацића 1864–1964, Београд: Просвета, 1966. (*цитирано*)
- Вук Стефановић Карацић: *Српски рјечник*. Истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима (у Бечу, у штампарији јерменскога намастира 1852). Нолит, Београд, 1969. (*цитирано*)
- Вук Стефановић Карацић: *Српски рјечник* (1852), Сабрана дела Вука Карацића, књига 11, прир. Јован Кашић: Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Карацића 1864–1964, Београд: Просвета, 1986. (*цитирано*)
- Вук Стефановић Карацић: *Српске народне пјесме I–IV*. (У Бечу, у штампарији јерменскога манастира 1841). Нолит, Београд, 1969. (*цитирано*)
- *Српске народне пјесме*, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Карацић, књ. II (у којој су пјесме јуначке најстарије), Беч 1845. Сабрана дела Вука Карацића, књ. V, прир. Радмила Пешић. Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Карацића: 1864–1964 и двестагодишњици његова рођења: 1787–1987. Просвета, Београд 1988; или: *Српске народне пјесме II* (Сабрана дела Вука Карацића, књига 5), Просвета, Београд, 1988. Приредила Радмила Пешић.
- Вук Стефановић Карацић: *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи*. Нолит, Београд 1969.
- В. С. Карацић, *Српске народне пословице*, Сабрана дела В. С. Карацића, IX, прир. М. Пантић, Београд: Просвета, 1987. (*цитирано*)
- Вук Стефановић Карацић: *Живот и обичаји народа српског* (Поглавље „Вјеровање ствари којијех нема“, одељак „Вјешпица“), навод према: В. С. Карацић, *Етнографски списи*. Сабрана дела XVII, Београд, (1972), 1988. (*цитирано*)
- Вук Стефановић Карацић: *Преписка I–VII*, Издавач: Љубомир Стојановић. Београд 1907–1913.
- Вукова грађа. СЕЗ L. Расправе и грађа I. 1934: 9–93.
- Вук Карацић, *Приче о речима*. Предговор и приређивање: Миодраг Матицки. Београд: Laguna, 2019.

Stivens 2005: Entoni Stivens, *Arijadnino klupko: vodič kroz simbole čovečanstva*. Prevod: B. Kovačević. Novi Sad: Stylos, 2005.

Стојановић 1924: Љубомир Стојановић: *Живот и рад Вука Ст. Караџића*, Београд 1924.

Стојановић 2017: Ивана Б. Стојановић, „Мотиви раскршћа и рачвања пута у Вуковој и Гримовај бајци“ у: *Књижевност и језик*, књ. 64, No. 1–2, 2017: 165–183. (инт. страница: http://doi.fil.bg.ac.rs/pdf/journals/kij/2017/kij-2017-64-1_2-12.pdf)

Stros, Klod Levi: *Mitologike*. Prosveta, BIGZ, Beograd, 1980.

- Stros, K. L.: „Struktura i forma. *Razmišljanja o jednom delu Vladimira Propa*“. У: Vladimir Prop, *Morfologija bajke*. Prosveta, Beograd, 1982: 203–238.

Сувајџић 2005: Бошко Сувајџић, *Јунаци и маске – Тумачења српске усмене епике*. Издавач: Друштво за српски језик и књижевност Србије, Чигоја штампа. Библиотека: Књижевност и језик. Београд 2005.

- **Сувајџић 2007:** Бошко Сувајџић, *Иларион Руварац и народна књижевност*. Институт за књижевност и уметност, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд: 2007.
- **Сувајџић 2010:** Б. Сувајџић, „Прича о змајеубици“ у: *Књижевност и језик*. Година LVII. Број 3–4. Чигоја штампа, Београд 2010: 237–250.
- **Сувајџић 2012а:** Бошко Ј. Сувајџић, „Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду“ (уводне напомене). У: Зборник радова укључен у план рада пројекта *Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду* (ON 178011) Института за књижевност и уметност у Београду. Институт за књижевност и уметност. Библиотека Српско усмено стваралаштво, књига 7. Уредник: Б. Сувајџић. Београд, 2012: 7–15.
- **Сувајџић 2012б:** Б. Сувајџић, *Дновиде воде*, Нови Сад: Orpheus, 2012.

Тасић, Милутин, *Приповедање о Вуку*, Београд: „Вук Караџић“, 1987.

Тановић 1927: Стеван Тановић, *Српски народни обичаји у ђевђелијској Кази* (СЕЗ 40), СКА, Београд, 1927.

Terzin, Lazar: *Narodni običaji pravoslavnih Srba u Mađarskoj*. Sentandrejski zbornik, Beograd, 1987.

Толстој, Никита И.: *Језик словенске културе*. Просвета, Ниш, 1995.

Толстој, Раденковић 2001: С. М. Толстој и Љ. Раденковић (ред.). *Словенска митологија, Енциклопедијски речник*, Београд. Zepher book World.

Томашевски, Boris V.: *Teorija književnosti*. Književna misao, Beograd, 1972. (Наслов оригинала: Б. В. Томашевский, *Теория литературы*. Поэтика, Л., 1925).

Топоров, Владимир Николаевич: *О једној врсти симболичких текстова. Читање крста*. Расковник, IX, 31. Београд, 1982: 72–88 (заједно с Р. Мечанин).

Trebješanin – ENB 1993: Žarko Trebješanin, Pogovor: 162–178. У: М. Liti, *Evropska narodna bajka (ENB, ук. 183 стр.)*. Orbis, Beograd, 1993. (Наслов оригинала: М. Lüthi, *Märchen* ⁷1979).

Тројановић, Сима: *Лапот и проклетује у Срба*. Београд, 1898.

- Сима Тројановић: *Стари словенски погреб*. СКГ III, 1901.
- Сима Тројановић, *Загледање или углед. Змије и друге немани водене по народним причама*. Београд :Српска краљевска академија, 1934.

- Сима Тројановић: *Главни српски жртвени обичаји*. СЕЗ XVII. Етнолошка грађа и расправе, 1911: 1–239. (цитирано: С. Тројановић, СЕЗ, 17, 161).
- Тројановић, др Сима, *Главни српски жртвени обичаји*. *Старинска српска јела и пића*. Библиотека Башпина, књига 3. Просвета, Београд 1983.
- Изабрана дела Симе Тројановића – том I. *Главни српски жртвени обичаји*. Службени гласник, Београд, 2008.

Ђоровић 1927: В. Ђоровић, *Свети Сава у народном предању*, Београд: Уједињење.

Ђоровић/Ст. Протић 2020: Владимир Ђоровић, Милан Ст. Протић, ИЛУСТРОВАНА ИСТОРИЈА СРБА, допуњено издање (II издање): Од досељавања на Балкан до последње деценије XX века. VULKAN izdavaštvo. Београд, 2020.

Uspenski, Boris A.: *Poetika kompozicije. Semiotika ikone*. Beograd, 1979.

Филиповић 1939: *Обичаји и веровања у Скопској котлини*, СЕЗ 54 [Живот и обичаји народни 24], Београд, 1939.

- **Филиповић 1949:** Миленко С. Филиповић, *Живот и обичаји народни у височкој нахији*, СЕЗ 61 (Живот и обичаји народни 27), Београд, 1949.
- **Филиповић 1986:** Миленко Филиповић, *Трачки коњаник*, Просвета, Београд, 1986.

Franc, Marija Lujza fon (Франц, Мари-Луиз фон): *Snovi*. Naslov originala: Marie-Louise von Franz, *Träume*. (Prevela s nemačkog: Daniela Tkalec). Fedon, Beograd, 2010.

Frojd, Sigmund: *Tumačenje snova*. Matica srpska, Novi Sad, 1984. Наслов оригинала: *Die Traumdeutung*, 1899 [1900].

Хабермас, Јирген: *Сазнање и интерес*. Нолит, Београд 1975: 198.

Hiller, Helmut: *Sve o praznovjerju*. Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1989.

Hurm 1986: Dr Antun Hurm, *Njemačko hrvatski ili srpski rječnik* (s gramatičkim podacima i frazeologijom), Školska knjiga, Zagreb, ⁷1986. (sedmo izdanje)

Curtius, E. R.: *Evropska književnosti i latinsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1971.

Чајкановић, Веселин:

- Веселин Чајкановић, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор II*, св. 2. Државна штампарија КСХС, Београд, 1921.
- **Чајкановић 1941:** В. Чајкановић, *О српском врховном богу*. Српска краљевска академија. Посебна издања, књ. СХХХII. Философски и филолошки списи, књ. 34. Издање Задужбине Милана Кујунџића 11, Београд 1941.
- **Чајкановић 1973:** *Мит и религија у Срба*. Српска књижевна задруга. Приредио Војислав Ђурић, Београд, 1973.
- **Чајкановић 1994:** Веселин Чајкановић, *Сабрана дела из српске религије и митологије*, у пет књига (1–5). Рукопис приредио Војислав Ђурић, Београд: СКЗ–БИГЗ–Просвета–Партенон М. А. М. Београд 1994. (Нарочито коришћене: књ. **прва** (ССРФ 1): *Студије из српске религије и фолклора 1910 – 1924*. и **пета** (5), *Стара српска религија и митологија* (ССРМ 1994), посебно поглавља V: „Безлични демони и божанства“: 161–202, VI: „Демони у људском и полуљудском облику“: 203–320 и VII: „Небеска тела“: 321–344.

- **Чајкановић 2014:** В. Чајкановић, *Из српске религије, митологије и фолклора*, Изабране студије, ЕВРО – ЂУНТИ, Euro Giunti, 2014.

Češke i slovačke narodne bajke. Izbor i prevod čeških bajki: Olga Šafarik. Izbor i prevod slovačkih bajki: Nikola Jeremić. Narodna knjiga, Beograd 1974.

Шаулић, Јелена: *Вук и породица*. Југословенска ревија, Београд, 1978.

Шевалије (Шеваље) / **Гербрант 2004:** **Ševalije**, Žan (Jean Chevalier), **Gerbran**, Alen (Alain Gheerbrant): *Rečnik simbola: mitovi, snovi, običaji, postupci, oblici, likovi, boje, brojevi*. Dvadeset prvo ispravljeno i dopunjeno izdanje. Antropološka edicija, Izdavačka kuća Kiša, Stylos, Novi Sad, 2004.

Шневајс, Едмунд, *Опити поглед на балкански фолклор*. Књига о Балкану I, Београд 1936: 278. (наведено према: С. Зечевић 1981: 40).

Шуберт, Габријела, *О српској књижевности и култури*. Матица српска, Нови Сад; Завод за уџбенике, Београд; Вукова задужбина, Београд, 2019. (Текст: „Вукова народна приповетка и браћа Грим“ у Зборнику: *О српској књижевности и култури*, 2019: 19–25)

Šklovski, Viktor: „Konstrukcija pripovetke i romana“. Zbornik: *Poetika ruskog formalizma*. (Ur.: A. Petrov). Beograd, 1970: 223–240.

- Шкловски, В.: „Функције јунака чудесне бајке“ у *Књижевна критика*, 3–4, 1984.

Škreb, Zdenko, „*Kinder- und Hausmärchen* braće Grimm kao književno delo“. Zbornik radova sa naučnog skupa „O dvestagodišnjici Jakoba Grima“ (12–14. nov. 1985). SANU. Naučni skupovi, knjiga XL. Odeljenje jezika i književnosti 8, Beograd 1988: 57–58. итд.

ЛИТЕРАТУРА НА СТРАНИМ ЈЕЗИЦИМА:

Aarne, Antti:

- Antti Aarne, *Das Märchen vom Zaubervogel*. In: *Vergleichende Märchenforschung*. Helsingfors 1908.
- **Aarne 1910:** A. Aarne, *Verzeichnis der Märchentypen*. In: *Folklore Fellows' Communications* (FFC) № 3, Helsinki, 1910.
- **Aarne 1913:** *Leitfaden der Vergleichenden Märchenforschung*. FFC № 13, Helsinki, 1913.
- **Aarne 1914:** Antti Aarne, „Übersicht der Märchenliteratur“. Suomalaisen Tiedeakatemia Kustantama, Hamina 1914, Seite: 25. (y: FFC14.djvu/29 – 14. броју часописа: *Folklore Fellows' Communications*: 21–30. Digitale Volltext-Ausgabe bei Wikisource, URL Version vom 31.7.2018: <https://de.wikisource.org/wiki/Seite:FFC14.djvu/29> [приступ: 09/2015. и касније])
- Aarne, A., Krohn, K.: *FFC 64*, Helsinki 1926.
- Aarne, Antti, *The Types of the Folktales. A Classification and Bibliography*. Rev. and enlarged by Stith Thompson. 2nd rev. ed. FF Communications Nr. 3. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia. FFC LXXXV, № 184. Helsinki, ²1961. (Online version: Aarne, Antti, *Types of the folktale*. Helsinki, Academia Scientiarum Fennica, 1961)

Antti **Aarne**, Stith **Thompson**: *The Types of the Folk-Tale. A Classification and Bibliography*. FFC № 74. Helsinki, 1928.

Babić, Josip: „Der nationale Aspekt in der literaturwissenschaftlichen Arbeit Jakob Grimms“. In: Sonderdruck aus der Publikation »Zur Zweihundertjahrfeier von J. Grimm«. Wissenschaftliche Konferenzen (12–14. XI 1985) der Serbischen Akademie der Wissenschaften und Künste XL, Klasse f. Sprache u. Lit. Bd. 8. Belgrad 1988. (*Zbornik radova sa naučnog skupa „O dvestagodišnjici Jakoba Grima“*. SANU, Naučni skupovi, knjiga XL. Odeljenje jezika i književnosti 8, Beograd 1988, од 387. стр. и даље).

Баева, Вихра (отг. ред.), *Змей, змеица, ламя и хала*. Сборник с фолклорни текстове, София: Българска академия на науките, Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей, 2016.

Bächtold-Stäubli, Hanns (Hg.): *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* (HDA), I–X, De Gruyter, Berlin 1927–1942. Hier: „Frosch“ – HDA III: 124–142; „Kröte“ – HDA V: 608–635, usw.

Bauer, Wolfgang: *Das sechste und siebente Buch Mosis*. Sein wahrer Wert und was das Volk darin sucht: „Magisch-sympathetischer Hausschutz“, Zaubereien des Alltags. K. Kramer, Berlin, 1996.

Baumgart Hildegard: *Bettine und Achim von Arnim. Die Geschichte einer ungewöhnlichen Ehe*. Insel Verlag, Berlin 2016. (750 Seiten); Преузето на: <https://www.deutschlandfunk.de/bettine-und-achim-von-arnim-die-ungewoehnliche-ehe-zweier-100.html> (Приступи: 22. 02. 2022, 16. 03. 2022. и 23. 03. 2022).

Bausinger, Herman: »Aushenputtel: Zum Problem der Märchen-Symbolik«, *Zeitschrift für Volkskunde*, (tom) LII, 1955.

Beit, Hedwig von: *Symbolik des Märchens*. A. Francke, Bern, 1952.

- *Gegensatz und Erneuerung im Märchen*, A. Francke, Bern, 1956.

Benfey, Theodor: „Das Märchen von den Menschen mit den wunderbaren Eigenschaften, seine Quelle und seine Verbreitung“. In: *Das Ausland* 31, 41-45, 1858, p. 969 ff.

- *Pantschatantra* – fünf Bücher indischer Fabeln, Märchen und Erzählungen. Aus dem Sanskrit übersetzt mit Einleitung und Anmerkungen. I. u. II. Leipzig 1859.

Bettelheim, Bruno, *THE USES OF ENCHANTMENT. The Meaning and Importance of Fairy Tales*. Copyright by B. Bettelheim, 1975, 1976.

Biedermann, Hans, *Knaurs Lexikon der Symbole*, Droemer Knaur Verlag, München, 1998.

Bluhm, Lothar, „Wilhelm Christoph Günther, die Brüder Grimm und die *Marburger Märchenfrau*. Zur Entstehung von KHM 57 *Der goldene Vogel*“. Erstpublikation: Märchen in der Literaturwissenschaft. Hrsg. von der Märchen-Stiftung Walter Kahn. (Umgang mit Märchen 10). Leipzig 2001, S. 10–19. Neupublikation im Goethezeitportal. Vorlage: Datei des Autors. URL (Eingestellt am 12.01.2004: http://www.goethezeitportal.de/db/wiss/grimm/bluhm_khm57.pdf).

Bolte 1921: Johannes Bolte, *Zeugnisse zur Geschichte der Märchen*. FFC №39 1921.

Bolte/Polivka 1982: Johannes Bolte, Georg Polivka: *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*. I–V (5 Bände), Leipzig 1913–1932. Neudr. Hildesheim 1963; Olms 1982.

- **Bolte**, Johannes/**Polivka**, Jiri. *Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm*. Dritter Band (Nr. 121–225), Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1913.

Bödl, Klaus/**Vollmer**, Andreas/**Zernack**, Julia (Hrsg.): *Isländersagas 1. Die Saga von Brennu-Njáll*. Fischer, Frankfurt 2011.

Brasch, R.: *Dreimal schwarzer Kater*. Aberglaube, Sitten und Gebräuche und ihre merkwürdigen Ursprünge. dtv, München, 1973.

Büsching, Johann Gustav Gottlieb, *Volks-sagen: märchen und legenden*, Reclam, Leipzig, 1812. (eBook, German, 1812: <https://www.worldcat.org/identities/lccn-n84-024361/> и <https://www.worldcat.org/title/830974832>, приступљено: 12. 11. 2022); или: J. G. Büsching, *Volkssagen, Märchen und Legenden*, Michael Holzinger, Berlin, 2015. (Print Book, German, 2015).

Caland: *Die altindischen Toten- und Bestattungsgebräuche (Parallelen zu den altindischen Bestattungsbräuchen)*. Museum (Leiden) X, 1902.

Capretini, G. P. Y. *Le identita di un „simbolo“; Strutture dei testi e modelli della cultura*, Torino, 1977: 75–95.

Cosquin 1887: Emmanuel Cosquin, *Contes populaires de Lorraine*, I–II, Paris, 1887. (нав. према: Н. Милошевић-Ђорђевић ²2006: 8–9).

Curcin 1941: Milan Ćurčin, *Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur*. Dissertation der Philosophischen Fakultät der Universität Wien zur Erlangung der Doktorwürde. Vorgelegt von Milan Ćurčin. Leipzig. (Angenommen auf Grund der Gutachten der Herren: f Hofrat Prof. Dr. Richard Heinzel und Hofrat Prof. Dr. Jakob Minor. Wien, am 7. Oktober 1904). Buchhandlung Gustav Fock G. m. b. H.. 1905. Der Dekan: Meyer-Lübke. Leipzig, 1905.

Dégh 1982: Linda Dégh, „Folks Narrative”. In: *Folklore and Folklife*. Richard Mercer Dorson, University of Chicago Press, 1982: 53–83. (нав. извори према ауторки: Reidar Christiansen, *The Tale of the Two Travelers or the Blinded Man* (1916), Walter Anderson, *Kaiser und Abt* (1923); Archer Taylor, *The Black Ox* (1927); Kurt Ranke, *Die zwei Brüder* (1934). (L. Dégh, „Folks Narrative”: 57).

Delarue, Paul: *The Borzoi Book of French Folk Tales*. Arno Press, New York 1980.

Delvaux, Peter: *Leid soll lehren*, Rodopi, Amsterdam – Atlanta, 1994.

Denecke 1971: Ludwig Denecke, *Jakob Grimm und sein Bruder Wilhelm*. Überblicksdarstellung mit umfangreicher Bibliographie. J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung Stuttgart, 1971.

- *Jacob Grimm und Wilhelm Grimm – Schriften und Reden*. Ausgewählt und hrsg. von L. Denecke (уредник). Philipp Reclam Jun. Stuttgart, 1985. Овде предговор: L. Denecke, „Vorrede zum ersten Band der *Deutschen Sagen*“. (Band I: 1816), 1985: 7–11.

Der Brockhaus in einem Band. 9., vollständig überarbeitete und aktualisierte Auflage. Brockhaus GmbH, Leipzig, 2000.

Derungs, Kurt: *Amalia oder Der Vogel der Wahrheit. Mythen und Märchen aus Rätien im Kulturvergleich*. Chur 1994.

- Derungs: *Struktur des Zaubermärchens II*. Hildesheim, Zürich, New York 1994.
- Derungs: *Archaische Naturmotive in den Zaubermärchen*. In: *Die ursprünglichen Märchen der Brüder Grimm*. Bern 1999.

Devereux, Paul: *The New Ley Hunter's Guide*. (Прерађено издање књиге: *The Ley Hunter's Companion*, 1979: www.gothicimage.co.uk/books/leyhunter1.html)

Doxtater, Dennis Charles: *Thursday on the Crossroads: the symbolism, structure and politics of »center« in the Old Scandinavian farm culture*. Ann Arbor: Univ. microfilms international, 1982: 119–121.

Duden: *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in sechs Bänden*. Dudenverlag, 1978.

- Duden, *Fremdwörterbuch*. 4., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. (Bearbeitet von Wolfgang Müller unter Mitwirkung v. Rudolf Köster u. Marion Trunk und weiteren Mitarbeitern der Dudenredaktion sowie zahlreichen Fachwissenschaftlern. Duden Bd 5. Dudenverlag, Mannheim/Wien/Zürich, 1982.
- Duden, *Deutsches Universalwörterbuch*. Dudenverlag 2007.

Dundes 1996: Alan Dundes, *The Walled-Up Wife: a casebook*. Edited by Alan Dundes, University of Wisconsin Press, 1996.

Eitrem, Samson, *Hermes und die Toten*, Publisher: In Kommission bei J. Dybwad, 1909. (интернет-издања: <http://www.archive.org/details/hermesunddietot00eitrgoog>; <http://books.google.com/books?id=dW1AAAAIAAJ&oe=UTF> (31.3.2023))

Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung. Michael Meraklis: *Däumling und Menschenfresser*. In: Kurt Ranke, Lotte Baumann (Hrsg.). Walter de Gruyter, Berlin/New York, 1993.

Enzyklopädie des Märchens. Rudolf Wilhelm Brednich; Hermann Bausinger; Wolfgang Brückner; Helge Gerndt; Lutz Röhrich; Klaus Roth De Gruyter . Band 9: Magica-Literatur Mond: *Der lokale Mond* (AaTh 1334), 1999.

Enzyklopädie des Märchens. *Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung.* Hrsg. von Kurt Ranke, zusammen mit Hermann Bausinger, Wolfgang Brückner, Max Lüthi, Lutz Röhrich, und Rudolf Schenda. Berlin, New York 1975. ff. [Auf 12 Bde. geplant.]; Hrsg. von K. Ranke, Rolf Wilhelm Brednich, Hermann B. Band 11, Walter de Gruyter, Berlin 2003–2004.

Eschker, Wolfgang: *Jacob Grimm und Vuk Karadžić. Zeugnisse einer Gelehrtenfreundschaft* (Dvojezično izdanje: *Jakob Grim i Vuk Karadžić: Svedočanstva o prijateljstvu dvojice naučnika*). Volkskundliche Schriften, Bd. 4. Im Erich Röth-Verlag Kassel, 1988.

Этимологический словарь славянских языковде Праславянский лексический фонд, выш. 8, Москва 1981: 12–13.

Foucault, Michel: *Wahnsinn und Gesellschaft. Eine Geschichte des Wahns im Zeitalter der Vernunft.* Suhrkamp taschenbuch wissenschaft 39. Erste Auflage Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 1973. (dieser Ausgabe Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1969).

Frazer, James Georg: „Some popular superstitions of the ancients“. In: *Folklore* I, 1890.

Freud, Sigmund, *Die Traumdeutung*, Franz Deuticke, Leipzig und Wien, 1900.

Gasser 2019: Julia Theres **Gasser**, *Angstbewältigung in postmodernen Märchen.* Eine Literaturanalyse der Werke „Der lächelnde Prinz“ von Ulrich Karger und „Ritter Zitter“ von Angelika Bartram und Jan Uwe Rogge. DIPLOMARBEIT zur Erlangung des akademischen Grades Magistra der Philosophie Studium: Lehramtsstudium UF Deutsch UF Englisch Alpen-Adria-Universität, Klagenfurt. (Begutachter Ao.Univ.-Prof. Mag. Dr. Arno Rußegger Alpen-Adria-Universität Klagenfurt Institut für Germanistik Klagenfurt), Februar 2019.

Gennep 1960: Arnold van Gennep: *The Rites of Passage.* The University of Chicago Press, Chicago 1960.

Gehrts 1992: Heino Gehrts, *Von der Wirklichkeit der Märchen.* Erich Röth Verlag, Regensburg, 1992.

- **Gehrts 2017:** Heino Gehrts: „Von den Toten und vom Totendienst“, *Die „andere“ Welt und Lebensweisheiten. Schriften zur Märchen-, Mythen- und Sagenforschung.* Bd. 4. Gesammelte Aufsätze 4. Igel Verlag Literatur & Wissenschaft, Hamburg 2017: 11–28.
- **Gehrts 2017:** „Helfende Tote in Märchen, Sage und Alltag“, *Die „andere“ Welt und Lebensweisheiten. Schriften zur Märchen-, Mythen- und Sagenforschung.* Bd. 4. Gesammelte Aufsätze 4. Igel Verlag Literatur & Wissenschaft, Hamburg 2017: 29–50.

Goethe, J. W. von: J. W. Goethe, *Tagebuch*, Weimarer Ausgabe III, Bd. 9, 1897;

- **Goethe 1960:** Johann Wolfgang von Goethe: „Serbische Lieder“ (1825). *Kunsttheoretische Schriften und Übersetzungen.* Berliner Ausgabe. [Band 17–22], Band 18, Aufbau-Verlag, Berlin 1960.
- **Goethe-WA-IV**, Bd. 38. *Goethes Werke.* Herausgegeben im Auftrag der Großherzogin Sophie von Sachsen. IV. Abteilung: Goethes Briefe, Bd. 1–50, Weimar 1887–1912. (Johan Wolfgang Gete: *Pismo Grimu*, 1824).

Goldberg 2003: Christine Goldberg: „The Dwarf and the Giant (AT 327B) in Africa and the Middle East“. In: *The Journal of American Folklore*. Vol. 116, No. 461 (Summer, 2003), pp. 339–350 (12 pages. Published By: University of Illinois Press: <https://www.jstor.org/stable/4137795>)

Gottschalck, Friedrich, *Die Sagen und Volksmärchen der Deutschen* 1, Halle: Hemmerde und Schwetschke. (Erstdruck: Halle), 1814; *Deutsche Volksmärchen*, erzählt von Friedrich Gottschalck, Leipzig, 1846; *Die Ritterburgen und Bergschlösser Deutschlands*, 1811–1835; *Taschenbuch für reisende in den Harz*, 1806. (<http://worldcat.org/identities/lccn-no2002031933/> přístup 25. 03. 2022).

Grimm, Jacob:

- **Jacob Grimm's** „Zirkular wegen Aufsammlung der Volkspoese (1815)“. In: Jacob Grimm und Wilhelm Grimm, *Schriften und Reden*. Hrsg. von L. Denecke, Ph. Reclam jun., 1985: 44–47.
- Grimms Märchen. *Die kleine Ausgabe aus dem Jahr 1825*. Mit einem Nachwort von Hermann Gerstner. Harenberg, Dortmund (Die bibliophilen Taschenbücher. Band Nr. 357)
- *Deutsche Mythologie* I–III (3 Bände, Göttingen 1835). Um eine Einleitung vermehrter Nachdruck der 4. Auflage, besorgt von Elard H. Meyer, Berlin 1875–1878. Photomechanischer Nachdruck der Akademischen Druck- u. Verlagsanstalt, Graz (11/69). Drei Lilien, Wiesbaden 1992.
- *Kleinere Schriften* I–VIII (8 Bände), Dümmers Verlagsbuchhandlung, Berlin 1864–1884. (I–V [1864–71]: „Reden, Abhandlungen, Recensionen und vermischten Aufsätze“, VI–VIII [1882–90]: „Recensionen und vermischte Aufsätze, Vorreden, Zeitgeschichtliches und Persönliches“).
- Grimm, J.: „Über den Werth der ungenauen Wissenschaften“. In: *Kleinere Schriften*. Bd. VII, Berlin 1884. (Nachdruck Hildesheim 1966): 563–566.
- Bd. VIII: „Vorreden, Zeitgeschichtliches und Persönliches von Jacob Grimm“. Gütersloh, Druck und Verlag von C. Bertelsmann, 1890. Texte: „Vorrede zu Vuk Stefanović Karadžić: *Kleine Serbische Grammatik*“: 70–77; „Der Pentamerone oder Das Märchen aller Märchen von Giambattista Basile“. Vorrede von Jacob Grimm: 191–201.

Grimm, Wilhelm, *Kleinere Schriften*, I–IV (4. Bände, Berlin 1881–1887). Hrsg. von Gustav Hinrichs, Gütersloh 1887.

Grimm, Jacob u. Wilhelm – Brüder (Gebrüder) Grimm:

- *Deutsche Sagen*, Vollständige Ausgabe, Verlag Neues Leben, Berlin, 1986. Vorrede der Brüder Grimm zum ersten (Kassel, März 1816) und zum zweiten Band (Kassel, Februar 1818): S. 5–24.
- Die Anmerkungen der Brüder Grimm zu den *Kinder- und Hausmärchen*, 3. Auflage, 1856. (bes. zum Märchen: *Die zwei Brüder* usw.)
- *Deutsches Wörterbuch*. Leipzig, 1854–1960.
- *Unbekannte Märchen von Wilhelm und Jacob Grimm*. Synopse von Einzeldrucken Grimmscher Märchen und deren endgültiger Fassung in den KHM. Herausgegeben und erläutert von Heinz Rölleke. Einleitung: S. 7–20. Nachweise und Anmerkungen: S. 151–159. Eugen Diederichs Verlag. 1. Auflage Köln, 1987. Teilausg. von: *Kinder- und Hausmärchen*.
- Freundesbriefe von W. und J. Grimm, mit Anmerkungen, Heilbronn 1878, hrsg. von Dr A. Reifferscheid 1878: 198.

- Jacob Grimm und Wilhelm Grimm 1812: *Das Lied von Hildebrand und Hadubrand und das Weißenbrunner Gebet*. Kassel (Thurneisen). Universitätsbibliothek, Landesbibliothek und Murhardsche Bibliothek der Stadt Kassel – zum erstenmal in ihrem Metrum dargestellt und herausgegeben durch die Brüeder Grimm: <https://www.grimm-portal.de/viewer/image/1353927095097/2/> (приступи: 10. 11. 2022. и раније); <https://docplayer.org/23838802-Das-lied-von-hildebrand-und-hadubrand-und-das-weissenbrunner-gebet.html> (приступ: 16. 03. 2022).

Grohmann, Joseph Virgil, *Aberglaube und Gebräuche aus Böhmen und Mähren*, I. Prag, 1864.

Gutmann, B., *Die Opferstätten der Wadschagga*, Archiv für Religions-wissenschaft XII, 1898, 1909. Beiträge zur Religionswissenschaft herausgegeben von der Religionswissenschaftlichen Gesellschaft in Stockholm in 1924. (http://www.archive.org/stream/archivfreligi12reliuoft/archivfreligi12reliuoft_djvu.txt)

Hamann, H. Dr., *Die literarischen Vorlagen der Kinder u. Hausmärchen und ihre Bearbeitungen durch die Brüder Grimm*. Palaestra XLVII, Berlin 1906.

Han, Johann Georg von, *Griechische und albanesische Märchen*, Bd. 1-2, Leipzig 1864, München, Berlin 1918. (*Reise von Belgrad nach Salonik*, Wien 1861; *Reise durch die Gebiete von Drin und Wardar*, Wien 1867)

Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Herausgegeben von Hans Bächtold-Stäubli mit E. Hoffmann-Krayer. I – X. Berlin 1927–42.

Handwörterbuch des deutschen Märchens. Hrsg. von Lutz Mackensen. I–II (2 Bde., reicht nur bis Buchst. G). Berlin, Leipzig 1931–40.

Hanusch I. J., *Die Wissenschaft des slawischen Mythos*. Lemberg, Stanislawów und Tarnow, 1842.

Harder 1996: Hans-Bernd Harder, *Serbische Heldenlieder*. Hans Lemberg (Hrsg.) Übersetzt von Stefan Schlotzer. Mit einem Kommentar von Erika Beermann. Verlag Otto Sagner, München 1996. (Verlag Otto Sagner München, Berlin, Washington D. C. Digitalisiert im Rahmen der Kooperation mit dem DFG-Projekt „Digi20“ der Bayerischen Staatsbibliothek, München. OCR-Bearbeitung und Erstellung des eBooks durch den Verlag Otto Sagner: <http://verlag.kubon-sagner.de>)

Heine, Heinrich, *Buch der Lieder*. Verlag Philipp Reclam Jun. Leipzig. Der Text wurde folgender Ausgabe nachgedruckt: *Heines Werke in zehn Bänden*. Hrsg. von Oskar Walzel. 1. Band, Leipzig 1911.

Herder 1892: Johann Gottfried **Herder**, *Herders Sämtliche Werke*. Suphan 8, Berlin. (од 344. стр.): „Über die Wirkung der Dichtkunst auf die Sitten der Völker in alten und neuen Zeiten“ (*цитирано*) (<http://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookupname?key=Herder%2C%20Johann%20Gottfried%2C%201744%2D1803>)

Hesiod, *Theogonie, oder Der Götter und Göttinnen Geschlecht*. Übersetzt von J. H. Voß: <http://gutenberg.spiegel.de>; <http://www.gottwein.de/Grie/hes/thgde.php>

Hölscher 1986: Uvo Hölscher, *Das letzte Abenteuer. Reflexionen zur Odyssee*. In: Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 60, 1986: 528.

Ivanov, V. V. (Вячеслав Всеволодович Иванов), *Einführung in allgemeine Probleme der Semiotik* / Hrsg. u. eingeleitet von Wolfgang Eismann. Aus d. Russ. übers. von Brigitte Eidemüller u. Wolfgang Eismann. Tübingen: Narr 1985.

Jung, Carl Gustav, *Psychologie und Alchemie*, Zürich, 1944.

- *Gesammelte Werke*. Walter-Verlag AG, Olten 1971.
- *Der Mensch und seine Symbole*, Walter Verlag, Solothurn & Düsseldorf, 1985, 1993.
- Jung, Carl G., *The Collected Works*, Vol 11. New York: Pantheon Books, 1958.

Кабакова, Г.: *Материалы по румынской демонологии*. Materialien к VI международному конгрессу по изучению стран юго-восточной Европы, Москва 1989: 133. (нав. према: Љ. Р.)

Karabatea, Marilena, *Griechische Mythologie*. Götter, Heroen – Ilias – Odyssee. Mit 300 Abbildungen antiker Kunstwerke. Verlag Adam, Athen, 1997.

Klosi 1991: Ardian Klosi, *Mythologie am Werk: Kazantzakis, Andrić, Kadare*. Eine vergleichende Untersuchung am besonderen Beispiel des Bauopfermotivs. Slavistische Beiträge (begründet von ALOIS SCHMAUS. Herausgegeben von Heinrich Kunstmannm Peter Rehder; JOSEF SCHRENK REDAKTION PETER REHDER). Band 277 (eBook - Digi20-Retro). Verlag Otto Sagner. München – Berlin – Washington D.C. VERLAG OTTO SAGNER. München, 1991. (Goethe – Grimm – Übersetzungen: <https://library.oapen.org/bitstream/id/21a3d69e-c725-4c11-b503-a0976a175eb1/1003744.pdf>)

Köhler 1894: Reinhold Köhler, *Aussätze über Märchen und Volkslieder*. Hrsg. von J. Bolte (издавач: J. Bolte). Weidmann, Berlin, 1894.

- R. Köhler, *Kleinere Schriften I–III*. Hrsg. von J. Bolte. Weimar, 1898–1900

Köhn, Jens, *Götter, Helden, Ungeheuer*. Der Kinderbuchverlag Berlin, 2. Auflage, 1990.

Krag, E.: *Gothe und die serbische Volksdichtung*. In: Scando-Slavica, III, S. 17–30.

Kraus, Jörg, *Metamorphosen des Chaos: Hexen, Masken und verkehrte Welten*. Königshausen & Neumann, 1998.

Krauss Dr., Friedrich Salomon, *Sagen und Märchen der Südslaven*. Zum grossen Teil aus ungedruckten Quellen, I-II, Leipzig 1883-1884.

- Krauss: *Sitte und Brauch der Südslaven*, 1885.
- Krauss: *Volks Glaube und religiöser Brauch der Südslaven*. Münster 1890.
- Krauss: *Die Quälgeister bei den Südslawen*. I. Mora; II. Vukodlak, „der Werwolf“. In: *Das Ausland* 63 (1890), S. 329–333 und S. 410–414.
- Krauß: *Der Tod in Sitte, Brauch und Glauben der Südslawen*, Zeitschrift des Vereins für Volkskunde II, 1892.
- Krauss: *Slavische Volksforschungen*, Abhandlungen über Glauben, Gewohnheitsrechte, Sitten, Bräuche und die Guslarenlieder der Südslaven, vorwiegend auf Grund eigener Erhebungen. Leipzig 1908.
- Krauss: *Volkserzählungen der Südslaven. Märchen und Sagen, Schwänke, Schnurren und erbauliche Geschichten*. Hrsg.: Raymond L. Burt und Walter Puchner, Wien 2002.

Krek 1869: Dr. Gregor Krek, *Über die Wichtigkeit der slavischen traditionellen Literatur als Quelle der Mythologie*. Achtzehnter Jahresbericht über die steiermärkisch-landschaftliche Ober-Realschule in Graz, für das Studienjahr 1869. Druck von Leopold Sommer, Wien, 1869.

- **Krek 1887**: Gregor Krek: *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*, Graz, 1887.

Kretzenbacher, Leopold: „Jakob Grimms *Deutsche Mythologie* und ihre geschichtliche Wirkung“. In: Sonderdruck aus der Publikation »Zur Zweihundertjahrfeier von J. Grimm«. Wissenschaftliche Konferenzen der Serbischen Akademie der Wissenschaften und Künste XL, Klasse f. Sprache u. Lit. Bd. 8. Belgrad, 1988.

Krohn 1926: Kaarle Krohn, *Die folkloristische Arbeitsmethode*. Erläutert von Kaarle Krohn. Oslo 1926.

- Krohn, Kaarle / Aarne, Antti: *FFC 64*. Helsinki, 1926.
- **Krohn 1931**: K. Krohn, *Übersicht über einige Resultate der Märchenforschung*. In: *Folklore Fellows' Communications* (FFC 1931) № 96, Helsinki, 1931.

Langenscheidts Millennium Wörterbuch. Englisch-Deutsch, Deutsch-Englisch. Berlin, München, Wien, Zürich, New York, 2000.

Lavedan, P., *Dictionnaire illustre de la Mythologie et des Antiquites grecques et romaines*. Paris, 1931.

Laurence, Ray: *Roman Pompeii: space and society*. Taylor&Francis e-library 2006: <http://books.google.com/books?id=ZAW02j6j47YC&pg=PA35&dq=Lares+Compitales>

Lexikon der Esoterik, Orbis Verlag für Publizistik. München, Genehmigte Sonderausgabe 1999. (1991 MECO Buchproduktion. Vorwort: Helmut Werner, Frankfurt am Main, im Sommer 1991).

Leyen, Friedrich von der/**Zaunert**, Paul (prir.): *Die Märchen der Weltliteratur*, (Bände) I–LXX, Diederichs, Jena 1912. usw.

Lindner/Welp 2001: Thomas Lindner, Mathias Welp „RoadKäppchen – Märchenfahrt mit den Brüdern Grimm“ – Film von Mathias Welp. Redaktion. Thomas Lindner Erstaustrahlung (прво емитовање) im ZDF: 26. Dezember 2001 (11:00–11.45 Uhr), у: *Spurensuche in Sprach- und Geschichtslandschaften: Festschrift für Ernst Erich Metzner* (часопис посвећен проф. Е. Е. Мецнеру). Издавач: Andrea Hohmeyer, Jasmin S. Rühl, Ingo Wintermeyer (Hg.) Münster; Hamburg; London LIT Verlag, 2003. (XIV, ук. 624 страница, 21 cm). Текст 389–408, овде 394. Документарни филм из 2001: <Roadkäppchen – Märchenfahrt mit den Brüdern Grimm (Doku 2001): https://www.youtube.com/watch?v=GU_XXCxyUNc (приступљено: 11. и 15. 03. 2022); https://books.google.rs/books?id=qmNZx_Fny3gC&printsec=frontcover&hl=sr#v=onepage&q&f=false; <https://mgimo.ru/upload/iblock/cfc/cfceb4c49f299d65997b4eb6160b3cf6.pdf>)

Lintrop, A., „Liminality Of Crossroads And River Mouth“. In: *Folklore 16*: 13–15; „Estonian Folklore Archives, Tartu: Liminal Periods in the Udmurt Ritual Year“. In: *Folklore 26* (од 363. стр., итд.)

Lüthi Max:

- **Lüthi 1943**: Max Lüthi, *Die Gabe im Märchen und in der Sage*. Ein Beitrag zur Wesenserfassung und Wesensscheidung der beiden Formen, Bern 1943.
- **Lüthi 1947**: *Das europäische Volksmärchen*. Form und Wesen. Eine literaturwissenschaftliche Darstellung, Bern 1947;
- **Lüthi 1961**: *Volksmärchen und Volkssage*. Zwei Grundformen erzählender Dichtung. Bern, München 1961;
- **Lüthi 1962a**: *Es war einmal. Vom Wesen des Volksmärchens*. Kleine Vandenhoeck-Reihe. Göttingen; (или: Max Lüthi, *Es war einmal. Vom Wesen des Volksmärchens*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1968).

- **Lüthi 1962b** (⁷1979): *Märchen*. Sammlung Metzler. Realienbücher für Germanisten. Abt. E. Poetik, Stuttgart. (У преводу на српски, латинично издање): *Evropska narodna bajka* (овде: **ENB**); или: **Lüthi 1990a**: Max Lüthi, *Märchen*. Stuttgart, 1990. (цитирано);
- **Lüthi 1969**: *So leben sie noch heute. Betrachtungen zum Volksmärchen*. Kleine Vandenhoeck-Reihe, Göttingen 1969.
- **Lüthi 1970**: *Volksliteratur und Hochliteratur*, Menschenbild, Thematik, Formstreben. A. Francke AG Verlag, Bern und München;
- **Lüthi 1975**: *Das Volksmärchen als Dichtung*. Ästhetik und Anthropologie. Studien zur Volkserzählung 1. Düsseldorf; или: **Lüthi 1990b**: Max Lüthi, *Volksmärchen als Dichtung*, Göttingen 1975.
- **Lüthi 1989**: *Vom Wesen des Märchen*. Troubadour, 1. Heilbronn, 1989.

Mackensen, Lutz: *Handwörterbuch des deutschen Märchens*, I–II, de Gruyter, Berlin 1930–1940.

Macleod, Fiona: *Das Reich der Träume*. Keltische Sagen und Legenden. Aus dem Englischen von Winnibald May. Anaconda Verlag, Köln, 2015.

Mala, Matthias, *Weißer Magie*. 365 schützende und stärkende Praktiken. Peter Erd Verlag, 8. Auflage, München 2000.

Mannhardt Wilhelm, *Wald- und Feldkulte*. 1: Der Baumkultus der Germanen und ihrer Nachbarstämme : mythologische Untersuchungen. Berlin : Borntraeger, 1875.

Märchen aus 1001 Nacht. Der Klassiker des Orients. Lechner Publishing Ltd. Limassol 11/1998.

Margoulies, G.: *Anthologie raisonnee de la litterature chinoise*, Paris, 1948: 121.

Marx, Karl: *Eine Sammlung von Erinnerungen und Aufsätzen*, 21. Institut marksizma-leninizma (Moscow, Russia), Vladimir V. Adoratskij, 1934. (превод на српски: „Kultura“, Beograd, 1950).

Meier, G.: *Deutsche Sagen, Sitten u. Gebräuche aus Schwaben*, 2 B. 1852.

Menar, A. von Löwis: *Der Held im deutschen und russischen Märchen*, Jena, 1912.

Миллер, О.: *Хрестоматия къ опыту исторического обозрениа русской словесности*, Санктпетербург, 1866.

Milović 1941: J. M. Milović, *Talvjs erste Übertragungen für Goethe und ihre Briefe an Kopitar*. *Goethe und die serbokroatische Volks poesie*. Leipzig 1941.

Muschg, W.: „Das Dichterische im Werk Jakob Grimms“. In: *Dichtung und Forschung*, Fortschritt für Emil Ermatinger. Zum 21. Mai 1933, Frauenfeld und Leipzig, 1933.

Naumann, Hans: *Primitive Gemeinschaftskultur*. Beiträge zur Volkskunde und Mythologie, Jena, 1921.

Niedner, Felix: *Islands Kultur zur Wikingerzeit*. Diederichs, Jena 1913.

Oldenberg, Hermann, *Die Religion des Veda*. Stuttgart, 1894.

O'Neill, Thomas: „Hüter der Märchen. Die Brüder Grimm“. *National Geographic Deutschland*, Dezember 1999: 150–176.

Oxford English Dictionary. Oxford University Press. (2. izdanje), 1989.

Oxford-Duden German Dictionary. Oxford University Press and Bibliographisches Institut 2005.

- Panzer**, Friedrich: „Märchen“. In: *Deutsche Volkskunde*, Leipzig, 1926. (www.maerchenlexikon.de)
- Pauly/Wissowa**, *Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*. Hrsg. v. August Pauly, neue Bearbeitung von G. Wissowa. Stuttgart 1894–1913.
- Peuckert 1938**: Will-Erich Peuckert, *Deutsches Volkstum in Märchen und Sage, Schwank und Rätsel*. (Verlag): Berlin/Leipzig, Walter de Gruyter & Co, Berlin, 1938.
- Will-Erich Peuckert, *Märchen*, in: Dt. Phil. i. A. III ²1962, Sp. 2677–2726. (Уп. и pdf-текст: <https://link.springer.com/content/pdf/bfm:978-3-476-04156-2/1.pdf>) Sammlung Metzler, Band 16: Max Lüthi, *Märchen*. 10. aktualisierte Auflage. Bearbeitet von Heinz Rölleke Verlag J. B. Metzler. Stuttgart, Weimar.
- Pribić 1969**: Nikola Pribić, *Goethe, Talvj und das Südslavische Volkslied*. Balkan Studies; Thessalonike Vol. 10, Iss. 1, 1969. (oder: *...und das südslawische Volkslied*, 1969: 135–144) (<https://ojs.lib.uom.gr/index.php/BalkanStudies/article/view/340/347>)
- Пропп**, В. Я.: *Русская сказка*, Издательство Ленинградского Университета, Ленинград, 1984.
- Propp**, V. J., *Die historischen Wurzeln des Zaubermärchens*. München 1987.
- Puhvel 1976**: Martin Puhvel, „The Mystery of the Cross-Roads“(*скраћено*: „The Mystery...“). *Folklore*, Vol. 87, №.2, 1976. Taylor & Francis, Ltd. (Електронско издање: Folklore Enterprises Ltd. Academic Search Premier JSTOR: <http://www.jstor.org>): 167–177.
- **Puhvel 1989**: M. Puhvel *The Crossroads in Folklore and Myth*. American University Studies. Series IV, English Language and Literature, vol. 88, New York 1989.
- Radke**, Horst-Dieter ⁶2021: Horst-Dieter Radke, *Sagen & Legenden aus Franken*. Regionalia Verlag, Daun, 6. Auflage 2021.
- Radosavljevich 1919**: Paul Rankov Radosavljevich: *Who are the Slavs?: A Contribution to Race Psychology*. Volume 2, R. G. Badger (Original from the University of Michigan, Digitized 3 Jul 2007), 1919.
- Ranke 1934**: Kurt Ranke, *Die zwei Brüder: Eine Studie zur vergleichenden Märchenforschung*. Helsinki [Helsingfors]: Suomal. Tiedeakatemia, 1934, S. 392, gr. 8. Auch im Buchh. als FF Communications (FFC), No. 114 (390 pp. 1934). Kiel, Phil. Diss. (Bereitstellung in Leipzig: <http://d-nb.info/571054811>)
- **Ranke 1958**: *Betrachtungen zum Wesen und zur Funktion des Märchens*, Studium Generale 11, 1958, S. 647–664. (Karlinger: 320–360; Ranke: I–31; pdf-текст: <https://link.springer.com/content/pdf/bfm:978-3-476-04156-2/1.pdf> – Sammlung Metzler Band 16. Max Lüthi, *Märchen*. 10. aktualisierte Auflage Bearbeitet von Heinz Rölleke. Verlag J. B. Metzler Stuttgart, Weimar)
- Rassem**, M.: *Aus den Schriften von Jacob Grimm*. Mit zehn Bildern, 1948. Zusammengestellt von M. Rassem (Hrsg.). Druck und Verlag: Josef Habel. Regensburg, Auflage 2000. Texte: „Volkssprache und Kirchensprache“ (Serbische Epik: S. 20–21), „Naturpoesie und Kunstpoesie“, „Epos und Geschichte“, „Märchen und Sage“.
- Rein 1983**: Kurt Rein, *Einführung in die kontrastive Linguistik*. Darmstadt, Wiss. Buchges., 1983.
- Rohde**, Erwin ⁷⁻⁸1921: *Psyche, Seelenkult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen*. I-II. Tübingen

Roudinesco, Elisabeth, Plon, Michel, 'Jung, Carl Gustav' in: *Dictionnaire de la Psychanalyse*, 1997. Aus dem Französischen von Christoph Eissing-Christophersen u.a. *Wörterbuch der Psychoanalyse*. Springer Wien, 2004.

Röleke, Heinz: *Unbekannte Märchen von Wilhelm und Jacob Grimm*. Synopse von Einzeldrucken Grimmscher Märchen und deren endgültiger Fassung in den KHM. Hrsg. und erläutert von H. Röleke. Eugen Diederichs Verlag, Köln, 1987.

- Heinz Röleke: „Entstehungs- und Veröffentlichungsgeschichte der Grimmschen Märchen“. In: Brüder Grimm: Kinder- und Hausmärchen. 19. Auflage. Artemis & Winkler, Düsseldorf/ Zürich 1999
- Heinz Röleke: *Die Märchen der Brüder Grimm*. Eine Einführung. Reclam, München 2004.
- *Kinder- und Hausmärchen* (KHM 2007): *Die handschriftliche Urfassung von 1810*. Herausgegeben und kommentiert von Heinz Röleke. Philipp Reclam, jun. GmbH & Co. KG, Stuttgart (Printed in Germany 2015).

Röhrich, Lutz: *Märchen und Wirklichkeit*. Verlag: Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, (2., erweiterte Auflage), 1964. (Lutz Röhrich, *Märchen und Wirklichkeit*. Eine volkskundliche Untersuchung. Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1956)

- **Röhrich, Lutz:** *Sage und Märchen. Erzählforschung heute*, Verlag: Freiburg, Herder, 1976.
- **Röhrich Lutz:** „Drache, Drachenkampf, Drachentöter“ (Dragon, Dragonslayer). *Enzyklopädie des Märchens*, Band 3: Chronikliteratur – England. Herausgegeben von Kurt Ranke; Hermann Bausinger; Wolfgang Brückner; Max Lüthi; Lutz Röhrich; Rudolf Schenda, Verlag: De Gruyter, 1981.

Samter 1901: Ernst Samter, *Familienfeste der Griechen und Römer*, Berlin, 1901.

- **Samter 1911:** *Geburt, Hochzeit und Tod* (скраћено: GHT). Beiträge zur vergleichenden Volkskunde. Mit 7 Abbildungen im Text und auf 3 Tafeln. Druck und Verlag von B. G. Teubner, Leipzig und Berlin, 1911. (О појму „раскратиће“ вид.: 24, 34, 59, 136–148, 173, 218, итд.)
- **Samter 1914:** *Die Religion der Griechen*. Druck und Verlag von B. G. Teubner in Leipzig und Berlin 1914.

Sartori, Paul: *Sitte und Brauch*. I-III Leipzig, 1910–1914.

Schelling 1928: *Einleitung in die Philosophie der Mythologie*. Erstes Buch: Historisch-kritische Einleitung in die Philosophie der Mythologie. Schellings Werke. Sechster Hauptband. Schriften zur Religionsphilosophie, 1841–1854. München, 1928.

- Schelling 1943: *Philosophie der Mythologie*. Zweites Buch. Schellings Werke. Fünfter Ergänzungsband. *Philosophie der Mythologie*. 1842. München, 1943.
- Schelling 1980: *Philosophie der Kunst*. Darmstadt, 1980.

Scherf, W.: *Das Märchenlexikon*. München 1995.

Schiller 1800: Johann Christoph Friedrich von Schiller: *Wallenstein*. Trilogie, 1796–1799. („Die Piccolomini“, 4. Akt, 3. Auftritt, Max). Erstdruck (прво издање): 1800.

Schneeweis, Edmund: *Die Weihnachtsbräuche der Serbokroaten*. (*Božićni običaji Srba i Hrvata*, 1925) Vergleichend dargestellt. Verlag: Wien, Verlag des Vereines für Volkskunde, Erschienen 1925.

Halbpergament d. Zt. mit eingebundenem Orig.-Vorderkart. (etwas lichtrandig; Wiener Zeitschrift für Volkskunde, Ergänzungsband XV).

- Schneeweis, E.: *Grundriss des Volksglaubens und Volksbrauchs der Serbokroaten*, mit 45 Abbildungen. Družba sv. Mohorja v Celju, 1935. (*Serbokroatische Volkskunde: Volksglaube und Volksbrauch – Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*, 1935), објављено: 2005.
- Schneeweis, Edmund: *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54934> приступ: 30. 01. 2022)

Schubert 2003. und **2006:** *SERBEN UND DEUTSCHE*. Traditionen der Gemeinsamkeit gegen Feinbilder *** *СРБИ И НЕМЦИ*. Традиције заједништва против предрасуда. 1. Band. Hrsg. Gabriella **Schubert**, Zoran **Konstantinović**, Ulrich **Zwiener**. Collegium Europaeum Jenense, Palm & Enke, Jena und Erlangen, 1. Auflage 2003.

- *SERBEN UND DEUTSCHE*. Zweiter Band. Literarische Begegnungen *** *SRBI I NEMCI*. Knjiga druga. Književni susreti. Hrsg. Gabrielle Schubert. Collegium Europaeum Jenense an der Friedrich-Schiller-Universität Jena. Jena 2006. Uz Posvetu za 400 poklon knjiga „Srbi i Nemci“ za prvi i drugi tom, Beograd – Berlin, decembar 2010.
- **Schubert**, Gabriella (Jena): „Mythos und Realität in südosteuropäischen Balladen vom Bauopfer“, *Zeitschrift für Balkanologie* (ZfB, Main Editor: Prof. Dr. Gabriella Schubert. Friedrich-Schiller-University Jena). Nr. 38, 2002 (1-2). Pages: 79–90. <https://www.zeitschrift-fuer-balkanologie.de/index.php/zfb/article/download/397/371/655>; (DOI <https://doi.org/10.13173/zeitbalk.38.1-2.0079>)

Sophokles, *Dramen*. Übersetz. v. Georg Thudichum, Leipzig.

Steig 1901: Reinhold Steig, *Zur Entstehungsgeschichte der Märchen und Sagen der Brüder Grimm*. A. f. d. Studium der neueren Sprachen, Bd. 107, 1901.

- Steig 1904: *Achim von Arnim und die Brüder Grimm*. Briefwechsel A. v. Arnim u. J. u. W. Grimm, 1904.
- R. **Steig** und H. **Grimm**: *Achim von Arnim und die ihm nahe standen*. „Achim von Arnim und die Brüder Grimm“. Hrsg. von R. Steig und Herman Grimm, 3 Bde. Stuttgart und Berlin 1904.
- Steig 1914: *Clemens Brentano und die Brüder Grimm*. Stuttgart und Berlin 1914.

Steffen, Uwe, *Die zwei Brüder. Jeder hat noch ein anderes Ich*. Opus magnum 2006. Erstmals erschienen Kreuz-Verlag 1978 (<http://opus-magnum.de/vbglossar.php>)

Streller, Siegfried, „Die Rezeption und Weiterentwicklung von Herders Würdigung der Volkspoesie durch die Brüder Grimm“. In: Sonderdruck aus der Publikation „Zur Zweihundertjahrfeier von J. Grimm“. Wissenschaftliche Konferenzen der Serbischen Akademie der Wissenschaften und Künste XL, Klasse f. Sprache u. Lit. Bd. 8. Belgrad, 1988. (од стр. 184. итд.)

Stur (Штур), Л.: *O narodnich pisnich a povestech plemen slovanskych*. Praze, 1853;

- **Штур**, Л.: *Лудевита Штура књига о народнимъ песмама и приповедкама славенскимъ*. Съ чешкога превео Иованъ Бошковић, у Новомъ Саду, 1857, 56–57.

Talvj, T. A. Robinson, Vuk Stefanović Karadžić, *Volkslieder der Serben*, F. A. Brockhaus, 1853, B. II. (Vuk Stefanović Karadžić, Talvj, T. A. Robinson)

- Talvj, *Volkslieder der Serben*, ²1853 (св. II). *Српске народне песме*. Превод на немачки. Karadžić, Vuk Stefanović (1787–1864), *Volkslieder der Serben*, 1853. Веб-страница: volksliederders00robigoog; Identifier-ark: ark:/13960/t4pk0wb82. Leipzig, F.A. Brockhaus Book from the collections of University of California.

Thompson Stith Thompson, *Motif-Index of Folk Literature*. A Classification of Narrative Elements in Folk-Tales, Ballads, Myths, Fables, Mediæval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends. I-VI, Kopenhagen 1932-37, FFC 106-109: I. A–C, № 106 1932. II. D–E № 107, 1933; III. F–H 108. (411 pp.) 1934; IV. J–K № 109, 1934; V. L–Z № 116, 1935; VI. *Alphabetical Index*. № 117, 1936. ²1955–1958.

- **Thompson 1927 & 1961**: *The Types of the Folk-Tale (The Types of the Folktale) – a Classification and Bibliography*. (Antti Aarne's *Verzeichnis der Märchentypen*). FFC № 3, translated and enlarged. (279 pp.) 1927. Second Revision (588 pp.) Helsingin Liikekirjapaino Oy, Helsinki (2. издање) 1961. (4. издање – 1987).
- **S. Thompson 1946/1977**: *The Folktale*. Bloomington, 1946. Reprinted: University of California Press, Barkeley and Los Angeles, 1977.
- Stith Thompson, *Studying the Folktale*. Bloomington, 1946: 414. etc.

Thudt/Richter 2013: *Der tapfere Ritter Pfefferkorn und andere siebenbürgische Märchen und Geschichten* von Anneliese Thudt, Gisela Richter: Gesammelt und bearbeitet von Anneliese Thudt und Gisela Richter (Literatur aus Siebenbürgen). Schiller Verlag; 1., Edition (10. Mai 2013).

Tolstoi 1934: Ivan Tolstoi: *Einige Märchenparallelen zur Heimkehr des Odysseus*. In: *Philologus* 89, 1934: 261.

Топоров, Владимир Николаевич: *Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное*. Москва: Изд. группа «Прогресс-Культура», 1995, 624 стр. (*Myth. Rite. Symbol. Image*, 1995)

- *Towards the Reconstruction of the Indo-European Rite*, 1982.

Travelyan, Marie: *Folk-Lore and Folk-Stories of Wales*, London, 1909.

Trubshaw, Bob: „The metaphors and rituals of place and time – an introduction to liminality or why Christopher Robin wouldn't walk on the cracks”. *Mercian Mysteries* №22, 1995. (<http://www.hoap.co.uk/trubshaw.htm>; www.indigogroup.co.uk/edge/liminal.htm)

Tylor, Edward Burnett: *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom*. London 1871.

- **Tylor**, E. B.: *Antropology, an Introduction to the Study of Man and Civilization*. New York, 1881.

Uther, Hans-Jörg: *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography*. U: FFC 284, 285, 286. Helsinki. Part I: *Animal Tales, Tales of Magic, Religious Tales, and Realistic Tales, with an Introduction*. 2004, 619 pp. Part II: *Tales of the Stupid Ogre, Anecdotes and Jokes, and Formula Tales*. 2004, 536 pp. Part III: *Appendices*. 2004, 285 pp.

- **Uther 2015**: Hans-Jörg Uther, *Deutscher Märchenkatalog*. Ein Typenverzeichnis. Waxmann, Münster 2015.

Usener, Hermann, *Götternamen. Versuch einer Lehre von der religiösen Begriffsbildung*. Bonn. Cohen 1896. [2. Aufl.: 1929].

- **Usener, Hermann**: *Dreiheit*. Ein Versuch mythologischer Zahlenlehre. Bonn, 1903.

Веселовский, Александр Николаевич, *Историческая поэтика*, Ленинград, 1940. Вступит, стат. И. К. Горского; коммент. В. В. Мочаловой. М., 1989. Мочалова, 1989. – Мочалова В. В. Комментарий // ИП, 1989. Наследие. 1992. Наследие А. Веселовского 2006. (Александр Николаевич Веселовский)

Wesselofsky, Al. N.: *Der Drache zu Baylon*. ASPH VIII, 1885: 326–330.

Volksmärchen der Serben gesammelt und herausgegeben von Wuk Stephanowitsch Karadschitsch. Ins Deutsche übersetzt von dessen Tochter Wilhelmine, Berlin 1854.

Vollmar 2006: Klausbernd Vollmar, *Die Weisheit der Träume. Ihre Symbolsprache verstehen und nutzen*. Wilhelm Heyne Verlag, München, Verlagsgruppe Random House. Taschenbuchausgabe 02/2006. (вид. и на: <http://www.heyne.de>; <https://alchetron.com/Klausbernd-Vollmar>: 10/2022)

Waser, Otto: *Flußgötter*. – Pauly-Wissowa VI/2, 2774–2815.

- **Waser, Otto**: *Über die äußere Erscheinung der Seele in den Vorstellungen der Völker, zumal der alten Griechen*. Arq XVI, 1913, 336–388.

Weicker, Georg: *Der Seelenvogel in der alten Literatur und Kunst*. Eine mythologisch-archeologische Untersuchung. Leipzig, 1902.

Windholz 2008: Angela Windholz: *Et in academia ego: Ausländische Akademien in Rom zwischen künstlerischer Standortbestimmung und nationaler Repräsentation*: [1750-1914]. Verlag Schnell & Steiner GmbH, Regensburg. 1. издање: 2008; О Хердеровим тумачењима (од стр. 66) pdf-издање: https://www.academia.edu/3109049/Et_in_academia_ego_Ausl%C3%A4ndische_Akademien_in_Rom_zwischen_k%C3%BCnstlerischer_Standortbestimmung_und_nationaler_Repr%C3%A4sentation_1750_1914 (приступ: 22. 03. 2022)

Wissowa, Georg: *Religion und Kultus der Römer*. München, ²1912.

Wosien 1969: Maria-Gabriele Wosien, *The Russian Folk-Tale. Some Structural and Thematic Aspects*. Verlag Otto Sagner, Slavistische Beiträge, Band 41, München, 1969.

Wundt, Wilhelm: *Völkerpsychologie (Psihologija naroda)*. I–X. Leipzig ³1920–1923. IV–VI Band: *Mythus und Religion*; Bd. II, Leipzig, 1960, Abt. 1: 346. (W. Wundt, *Völkerpsychologie* 1960: 346, нав. према В. Ј. Проппу у: Prop, 1982: 13).

Wünsche, August: *Der Sagenkreis vom geprellten Teufel*. Leipzig – Wien, 1905.

Wuttke 1900: Adolf Wuttke: *Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart (скраћено: Der deutsche Volksaberglaube...)*, dritte Bearbeitung von Elard Hugo Meyer, Berlin, Verlag von Biegandt & Grieben, 1900. (О појму „раскршћа“: 18, 26, 77, 85, 87, 108*, 123, 215, 379, §576, итд.)

Zipes, J.: *Fairy Tales and the Art of Subversion*. New York & London: Routledge, 2006. (посећене интернет-странице: <http://www.artofstorytellingshow.com/2008/06/29/jack-zipes-fairy-tales/> ; <https://web.archive.org/> ; <http://www.movingimagearchivenews.org/fairy-tales-of-the-silver-screen/>; <http://www.tc.umn.edu/~d-lena/JackZipesCurriculumVitae.html> (приступи: 18. 02. 2022, и касније). Предавања из 2019. и 2020. год.: [Myths, Legends, and Fairy Tales | Lecture with Jack Zipes: <https://www.youtube.com/watch?v=khX9pmvPkxU> ; Jack Zipes Utopian Tendencies of Oddly Modern Fairy Tales: <https://www.youtube.com/watch?v=aMdLXij02fU> (приступ: 20. 02. 2022).

ИНТЕРНЕТ СТРАНИЦЕ:

- http://www.absoluteastronomy.com/topics/Aarne-Thompson_classification_system
- https://www.academia.edu/74439866/Anti_Aarne_Stith_Thompson_The_Types_of_the_Folktales_A_Classification_and_Bibliography_1961
- <http://albertus-fabulator.de/index.php?page=zitate>
- http://www.artandpopularculture.com/Aarne%E2%80%93Thompson_classification_system
- <http://www.archive.org/details/volksliederders00robigoog> (*Volkslieder der Serben* - Karadžić, Vuk Stefanović, 1787–1864. Publication date: 1853)
- http://www.archive.org/stream/geburthochzeitun00samtuoft/geburthochzeitun00samtuoft_djvu.txt;
- http://www.archive.org/stream/hermesunddietot00eitrgoog/hermesunddietot00eitrgoog_djvu.txt;
- http://www.archive.org/stream/essaysinappliedp032204mbp/essaysinappliedp032204mbp_djvu.txt;
- [Archiv für Religionswissenschaft vereint mit den Beiträgen zur Religionswissenschaftlichen Gesellschaft in Stockholm](#); или: http://www.archive.org/stream/archivfrreligi2reliuoft/archivfrreligi2reliuoft_djvu.txt
- „Glas javnosti“ (ел. издање од 24. новде 2001: *Mitološki svet Srba* (3): „Ženska slovenska božanstva“: <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2001/11/24/srpski/F01112301.shtml>
- <http://www.balcanica.rs/balcanica/uploaded/balcanica/balcanica%2030%20i%2031/26%20Lj%20Radenkovic.pdf>
- http://books.google.com/books?id=lbyDQX_maOwC&lpq=PA665&ots=TaHymi50RN&dq=Kurt%20Ranke%2C%20Die%20zwei%20Brueder&pg=PP1#v=onepage&q&f=false
- https://books.google.rs/books?id=qmNZx_Fny3gC&printsec=frontcover&hl=sr#v=onepage&q&f=false (Посл. приступи: 11. и 15. 03. 2022).
- <http://www.brockhaus.de> (*Der Brockhaus in einem Band*)
- ***Deutsche Mythologie***: [Google Books Result](#) (J. Grimm, CLII, A. 962).
- <http://d-nb.info/571054811>
- <http://www.duden.de> (*Duden – Deutsches Universalwörterbuch*)
- ***Enzyklopädie des Märchens***: [Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung](#) (Vol. 1–15); Издавач: Ranke, Kurt [Hrsg.]. Berlin [u.a.] (1977–2015): <http://opac.regesta-imperii.de/id/797081>
<https://www.degruyter.com/database/emo/html>
<https://www.buchreport.de/news/de-gruyter-veroeffentlicht-enzyklopaedie-des-maerchens-als-paperback-ausgabe-und-online-datenbank/>; <https://www.degruyter.com/database/emo/html> ;
<https://www.buchreport.de/news/de-gruyter-veroeffentlicht-enzyklopaedie-des-maerchens-als-paperback-ausgabe-und-online-datenbank>
- https://etno-institut.co.rs/storage/97/5e5ab09e6ea03_48.pdf : ОБИЧАЈИ ЖИВОТНОГ ЦИКЛУСА У ГРАДСКОЈ СРЕДИНИ. Београд, 6–8. септембар 2001. Етнографски институт САНУ Београд 2002.

- *Complete Catalogue of the Folklore Fellows' Communications:*
http://www.folklorefellows.fi/?page_id=564
- LOTHAR BLUHM: *Wilhelm Christoph Günther, die Brüder Grimm und die Marburger Märchenfrau. Zur Entstehung von KHM 57: Der goldene Vogel:*
http://www.goethezeitportal.de/db/wiss/grimm/bluhm_khm57.pdf (Eingestellt am: 12.01.2004)
- <http://www.gottwein.de/Grie/hes/thgde.php>; [Eos](#)
- <http://www.grimms.de/de/content/ludwig-emil> (приступљено: јануар 2021)
- <http://gutenberg.spiegel.de> (Hesiod, *Theogonie*);
- http://www.gutenberg.org/author/Andrew_Lang
- <https://www.projekt-gutenberg.org/musaeus/vmd/vmd.html> + <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb10115334?page=9> ; <https://www.digitale-sammlungen.de/en/details/bsb10115334>
- <http://www.hekaya.de/ausallerwelt.phtml/maerchen>
- <http://www.heyne.de>
- <http://www.hoap.co.uk/trubshaw.htm>
- https://ia800408.us.archive.org/30/items/Thompson2016MotifIndex/Thompson_2016_Motif-Index.pdf
- http://www.ikum.org.rs/files/biblioteka/suvajdzic_srpsko.pdf
www.indigo group.co.uk/edge/liminal.htm
- <http://www.jstor.org>; <http://www.jstor.org/stable/264880>
- <https://libraryguides.missouri.edu/c.php?g=1039894&p=7619154> (ATU-AT-Motif: Tales of Magic 560–749 (приступљено: март 2022. и касније)
- <http://libri vox.org/maerchen-by-grimm-index/> и: <http://libri vox.org/maerchen-by-grimm-2/>
- <https://link.springer.com/content/pdf/bfm:978-3-476-04156-2/1.pdf>
- www.lexikon.meyers.de (*Lexikon Meyers*)
- <http://www.maerchenatlas.de/miszellaneen/marchenforschung/aarne-thompson-index/>
<http://www.maerchenatlas.de/personen/maerchensammler/maerchen-der-brueder-grimm/>
- <http://www.maerchenlexikon.de> (Akademie der Landschaft: <http://www.dielandschaft.org/>);
<http://www.maerchenlexikon.de/inhalt.htm>;
<http://www.maerchenlexikon.de/lexikon.htm>;
<http://www.maerchenlexikon.de/sucheat.htm>;
<http://www.maerchenlexikon.de/suchemotiv.htm>;
<http://www.maerchenlexikon.de/titelverz.htm>;
<http://www.maerchenlexikon.de/Grimm/grimm-khm.htm>;
<http://www.maerchenlexikon.de/at-lexikon/at303.htm>;
<http://www.maerchenlexikon.de/Grimm/khm-texte/khm060.htm>;
- <http://maerchenquelle.ch/1851/uncategorized/2009/maerchen-und-traum>
- <https://www.maticasrpska.org.rs/wordpress/assets/Slavistika-83-PRINT.pdf> (4.2.2023 и 22.3.2023)

- www.mitglied.lycos.de (Gedichte, 1822–1824): Sieben Lieder [Herbstzyklus] (1822) *Die Armesünderblum(e)* (Препев: <http://www.santic.org/p/Aleksa-Hajnrh-hajne---prevodi/91/>)
- <https://muzejleskovac.rs/wp-content/uploads/2019/07/%D0%B1%D1%80.54-LIV-2014.pdf> (приступи: 05. и 06. 02. 2023)
- <https://muzejsrpskogjezika.fil.bg.ac.rs/jakob-grim-i-vuk-karadzic-od-filosofe-saradnje-do-medjunarodne-kulturne-spone/> (уп. и: <http://www.zeno.org/Literatur/M/Goethe,+Johann+Wolfgang/Theoretische+Schriften/Serbische+Lieder>)
- <https://opacplus.bsb-muenchen.de>
- <http://www.pantheon.org/articles/e/eleusis.html>
- <https://propolisbooks.com/wp-content/uploads/2015/12/Srpski-mitoloski-recnik.pdf>
- https://www.rastko.rs/antropologija/ljradenkovic/ljradenkovic-ala_c.html: Љубинко Раденковић, *Митска бића српског народа*: (X)АЈА. Штампано у часопису *Лицеум* 2, Крагујевац: 11–16.
- <https://www.rastko.rs/rastko/delo/12958> (Извор: Johann Wolfgang von Goethe: *Berliner Ausgabe. Kunsttheoretische Schriften und Übersetzungen [Band 17–22], Band 18, Berlin 1960 ff.*; (Извор: <http://www.zeno.org/Literatur/M/Goethe,+Johann+Wolfgang/Theoretische+Schriften/Serbische+Lieder>; На Растку објављено: 2008-08-20. Датум последње измене: 2008-08-20)
- https://www.rastko.rs/knjizevnost/usmena/vm_jovanovic-narodno.html (О српском народном песништву. Predgovor knjizi Srpske narodne pesme. Antologija, Beograd, 1922). „Roadkäppchen – Märchenfahrt mit den Brüdern Grimm“ (Документарни филм из 2001. DoKu 2001: https://www.youtube.com/watch?v=GU_XXCxyUNc. Thomas Lindner, Mathias Welp „RoadKäppchen – Märchenfahrt mit den Brüdern Grimm“ – Film von Mathias Welp. Redaktion. Th. Lindner, Erstaustrahlung (прво емитовање) im ZDF: 26. Dezember 2001 (11:00–11.45 Uhr): „Spurensuche in Sprach- und Geschichtslandschaften: Festschrift für Ernst Erich Metzner“ (часопис посвећен проф. Е. Е. Мецнеру. (Ауторке: Andrea Hohmeyer, Jasmin S. Rühl; Издавач: Ingo Wintermeyer (Hg.) LIT Verlag, Münster – Hamburg – London, 2003: 389–408: <http://www.srpskilegat.rs/jakob-grim-pismo-geteu-1823/?pismo=lat>
- http://www.svevlad.org.rs/bajoslovlje/petrovic_imesrbin.html#spime7)
- <https://theonlineportraitgallery.com/portrait/karl-konrad-friedrich-wilhelm-lachmann/> (приступ: 22. 03. 2023)
- http://www.unilib.bg.ac.rs/o_nama/izdanja/2005/vilinske_price.pdf (очитано између: 2009–2012. год., посл. приступ: 10. 03. 2013)
- www.websters-online-dictionary.org (Webster’s Online Dictionary)
- <https://www.zbor.rs/wp-content/uploads/2021/01/mirca-eljade-istorija-verovanja-i-religijskih-ideja-i-1.pdf> (приступи: 12. и 13. 02. 2023)
- www.zeno.org (Permalink: <http://www.zeno.org/nid/20004901193>);
- <http://www.zeno.org/Literatur/M/Goethe,+Johann+Wolfgang/Theoretische+Schriften/Serbische+Lieder>

10. ПРИЛОГ А

Приказ одабраних хронотопа из репрезентативних бајки (овде углавном из Вукових и Чајкановићевих наведених збирки српских народних приповедака), експлицитно наведени у виду топоса као хтонских места на којима (често и радо) бораве разноврсна митска бића, у гранично/лиминално време: „у глуво доба“ ноћу или пред свитање.

На овом месту наводимо репрезентативне примере издвојених топоса у различитим српским народним бајкама, то су пре свега: *јама*, *пећина*, *пустиња*, *планина*, „рекавица“ (у цитатима из бајки курзив/болд: И. С.):

➤ **јама/бунар** у:

- **Ч 44** – *Краварић Марко* (Чајкановић, у АНП ³1990: 300–313, овде: 308, итд.):

Поред бројних топоса хтонског карактера, садржаних у готово свим „фантастичним“ бајкама, као омиљених места боравка различитих митских бића, на овом месту посебно издвајамо следеће топосе: „јаму“ и „бунар“ – места која се, међу осталима, често јављају у бајкама, рецимо у приповетки *Краварић Марко* (Ч 44, АНП ³1990: 300–313): ово је прича о „дечаку“ (или девојчици/девојци у сличним немачким бајкама; више речи о томе било је у ранијим разматрањима у немачкој бајци *Једноока*, *Двоока*, *Троока*; вид. четврто поглавље); њега храни крава (негде во – „животиња“ у функцији помагача), са којом касније бежи од куће, у тренутку када једна несрећна зла жена – „мађија“ (иначе чест „мотив маћехе“ у бајкама код Чајкановића, као и у немачкој народној бајци) хоће да закоље баш ову краву (овде по имену „Миленка“); она се непрестано жали на дечака код свога „човјека“, дечаковог оца („Кад би год догнао говеда кући, мађија би одмах рекла свом човјеку, а јадном и бенастом оцу дечкову...“, вид. у Ч 44: 300).

Примере за топос „јама“, који, пре свега, означава *доњи* – „подземаљски“ свет, проналазимо у следећим реченицама из наведене бајке (свуда истиче: И. С.):

- „Ишли они тако, ишли, боме дођу до једне **јаме** и нађу да је старац у ту **јаму** увукао ону *букву*“;
- [...] „ – Браћо, хајте ме спустите у ову **јаму**, а ја идем тражити старца, и тражићу га докле га не нађем, па ма морао ићи *до крај свијета*“;
- „Ови сад брже-боље сплету од паветине уже, те спусте Марка у **јаму**.“
- **Вук 7** – *Права се мука не да сакрити* (Вук, СНП 1969: 37–40, овде: 39):

„Кад ујутру дан осване, и они поустају, али насред собе велика гомила мртвих мишева и пацова, а по соби слабо је који још трчао, него су извиривали из **јаме**.“

- **Вук 24** – *Дјевојка бржа од коња* (СНП 1969: 87–88, овде: 87):

„Била је некака ђевојка која није рођена од оца и мајке, него је начиниле **виле** од снијега извађена **из јаме бездање** [...]“

- **Вук 32** – *Пепељуга*: у бајци је животиња = „крава“ у функцији „помагача“; Пепељугина мајка се преобраћа у краву (*исто*: 104–108, овде: 104):

„Преле ђевојке код говеда око једне дубоке **јаме**, а дође некакав *старац бијеле браде до појаса*, па им рече: "Ђевојке! чувајте се ви те **јаме**, јер да које од вас упадне вретено у њу, оне би се мати одмах претворила у *краву*." Ово рекавши старац отиде, а ђевојке онда чудећи се његовијем ријечима прикуче се **јами** још ближе и стану се у њу надвиривати и разгледати је, док се једној, која је била најљепша између њих, измакне *вретено* из руке и *падне у јаму*. Кад она **увече** дође кући, а то јој се мати претворила у краву и стоји пред кућом.“

- **Вук 37** – *Зла жена* (*исто*: 119–122, овде 119):

„Идући она тако поред пута, а не гледајући преда се него чоку у очи и у своје стрицкање, нагази на некакву **јаму**, која је од озго била покривена откосима, и у њу упадне. Кад види чок ђе се она стровали и замакне у **јаму**, а он рече: "А! тако теби ваља!" Па отиде *својим путем* и не надвирујући се *над јаму*.“

- **Вук 39** – *У цара Тројана козје уши*: (*исто*: 124–126, овде: 125):

„[...]]; ако ли нећеш ни њему, а ти изиђи у поље иза града, па *ископај јаму* те завуци главу у њу па у три пута земљи кажи шта знаш, па онда опет **јаму затрпај**.“ Момак избере ово треће: отиде иза града у поље, па ископа **јаму**, те у њу завуче главу и у три пута рекне: "У цара Тројана козје уши." Па онда загрне земљу, и тако се смири и отиде кући. Кад после тога прође неко време, али из оне **јаме** никла зова, и три прута нарасла *лепа и права као свећа*.“

- **Вук 50** – *Лисица се осветила вуку* (*исто*: 145–148, овде: 148)³⁰⁹:

„Пошто вук с тешком муком изнесе лисицу на таван, који је био од љесе, она онда отвори све **јаме** *вуку*, и излије се сва вода из њега те полије доље сватове.“

➤ **пећина, пустиња, планина** у бајкама (свуда у цитатима *истакла*: И. С.):

- **Вук 1** – *Међедовић* (*исто*, СНП 1969: 7–14):

- „У некакоме селу пођу жене у **планину** да траже дивљега броћа, и тако *врљајући по планини* једна од њих зађе и дође пред једну **пећину** из које изиђе *међед* те је ухвати и одведе унутра; [...]“; (овде стр. 7)

- „Кад дијете нарасе повелико, оно навали да иде *из пећине у свијет*.“;

- „И тако се дијете мало поумири и остане у **пећини**.“;

- „[...]], а он га изведе *пред пећину* под једну *букву*, онда се опет врати с оцем у **пећину**.“;

- „[...] међед га изведе *пред пећину*.“;

³⁰⁹ Бројне друге приповетке садрже овај топос („јама“), нпр. појављује се и у једној од Вукових „мушких“ приповедака: Вук 47 – *Два новца* (*мушке* приповетке нису биле предмет изучавања у овом раду; *прим.*: И. С.).

- „Кад послѣ некога времена дијете опет навали да иде у свијет, међед га изведе пред **пећину** и каже му да огледа може ли сад ишчупати букву из земље.“
- „У том се још на већу нашу несрећу *смркне са свијем*, и тако тумарајући овамо онамо, док један од нас *срећом набаса на једну пећину* и повиче: »Овамоте браћо! Ево сухоте!«“

- **Вук 20** – *Побратимски дарови* (исто: 80–82, овде: 80–81 и д.; свуда *истакла*: И. С.):
  - „Од више силе није хтио ожени се као што Господ Бог заповиједа, него науми да вјенча *аждају* како ће више зло чинити, и упути се у некаку **пустињу** где су страшна *језера*, али не погоди пута, и тако га *ноћ* стигне те у некакој **пећини** заноћи. Тек што заспао бјеше, чује у **пећини** клопот свакојакијех верига, тутњавину као громови, док у томе и пробуди се. Кад ево ти наједанпут *свану* у **пећини** као дан, и тушга и тама од сваке врсте људи, црнијех, црљенијех и жутијех, у различите хаљине обучени, а пред њима *један старац бијеле косе и браде као овца, на двије дворогасте шљаке* који му рече: »који си ти?« А он му у страху одговори: »Путник из далеке земље, и ваш друг« [...].“
- **Вук 38** – *Дивљан* (исто: 122–124, овде: 122):
  - „Поп и ђак ходили кроз једну **велику планину**, па их онђе ухвати **ноћ**.“
  - „[...] стану гледати тамо-амо кроз **планину** где би преноћили, и угледају огањ далеко у једној **пећини**.“
- **Ч 44** – *Краварић Марко* (АНП ³1990: 308; в. горе под „јама“):
  - „Кад он сишао доле, ал' ту, мој брате, све саме неке **пећине**.“
- Иако приповетке Вук 25 (*Дјевојка цара надмудрила*) и Вук 46 (*Ко умије њему двије*) спадају у „мушке“ (нису биле предмет анализирања у овом раду), напомињемо овде да се „пећина“ (као место боравка хтонских сила и многих митских бића) у бајци Вук 25 појављује (чак) четири пута (исто: 88–91):
  - „Један сиромах живљаше у једној **пећини** и немаше ништа до једну шћер, која бијаше много мудра и иђаше свуда у прошњу, па и оца свога учаше како ће просити и паметно говорити.“
  - „Сиромах отиде плачући у **пећину** и каже све шћери.“
  - „Цар се опјани и заспи, а царица справи кароцу и понесе цара у камену **пећину**. Кад се цар у **пећини** пробуди и види где је, повиче: »Ко ме овђе донесе?« А царица му одговори: »Ја сам те донијела.« [...].“

Такође, пред сам крај друге приповетке (Вук 46) наведени топос се *експлицитно* појављује неколико пута (исто: 137–139, овде: 138):

- „Идући отоле дођу на једну **пећину**“;
- „[...] па изиђе пред **пећину**“, итд.

➤ „рекавица“ = „воденица на реци“³¹⁰ у:

- Вук 8 – *Аждаја и царев син* (исто: 40–45, овде: 40–41):

„Потом ходајући дуго по планини, не нађе ништа, па се онда врати у ону **рекавицу**, кад тамо, али у **рекавици** једна баба. Царев син јој назове Бога:

»Помози Бог, бако!« А баба му прихвати: »Бог ти помогао, синко!«

---

³¹⁰ Вид. у: Ранко Јовановић (Предговор), *Систематски речник српскохрватског језика* Београд: Библиотека општег образовања, 1936 (негде 1938). „Рекавица“ у овом речнику под одредницом бр. **1839**: **млинар**, **млиларица**, **воденичар**, **воденични**, **воденички** – **а**) **млин** – воденица, поточара, **рекавица** (овде истиче: И. С.), кашичара, лопатара, прекаја, – ветрењача, крило, – сувача; **б**) **јаз**, гат, савак – зајазити, загатити, – брана, бент, напер, – устава, – камен, горњак, жрвањ, – витао, ајгаш, – вретено, – плазина, – коло, точак, – останце, – **омаја** (овде истиче: И. С.), – логов, лакомица, стрмац, бадањ, каблина, ципун, тулац, туљак, – жлеб, – самотег, – кош, – мучњак, – околишнице, околиш, – чекало, чектало, чекетало, – паприца, сен, – сечивица, сећи, побијати, – поступати, поступ; **в**) **млети**, самлети, жрвњати, ужрвњати, – мељиво, мељава, – помелар, помлинар, помилар, – млиларина, – ујам, ушур; **г**) **жито**, житни, житарица (2023ђ), житар, житарство, – чинити, пречинити, учинити, – амел, очинци; **д**) **брашно**, брашнава, брашнаст, брашнен, брашнар, мливо, млево, мука, – сејати, просејати, решетати, протакати (1763), – мекиње, трице, паље, исевци, трушница, – паспал, – јарма, јармити, – прекрупа, прекрупити, – гриз. [...] Бр. одредница од 1468 до 1859: „Економија“ (поглавље). Изведенице од „река“ нису бројне: деминутив „речица“, придеви „речни“ и „речки“, „пореч“ или „поречје“ = „предео око или поред реке, слив реке“, сложеница „међуречје“ = „земљиште између река“; за „рекавица“ *вид.* стр. 161. у нав. речнику, преузето са: <https://archive.org/details/sistematskirenik00jovauoft/page/n163/mode/2up> (приступ: 29. 03. 2022; прим./истакла: И. С.).

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Ивана Б. Стојановић (дев. Станковић), рођена 22. јула 1974. у Сремској Митровици, основно и средње образовање завршила је у Београду (ОШ „Бора Станковић“, Филолошка гимназија, нижа и средња МШ „Петар Коњовић“ и „Стеван Стојановић Мокрањац“, одсек: клавир). Основне студије на Групи за немачки језик и књижевност завршила је на Филолошком факултету Универзитета у Београду и стекла звање професора немачког језика и књижевности. Магистрирала је 2012. године на истом факултету, одбранивши магистарски рад под насловом *Мотив раскршћа у Вуковој и Гримовај бајци* (ментор: проф. др Бошко Сувајцић) и стекла звање магистра филолошких наука. Докторанткиња је на постдипломским докторским студијама на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Носилац је престижних стипендија (Uni-Partnerschaftsstipendium Humboldt-Universität Berlin, DAAD, DAAD-STIBET).

Током вишегодишњег боравка у СР Немачкој студирала је, радила и стручно се усавршавала на Хумболтовом Универзитету у Берлину (смер: Magister). Током боравка у Берлину (1998–2003) била је запослена на Хумболтовом Универзитету као доцент (предавач) на Катедри за славистику (Institut für Slavistik) и као тугор/ментор страним студентима. Радила је и у Министарству иностраних послова СР Немачке (Auswärtiges Amt) у Берлину као предавач српског језика као страног за дипломате високог ранга и била тумач-преводица у Гете-Институту у Берлину (Goethe-Institut Berlin).

Од априла 2007. године до данас запослена је (некад) у Високој туристичкој школи струковних студија Београд, данас: Академија струковних студија Београд, Одсек: Висока туристичка школа, у звању предавача на предмету Немачки језик (за све језичке нивое на свим студијским годинама).

По повратку у Београд радила је као професор немачког језика у Железничко-техничкој школи, Англо-америчкој школи и као разредни наставник у Немачкој школи (Deutsche Schule Belgrad), а у звању предавача на Саобраћајном факултету (до трећине). Радила је и у домаћим и иностраним предузећима, једно време и као самостални радник у области културе и преводаштва при Удружењу научних и стручних преводаца Србије у Београду.

Аутор је више научно-стручних радова (нпр. „Мотиви раскршћа и рачвања пута у Вуковој и Гримовај бајци“ у *Књижевност и језик*, књ. 64, No. 1–2, 2017: 165–183), излагала на конференцијама, домаћим и међународним стручним скуповима у земљи и иностранству. Члан је Друштва за стране језике и књижевности; Друштва за стране језике Универзитета у Београду, Филолошки факултет – Секција Универзитетских наставника страног језика струке; Друштва за српски језик и књижевност Србије; Савеза славистичких друштва Србије; Удружења фолклориста Србије и Удружења научних и стручних преводаца Србије у Београду.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Ивана Стојановић

Број досијеа _____/_____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Митска бића у српским и немачким народним бајкама

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, _____ 2023.

_____

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Ивана Стојановић

Број досијеа: _____/_____

Студијски програм: Наука о књижевности

Наслов рада: Митска бића у српским и немачким народним бајкама

Ментор: проф. др Бошко Сувајић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____ 2023.

_____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Митска бића у српским и немачким народним бајкама

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла:

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
- 3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)**
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.

Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____ 2023.

_____

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.